Labklājības ministrija

NACIONĀLAIS ATTĪSTĪBAS PLĀNS 2020

EIROPAS SAVIENĪBA
Eiropas Sociālais fonds

IEGULDĪJUMS TAVĀ NĀKOTNĒ

Nabadzības un sociālās atstumtības mazināšanas rīcībpolitiku ietekmes izvērtējums

Ziņojums

2017. gada 5. decembris

Rīgā

SATURS

1. Ievads 4

1.1. Izvērtējuma konteksts 4

1.2. Izvērtējuma nolūks un tvērums 5

1.3. Terminu definīcijas un saīsinājumu saraksts 7

1.4. Tabulu rādītājs 12

1.5. Attēlu rādītājs 14

2. Darba izpildes pieeja (metodoloģija) 17

2.1. Politikas izvērtēšanas metodoloģiskā pieeja 17

2.2. Izvērtējuma loģiskais modelis 19

2.3. Izvērtējuma jautājumi 22

2.4. Izvērtējuma aktivitātes 25

2.4.1. Informācijas avotu atlase 25
2.4.2. Dokumentu analīze 25
2.4.3. Rīcībpolitikas pasākumu izvērtēšana 26
2.4.4. Datu analīze 26
2.4.5. Ekspertu intervijas 26
2.4.6. Secinājumi un rekomendācijas 28
2.4.7. Scenāriju izstrāde 28

3. Rīcībpolitikas izmaiņu izvērtējums 29

3.1. Rīcībpolitikas dokumentu pārskats 29

3.2. Rīcībpolitikas rezultāti (tendences ienākumu nevienlīdzības, nabadzības un sociālās atstumtības jomā) 32

3.2.1. Ienākumu nevienlīdzību raksturojošo rādītāju tendences 33
3.2.2. Iedzīvotāju ienākumus un nabadzību raksturojošo rādītāju tendences 37
3.2.3. Sociālo atstumtību raksturojošo rādītāju tendences 63
3.2.4. Parādsaistību tendences 72
3.2.5. Mājsaimniecību ienākumu situācijas pašvērtējums 82
3.2.6. Kopsavilkums situācijas izmaiņām 85

3.3. Rīcībpolitikā atbalstāmās mērķa grupas 86

3.3.1. Bērni, ģimenes ar bērniem un to ienākumu situācija 88
3.3.2. Iedzīvotāji 65 un vairāk gadu vecumā un to ienākumu situācija 97
3.3.3. Zemas darba intensitātes mājsaimniecības un to ienākumi 99
3.3.4. Zemo darba algu saņēmēju mājsaimniecības un to ienākumi 104
3.3.5. Personu ar invaliditāti mājsaimniecības un to ienākumi 106

3.4. Sabiedrības attieksme pret rīcībpolitikas pasākumiem un mērķa grupām 108

4. Rīcībpolitikas pasākumu izvērtējums 113

4.1. Nodokļu sloga samazināšanas pasākumu izvērtējums 114
4.1.1. Iedzīvotāju ienākumu nodokļa atvieglojumi par apgādājamajiem 118
4.1.2. Neapliekamā minimuma paaugstināšana 120
4.1.3. Minimālās algas paaugstināšana 122
4.1.4. NĪN atvieglojumi daudzbērnu ģimenēm 124
4.1.5. Samazinātā patentmaksa vecuma pensionāriem 127

4.2. Uz ģimenēm ar bērniem vērsto sociālās aizsardzības pasākumu ietekmes izvērtējums 128
4.2.1. Bērnu kopšanas un vecāku pabalsts 134
4.2.2. Uzturlīdzekļu garantijas fonda izmaksu palielināšana 137
4.2.3. Brīvpusdienas 1.-3. klašu skolēniem 139
4.2.4. Mācību līdzekļu centralizēta iegāde 141
4.2.5. Noteiktu medikamentu 100% kompensācija bērniem 142
4.2.6. Veselības aprūpes pakalpojumu pieejamības uzlabošana 143
4.2.7. Atbalsts ģimenēm, ja bērnam netiek nodrošināta vieta pašvaldības pirmsskolas iestādē 145
4.2.8. Uz ģimenēm ar bērniem vērsto sociālās aizsardzības pasākumu kopējā ietekme 149

4.3. Nabadzības un sociālās atstumtības riskam pakļauto personu līdzdalības darba tirgū veicināšanas pasākumu ietekmes izvērtējums 151

4.4. Sociālās aizsardzības un sociālās palīdzības pasākumu izvērtējums 157
4.4.1. Pensiju indeksācija un izmaiņas pensiju piešķiršanā 157
4.4.2. Materiālais atbalsts personām ar invaliditāti 163
4.4.3. Trūcīgo un maznodrošināto personu atbalsts 175

4.5. Mājsaimniecību (personu) aizsardzība vai atbalsts parādsaistību gadījumā 179
4.5.1. Rīcībpolitikas pasākumi iedzīvotāju aizsardzībai vai atbalstam parādsaistību gadījumā 179
4.5.2. Parādsaistību ietekmes izvērtējums uz mājsaimniecības (personas) nonākšanu vai izkļūšanu no nabadzības riska un motivāciju gūt ienākumus ēnu ekonomikā 183
4.5.3. Parādsaistību ietekmes izvērtējums uz trūcīgas vai maznodrošinātas ģimenes (personas) statusa iegūšanu 187

5. Secinājumi un rekomendācijas 192

5.1. Galvenie secinājumi 192

5.2. Rekomendācijas par nepieciešamajiem rīcībpolitikas uzlabojumiem 200

5.3. Rīcībpolitikas scenāriju piedāvājums 205

Bibliogrāfija 209

1. IEVADS

1.1. Izvērtējuma konteksts

Nabadzības un sociālās atstumtības mazināšana ir viens no prioritārajiem mērķiem gan Eiropas Savienības stratēģijā „Eiropa 2020", gan Nacionālajā attīstības plānā 2014.-2020. gadam (turpmāk – NAP 2020). Iedzīvotāju ienākumu nevienlīdzības mazināšana ir noteikta arī kā viena no Latvijas valdības prioritātēm[1].

Atbilstoši Eiropas Savienībā pieņemtajai un Latvijā izmantotajai nabadzības definīcijai par nabadzīgām tiek uzskatītas personas, ja to ienākumi un resursi (ekonomiskie, sociālie un kultūras) ir tik ierobežoti, ka viņu dzīves līmenis ir zemāks par sabiedrībā pieņemto un tiem tiek liegtas vai ir ierobežotas pamattiesības[2]. Lai arī nabadzības jēdziens ir daudzdimensionāls, nepietiekami finanšu resursi (ienākumi) ir viena no galvenajām nabadzības dimensijām.

Sociālā atstumtība ir plašāks jēdziens, kas ietver indivīdu vai cilvēku grupu nespēju iekļauties sabiedrībā nabadzības, nepietiekamas izglītības, bezdarba, diskriminācijas vai citu apstākļu dēļ.

Monetārā nabadzība, ienākumu nevienlīdzība un materiālā nenodrošinātība tiek mērīta ar virkni indikatoru, kuri tiek aprēķināti atbilstoši Eiropas Statistikas pārvaldes (turpmāk – Eurostat) metodoloģijai.

Atbilstoši politikas plānošanas dokumentos[3] noteiktajam Latvija ir izvirzījusi mērķi līdz 2020. gadam samazināt nabadzības riskam pakļauto personu un/vai zemas darba intensitātes mājsaimniecībās dzīvojošo personu skaitu par 121 tūkstoti iedzīvotāju jeb līdz 21% no kopējā iedzīvotāju skaita (2015. gadā tas bija 23,2%) (Eiropas Komisija 2017). Izvērsta Latvijas nabadzības, nevienlīdzības un sociālās atstumtības politikas rezultātu analīze ir sniegta dokumenta 3.2. nodaļā.

Nabadzības, ienākumu nevienlīdzības un sociālās atstumtības mazināšanu kā rīcībpolitikas jomu raksturo šādi aspekti:

- **Tā ir horizontāla (pārresoru[4]) politikas joma.** Labklājības ministrija ir atbildīga par vienotas sociālās iekļaušanas politikas koordinēšanu valstī. Savukārt citas nozaru ministrijas savās kompetences jomās plāno un īsteno politikas un pasākumus, kas tieši vai netieši ietekmē nabadzības un sociālās atstumtības un ienākumu nevienlīdzības mazināšanu, piemēram, nodokļu politika, veselības aprūpe, uzņēmējdarbības un nodarbinātības veicināšana, iekļaujoša izglītība u.tml.;

[1] Deklarācija par Laimdotas Straujumas vadītā Ministru kabineta iecerēto darbību II sadaļas 84.punktam „Ar nodokļu un sociālā atbalsta instrumentiem nodrošināsim iedzīvotājiem ar zemiem ienākumiem straujāku ienākumu pieaugumu nekā vidēji visā sabiedrībā."; Latvijas nabadzības samazināšanas mērķim Nacionālajā attīstības plānā 2014.- 2020.gadam (apstiprināts Saeimā 2012.gada 20.decembrī); 2014.gada valsts budžeta likums sagatavots, nosakot par prioritāti sab iedrības ienākumu nevienlīdzības mazināšanos, paredzot darba spēka nodokļu izmaiņas.Pilns dokumentu klāsts norādīts 3.1. sadaļā un 2.Pielikumā..

[2] Eiropas Komisijas 1985. gada definīcija.

[3] Attiecīgais dokumentu pārskats sniegts 3.1. sadaļā un 2.Pielikumā.

[4] Resors - valsts pārvaldes nozare; iestāžu sistēma vai iestāde, kas šo nozari pārzina, arī tās darbības nozare, joma.

- **Sarežģītība.** Politikas rezultātu (nabadzības, ienākumu nevienlīdzības un sociālās atstumtības mazināšana) ietekmē ļoti daudz dažādu faktoru kopums, daļa no tiem, piemēram, izglītība, ir ar ilglaicīgu efektu;
- **Sabiedriskais jutīgums.** Politikas rezultāti skar lielas sabiedrības eksistenciālas[5] intereses, tāpēc jebkuram lēmumam/pasākumam šajā jomā ir liela sabiedriskā rezonanse;
- **Politiskā un ideoloģiskā iesaiste**. Lēmumus un pieeju rīcībpolitikas plānošanai un īstenošanai šajā jomā bieži ietekmē konkurējoši politiski un ideoloģiski uzstādījumi (piemēram, ciktāl indivīds pats ir atbildīgs par savu vajadzību nodrošināšanu un saviem ienākumiem; kāda daļa no valsts kopprodukta ir jāpārdala valsts budžetā, atbalstot nabadzības riskam visvairāk pakļautās mērķa grupas; kāda ir valsts un pašvaldību loma un intervences apjoms u.c.).

Izvirzītā mērķa sasniegšanai un nabadzības un sociālās atstumtības risku mazināšanai ir nepieciešams koordinēts, savstarpēji saskaņots pasākumu kopums, kas būtu orientēts uz tādu apstākļu radīšanu, kas sniegtu iespējas sociālekonomiski mazaizsargātajām iedzīvotāju grupām iegūt savu vajadzību apmierināšanai nepieciešamos resursus, lai līdzvērtīgi iekļautos sabiedrībā un nodrošinātu sev vispārpieņemto sabiedrības dzīves līmeni un labklājību.

Lai nodrošinātu maksimālu šajā jomā īstenoto pasākumu efektivitāti un produktivitāti, ir jāveic regulāra esošās rīcībpolitikas un īstenoto politikas pasākumu analīze un to īstenošanas ietekmes izvērtēšana. Izmantojot izvērtēšanas rezultātus, jāpilnveido rīcībpolitika un tās ietvaros plānotie pasākumi, kā arī jāizvirza jaunas iniciatīvas šajā jomā.

1.2. Izvērtējuma nolūks un tvērums

Šis dokuments ir ikgadējs nabadzības un sociālās atstumtības mazināšanas rīcībpolitikas izvērtējums, ko veikuši SIA „Jaunrades laboratorija" (Izpildītājs) konsultanti pēc Labklājības ministrijas (Pasūtītājs) pasūtījuma atbilstoši Izpildītāja un Pasūtītāja 2017. gada 03. aprīlī noslēgtajam līgumam Nr. LM 2017/24-1-1323/02 (Pasūtītāja līguma numurs), JL-2017-2-2/2 (Izpildītāja līguma numurs) un Izpildītāja iesniegtajam un Pasūtītāja akceptētam piedāvājumam.

Izvērtējuma mērķis ir izvērtēt rīcībpolitikas un īstenoto politikas pasākumu un iedzīvotāju ienākumu situāciju raksturojošo datu ietekmi par laika periodu no 2012. līdz 2014. gadam (turpmāk – izvērtējuma periods), lai secinātu, vai iniciētās un ieviestās politikas sniedz mērķtiecīgu ieguldījumu nabadzības un sociālās atstumtības mazināšanā.

Izvērtējums veikts atbilstoši iepirkuma LRLM2017/28-3-03/05ESF "Ikgadējs nabadzības un sociālās atstumtības mazināšanas rīcībpolitikas izvērtējums" (turpmāk – Iepirkums) tehniskajai specifikācijai (turpmāk -TS), kā arī Izpildītāja piedāvātājai pieejai, tas ietver šādu galveno uzdevumi izpildi:

[5] Tāds, kas attiecas uz. cilvēka eksistenci (pastāvēšanu, esību, dzīvošanu) un tā vajadzībām.

- Tādu 2012., 2013. un 2014. gada rīcībpolitikas izmaiņu identificēšana un izvērtēšana, kuras vērstas uz iedzīvotāju rīcībā esošo ienākumu palielināšanu un ienākumu nevienlīdzības samazināšanu;
- Padziļināta administratīvo, apsekojumu un citu statistikas datu analīze ienākumu palielināšanas, nabadzības, sociālās atstumtības jomā un iedzīvotāju finanšu parādu jomā;
- Secinājumu un rekomendāciju formulēšana par nabadzības un sociālās atstumtības mazināšanas politikas pilnveidi un politikas scenāriju piedāvājuma sagatavošana.

Izvērtējuma izpildē piedalījās speciālisti un konsultanti, kuru pienākumi ir redzami 1. tabulā.

1. tabula. „Projektā iesaistīto speciālistu un to pienākumu pārskats, avots: SIA „Jaunrades laboratorija", 2017"

Speciālists	Pienākumi
Izvērtējuma vadītāja Elīna Ozoliņa Mg.oec., Mg.hum.	• Pētījuma projekta darba grupas koordinācija un resursu vadība. • Sadarbība ar Pasūtītāju. • Pētījuma metodoloģijas izstrāde un īstenošanas koordinācija. • Dalība sanāksmēs, darba grupās, sēdēs. • Pētījuma secinājumu un ieteikumu izstrādes koordinēšana. • Pētījuma ziņojuma sagatavošana.
Speciālists statistikas izvērtēšanā Aleksejs Meļihovs Dr.oec. ekonometrijā	• Statistikas datu apkopošana un analīze. • EU-SILC apsekojuma mikrodatu analīze. • Pētījuma ziņojuma apakšnodaļu sagatavošana. • Pētījuma secinājumu izstrāde. • Rekomendāciju izstrāde.
Speciāliste sociālās politikas jautājumos Agita Lūse Dr.phil	• Pētījuma metodoloģijas izstrāde. • Dokumentu analīze. • Pētījuma ziņojuma apakšnodaļu sagatavošana. • Pētījuma secinājumu izstrāde. • Rekomendāciju izstrāde.
Izvērtējuma vadītājas asistents Roberts Ceruss	• Dokumentu analīze. • Veikto pasākumu apkopošana un analīze. • Datu pieprasījumu sagatavošana un vadība. • Pētījuma datu, tabulu un grafiku sagatavošana.

Izvērtējuma tvērums un tā ierobežojumi:

- Atbilstoši darba uzdevumam izvērtējuma tvērums iekļauj izmaiņas rīcībpolitikā 2012., 2013. un 2014. gadā, kā arī attiecīgajos gados īstenotos politikas pasākumus – gan pirmreizēji ieviestos, gan pasākumus, kas atcēla krīzes laikā ieviestos ierobežojumus, gan pasākumus, kuru īstenošana pēckrīzes periodā tika pārtraukta.
- Pasākumu ietekmes izvērtējums ir veikts, balstoties uz pieejamajiem administratīvajiem, apsekojumu, statistikas un citu pētījumu datiem un to detalizācijas pakāpi, kas ierobežo iespējas izvērtēt katra atsevišķa pasākuma ietekmi. Papildinošs pasākumu ietekmes izvērtējuma avots ir ekspertu intervijas un loģiskā analīze.

- Izvērtējums tika veikts par laika periodu no 2012. līdz 2014. gadam. Iespējams, ka rīcībpolitikas ietvaros veikto pasākumu ietekme nav konstatējama īstermiņā, tādējādi šī izvērtējuma rezultātā izdarītos secinājumus var precizēt turpmākajos izvērtējumos.

Attiecīgajās dokumenta sadaļās ir precizētas un komentētas minēto ierobežojumu konkrētās izpausmes.

1.3. Terminu definīcijas un saīsinājumu saraksts

Dokumentā izmantoto terminu definīcijas un saīsinājumi, to skaidrojums sniegts 2. un 3. tabulā.

2. tabula. „Izmantotie saīsinājumi, avots: SIA „Jaunrades laboratorija", 2017"

Saīsinājums	Skaidrojums
A1; A2, …AN	Izvērtējuma gaitā konstatētās atziņas.
BKA	Bērna kopšanas atvaļinājums.
Cilv.	Cilvēki.
CPL	Civilprocesa likums.
CSP	Centrālā statistikas pārvalde.
Eiropa 2020	Eiropas Savienības stratēģija „Eiropa 2020".
EK	Eiropas Komisija.
EM	Ekonomikas ministrija.
ES	Eiropas Savienība.
ESOMAR	Eiropas Sabiedriskās domas un mārketinga pētījumu asociācija, no angļu valodas European Society for Opinion and Marketing Research.
Eurostat	Eiropas Savienības Statistikas birojs.
EU-SILC	Eiropas Savienības statistika par ienākumiem un dzīves apstākļiem, no angļu valodas the European Union Statistics on Income and Living Conditions.
EVALSED	Eiropas Komisijas veidotā socio-ekonomiskās attīstības izvērtēšanas metodika.
Ex-post	Gala ietekmes izvērtējums.
FKTK	Finanšu un kapitāla tirgus komisija.
FM	Finanšu ministrija.
GMI	Garantētais minimālais ienākums.
GMI pabalsts	Garantētā minimālā ienākuma līmenis.
H1; H2, …HN	Izvērtējuma gaitā izvirzītās hipotēzes.
IBM SPSS	Prognozējošās analītikas un statistiskās analīzes programmatūras pakotne, no angļu valodas Statistical Package for the Social Sciences.
IKP	Iekšzemes kopprodukts.
ISCED	Starptautiskā standartizētā izglītības klasifikācija, no angļu valodas International Standard Classification of Education.
IZM	Izglītības un zinātnes ministrija.
Izpildītājs	SIA „Jaunrades laboratorija".
Izvērtējums vai Projekts	Ikgadējs nabadzības un sociālās atstumtības mazināšanas rīcībpolitikas izvērtējums.

Saīsinājums	Skaidrojums
KFI	Kontrfaktuālās ietekmes izvērtējums
KP	Kohēzijas projekts.
Latvija 2030	Hierarhiski augstākais ilgtermiņa attīstības plānošanas dokuments, kas nosaka valsts ilgtermiņa attīstības prioritātes un telpiskās attīstības perspektīvu.
LDDK	Latvijas Darba devēju konfederācija.
LM vai Pasūtītājs	Labklājības ministrija.
M/S	Mājsaimniecība.
MK	Ministru kabinets.
NAP 2020	Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2014.-2020. gadam.
NRP	Latvijas Nacionālā reformu programma.
NVO	Nevalstiskās organizācijas.
OECD	Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācija, no angļu valodas Organisation for Economic Co-operation and Development.
PB	Pasaules Banka.
PII	Pirmsskolas izglītības iestāde.
PMLP	Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde.
POLSIS	Politikas plānošanas dokumentu publiska datu bāze, kurā pieejami attīstības plānošanas dokumenti un ziņojumi par to īstenošanu. Datu bāze pieejama tīmekļvietnē http://polsis.mk.gov.lv/.
Proc.p.	Procentpunkti.
PTAC	Patērētāju tiesību aizsardzības centrs.
RAIM	Reģionālās attīstības indikatoru modulis – publiska datu bāze, kurā pieejama kvantitatīva informācija par valsts teritoriju ekonomisko attīstību, iedzīvotāju dzīves kvalitāti un piesaistīto atbalsta programmu finansējumu valsts, reģionu un pašvaldību dalījumā. Datu bāze pieejama tīmekļvietnē http://raim.gov.lv.
SPSPL	Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums.
TAI	Teritorijas attīstības indekss.
TAP	Tiesiskās aizsardzības process.
TBI	Teorijā bāzētā izvērtēšana.
Tehniskā specifikācija vai TS	Ikgadējs nabadzības un sociālās atstumtības mazināšanas rīcībpolitikas izvērtējuma (iepirkuma Nr.LRLM2017/28-3-03/05ESF) nolikuma 1. pielikums „Tehniskā specifikācija".
TM	Tieslietu ministrija.
VARAM	Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija.
VIAA	Valsts izglītības attīstības aģentūra.
VID	Valsts ieņēmumu dienests.
VRAA	Valsts reģionālās attīstības aģentūra.
ZM	Zemkopības ministrija.

3. tabula. „Izmantoto terminu definīcijas, avots: SIA „Jaunrades laboratorija", 2017"

Termins	Skaidrojums
Absolūtā nabadzība	Situācija, kurā ilgstoši netiek apmierinātas cilvēka dzīves pamatvajadzības, tostarp vajadzības pēc pārtikas, dzeramā ūdens, sanitāriem dzīves apstākļiem, veselības, pajumtes, izglītības un informācijas (Latvija 2030).
Attīstības plānošanas dokuments	Izvirza mērķus un sasniedzamos rezultātus attiecīgā politikas jomā vai teritorijā, apraksta problēmas un paredz to risinājumus, izvērtē šo risinājumu iespējamo ietekmi, kā arī plāno turpmāko politikas īstenošanai un rezultātu novērtēšanai nepieciešamo rīcību (Likumi.lv 2009).
Attīstības plānošana jeb politikas plānošana	Principu, mērķu un to sasniegšanai nepieciešamās rīcības izstrāde, lai īstenotu politiski noteiktas prioritātes un nodrošinātu sabiedrības un teritorijas attīstību (Likumi.lv 2009).
Darba intensitāte	Darbspējas vecuma mājsaimniecības locekļu ienākumu pārskata periodā nostrādāto mēnešu skaita attiecība pret kopējo mēnešu skaitu, ko mājsaimniecības locekļi teorētiski varēja nostrādāt (CSP 2016).
Dzīves līmenis	Iedzīvotāju materiālo un kultūras vajadzību apmierināšanas pakāpe (LZA Terminoloģijas komisija 2017). Šī izvērtējuma kontekstā tas tiek raksturots, izmantojot ekonomiskās spriedzes un materiālās nenodrošinātības rādītājus.
Džini indekss jeb koeficients	Rādītājs raksturo ienākumu nevienlīdzību. Tas variē no 0 līdz 100. Džini koeficients ir 0, ja pastāv absolūta ienākumu vienlīdzība (t.i., visiem iedzīvotājiem ir vienādi ienākumi), bet, jo vairāk tas tuvojas 100, jo lielāka ir ienākumu nevienlīdzība (CSP 2015).
Ekonomiskā spriedze	Ekonomiskā spriedze tiek noteikta ar vairāku jautājumu palīdzību, kuros respondentiem jānovērtē mājsaimniecības spēja segt šādas izmaksas: 1) segt komunālos maksājumus, īri un kredītu (t. sk. līzinga maksājumus par pirkumiem uz kredīta); 2) uzturēt mājokli siltu; 3) atļauties segt neparedzētus izdevumus no pašu līdzekļiem; 4) ēst gaļu, putnu gaļu vai zivis, vai līdzvērtīgu veģetāro maltīti katru otro dienu; 5) katru gadu vienu nedēļu doties brīvdienās ārpus mājām. Mājsaimniecības, kuras vismaz uz diviem jautājumiem sniedz noraidošu atbildi, tiek uzskatītas par pakļautām ekonomiskajai spriedzei (CSP 2015).
Ekvivalentais ienākums	Ekvivalentais ienākums ir mājsaimniecību rīcībā esošie ienākumi, kas tiek dalīti ar ekvivalento mājsaimniecības locekļu skaitu, t.i., katram mājsaimniecības loceklim piešķirot individuālu (atšķirīgu) ekvivalento svaru (Besharov J. 2012). Proti, mājsaimniecību vajadzības palielinās līdz ar katru nākamo mājsaimniecības locekli dēļ patēriņa pieauguma, taču patēriņš nepieaug proporcionāli cilvēku skaitam .
Ekvivalences skala	Ekvivalences skalas tiek izmantotas, lai atbilstoši mājsaimniecībā dzīvojošo personu skaitam piešķirtu katram mājsaimniecības loceklim vērtību proporcionāli tā vajadzībām. Piešķirot šīs vērtības, ierasti tiek ņemti vērā divi aspekti– mājsaimniecības lielums un mājsaimniecības locekļu vecums (bērni un pieaugušie līdz un pēc darbspējas vecuma)[6]. Eiropas statistikas sistēmā, t.sk. EU-SILC apsekojuma rezultātos, izmanto modificēto OECD skalu – pirmajam pieaugušajam tiek pielīdzināts svars 1,0 katram nākamajam mājsaimniecības loceklim vecumā no 14 gadiem un vecākam – 0,5, bet katram bērnam, jaunākam par 14 gadiem, – 0,3 (CSP 2017). Šī izvērtējuma

[6] OECD note „What are equivalence scales?". Skatīts: http://www.oecd.org/eco/growth/OECD-Note-EquivalenceScales.pdf .

Termins	Skaidrojums
	ietvaros tiek izmantota šī modifičetā OECD skala, ja vien netiek norādīts, ka tiek izmantota cita skala.
Ekvivalentie rīcībā esošie ienākumi	Mājsaimniecības rīcībā esošais ienākums, kas tiek aprēķināts uz ekvivalento patērētāju (CSP 2017).
Ienākumu kvartiļu grupa	Viena ceturtā daļa (25%) no aptaujāto iedzīvotāju skaita, kas sagrupēti pieaugošā secībā pēc to rīcībā esošā ienākuma uz vienu mājsaimniecības locekli (CSP 2015). Ziņojuma tekstā saīsināta kā "Ienākumu kvartile" vai "kvartile".
Ienākumu kvintiļu grupa	Viena piektā daļa (20%) no mājsaimniecību skaita, kuras sagrupētas augošā secībā pēc to rīcībā esošā ienākuma uz vienu mājsaimniecības locekli (CSP 2015). Ziņojuma tekstā saīsināta kā "Ienākumu kvintile" vai "kvintile".
Ietekmes izvērtēšana	Plānotās vai īstenotās politikas sociāli ekonomiskās ietekmes novērtēšana, izmantojot noteiktu metožu un procedūru kopumu (Likumi.lv 2010).
Ilgtspējīga attīstība	Attīstība, kas nodrošina šodienas vajadzību apmierināšanu, neradot draudus nākamo paaudžu vajadzību apmierināšanai (Römpczyk 2007).
Informatīvais ziņojums	Informācija vai pārskats par Ministru kabineta kompetencē esoša jautājuma risināšanas gaitu, par Ministru kabineta atbalstīta plānošanas dokumenta īstenošanu vai tiesību akta izpildi (Likumi.lv 2009).
Intervence	Valdības darbības — t.s. valsts intervence ekonomikas sistēmas kontroles nolūkā, kas ietver likumu izstrādi, lai atbalstītu mazāk aizsargātās iedzīvotāju grupas, piemēram, sievietes un bērnus, strādājošos ar zemu ienākumu līmeni un strādājošos, kas veic bīstamu vai veselībai kaitīgu darbu, vai arī visu nozaru pakļaušanu valsts īpašumam (LZA Terminoloģijas komisija 2017).
Iztikas minimuma grozs	Pilns iztikas minimuma patēriņa preču un pakalpojumu grozs ir preču un pakalpojumu apjoms, kas nodrošina cilvēkam sabiedrībā pieņemto minimālo iztikas līmeni. Tas ir minimālā patēriņa normatīvs, kura vērtība mainās atbilstoši patēriņa cenu izmaiņām (CSP 2012).
Īslaicīgā nabadzība	Īslaicīgā nabadzība ir situācija, kurā cilvēks īslaicīgi nonāk absolūtā vai relatīvā nabadzībā (Latvija 2030).
Konceptuāls ziņojums	Politikas plānošanas dokuments, ko izstrādā, ja nepieciešams izšķirties par rīcību iepriekš noteiktu nozaru politiku īstenošanā (Likumi.lv 2014).
Materiālās nenodrošinātības indekss	EU-SILC apsekojumā tiek definēta kā iemeslu kopums, kas mājsaimniecībai liedz pieeju noteiktiem materiāliem labumiem. Materiālās nenodrošinātības indekss raksturo personu īpatsvaru, kurām piemīt vismaz trīs no šādām materiālās nenodrošinātības pazīmēm: 1) finansiālu iespēju trūkums segt komunālos maksājumus, īri vai atmaksāt kredītu, 2) finansiāli atļauties uzturēt mājokli siltu, 3) segt pēkšņus, neparedzētus izdevumus no pašu līdzekļiem, 4) ēst gaļu, putnu gaļu vai zivis katru otro dienu, 5) katru gadu vienu nedēļu doties brīvdienās ārpus mājām, 6) lietot savām vajadzībām vieglo auto, 7) veļas mazgājamo mašīnu, 8) krāsu televizoru, 9) tālruni. Četras no deviņām pazīmēm raksturo dziļu materiālo nenodrošinātību. Materiālās nenodrošinātības rādītājus var aplūkot kā mājsaimniecību, tā arī tajās dzīvojošo personu līmenī. Dati tiek vākti, lai papildus monetārajiem un ienākumu nevienlīdzības indikatoriem varētu vispusīgāk un plašāk novērtēt nabadzību un sociālo atstumtību (CSP 2016).

Termins	Skaidrojums
Maznodrošināta persona	Persona, kuras ienākumi un materiālais stāvoklis nepārsniedz attiecīgās pašvaldības domes noteikto līmeni, kas savukārt nedrīkst būt zemāks par trūcīgas personas ienākumu un materiālā stāvokļa līmeni, kādu, pamatojoties uz Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumu, noteicis Ministru kabinets (Labklājības ministrija 2012).
Mediāna	Statistiskais rādītājs, kas raksturo novērojumu, kas sagrupēti no zemākās vērtības līdz augstākajai, centra vērtību (ienākumu sadalījuma viduspunktu) (CSP 2016).
Monetārā nabadzība	Šī izvērtējuma kontekstā – nabadzība, kad nav pieejami ienākumi, lai nodrošinātu sabiedrībā pieņemto iztikšanas līmeni.
Monetārās nabadzības rādītāji	Indikatori, kuri raksturo valsts iedzīvotāju relatīvo nabadzības risku un kuri tiek atvasināti no vidējā ienākumu līmeņa (CSP 2017).
Nabadzības riska slieksnis	60% no rīcībā esošo ienākumu mediānas pārrēķinātas uz ekvivalento patērētāju skaitu mājsaimniecībā (CSP 2016).
Nabadzības risks	Iedzīvotāju īpatsvars (procentos), kuru ekvivalentais rīcībā esošais ienākums ir zem nabadzība riska sliekšņa (CSP 2017).
Nabadzības vai sociālās atstumtības risks	Personas, kuru ienākumi ir mazāki par nabadzības riska slieksni vai kuras ir dziļi materiāli nenodrošinātas, vai arī ir nodarbinātas darbā ar zemu intensitāti (CSP 2014).
Neapliekamais minimums	Ienākumu daļa, par kuru nav jāmaksā nodokļi (R.Grēviņa 2000).
Nepietiekami ienākumi[7]	Šī izvērtējuma ietvaros ar nepietiekamiem ienākumiem tiek saprasti ienākumi uz vienu mājsaimniecības locekli, kas ir mazāki vai vienādi ar minimālās algas apmēru (bruto).
Pamatnostādnes	Politikas plānošanas dokuments, ko izstrādā, lai noteiktu jaunus vidēja termiņa attīstības virzienus nozaru politikās (Likumi.lv 2014).
Parādsaistības	Maksājuma saistības, kas nav izpildītas tiesiskā darījumā vai tiesību aktā noteiktajā termiņā (Parādu ārpustiesas atgūšanas likums 2012, 1.pants).
Pasākums	Atsevišķa darbība vai rīcība, lai nodrošinātu noteiktas politikas ieviešanu.
Patentmaksa	Patentmaksa ir fiksēts nodoklis, kas aptver iedzīvotāju ienākuma nodokli (IIN) un valsts sociālo apdrošināšanas (SOC) iemaksu, par fiziskās personas saimniecisko darbību noteiktā profesijā. Patentmaksa nav obligāts maksājums, bet to var izvēlēties maksāt, nemaksājot standarta SOC iemaksas un IIN (LIAA 2009).
Plāns	Politikas plānošanas dokuments, ko izstrādā īstermiņam vai vidējam termiņam politikas (pamatnostādņu) ieviešanai vienā vai vairākās nozarēs, pamatnostādņu vietā, ja vidējā termiņā netiek izvirzīti jauni attīstības virzieni nozaru politiskās vai augstākas institūcijas dotā uzdevuma izpildei (Likumi.lv 2014).
Politika jeb rīcībpolitika	Valdības noteikti principi, mērķi un rīcība noteiktās politikas jomās valsts attīstībai un iedzīvotāju dzīves kvalitātes uzlabošanai (Pārresoru koordinācijas centrs, 5).

[7] Rādītājs izvēlēts, lai analīzē varētu izmantot dažādu aptauju un apsekojumu mikrodatu analīzi, ņemot vērā to, ka visu pārējo apsekojumu un aptauju dati, izņemot EU-SILC apsekojumu, nav pielāgoti iespējām aprēķināt nabadzības riska slieksni. 2012. gadā 1. kvintiles ienākumu augšējā robeža ir 236 EUR, 2. kvintiles ienākumu augšējā robeža 331 EUR, minimālās algas apmērs (noapaļots) ir 285 EUR. Aprēķinos netiek izmantota ekvivalences skala.

Termins	Skaidrojums
Relatīvā nabadzība	Situācija, kurā cilvēka dzīves apstākļi ilgstoši ir salīdzinoši sliktāki nekā pārējās sabiedrības dzīves apstākļi (Latvija 2030).
Rīcības virziens	Vienveidīgu vai saturiski saistītu uzdevumu un/vai pasākumu kopums, lai nodrošinātu noteiktas politikas ieviešanu (Pārresoru koordinācijas centrs, 5).
S80/S20 indekss	Attiecība starp rīcībā esošo ienākumu summu, ko saņem 20% iedzīvotāju ar augstākajiem ienākumiem (augstākā jeb 5.kvintile) pret rīcībā esošo ienākumu summu, ko saņem 20% iedzīvotāju ar zemākajiem ienākumiem (zemākā jeb 1.kvintile). (CSP 2016)
Sociālā drošība	Valsts pieņemtie likumi un īstenotie pasākumi savu pilsoņu aizsardzībai. Latvijā ir pieņemts likums "Par sociālo drošību", kas paredz sistēmas veidošanās un darbības principus, personu galvenās sociālās tiesības un pienākumus, to īstenošanas pamatnosacījumus, kā arī nosaka sociālo pakalpojumu veidus (sociālo palīdzību un palīdzību audzināšanā), sekmējot sociālo taisnīgumu un drošību (Ruta Grēviņa 2000).
Sociālās drošības (aizsardzības) sistēma	Sistēma ietver sociālo apdrošināšanu, valsts sociālos pabalstus (universālos pabalstus), sociālo palīdzību, aktīvos darba tirgus pasākumus (ADTP), sociālo darbu un sociālos pakalpojumus (Likumi.lv 1995).
Sociālie transferti	Valsts, pašvaldības piešķirtās pensijas un pabalsti, izmaksātie uzturlīdzekļi bērniem, stipendijas, sociālās apdrošināšanas pabalsti un kompensācijas, tai skaitā arī citu valstu (CSP 2016).
Trūcīga persona	Persona ir uzskatāma par trūcīgu, ja tās vidējie ienākumi mēnesī pēdējo trīs mēnešu laikā nepārsniedz 128,06 eiro, tai nav naudas līdzekļu uzkrājumi, vērtspapīri vai īpašums, tā nav noslēgusi uztura līgumu, neatrodas ieslodzījumā un nesaņem ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijas pakalpojumus, un tā ir reģistrēta kā bezdarbnieks (Likumi.lv 2010).

1.4. Tabulu rādītājs

1. tabula. „Projektā iesaistīto speciālistu un to pienākumu pārskats, avots: SIA „Jaunrades laboratorija", 2017"..... 6
2. tabula. „Izmantotie saīsinājumi, avots: SIA „Jaunrades laboratorija", 2017" 7
3. tabula. „Izmantoto terminu definīcijas, avots: SIA „Jaunrades laboratorija", 2017" 9
4. tabula. „Izvērtējuma jautājumi, izvērtējuma pieeja un datu ieguves un analīzes veidi, avots: SIA „Jaunrades laboratorija", 2017" 22
5. tabula. „Ekspertu saraksts, avots: SIA „Jaunrades laboratorija", 2017" 27
6. tabula. „Ilgtermiņa un vidēja termiņa plānošanas dokumentos noteiktie mērķi nabadzības un sociālās atstumtības mazināšanai, avots: SIA „Jaunrades laboratorija", 2017".....29
7. tabula. „S80/S20 kvintiļu attiecību indekss sociāli demogrāfiskās grupās, avots: Eurostat [ilc_di11]".....34
8. tabula. „S80/S20 kvintiļu attiecību indekss Latvijas statistiskajos reģionos, avots: CSP [nig17]" 34
9. tabula. „S80/S20 kvintiļu attiecības indekss, avots: Eurostat [ilc_di11]" 35
10. tabula. „Džini koeficients (%) Latvijas reģionos, avots: CSP [nig16]".....37
11. tabula. „Nabadzības riska indeksa tendences dažādos mājsaimniecības tipos 2011.-2015. gadā (%, izmaiņas proc.p.), avots: CSP [nig05]" 50
12. tabula. „Nabadzības riska indeksa tendences iedzīvotājiem pēc izglītības līmeņa, pamatnodarbošanās statusa un vecuma 2011.-2015. gadā (%, izmaiņas proc.p.), avots: CSP [nig19], [nig04]." 51
13. tabula. „Nabadzības riska tendences laika periodā no 2012. līdz 2014. gadam, avots: EU-SILC apsekojums par 2012.-2014. gadu".....51
14. tabula. „Nabadzības riska slieksnis (ilustratīvās vērtības) (EUR, gadā), avots: CSP [nig02]".....52
15. tabula. „Sociālo transfertu ietekme uz nabadzības riska indeksa mazināšanos (%), avots: Eurostat [ilc_li02], [ilc_li10]"..53
16. tabula. "Trūcīgu personu ienākumu līmeņa un citu rādītāju rezultātu salīdzinājums (EUR, mēnesī), avots: CSP " 54

17. tabula. „Trūcīgo personu profila salīdzinājums starp pilsētu un novadu pašvaldībām, atkarībā no vecuma un nodarbinātības, 2014, avots: Valsts statistika sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības jomā"....56
18. tabula. „Trūcīgo personu ienākumu testēto pašvaldības palīdzības pabalstu salīdzinājums starp pilsētām un novadiem 2012.-2014. gadā, avots: LM" 57
19. tabula. "Pilsētu pašvaldību noteiktais maznodrošinātas ģimenes (personas) ienākumu līmenis (EUR, mēnesī), avots: LM" 57
20. tabula. "Novadu pašvaldību noteiktais maznodrošinātas ģimenes (personas) ienākumu līmenis (EUR, mēnesī), avots: LM" 58
21. tabula. „Maznodrošināto personu ienākumu testēto pašvaldības palīdzības pabalstu salīdzinājums starp pilsētām un novadiem 2012.-2014. gadā, avots: LM"....58
22. tabula. „Personu, kuras saņem GMI, profila salīdzinājums starp pilsētu un novadu pašvaldībām, atkarībā no vecuma un nodarbinātības, 2014, avots: Valsts statistika sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības jomā"....60
23. tabula. „Vidējā GMI pabalsta lielums naudā (bez natūras), avots: Valsts statistika sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības jomā" 60
24. tabula. „Garantētā minimālā ienākuma līmeņa pašvaldības palīdzības pabalstu salīdzinājums (naudā un natūrā) starp pilsētām un novadiem 2012. g.-2014. gadā, avots: Valsts statistika sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības jomā"....60
25. tabula. „Vidējais dzīvokļa pabalsta lielums (gadā, EUR), avots: Valsts statistika sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības jomā" 62
26. tabula. „Dzīvokļa pabalstu salīdzinājums (naudā un natūrā) starp pilsētām un novadiem 2012. g.-2014. g., avots: Valsts statistika sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības jomā" 63
27. tabula. „Iedzīvotāju īpatsvars, kuri pakļauti nabadzības riskam vai sociālai atstumtībai pēc vecuma un dzimuma 2011. – 2015. gados (%), avots: CSP [nig18]" 71
28. tabula. „Nebanku sektorā izsniegto kredītu atmaksas kavēšana attiecīgā gada decembrī, avots: PTAC statistika par nebanku kreditēšanas sektoru."....73
29. tabula. „Mājsaimniecībām izsniegtā kredītportfeļa vērtība griezumos pēc pakalpojuma veida (EUR, kopā), avots: FKTK statistika" 74
30. tabula. „Maksātnespējas statistikas dati par maksātnespējas lietām gadu skatījumā, avots: Maksātnespējas administrācija" 76
31. tabula. „Mājsaimniecību ar nepietiekamiem ienākumiem sadalījums pēc mājokļa istabu skaita un mājokļa tipa (%), avots: Mājsaimniecību finanšu un patēriņa apsekojums, 2014.gads "....78
32. tabula. „Mājsaimniecību izmantotie finanšu pakalpojumi (%), avots: FKTK aptauja"....81
33. tabula. „Būtiskākās izmaiņas monetārās nabadzības un ienākumu nevienlīdzības rādītāju tendencēs un attiecīgās mērķa grupas, kas lielākā mērā piedzīvojušas situācijas uzlabošanos vai pasliktināšanos, avots: EU-SILC apsekojums par 2011.-2015. gadu"....85
34. tabula. „Faktisko mērķa grupu ar augstākajiem nabadzības riskiem salīdzinājums ar rīcībpolitikā definētajām mērķa grupām, avots: SIA „Jaunrades Laboratorija", 2017"....87
35. tabula. „Nabadzības un sociālās atstumtības riskam pakļauto bērnu skaits, avots: EU-SILC apsekojums par 2011.-2015. gadu"....88
36. tabula. „Nabadzības riska indekss dažādām mājsaimniecībām pēc to demogrāfiskā tipa (%), avots: EU-SILC apsekojums par 2011.-2015. gadu" 90
37. tabula. „Nabadzības riska indekss bērniem, kas dzīvo zemas un ļoti zemas darba intensitātes mājsaimniecībās (%), avots: EU-SILC apsekojums par 2011.-2015. gadu"....90
38. tabula. „Kopsavilkums par atšķirībām starp ģimenēm ar bērniem, kurām nepietiekami ienākumi,un citām ģimenēm ar bērniem", avots SIA „Jaunrades laboratorija", 2017, balstoties uz EU-SILC apsekojumu"....96
39. tabula. „Nabadzības riskam pakļautie iedzīvotāji 65 un vairāk gadu vecumā un iedzīvotāji ar pensiju zem minimālās pensijas, avots: EU-SILC 2011.-2015. gada apsekojums"....98
40. tabula. „Iedzīvotāji iedalījumā pa kvintilēm, kuri mīt mājsaimniecībās ar ļoti zemu darba intensitāti (%), avots: Eurostat [ilc_lvhl13]"....99
41. tabula. „Nabadzības riskam pakļautās darbspējīgās personas un bērni (% no iedzīvotājiem jaunākiem par 60 gadiem), avots: Eurostat [ilc_lvh06]" 100
42. tabula. „Mājsaimniecību ienākumu profils (%), avots: EU-SILC apsekojumi par 2012. un 2014. gadiem"....101
43. tabula. „Iemesls nepilnam darba laikam (tūkst. iedzīvotāju), avots: CSP [nbg111]" 102
44. tabula. „Ekonomiski neaktīvo iedzīvotāju iemesli, kādēļ tie nemeklē darbu (tūkst. iedz.), avots: CSP [nbg34]"....103
45. tabula. „Personu ar invaliditāti nodarbinātības un ienākumu grupu pārskats, avots: VSAA, CSP, LM" 106
46. tabula. „Mājsaimniecību respondentu, kas saņem invaliditātes pabalstu, izglītības līmenis (%), avots: EU-SILC apsekojumi par 2012. un 2014. gadiem"....107
47. tabula. „Mājsaimniecību, kas saņem invaliditātes pabalstus, ienākumu avoti (%), avots: EU-SILC 2012. un 2014. gadu apsekojumi"....108
48. tabula. „Kritēriji politikas pasākumu veida atbilstības rīcībpolitikai izvērtēšanai, avots: SIA „Jaunrades laboratorija", 2017" 114
49. tabula. „Nodokļu sloga mazināšanas pasākumi un to finansiālais ieguvums pasākumu mērķagrupām, avots: SIA „Jaunrades laboratorija", 2017"....115
50. tabula. „Daudzbērnu ģimeņu mājokļa tips un mājokļa izmaksu finansiālais slogs, avots: EU-SILC apsekojums par 2012. gadu"....126

51. tabula. „Daudzbērnu ģimeņu NĪN maksājuma vidējais apmērs gadā, avots: SIA "Jaunrades laboratorija" aprēķini, izmantojot EU-SILC apsekojuma mikrodatus".....126
52. tabula. „Finansiālā atbalsta īstenoto pasākumu pārskats, avots: SIA „Jaunrades laboratorija", 2017" 131
53. tabula. „Izmaiņas piešķirtajos bērna kopšanas un vecāku pabalstu vidējā apmērā, maternitātes un paternitātes pabalstu vidējā apmērā, kā arī pabalstu saņēmēju skaita (tūkst.) dinamikā, avots: CSP, valsts sociālo pabalstu vidējais apmērs (EUR) un saņēmēju skaits" 136
54. tabula. „Uzturlīdzekļu summas, kas tiek izmaksātas no uzturlīdzekļu garantiju fonda un attiecīgās minimālās uzturlīdzekļu summas, avots: Uzturlīdzekļu garantiju fonda statistika un minimālo uzturlīdzekļu aprēķini" 138
55. tabula. „Aktivitātes uzturlīdzekļu bērniem pārrobežu piedziņas jomā, avots: Uzturlīdzekļu garantiju fonda statistika" ...138
56. tabula. „Dati par mājsaimniecībām, kas saņem valsts uzturlīdzekļus bērnam, avots: EU-SILC apsekojums par 2012. un 2014. gadu, CSP aprēķins" 139
57. tabula. „Skolēnu skaita, kas saņem brīvpusdienas, dinamika un finansējums brīvpusdienām 2011.-2015. gadā, avots: IZM statistika un SIA „Jaunrades laboratorija" aprēķini".....140
58. tabula. „Bērnu, kas apmeklē pirmsskolas izglītības iestādi, īpatsvars pa vecuma grupām (%), avots: SIA „Jaunrades laboratorija" aprēķini, izmantota CSP [izg041] & IZM informācija par izglītojamo skaitu PII".....147
59. tabula. „NVA klientu skaits, kas piedalījies ADTP pasākumos, avots: NVA ikgadējie informatīvie ziņojumi, 2013, 2014, 2015" 155
60. tabula. „Darbspējīgu personu, kas dzīvo m/s ar ļoti zemu darba intensitāti un nodarbināto personu ar invaliditāti skaits (tūkst. cilv.), avots: Eurostat [ilc_lvlhl11], VSAA dati par nodarbinātām personām ar invaliditāti, NVA dati par reģistrēto ilgstošo bezdarbnieku skaitu" 155
61. tabula. „Pensijas vecuma personu atbalstam īstenotie pasākumi 2012.-2014. gadā, avots: SIA „Jaunrades laboratorija", 2017" 157
62. tabula. „Iedzīvotāju sešdesmit piecu gadu vecumā un vecāku vidējo ienākumu un vidējās izmaksātās pensijas apmēra tendences salīdzinājumā ar minimālo ienākuma līmeni un minimālo pensiju, avots: CSP un EU-SILC apsekojumu dati" 160
63. tabula. „Sešdesmit piecus gadus un vecāku iedzīvotāju ienākumu nevienlīdzības dinamika, izmantojot S80/S20 kvintiļu attiecību indeksu, avots: Eurostat [ilc_di11]" 161
64. tabula. „Pensijas vecuma personu, kas saņem GMI pabalstu, dzīvokļa pabalstu un kas atbilst trūcīgas personas statusam, dinamika 201.-2015. gadā, avots: LM, Pārskati par sociālajiem pakalpojumiem un sociālo palīdzību".....161
65. tabula. „Personu ar invaliditāti atbalstam īstenotie pasākumi 2012.-2014. gadā, avots: SIA „Jaunrades laboratorija", izmantojot publiski pieejamu informāciju, 2017".....164
66. tabula. „GMI saņēmēju un trūcīgo personu skaits starp personām ar invaliditāti, avots: LM GMI saņēmēju un trūcīgo personu skaitam, CSP izmaksāto invaliditātes pensiju vidējais apmērs [sdg03] un saņēmēju skaits [sdg02]" 168
67. tabula. „Pārskats par izvērtējuma periodā īstenotajiem pasākumiem trūcīgo un maznodrošināto personu atbalstam, avots: SIA „Jaunrades laboratorija", 2017".....176
68. tabula. „GMI līmeņa salīdzinājums ar nabadzības riska slieksni, minimālā ienākuma līmeņa apmēru, kā arī ienākumu zemāko kvintiļu, deciļu un percentiļu augstāko ienākuma robežu, kas aprēķināta uz vienu ekvivalento patērētāju, avots: LM, EU-SILC [ilc_di01], EUROSTAT [ilc_di01]" 178
69. tabula. „Rīcībpolitikas pasākumi iedzīvotāju aizsardzībai vai atbalstam parādsaistību gadījumā, avots: SIA „Jaunrades laboratorija", 2017" 180
70. tabula. „Statistikas pārskats par civillietu izskatīšanu pirmās instances tiesās, avots: Tiesu administrācija, 2017".....183
71. tabula. „Rekomendācijas par nepieciešamajiem rīcībpolitikas uzlabojumiem, avots: SIA „Jaunrades laboratorija", 2017" 200
72. tabula. „Minimālais scenārijs – turpinot iesāktās aktivitātes un novēršot būtiskākos trūkumus esošajā rīcībpolitikā, avots: SIA „Jaunrades laboratorija", 2017".....206
73 tabula. „Scenārijs ar fokusu uz starpnozaru risinājumiem, avots: SIA „Jaunrades laboratorija", 2017".....207

1.5. Attēlu rādītājs

1. attēls. „Rīcībpolitikas izvērtēšanas loģiskais modelis, avots: SIA „Jaunrades Laboratorija", 2017".....18
2. attēls. „Izvērtējuma vispārējais loģiskais modelis, avots: SIA „Jaunrades laboratorija", 2017" 20
3. attēls. „Ienākumu sadalījums kvintilēs 2014. gadā, avots: Eurostat [ilc_di01]".....35
4. attēls. „Katras kvintiles kopīgo ekvivalento ienākumu īpatsvars, avots: Eurostat [ilc_di01]" 36
5. attēls. „Mājsaimniecību rīcībā esošo ekvivalento ienākumu Džini koeficients, avots: Eurostat [ilc_di12]".....37
6. attēls. „Mājsaimniecību rīcībā esošie ienākumi kvintiļu grupās vidēji uz vienu ekvivalento patērētāju (EUR, mēnesī), avots: CSP [iig09]" 38
7. attēls. „Mājsaimniecību rīcībā esošie ienākumi, kvintiļu grupu robežas, kas aprēķinātas uz vienu ekvivalento patērētāju un ienākumu līmeņi (EUR, mēnesī), avots: kvintiļu ienākumu augstākās robežas Eurostat [ilc_di01], ienākumu līmeņi LM mājaslapa" 39
8. attēls. „Mājsaimniecību rīcībā esošo ienākumu avots, to struktūra (%) un absolūtā vērtība (EUR), avots: CSP [iig05]" 40
9. attēls. „Mājsaimniecību vidējie ienākumi uz vienu ekvivalento patērētāju mēnesī reģionālā griezumā (EUR, mēnesī), avots: CSP [iig06]".....41
10. attēls. „Mājsaimniecību ar nepietiekamiem ienākumiem raksturojums pēc attiecību statusa (%), avots: SIA "Jaunrades laboratorija"aprēķini no EU-SILC apsekojuma mikrodatiem par 2012. un 2014. gadu".....43

11. attēls. „Mājsaimniecību ar nepietiekamiem ienākumiem raksturojums pēc pieaugušo skaita ģimenē (%), avots: SIA "Jaunrades laboratorija" aprēķini, izmantojot EU-SILC apsekojuma mikrodatus par 2012. un 2014. gadu" 44
12. attēls. „Mājsaimniecību ar nepietiekamiem ienākumiem raksturojums pēc izglītības (%), avots: SIA "Jaunrades laboratorija" aprēķini, izmantojot EU-SILC apsekojuma mikrodatus par 2012. un 2014. gadu" 45
13. attēls. „Kopsavilkums mājsaimniecību ar nepietiekamiem ienākumiem raksturojumam, avots: SIA „Jaunrades laboratorija", 2017" 49
14. attēls. „Nabadzības riska indekss pirms un pēc transfertu saņemšanas (%), avots: CSP [nig09]" 53
15. attēls. „Tendences trūcīgas personas (ģimenes) statusa piešķiršanā (personas), avots: Valsts statistika sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības jomā" 55
16. attēls. „Trūcīgās personas statusu ieguvušo personu īpatsvara pašvaldībās korelācija ar teritorijas attīstības līmeņa indeksu 2014. gadā, avots: RAIM datu bāze" 56
17. attēls. „GMI pabalsta saņēmēji (cilv.), avots: Valsts statistika sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības jomā" 59
18. attēls. „Vidējais GMI pabalsts vienai personai 2014. gadā pašvaldību griezumā (EUR), avots: RAIM" 61
19. attēls. „Dzīvokļa pabalsta saņēmēju skaits (cilv.), avots: Valsts statistika sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības jomā" 62
20. attēls. „Materiālās nenodrošinātības indekss (% iedzīvotāju kvintiles grupā, kuri nespēj segt vismaz 3 no 9 materiālo nenodrošinātību raksturojošām izmaksām), avots: CSP [mng13]" 64
21. attēls. „Iedzīvotāju īpatsvars 1. kvintiļu grupā, kas naudas trūkuma dēļ nevarēja atļauties segt atsevišķas izmaksas vai iegādāties ilglietošanas preces (% no kvintiles), avots: CSP [mng02] & [mng10]" 65
22. attēls. „Iedzīvotāju materiālās nenodrošinātības indekss dažāda veida mājsaimniecībām (%), avots: CSP [mng13]" 65
23. attēls. „Materiālai nenodrošinātībai, dziļai materiālai nenodrošinātībai un ekonomiskajai spriedzei pakļauto iedzīvotāju īpatsvars 1.kvintilē (%), avots: CSP [mng13], [mng14], [mng04]" 67
24. attēls. „Mājsaimniecību finansiālās situācijas izmaiņas pašvērtējuma indekss nākamo 12 mēnešu laikā kvartilēs (pašvērtējuma punktu vidējais rādītājs, aprēķināts ar formulu B = (PP + ½P) − (½M + MM)), avots: ECFIN sabiedriskās domas aptauja" 83
25. attēls. „Mājsaimniecību vērtējums savai pašreizējai finansiālai situācijai kvartilēs (pašvērtējuma punktu vidējais rādītājs, aprēķināts ar formulu B= (PP + ½P) − (½M + MM)), avots: ECFIN sabiedriskās domas aptauja" 84
26. attēls. „Mājsaimniecību vērtējums savai finansiālai situācijai pēc nodarbinātības (pašvērtējuma punktu vidējais rādītājs, aprēķināts ar formulu B= (PP + ½P) − (½M + MM)), avots: ECFIN sabiedriskās domas aptauja" 85
27. attēls. „Mājsaimniecību ar bērniem sadalījums pēc demogrāfiskā tipa 2014. gadā (%), avots: CSP [mvg06] " 89
28. attēls. „Bērnu (0-18 gadi) dziļa materiālā nenodrošinātība pēc vecāku izglītības līmeņa, %, avots: Eurostat [ilc_peps60]" 91
29. attēls. „Mājsaimniecību rīcībā esošie ekvivalentie ienākumi skatījumā pēc mājsaimniecību demogrāfiskā tipa (EUR, mēnesī), avots: CSP [iig08]" 92
30. attēls. „Mājsaimniecību rīcībā esošo ienākumu uz vienu mājsaimniecības locekli dinamika dažāda demogrāfiskā tipa mājsaimniecībās, salīdzinājumā ar nabadzības riska un ienākumu augstākajām robežām pirmajām trīs kvintilēm (EUR, mēnesī) avots: EU-SILC apsekojums par 2011.-2015. gadu" 93
31. attēls. „Mājsaimniecību rīcībā esošo ienākumu uz vienu mājsaimniecības locekli dinamika dažāda demogrāfiskā tipa mājsaimniecībās un transfertu īpatsvars kopējos ienākumos, avots: EU-SILC apsekojums par 2011.-2015. gadu" 94
32. attēls. „Nabadzības riska indeksa (%) lielums dažādās bērnu vecuma grupās un tā dinamika, avots: Eurostat [ilc_peps01]" 95
33. attēls. „Darba ņēmēju skaits ar ienākumiem minimālās algas līmenī vai zemāk reģionu līmenī (%), avots: CSP [dsg14]" 104
34. attēls. „Darba ņēmēju skaita sadalījums pēc darba ienākumu lieluma (EUR, bruto mēnesī), avots: CSP [dsg11]" 105
35. attēls. „Nodokļu samazināšanas pasākumu īstenošana 2012.-2014. gadā, avots: SIA „Jaunrades laboratorija", 2017" 115
36. attēls. „Nodokļu sloga samazināšanas pasākumu ietekmes loģiskais modelis, avots: SIA „Jaunrades laboratorija", 2017" 117
37. attēls. „Bruto atalgojuma apmēra un faktisko atvieglojumu par apgādājamajiem piemērošanas iespējas 2014. gadā, avots: SIA „Jaunrades laboratorija" aprēķini " 119
38. attēls. „Mājsaimniecību rīcībā esošo ienākumu no algota darba uz vienu mājsaimniecības locekli dinamika dažāda demogrāfiskā tipa mājsaimniecībās un tā pieauguma atkarība no ienākuma nodokļa atvieglojuma par apgādājamo, avots: EU-SILC apsekojums par 2011.-2015.gadu, ilustratīvā vērtība atvieglojumu pieaugumam – SIA „Jaunrades laboratorija" aprēķins" 120
39. attēls. „Minimālās algas apmēra un nabadzības riska sliekšņa, 1.kvintiles ienākumu augstākās robežas (aprēķināta uz vienu ekvivalento patērētāju) un minimālā ienākuma līmeņa vērtību salīdzinājums (EUR, mēnesī), avots: Eurostat un LM, neto darba algas aprēķini" 123
40. attēls. „Darba ņēmēju īpatsvars, kas saņem minimālo (un zemāku) algu skatījumā pēc sektoriem (iedz., %), avots: CSP [dsg11]" 124
41. attēls. „Uz ģimenēm ar bērniem vērstu sociālās aizsardzības pasākumu īstenošana 2012.-2014. gadā, avots: SIA "Jaunrades laboratorija", 2017" 130
42. attēls. „Uz ģimenēm ar bērniem vērstu sociālās aizsardzības pasākumu īstenošanas novērtējums 2012.-2014. gadā atbilstoši bērna vecumam, avots: SIA "Jaunrades laboratorija", 2017" 131
43. attēls. „Uz ģimenēm ar bērniem vērsto sociālās aizsardzības pasākumu ietekmes loģiskais modelis, avots: SIA "Jaunrades laboratorija", 2017" 134
44. attēls. „Struktūra izdevumiem valsts pabalstiem ģimenēm ar bērniem (%), avots: CSP [sdg07]" 136

45. attēls. „Iedzīvotāju virs 16 gadiem īpatsvars kvintiļu grupās, kuri nespēja apmierināt savas veselības aprūpes vajadzības augsto izmaksu, mērojamā ceļa vai rindu dēļ (%), avots: Eurostat [hlth_silc_08]" 144
46. attēls. „Mājsaimniecību budžeta apsekojuma dati par mājsaimniecību ar bērniem izdevumiem EUR uz vienu mājsaimniecības locekli veselībai", avots: CSP [mbg08]" 145
47. attēls. „Izglītojamo skaita tendences PII (izglītojamo skaits), avots: IZM dati no Valsts izglītības informācijas sistēmas" 148
48. attēls. „Iedzīvotāju materiālās nenodrošinātības indekss dažāda veida mājsaimniecībām (%), avots: CSP [mng04] "....149
49. attēls. „Viena pieaugušā ģimeņu īpatsvars (%), kas nespēj segt attiecīgos izdevumus vai iegādātāties ilglietošanas preces, avots: CSP dati no EU-SILC par 2011.-2015.gadu, datnes MNG01 un MNG09"....150
50. attēls. Daudzbērnu ģimeņu īpatsvars (%), kas nespēj segt attiecīgos izdevumus vai iegādātāties ilglietošanas preces, avots: CSP dati no EU-SILC par 2011.-2015.gadu, datnes MNG01 un MNG09....150
51. attēls. „Būtiskākie aktīvie darba tirgus politikas pasākumi 2012.-2014. gadā, avots: SIA „Jaunrades laboratorija", 2017" 152
52. attēls. „Aktīvo darba tirgus pasākumu ietekmes loģiskais modelis, avots: SIA „Jaunrades laboratorija", 2017" 154
53. attēls. „Pensijas vecuma personu atbalstam īstenotie pasākumi, avots: SIA „Jaunrades laboratorija", 2017." 158
54. attēls. „Pensijas vecuma personu atbalsta īstenoto pasākumu loģiskais modelis, avots: SIA „Jaunrades laboratorija", 2017." 159
55. attēls. „Vecuma pensiju saņēmēju skaita sadalījums pēc pensijas vidējā piešķirtā apmēra (EUR, mēnesī), avots: CSP [sdg041]." 162
56. attēls. „Personu ar invaliditāti atbalstam īstenotie pasākumi, avots: SIA „Jaunrades laboratorija", 2017"....166
57. attēls. „Personu ar invaliditātes atbalsta īstenoto pasākumu loģiskais modelis, avots: SIA „Jaunrades laboratorija", 2017" 167

2. DARBA IZPILDES PIEEJA (METODOLOĢIJA)

2.1. Politikas izvērtēšanas metodoloģiskā pieeja

Šis izvērtējums ir veikts, balstoties uz programmu loģiskā modeļa un ES ietekmes izvērtēšanas metodoloģijas EVALSED[8] pamatprincipiem.

Programmu loģiskā modeļa (kā sinonīmi tiek lietoti termini - pārmaiņu teorija, programmu modelis u.c.) pieeja definē modeli jeb teorētisku struktūru, kas savieno rīcībpolitikas (t.i., programmas) ieguldījumus/darbības ar tās rezultātiem. Šī teorija iekļauj kontekstuālo pamatu, tā ietekmi uz paredzētajiem rezultātiem, saiknes starp tās sastāvdaļām un iznākumiem, kā arī izpratni par to, kā dažādas iesaistītās puses interpretē mērķus. Ar tās palīdzību identificē cēloņsakarības starp ieguldījumiem (*inputs*), iznākumiem (*outputs*), rezultātiem (*outcomes*) un ietekmi vai efektu uz sabiedrību (*impact*).

Programmu loģiskais modelis (tā principi) tiek plaši izmantots gan programmu plānošanā un vērtēšanā, gan arī rīcībpolitiku plānošanā un to īstenošanas izvērtēšanā.

EVALSED ir ES izstrādāta metodoloģija (kas pieejama kā tiešsaistes rokasgrāmata[9]) ES finansētu programmu/projektu ietekmes izvērtēšanai. Tā ir balstīta uz programmu loģiskā modeļa principiem un nosaka konkrētas metodikas gan izvērtēšanas projektu veikšanai, gan programmu/projektu ietekmes praktiskai izvērtēšanai. Kaut arī EVALSED primārais mērķis ir vispārējās Kohēzijas politikas ex-ante (t.i., pirms rīcībpolitikas pasākumu ieviešanas), vidusposma (t.i., rīcībpolitikas pasākumu laikā) un ex-post (t.i., pēc rīcībpolitikas pasākumu noslēgšanās) novērtēšana, izvērtējumu metodoloģijas principus var piemērot kā ietvaru arī valsts pārvaldes rīcībpolitikas novērtēšanai dažādās jomās.

1. attēlā ir redzams vispārējs rīcībpolitikas izvērtēšanas loģiskais modelis (precizēta EVALSED shēma). Izvērtējuma kontekstā saistībā ar rīcībpolitiku var uzdot šādus jautājumus:

- **Nozīmīgums** (*Relevance*): Vai izvirzītie mērķi ir bijuši nozīmīgi politikas jomas vajadzību un problēmu kontekstā (mērķu nozīmīgums)?
- **Rezultativitāte** (*Effectiveness*): Vai ir sasniegti plānotie programmas īstenošanas rezultāti (*outcomes*)?
- **Efektivitāte** (*Effectiveness*) Vai īstenotās darbības/iznākumi radīja plānoto efektu uz politikas jomas rezultātiem/mērķiem (vai darbības bija „pareizās") (darbību/iznākumu nozīmīgums)? [10]
- **Produktivitāte** (*Efficiency*)*:* Kāda ir aktivitāšu ieguldījumu atdeve, cik produktīva ir bijusi darbība (vai „pareizi" veiktas aktivitātes)?

[88] „Socioekonomiskās attīstības novērtējuma izstrādes materiāls EVALSED[8]" un „Vadlīnijas par ietekmes izvērtējuma metožu pielietošanu 2014.-2020. gada plānošanas perioda ES KP fondu prioritārajiem virzieniem".
[9]http://ec.europa.eu/regional_policy/en/information/publications/evaluations-guidance-documents/2013/evalsed-the-resource-for-the-evaluation-of-socio-economic-development-sourcebook-method-and-techniques.
[10] Šis ir paplašināts EVALSED jautājuma traktējums.

- **Lietderība** (*Utility*): Kāda ir aktivitāšu ietekme plašākā kontekstā (plašāka tiešo vai netiešo efektu izvērtēšana)?
- **Ilgtspēja** (*Sustainability*): Vai pasākumu radītais efekts ir ilgtspējīgs (saglabāsies pēc pasākumu/finansējuma beigšanās)?

Ņemot vērā darba uzdevumu, šī izvērtējuma ietvaros galvenais akcents ir likts uz rezultativitātes, efektivitātes un produktivitātes aspektiem.

1. attēls. „Rīcībpolitikas izvērtēšanas loģiskais modelis, avots: SIA „Jaunrades Laboratorija", 2017"

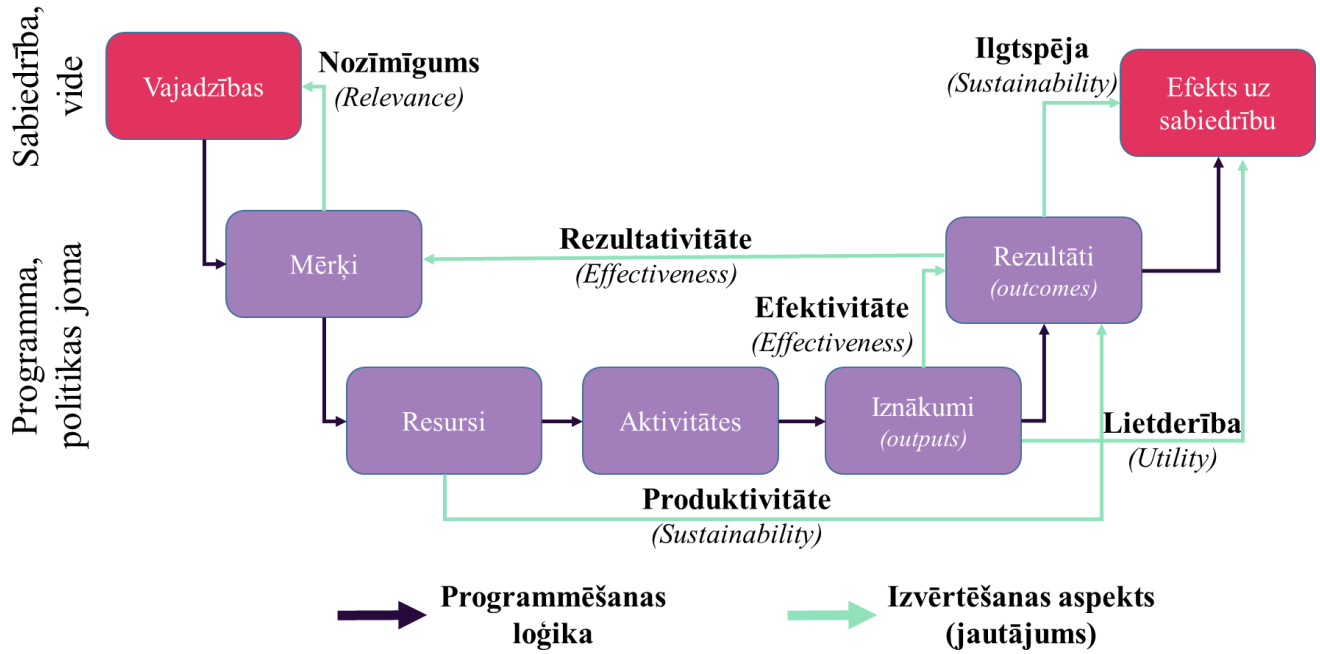

Atbilstīgi EVALSED ietekmes izvērtēšanā tiek izmantotas divas galvenās pieejas (metodes):

- Teorijā bāzētā ietekmes izvērtēšana (*theory-based impact evalutation*);
- Kontrfaktuālā ietekmes izvērtēšana (*counterfactual impact evaluation*).

Teorijā bāzētā izvērtēšana (turpmāk - *TBI*) sniedz atziņas par intervences/rīcībpolitikas efektivitāti, izmantojot detalizētu pasākumu un to efektu mehānisma izpēti. Šim nolūkam tiek izstrādāts/rekonstruēts detalizēts intervences/politikas jomas loģiskais modelis (faktoru cēloņsakarību ķēde, kas sasaista darbības/iznākumus ar sagaidāmajiem rezultātiem). Katrs no šīs ietekmes ķēdes elementiem tiek pārbaudīts, pamatojoties uz ekspertu viedokļiem, kā arī empīriskiem datiem (tieši par šo ietekmes ķēdes elementu). Tādējādi priekšnoteikums TBI veikšanai ir padziļināta izpratne un zināšanas par pētāmo jomu. Empīriskai cēloņsakarību validācijai var izmantot arī noteiktas kvantitatīvās analīzes metodes – statistisko portretu veidošanu, faktoru analīzi, ekonometrisko analīzi u.c.

Kontrfaktuālās ietekmes izvērtējuma (turpmāk - *KFI*) būtība ir kvantitatīvi salīdzināt situāciju ar intervenci un gadījumu, ja tās nebūtu (izšķir vairākas specifiskas Kontrfaktuālās analīzes

metodes, piemēram, atšķirība–atšķirībās analīze, noslieces rādītāja samērošana[11] u.c.). Tādējādi KFI galvenais uzdevums ir izveidot/identificēt divas savstarpēji salīdzināmas grupas, piemēram, atbalstu saņēmušo un atbalstu nesaņēmušo (kontrolgrupu) vai situācijas modelēšanu, kurā pasākums īstenots vai nav īstenots. Lai izdarītu ticamus secinājumus par intervences efektu, šīm grupām ir jāatbilst noteiktiem nosacījumiem (lielums, faktoru izolēšana u.c.). Šādu datu pieejamība ir liels izaicinājums, un to ieguve jau jāparedz politikas plānošanas posmā, tāpēc kontrfaktuālās izvērtēšanas pielietošana praksē ir ierobežota, tomēr to var izmantot situācijas modelēšanai, salīdzinot situācijas ar un bez intervences.

Šajā izvērtējumā tiek pielietota TBI metode, kombinējot to ar kontrfaktuālo izvērtēšanas pieeju, kur iespējams (jautājumos, kur pieejami attiecīgi dati). Ņemot vērā pieejamo datu ierobežojumus, kā arī problēmas ar citu faktoru ietekmes izolēšanu, veiktā kvantitatīvā analīze nav uzskatāma par kontrfaktuālo izvērtēšanu klasiskā šīs metodes izpratnē (piemēram, izmantojot datus, SIA „Jaunrades laboratorija" konsultanti konstatēja noteiktas tendences esamību, bet nekvantificēja to kā statistiski ticamu korelāciju). Izvērtējumā tika izmantotas kombinētas kvantitatīvo un kvalitatīvo datu apstrādes un analīzes metodes:

- Kvalitatīvās metodes, tostarp:
  - ekspertu intervijas;
  - dokumentu analīze, tai skaitā arī izmantojot sociālantropoloģisku pieeju, lai analizētu iepriekš veiktos pētījumus par situāciju Latvijā;
  - triangulācijas metode;
- Kvantitatīvās metodes, tostarp:
  - statistikas analīze;
  - ekonometriskā analīze.

Sīkāku informāciju par metodikām un to izvēles pamatojumu skatīt 1. un 2. pielikumā.

2.2. Izvērtējuma loģiskais modelis

Šī izvērtējuma loģiskais modelis ir parādīts 2. attēlā. Tas ietver politikas pasākumu veidus iedzīvotāju ienākumu palielināšanai, šo pasākumu darbības mehānismus, kā arī sagaidāmos rādītājus un loģiskās saites (cēloņsakarību ķēdes) starp šiem elementiem. Izvērtējuma loģiskais modelis tiek pielietots arī, lai definētu atsevišķu pasākumu veidu darbības un ietekmes loģiskos modeļus, kas iekļauti 4.nodaļā.

[11] Vadlīnijas par ietekmes izvērtējumu metožu pielietošanu 2014.–2020. gada plānošanas perioda ES KP fondu prioritārajiem virzieniem.

2. attēls. „Izvērtējuma vispārējais loģiskais modelis, avots: SIA „Jaunrades laboratorija", 2017"

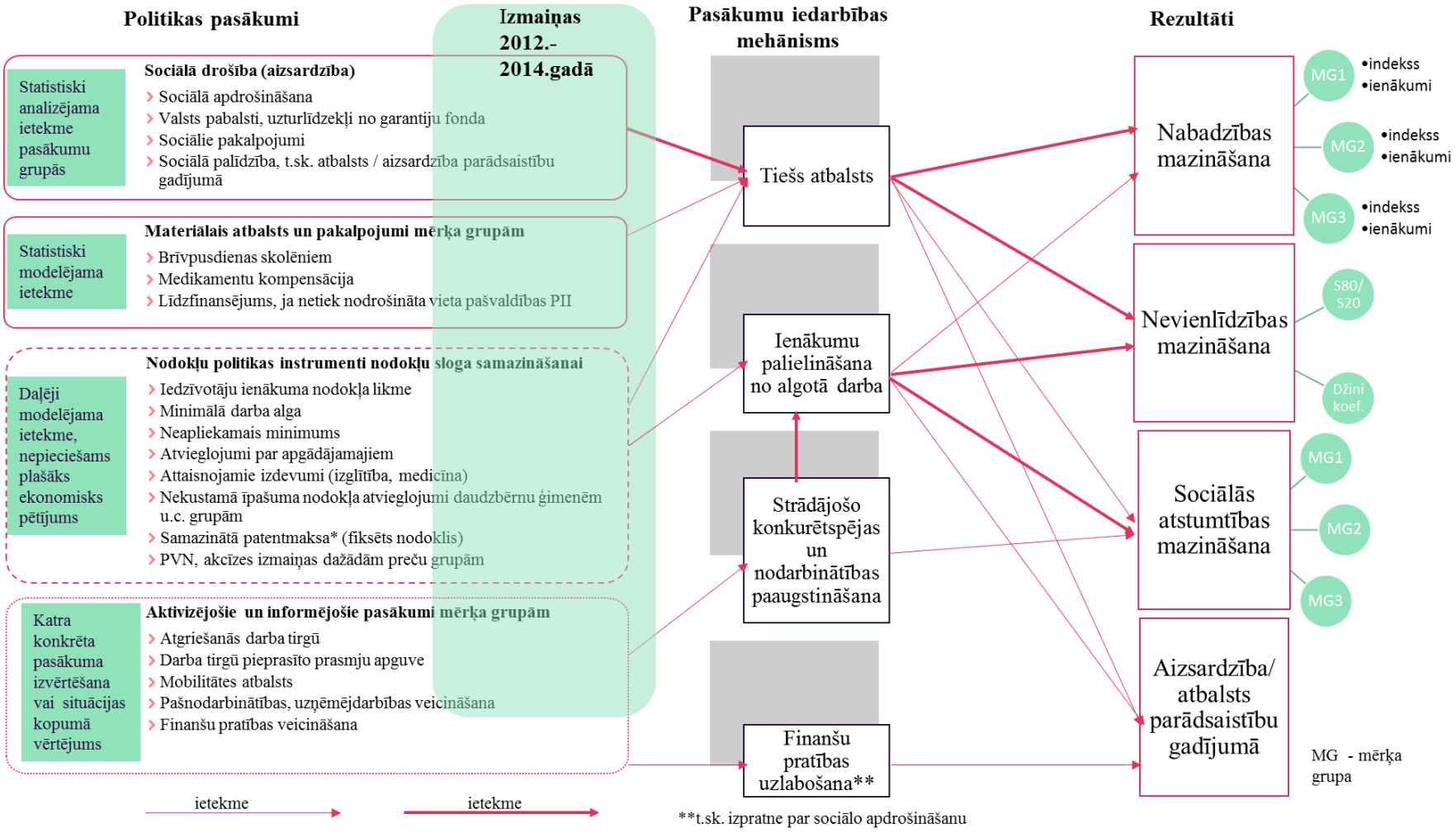

Atbilstoši darba uzdevumam pasākumu izvērtējums ietver tikai izmaiņas 2012.-2014. gadā, nevis visu politiku kopumā, tādējādi izvērtēšanā ir vērtēts tikai šo izmaiņu efekts.

Izvērtējamās politikas jomas rezultāti, kas šī izvērtējuma kontekstā tika izvēlēti, izmantojot galvenos politikas rezultatīvos rādītājus[12] un TS izvirzītos uzdevumus :

- Nabadzības mazināšana, kas tiek mērīta ar šādiem rādītājiem[13]:
  - nabadzības riska indekss (pavisam, vīrieši, sievietes), %;
  - nabadzības riska indekss pirms sociālajiem transfertiem (pavisam, vīrieši, sievietes), %;
  - iedzīvotāju īpatsvars, kas pakļauti nabadzības riskam vai sociālajai atstumtībai (vīriešu, sieviešu īpatsvars), %;
  - nabadzības riskam pakļauto personu un/vai zemas darba intensitātes mājsaimniecībās dzīvojošu personu īpatsvars, %;
  - nabadzības riskam pakļauto personu un/vai zemas darba intensitātes mājsaimniecībās dzīvojošo iedzīvotāju skaits (tūkst.).
- Nevienlīdzības mazināšana, kas tiek mērīta ar šādiem rādītājiem:
  - Džini koeficients (%);
  - S80/S20 kvintiļu attiecību indekss.
- Sociālās atstumtības mazināšana, kas tiek mērīta šiem rādītājiem (pārklājas ar nabadzības rādītājiem):
  - Iedzīvotāju īpatsvars, kas pakļauti nabadzības riskam vai sociālajai atstumtībai (vīriešu, sieviešu īpatsvars), %;
  - Ekonomiskā spriedze, %;
  - Materiālā nenodrošinātība un dziļa materiālā nenodrošinātība, %.

Politikas rezultātu faktiskie rezultāti un tendences ir atspoguļotas 3.3. sadaļā.

Pasākumu iedarbība uz rezultātiem notiek pastarpināti caur starprezultātiem (skat. 2.attēlā pasākumu iedarbības mehānisms), kas nav tieši politikas rezultāti, bet kuru identificēšana ir svarīga, lai varētu saprast un modelēt konkrētu pasākumu ietekmi uz politikas rezultātiem.

Minētais modelis sniedz kopēju pārskatu par politikas jomu. Tas tiek izmantots, lai kopumā identificētu un vērtētu rīcībpolitikas pasākumus. Vērtējot kvantitatīvi atsevišķu pasākumu veidu ietekmi, tiek precizēts un papildināts loģiskais modelis, kas ir atspoguļots attiecīgajā dokumenta sadaļā.

---

[12] Latvijas Nacionālās reformu programmas „Eiropa 2020" stratēģijas politikas rezultāts un Latvijas Nacionālās reformu programmas „Eiropa 2020" stratēģijas uzraudzības rādītājiem,

[13] Rādītāji ir definēti kā nozares galvenie rādītāji šeit: www.lm.gov.lv/upload/statistika/lm_monitoringa_raditaji_31082016_publ.xlsx

2.3. Izvērtējuma jautājumi

Darba uzdevums ietver virkni izvērtējuma jautājumu, kuros jāizvērtē izmaiņas, kas notikušas nabadzības un sociālās atstumtības mazināšanas rīcībpolitikā vairāku gadu laikā, sākot no 2012. gada līdz 2014. gadam.

Daļa jautājumu ir vērtējami visas rīcībpolitikas kontekstā (skat. 3. sadaļu), savukārt daļa izvērtējuma jautājumu ir vērtējami atsevišķa pasākuma vai pasākumu grupas kontekstā (skat. 4. sadaļu).

4. tabula. „Izvērtējuma jautājumi, izvērtējuma pieeja un datu ieguves un analīzes veidi, avots: SIA „Jaunrades laboratorija", 2017"

N.p.k.	Izvērtējuma jautājumi (atsauce uz darba uzdevuma punktu)	Dokumenta sadaļa	Izvērtējuma pieeja	Datu ieguves un analīzes veidi
1.	Kā rīcībpolitikas dokumenti definē mērķus iedzīvotāju ienākumu palielināšanai (3.1.1)?	3.1.	Rīcībpolitikas izvērtējums kopumā. Izvērtējumam nepieciešamās informācijas apkopošana.	Dokumentu analīze, kas ietver dažādu rīcībpolitikas dokumentu un normatīvo aktu anotāciju analīzi par konkrēto jautājumu un salīdzinājumu pa gadiem (laika periodā no 2012. līdz 2014. gadam).
2.	Kādus pasākumu veidus rīcībpolitika paredz iedzīvotāju ienākumu palielināšanai (3.2.2)?	4.	Rīcībpolitikas izvērtējums kopumā. Izvērtējumam nepieciešamās informācijas apkopošana.	Dokumentu analīze, kas ietver dažādu rīcībpolitikas dokumentu, normatīvo aktu anotāciju un progresa ziņojumu analīzi par konkrēto jautājumu un salīdzinājumu pa gadiem (laika periodā no 2012. līdz 2014. gadam).
3.	Vai un kurām iedzīvotāju grupām esošās tiesību aktu normas paredz atbalstu ienākumu palielināšanai (3.1.3)?	3.4.	Rīcībpolitikas izvērtējums kopumā. Informācijas apkopošana ar izvērtējumu; nozīmīguma analīze, loģiskā analīze (loģiskā modeļa izveide un analīze).	Dokumentu analīze, kas ietver dažādu rīcībpolitikas dokumentu un normatīvo aktu anotāciju analīzi par konkrēto jautājumu un salīdzinājumu pa gadiem (laika periodā no 2012. līdz 2014. gadam).
4.	Vai tiesību aktu normas paredz mērķtiecīgu atbalstu iedzīvotāju grupām ar visaugstāko nabadzības risku (3.1.4)?	4.	Rīcībpolitikas izvērtējums kopumā. Informācijas apkopošana ar izvērtējumu; nozīmīguma analīze, loģiskā analīze (loģiskā modeļa izveide un analīze), statistikas datu analīze.	Dokumentu analīze, kas ietver dažādu rīcībpolitikas dokumentu analīzi un normatīvo aktu anotāciju par konkrēto jautājumu un salīdzinājumu pa gadiem (laika periodā no 2012.līdz 2014. gadam). Ekspertu intervijas.

				Statistikas datu analīze (EU-SILC).
5.	Vai paredzētie pasākumi iedzīvotāju ienākumu palielināšanai atbilst rīcībpolitikas mērķiem (3.1.8)?	4.	Rīcībpolitikas izvērtējums kopumā. Informācijas apkopošana ar izvērtējumu; nozīmīguma analīze par katru pasākuma grupu, loģiskā analīze (loģiskā modeļa izveide un analīze) par katru pasākumu grupu.	Dokumentu analīze, kas ietver dažādu rīcībpolitikas dokumentu analīzi un normatīvo aktu anotāciju par konkrēto jautājumu un salīdzinājumu pa gadiem (laika periodā no 2012. līdz 2014. gadam). Dažādu rīcībpolitikas dokumentu analīze par mērķiem un pasākumiem. Ekspertu intervijas.
6.	Vai rīcībpolitika identificē problēmas/problēmu jomas, kurās nepieciešami starpnozaru risinājumi, lai veicinātu ienākumu palielināšanu? Vai identificēti pasākumi minēto problēmu risināšanai (3.1.11)?	3.3. 3.4.	Rīcībpolitikas izvērtējums kopumā. Informācijas apkopošana ar izvērtējumu; nozīmīguma analīze, loģiskā analīze (loģiskā modeļa izveide un analīze), problēmu un starpnozaru pasākumu apkopošana.	Dokumentu analīze, kas ietver dažādu rīcībpolitikas dokumentu un normatīvo aktu anotāciju analīzi par konkrēto jautājumu un salīdzinājumu pa gadiem (laika periodā no 2012. līdz 2014. gadam). Dažādu rīcībpolitikas dokumentu analīze par starpnozaru risinājumiem. Ekspertu intervijas.
7.	Vai rīcībpolitikas, t.sk. normatīvie tiesību akti, kas vērsti uz mājsaimniecību/ personu aizsardzību vai atbalstu parādsaistību gadījumā, iekļauj jautājumus, kas saistīti ar mājsaimniecības/ personas nonākšanu vai izkļūšanu no nabadzības riska un motivāciju gūt ienākumus ēnu ekonomikā (3.1.12.1.)?	3.2.4 4.5.	Rīcībpolitikas un attiecīgo normatīvo aktu analīze. Informācijas apkopošana un izvērtēšana; loģiskā analīze.	Dokumentu analīze, kas ietver dažādu rīcībpolitikas dokumentu analīzi par konkrēto jautājumu un salīdzinājumu pa gadiem (laika periodā no 2012. līdz 2014. gadam). Dažādu rīcībpolitikas dokumentu analīze par aizsardzību un/vai atbalstu parādsaistību gadījumā (t.sk. juridiskās palīdzības pieejamību). Ekspertu intervijas. Sekundāro pētījumu analīze (kvalitatīvie un kvantitatīvie dati).
8.	Vai rīcībpolitikas, t.sk. normatīvie tiesību akti, kas vērsti uz mājsaimniecību/ personu aizsardzību vai	4.5.3.	Rīcībpolitikas un attiecīgo normatīvo aktu analīze. Informācijas apkopošana un izvērtēšana; loģiskā analīze.	Dokumentu analīze, kas ietver dažādu rīcībpolitikas dokumentu analīzi par konkrēto jautājumu un

	atbalstu parādsaistību gadījumā, iekļauj jautājumus, kas saistīti ar trūcīgas vai maznodrošinātas ģimenes (personas) statusa iegūšanu (3.1.12.2)?			salīdzinājumu pa gadiem (laika periodā no 2012. līdz 2014. gadam). Dažādu rīcībpolitikas dokumentu analīze par starpnozaru risinājumiem. Ekspertu intervijas.
9.	Cik lielā mērā 30.03.2010. MK noteikumi Nr. 299 atbilst kopējai rīcības politikai (3.1.12.3.1.)? Kādi Valsts kontroles likumības revīzijas analīzes ziņojumā ietvertie jautājumi jāņem vērā, veicot rīcībpolitikas izvērtējumu (3.1.12.3.2.)? Kādi Maksātnespējas likumā ietvertie jautājumi attiecas uz izvērtējamo rīcībpolitiku (3.1.12.3.3.)?	4.5.	Rīcībpolitikas un attiecīgo normatīvo aktu analīze un ziņojuma analīze.	Dokumentu analīze, kas ietver dažādu rīcībpolitikas dokumentu analīzi par konkrēto jautājumu un salīdzinājumu pa gadiem (laika periodā no 2012. līdz 2014. gadam). Normatīvās bāzes analīze par mājsaimniecību / personu aizsardzību.
10.	Vai īstenotie politikas pasākumi rada vai var radīt tiešu vai netiešu ietekmi uz nabadzības un sociālās atstumtības situāciju?	4.	Pasākumu veidu ietekme uz nabadzības un sociālās atstumtības situāciju, iedzīvotāju grupu ienākumu palielināšanos vai dzīves līmeņa paaugstināšanos; efektivitātes izvērtējums.	Ietekmes analīze, izmantojot statistisko datu analīzi; iespēju robežās ekonometrisko analīzi, loģisko analīzi. Ekspertu intervijas.
11.	Vai īstenotie politikas pasākumi ir sekmējuši iedzīvotāju grupu ienākumu palielināšanos vai dzīves līmeņa paaugstināšanos (3.1.6.)?	4., daļēji 3.2.	Pasākumu kopuma ietekme uz atstumtības situāciju, iedzīvotāju grupu ienākumu palielināšanos vai dzīves līmeņa paaugstināšanos; lietderības izvērtējums.	Ietekmes analīze, izmantojot statistisko datu analīzi; iespēju robežās ekonometrisko analīzi, loģisko analīzi. Ekspertu intervijas.
12.	Kāda ir rīcībpolitikas ietekme uz iedzīvotāju rīcībā esošajiem ienākumiem (kvintilēs vai decilēs) (3.1.7.)?	3.2.2. un mērķa grupu analīze 3.4.	Iedzīvotāju grupu un to ienākumu analīze, efektivitātes un lietderības izvērtējums.	Ietekmes analīze, izmantojot statistisko datu analīzi; iespēju robežās ekonometrisko analīzi, loģisko analīzi.
13.	Ietekmes izvērtējums uz mājsaimniecības / personas nonākšanu vai izkļūšanu no nabadzības riska un motivāciju gūt ienākumus ēnu ekonomikā (gan rīcībpolitikas, gan aizsardzības un atbalsta	4.5.2.	Sekundāro pētījumu analīze, loģiskā analīze.	Kvalitatīvā analīze. Dokumentu analīze. Ekspertu intervijas.

	parādsaistību gadījumā) (3.1.12.1.). Ietekmes izvērtējums uz trūcīgas vai maznodrošinātas ģimenes (personas) statusa iegūšanu (gan rīcībpolitikas, gan aizsardzības un atbalsta parādsaistību gadījumā) (3.1.12.2.).			
14.	Vai sabiedrība akceptē un uzskata par piemērotiem rīcībpolitikas pasākumus, kas vērsti uz ienākumu palielināšanu (3.1.9.)?	3.5.	Sekundāro pētījumu analīze.	Sekundāro pētījumu analīze.
15.	Vai sabiedrība akceptē rīcībpolitikā ietvertās mērķa grupas kā tādas, kurām visvairāk sniedzama palīdzība ienākumu situācijas uzlabošanai (3.1.10.)?	3.5.	Sekundāro pētījumu analīze.	Sekundāro pētījumu analīze.

2.4. Izvērtējuma aktivitātes

Izvērtējuma uzdevumi tika izpildīti, īstenojot vairākas aktivitātes.

2.4.1. Informācijas avotu atlase

Uzsākot izvērtējumu, tika atlasīti vēl citi informācijas avoti papildus Pasūtītāja norādītajiem[14], lai identificētu:

- izmaiņas rīcībpolitikas un politiku ietvaros īstenotajos pasākumos;
- iepriekš veiktos pētījumus, kuros analizēta ar izvērtējuma jomu saistītā problemātika;
- kvantitatīvo datu avotus, kas papildina EU-SILC apsekojuma datu analīzi.

Papildus TS norādītajiem EU-SILC apsekojuma datiem Izvērtējumā tika izmantoto šādi kvantitatīvo datu avoti: Latvijas Bankas 2014. gada Mājsaimniecību finanšu un patēriņa apsekojuma mikrodati, FKTK 2014. gada Finanšu pratības aptaujas mikrodati, ECFIN sabiedriskās domas aptauja par sociāli ekonomisko stāvokli Latvijā un ģimenes finansiālā stāvokļa izmaiņām, 2012. gada Eiropas dzīves kvalitātes apsekojuma mikrodati.

2.4.2. Dokumentu analīze

Sākotnēji tika analizēti Pasūtītāja norādītie informācijas avoti – TS 1. pielikuma 3.4. punktā minētie dokumenti un pētījumi, kas tika papildināti ar attiecīgajiem rīcībpolitikas dokumentiem (skat. 3.1. sadaļu) un tiesību aktu anotācijām. Tika veikta dokumentu kvalitatīvā analīze,

[14] Pasūtītāja norādīto avotu uzskaitījums pieejams 2.pielikumā.

identificējot izvērtējuma jomai atbilstošās tēmas – politikas un pasākumu mērķus, mērķa grupas, plānotos rezultātus u.tml. Rīcībpolitikas pasākumu identificēšanai informācija iegūta no POLSIS datubāzē iekļautajiem politikas dokumentiem, konceptuālajiem un informatīvajiem ziņojumiem, kā arī LATVIJAS REPUBLIKAS TIESĪBU AKTU datubāzē likumi.lv iekļautajiem tiesību aktiem un to anotācijām[15], NRP progresa ziņojumiem[16], Nacionālajiem sociālajiem ziņojumiem[17].

2.4.3. Rīcībpolitikas pasākumu izvērtēšana

Pasākumu ietekmes izvērtēšanai tiek pielietotas gan statistiskās metodes (analizējot aptauju un apsekojumu datus, administratīvos datus), gan loģiskie izvērtējumi, balstoties uz loģiskajiem modeļiem un ekspertu viedokļiem (ja nav pieejami atbilstoši statistikas dati vai tie pieejami nepietiekamā apjomā).

2.4.4. Datu analīze

Sākotnēji mikrodati tika analizēti, veidojot sociālo grupu profilus divām mājsaimniecību grupām – mājsaimniecībām ar nepietiekamiem ienākumiem un pārējām mājsaimniecībām, meklējot pazīmes, kas atšķir vienas grupas mājsaimniecības no otras. Profilu analīzes rezultātā tika izvirzītas hipotēzes, kas pārbaudītas, izmantojot ekonometrisko analīzi. Paralēli mikrodatu analīzei tika apkopota un analizēta informācija par rīcībpolitikas rezultātiem un tendencēm ienākumu nevienlīdzības, nabadzības un sociālās atstumtības jomā, kā arī izvirzītas hipotēzes turpmākai pārbaudei. Datu analīzes noslēguma posmā tika pārbaudītas izvirzītās hipotēzes un izdarīti secinājumi par īstenoto pasākumu ietekmi.

2.4.5. Ekspertu intervijas

Ekspertu intervijas notika šādos posmos:

- Apskatāmo tēmu identificēšana un ekspertu atlases kritēriju izstrāde;
- Atbilstošāko ekspertu atlase atbilstoši apskatāmajām tēmām;
- Intervijas vadlīniju (ceļveži, jautājumu plāns) izstrāde;
- Ekspertu uzaicināšana un vienošanās par intervijas norisi;
- Interviju īstenošana;
- Interviju ierakstu transkripciju sagatavošana;
- Interviju satura analīze.

Ekspertu atlases kritēriji izrietēja no pētnieciskajiem jautājumiem. Intervējamie eksperti atlasīti tā, lai to kompetences jomas aptvertu dažādus nabadzības un sociālās atstumtības aspektus (nodrošinātu viedokļu un skatupunktu daudzpusību), kā arī tika ievērots princips, lai eksperti pārstāvētu dažādas jomas – valsts un pašvaldību sektors, nevalstiskais sektors, pētniecība un

[15] Anotāciju atlasei izmantots arī resurss: Latvijas Republikas Saeimas likumprojektu datubāze: titania.saeima.lv
[16] https://www.em.gov.lv/lv/eiropas_savieniba/strategija__eiropa_2020_/latvijas_nacionala_reformu_programma/

[17] Sākot ar 2012.gadu Labklājības ministrija veic ikgadēju Nacionālo sociālo ziņojumu izstrādi, kas publicēti šeit: http://www.lm.gov.lv/text/3257

zinātniskā darbība. Ekspertu saraksts un interviju instrumentārijs pirms pētījuma lauka darba uzsākšanas tika saskaņots ar Pasūtītāju.

5. tabula. „Ekspertu saraksts, avots: SIA „Jaunrades laboratorija", 2017"

Organizācija	Ekspertīzes joma	Ekspertu skaits	Piezīmes
NAP 2020 veidotāji/īstenotāji, Pārresoru koordinācijas centrs	Cilvēka drošumspēja	2	Valsts sektors
Neatkarīgais eksperts nabadzības un sociālās atstumtības mazināšanas jomā	Pensiju sistēma, nodarbinātības joma	1	NVO
Rīcībpolitikas plānotāji, Labklājības ministrijas pārstāvis	Sociālās drošības joma	1	Valsts sektors
FKTK, Klientu skola	Eksperts mājsaimniecību finanšu ilgtspējas un finanšu pratības jautājumos	1	Autonoma valsts iestāde
Valsts pētījumu programmas „Inovācija un ilgtspējīga attīstība: Latvijas pēckrīzes procesi globālā kontekstā (SUSTINNO)" 2. projekts „Ilgtspējas sociālā dimensija un sociālā inovācija"	Pētnieks, kas nodarbojas ar nabadzības un sociālās iekļaušanas jautājumu izpēti	1	Pētniecība un zinātniskā darbība, valsts pētījumu programma
Latvijas Pašvaldību savienība	Eksperts sociālajos un veselības jautājumos	2	NVO sektors, pašvaldības
Latvijas Sociālās uzņēmējdarbības asociācija	Eksperts sociālās uzņēmējdarbības, uzņēmējdarbības uzsākšanas jomā	1	NVO sektors
PTAC, nebanku kreditēšanas pakalpojumu eksperti	Eksperts patērētāju kreditēšanas jautājumos	2	Valsts sektors
Latvijas Darba devēju konfederācija	Eksperts sociālās drošības jautājumos	1	NVO sektors
EAPN-LATVIA, Latvijas PretNabadzības Tīkls	Eksperts sociālās drošības jautājumos	1	NVO sektors
Latvijas Republikas Tiesībsargs	Sociālo un ekonomisko tiesību eksperts	1	Autonoma iestāde
KOPĀ		11 intervijas, 14 eksperti	

Eksperti atlasīti, ņemot vērā viņu piederību organizācijai un norādītās kompetences jomas. Ekspertu atlases kritēriji:

- pārstāv norādīto organizāciju vai projektu;
- pēdējos 3-5 gadus darbojas norādītajā ekspertīzes jomā.

2.4.6. Secinājumi un rekomendācijas

Izmantojot iepriekšējos izvērtējuma posmos apkopoto un analizēto informāciju un secinājumus, izvērtējuma izstrādē iesaistītie speciālisti izveidoja sākotnējās rekomendācijas par nepieciešamajiem rīcībpolitikas uzlabojumiem nabadzības un sociālās atstumtības mazināšanai un rīcībpolitikas ietekmes izvērtēšanas uzlabošanai. Rekomendācijas tika strukturētas, norādot identificēto problēmu, pasākuma mērķi un rezultātus, kā arī uzdevumus un pasākumus izvirzītā mērķa sasniegšanai, norādot atbildīgās un iesaistītās institūcijas.

2.4.7. Scenāriju izstrāde

Izmantojot loģisko modeli un pasākumu izvērtējuma rezultātus, tika sagatavoti divi starpnozaru politikas [18] scenāriji. Scenārijos iekļautie elementi tika strukturēti, norādot identificēto problēmu, pasākuma mērķi un rezultātus, kā arī uzdevumus un pasākumus izvirzītā mērķa sasniegšanai, norādot atbildīgās un iesaistītās institūcijas.

[18] Ņemot vērā izvērtējuma darba uzdevumus, tika izstrādāti politikas scenāriji, kas ietver tikai Izvērtējumā iekļautās jomas un mārķa grupas atbilstoši Izvērtējuma periodā īstenoto pasākumu specifikai.

3. RĪCĪBPOLITIKAS IZMAIŅU IZVĒRTĒJUMS

3.1. Rīcībpolitikas dokumentu pārskats

A1. Izvērtējuma periodā tika identificētas izmaiņas rīcībpolitikās, kas vērstas uz iedzīvotāju ienākumiem un to nevienlīdzības mazināšanu un kas skar bērnu un ģimeņu jomu, sociālās aizsardzības jomu, nodarbinātības politiku, budžeta un finanšu politiku, izglītības un zinātnes politiku, tieslietu politiku, veselības politiku, uzņēmējdarbības politiku un reģionālo politiku.

Rīcībpolitikas izmaiņas 2012., 2013. un 2014. gadā, kas vērstas uz iedzīvotāju rīcībā esošo ienākumu palielināšanu, ienākumu nevienlīdzības samazināšanu, izvērtējumā izmantoto dokumentu klāsts un īss to pārskats apkopots 11. pielikumā.

Rīcībpolitikas dokumentu klāsts, kuros ir iekļauts kāds no iedzīvotāju rīcībā esošo ienākumu palielināšanas, ienākumu nevienlīdzības mazināšanas, sociālās atstumtības mazināšanas aspektiem, ir plašs un atrodams vairāku iesniedzējinstitūciju pārziņā. Ņemot vērā, ka šis Izvērtējums vērsts uz samērā īsu izvērtējuma posmu, t.i., no 2012. līdz 2014. gadam, tad analīzes gaitā lielāka uzmanība vērsta uz ieviestajiem pasākumiem, kas sniedz rezultātu īsākā laika termiņā.

Lai izstrādātu rekomendācijas un rīcībpolitikas pasākumu scenārijus, ņemot vērā aktuālos rīcībpolitikas pasākumus, tika analizēti arī pēc 2014.gada apstiprinātie politikas dokumenti, normatīvie akti un ieviestie pasākumi (skat. 2. pielikuma 2.2.9. sadaļu), aptverot laika periodu no 2015.gada sākuma līdz 2016.gada beigām.

Nacionālā līmeņa rīcībpolitikas dokumentos ir skaidri noteikti mērķi iedzīvotāju ienākumu palielināšanai, saistot ienākumu pieaugumu ar iedzīvotāju nodarbinātību, iespējām apvienot ģimenes un darba dzīvi, kā arī ar nereģistrētās nodarbinātības samazināšanu, tādējādi uzlabojot iedzīvotāju sociālo apdrošināšanu dažādās dzīves situācijās (darba zaudēšana, slimība, bērna piedzimšana, pensionēšanās), un iespējām sniegt atbalstu iedzīvotāju grupām ar vislielāko nabadzības risku vai īslaicīgas nabadzības situācijās (skat. 6. tabulu).

Izvērtējuma perioda beigās (2014.gadā) tika noteikti attīstības virzieni un turpmāk īstenojamie pasākumu kopumi sociālo pakalpojumu sistēmas, sociālā darba sistēmas un minimālās ienākumu shēmas reformām, kuru ietekme uz nabadzības un sociālās atstumtības mazināšanas situāciju sagaidāma turpmākajos gados, kad tiks ieviesti konkrēti pasākumi.

6. tabula. „Ilgtermiņa un vidēja termiņa plānošanas dokumentos noteiktie mērķi nabadzības un sociālās atstumtības mazināšanai, avots: SIA „Jaunrades laboratorija", 2017"

Dokumenti	Prioritātes, mērķi un rīcības virzieni
Latvija2030, apstiprināta LR Saeimā 2010.gada 10.jūnijā (Latvijas ilgtspējīgas	Prioritāte: Ilgtermiņa ieguldījumi cilvēkkapitālā Mērķis: pieaugot IKP, samazināt sociālo un ienākumu nevienlīdzību – veicināt sociālo iekļaušanos, mazināt nabadzības riskus, sekmēt sociāli un ekonomiski stabila vidusslāņa veidošanos sabiedrībā. Prioritārie rīcības virzieni: • Kvalitatīvas izglītības un bērnu aprūpes pieejamība;

<table>
<tr><th>Dokumenti</th><th>Prioritātes, mērķi un rīcības virzieni</th></tr>
<tr><td>attīstības stratēģija līdz 2030. gadam)</td><td>

Resursu pieejamība;
Darba tirgus pieejamība un diskriminācijas mazināšana;
Īslaicīgās nabadzības amortizācija un nabadzības riska grupas.

</td></tr>
<tr><td>NAP2020, apstiprināts LR Saeimā 2012.gada 20.decembrī

(galvenais vidēja termiņa plānošanas dokuments valstī, Latvija2030 rīcības plāns)</td><td>
Prioritāte: Cilvēka drošumspēja:

[215] Mērķis 1: radīt spēcīgu vidusšķiru un nodrošināt tautas ataudzi Latvijā – valstī, kur ikkatram cilvēkam ir iespējas gādāt par savu, savu tuvinieku un Latvijas attīstību.

Rīcības virzieni:

2.1.Cienīgs darbs;
2.2.Stabili pamati tautas ataudzei;
2.3.Kompetenču attīstība;
2.4.Vesels un darbspējīgs cilvēks;
2.5. Cilvēku sadarbība, kultūra un pilsoniskā līdzdalība kā pamats piederības izjūtai Latvijai.

Latvijas nabadzības risku samazināšanas mērķi:

2.1. rīcības virziena „Cienīgs darbs" mērķim 1 – veikt pasākumus nodarbināto labklājības līmeņa paaugstināšanai, samazinot nabadzības riskam pakļauto nodarbināto īpatsvaru vecuma grupā no 18 līdz 64 gadiem no 9,5% 2010. gadā līdz 5% 2020. gadā [236].

Mērķa sasniegšanas rādītāji
<table>
<tr><th></th><th>Bāzes vērtība</th><th>2014</th><th>2017</th><th>2020</th><th>2030</th></tr>
<tr><td>Nabadzības riska indekss strādājošiem vecuma grupā no 18 līdz 64 gadiem</td><td>9,5
2010</td><td>8</td><td>6,5</td><td>5</td><td>-</td></tr>
<tr><td>Strādājošo reālās darba samaksas dinamika, % pret iepriekšējo gadu</td><td>100
2011</td><td>106</td><td>106</td><td>108</td><td>-</td></tr>
<tr><td>Ekonomikas spriedzes indekss, kas pēc kompleksiem kritērijiem mēra materiālo nenodrošinātību</td><td>65,8
2010</td><td>55</td><td>49</td><td>42</td><td>-</td></tr>
</table>
2.2. rīcības virziena „Stabili pamati tautas ataudzei" mērķim 3 – ar kompleksas ģimeņu atbalsta sistēmas palīdzību, kas veicina darba un ģimenes dzīves savienošanu, mazināt bērnu nabadzības risku no 25% 2010. gadā uz 20% 2020. gadā [263].
<table>
<tr><th></th><th>Bāzes vērtība</th><th>2014</th><th>2017</th><th>2020</th><th>2030</th></tr>
<tr><td>Nabadzības riska indekss ģimenēm, kurās viens pieaugušais audzina bērnu</td><td>39 - 2010</td><td>37</td><td>34</td><td>30</td><td>-</td></tr>
<tr><td>Nabadzības riska indekss mājsaimniecībām, ko veido 2 pieaugušie un 3 un vairāk apgādībā esošu bērnu</td><td>37 - 2010</td><td>34</td><td>30</td><td>27</td><td>-</td></tr>
<tr><td>Nabadzības riska indekss bērniem (0-17) kopumā</td><td>24,8 - 2010</td><td>24</td><td>22</td><td>19</td><td>-</td></tr>
</table>
</td></tr>
</table>

<table>
<tr><th>Dokumenti</th><th>Prioritātes, mērķi un rīcības virzieni</th></tr>
<tr><td>Latvijas NRP, apstiprināta MK 2011. gada 26. aprīlī

(dokuments, kurš koordinē strukturālo reformu īstenošanu Eiropas semestra ietvaros)</td><td>Saskaņā ar mērķiem ir plānots līdz 2020. gadam sasniegt nodarbinātības līmeni 73% apmērā iedzīvotāju grupai vecumā 20-64 gadi, samazināt nabadzības riskam pakļauto personu un/vai zemas darba intensitātes mājsaimniecībās dzīvojošo personu skaitu par 121 tūkstoti iedzīvotāju jeb līdz 21% no kopējā iedzīvotāju skaita.

Definēts politikas virziens nabadzības mazināšanas mērķa sasniegšanai:

• Nabadzības un sociālās atstumtības riskam pakļauto personu līdzdalības darba tirgū veicināšana.

Mērķa sasniegšanas rādītāji:
<table>
<tr><th>Rādītājs</th><th>2008</th><th>2009</th><th>2010</th><th>2011</th><th>2012</th><th>2013</th><th>2014</th><th>2020</th></tr>
<tr><td>Nabadzības riskam pakļauto personu īpatsvars %</td><td>26,4</td><td>20,9</td><td>19,0</td><td>19,2</td><td>19,4</td><td>21,2</td><td>22,5</td><td>21[19]</td></tr>
<tr><td>Nabadzības riskam pakļauto personu un/vai zemas darba intensitātes mājsaimniecībās dzīvojošo personu īpatsvars</td><td>27,3</td><td>23,6</td><td>22,1</td><td>21,9</td><td>21,8</td><td>23,1</td><td>23,9</td><td>-</td></tr>
<tr><td>Nabadzības riskam pakļauto personu un/vai zemas darba intensitātes mājsaimniecībās dzīvojošo skaits (tūkst.)</td><td>583</td><td>495</td><td>454</td><td>441</td><td>434</td><td>456</td><td>467</td><td>-</td></tr>
</table></td></tr>
<tr><td>Koncepcija "Par minimālā ienākuma līmeņa noteikšanu",

apstiprināta MK 2014. gada 30. oktobrī

(dokuments metodoloģiski pamatotai un sociālekonomiskajai situācijai atbilstošam minimālā ienākuma līmeņa noteikšanai)</td><td>Minimālā ienākuma līmeņa noteikšanas virsmērķis ir uz solidaritātes principiem balstīta nabadzības un ienākumu nevienlīdzības mazināšana.

Mērķis ir definēt metodoloģiski pamatotu un sociālekonomiskajai situācijai atbilstošu minimālā ienākuma līmeni, kas kalpotu par atskaites punktu sociālās drošības sistēmas jomu (valsts sociālie pabalsti, sociālā apdrošināšana, sociālā palīdzība) ietvaros noteikto atbalsta pasākumu pilnveidošanai un darbaspēka nodokļu pilnveidei, lai neveicinātu motivāciju pasīvi saņemt atbalstu, bet gan līdztekus palīdzības saņemšanai stimulētu aktīvu dalību darba tirgū.

Atbalstot minēto minimālā ienākuma līmeņa noteikšanas metodoloģiju, Labklājības ministrija piedāvā to sasaistīt ar:

• darbaspēka nodokļiem, lai palielinātu ienākumus strādājošajiem ar zemu darba atalgojumu;

• sociālo palīdzību, lai palielinātu atbalstu nabadzīgākajiem iedzīvotājiem;</td></tr>
</table>

[16] vai novēršot nabadzības risku 121 tūkst. iedzīvotāju

Dokumenti	Prioritātes, mērķi un rīcības virzieni
	• valsts sociālajiem pabalstiem, lai sniegtu atbalstu lielākiem sociālajiem riskiem pakļautajām iedzīvotāju grupām; • minimālo valsts pensiju, lai uzlabotu situāciju pensionāriem ar minimālajiem ienākumiem; • bezdarbnieka pabalstu, lai sniegtu adekvātu atbalstu iedzīvotājiem, kuri palikuši bez darba.

Īstenoto pasākumu iedzīvotāju ienākumu palielināšanai atbilstība rīcībpolitikas mērķiem turpmākajās nodaļās tiks analizēta attiecībā pret NAP2020 un Latvijas NRP definētajiem mērķiem nabadzības un sociālās atstumtības samazināšanai.

Nacionālā līmeņa rīcībpolitikas dokumentos, kas tika izstrādāti laika periodā no 2009. līdz 2012.gadam, kā galvenās risināmās problēmas nabadzības un sociālās atstumtības mazināšanai tika aktualizēts augsts nodokļu slogs zemi atalgotiem darbiniekiem un augsts zemi atalgoto strādājošo īpatsvars; darba tirgum nepieciešamo prasmju un iekļaujoša darba tirgus trūkums, kā arī nevienmērīga teritoriju attīstība un pakalpojumu pieejamība tajās.

Atskatoties uz tendencēm 2012.-2014.gadā, Latvijas NRP progresa ziņojumā[20] konstatēti iepriekš neminēti riski nabadzības un sociālās atstumtības situācijas uzlabošanai, kas ietver lielu neformālās ekonomikas sektoru un tajā nodarbināto personu zemo sociālās aizsardzības līmeni; augstu nodarbināto īpatsvaru, kas valsts sociālās apdrošināšanas iemaksas veic no minimālās vai zemākas algas; augsto mājsaimniecību parādu līmeni.

Visi minētie riski vidējā un ilgtermiņā palielina slogu valsts un pašvaldību izdevumiem sociālajai aizsardzībai, jo augstākminētās iedzīvotāju grupas ir vāji aizsargātas sociālā riska iestāšanās gadījumos, nākotnē tām būs zems ienākumu aizvietojuma līmenis pensionējoties, kā arī augstais parādu līmenis var radīt situāciju, kad iedzīvotāji ar relatīvi vidējiem vai augstiem ienākumiem kļūst par sociālās palīdzības klientiem.

Pirms īstenoto rīcībpolitikas pasākumu izvērtējuma sniegts pārskats par rīcībpolitikas rezultātiem izvērtējuma periodā.

3.2. Rīcībpolitikas rezultāti (tendences ienākumu nevienlīdzības, nabadzības un sociālās atstumtības jomā)

Šajā nodaļā iekļauts pārskats par rīcībpolitikas rezultātiem un tendencēm ienākumu nevienlīdzības, nabadzības un sociālās atstumtības jomā, koncentrējoties uz izvērtējuma periodu – 2012.-2014. gadu, bet atsevišķos gadījumos situācijas dinamikas precīzākai ilustrācijai izmantots plašāks laika periods. Tabulās pievienoti arī rādītāji par 2011. un 2015.gadu, lai precīzāk varētu izsekot to dinamikai pirms un pēc izvērtējuma perioda. Nodaļas struktūru veido jomas rādītāju pārskats dažādu sociāli demogrāfisko grupu skatījumā un iedzīvotāju grupas ar nepietiekamiem ienākumiem statistiskie portreti. Izmantojot šos faktiskos datus, tiek izvirzītas hipotēzes turpmākai pārbaudei un identificētas jomas un mērķa grupas, kurās notikušas būtiskākās izmaiņas, kā arī tās jomas un mērķa grupas, kurās ir nepieciešami pasākumi iedzīvotāju ienākumu situācijas uzlabošanai. Šajā nodaļā apkopotie un analizētie dati

[20] 2016.gada ziņojumā ietverta situācijas analīze līdz 2014. gadam (ieskaitot).

ir pamats rīcībpolitikas izvērtējuma pieejas nozīmīguma jautājuma „Vai izvirzītie mērķi ir bijuši nozīmīgi politikas jomas vajadzību un problēmu kontekstā?" vērtēšanai, kā arī nepieciešamo rīcībpolitikas pasākumu spektra konstatēšanai.

Situācijas dinamikas raksturošanai un Latvijas situācijas izmaiņu plašāka konteksta skaidrošanai izmantots nabadzības un sociālās atstumtības politikas rādītāju salīdzinājums arī ar atlasītām ES valstīm[21], kas ir pēc iespējas līdzīgākas Latvijai pēc iestāšanās brīža ES un atrašanās PSRS[22] ietekmes zonā.

3.2.1. Ienākumu nevienlīdzību raksturojošo rādītāju tendences

3.2.1.1. S80/S20 kvintiļu attiecību indekss

Latvijas S80/S20 indekss atspoguļo, ka izvērtējuma periodā nabadzīgāko iedzīvotāju ienākumi ir 6,3-6,5 reizes zemāki nekā turīgākajai iedzīvotāju daļai.

A2. Ienākumu nevienlīdzības indekss un tā tendences atšķiras iedzīvotāju grupās līdz 65 gadu vecumam un virs 65 gadu vecuma, kā arī vīriešu un sieviešu vidū. Līdz 65 gadu vecumam S80/S20 indekss sasniedz vērtību 6,9 un auditorijā virs 65 gadiem – attiecīgi 4,2.

Iedzīvotāju vecuma grupā līdz 65 gadiem, kurā ienākumu lielāko daļu veido ienākumi no algota darba, vērojama augstāka ienākumu nevienlīdzība nekā vecuma grupā 65+, kurā ienākumu lielāko daļu veido vecuma pensija. Atšķirīgas ir arī ienākumu nevienlīdzības tendences – jaunākajā iedzīvotāju vecuma grupā nevienlīdzība samazinās un salīdzinoši strauji tā samazinās vīriešu vidū, bet vecuma grupā 65+ tieši otrādi – nevienlīdzība pieaug, pie tam tā straujāk pieaug vīriešu vidū. Ņemot vērā, ka vecuma grupā 65+ lielāko daļu ienākumu veido vecuma pensija, nevienlīdzību būtiski ietekmē arī nevienlīdzīgā ienākumu situācija darbspējas vecumā (skat. 7. tabulu).

Izvirzītās hipotēzes turpmākai pārbaudei:

H1. Vecuma grupā līdz 65 gadiem ienākumu nevienlīdzība mazinās, zemākajām algām pieaugot straujāk nekā lielākajām algām.

H2. Vecuma grupā 65+ ienākumu nevienlīdzība pieaug, jo jaunpiešķirtās pensijas kļūst lielākas, kā arī vīriešiem piešķirtās pensijas apmērs[23] ir lielāks nekā sievietēm.

H3. Vecuma grupā 65+ ienākumu nevienlīdzība pieaug, jo lielāks skaits iedzīvotāju vecuma grupā 65+ gūst ienākumus no algota darba.

[21] Izvērtējuma pārskata periodā notikušas būtiskas izmaiņas vairākos nabadzības situāciju raksturojošos rādītājos, tāpēc analīzē tika iekļauti citu ES valstu rādītāji. Izvēloties valstis salīdzināšanai, tika ņemts vērā, ka tām ir jābūt pēc iespējas līdzīgākām Latvijai. Analīzes kopā tika izvēlētas valstis, kuras iestājās Eiropas Savienībā 2004. gadā vai vēlāk, tika ņemts vērā arī vēsturiskais konteksts – tika iekļautas tikai valstis, kas 20.gs. atradās PSRS ietekmes zonā. Rezultātā iegūts saraksts ar 10 valstīm, kuru rādītājus var tālāk salīdzināt savā starpā: Latvija, Igaunija, Lietuva, Bulgārija, Čehija, Ungārija, Polija, Rumānija, Slovākija, Slovēnija.

[22] Padomju Sociālistisko Republiku Savienība.

[23] Latvijā sievietes vidējā alga ir aptuveni 80% no vīrieša vidējās algas: DSG04. Vīriešu un sieviešu darba samaksa pa darbības veidiem 1. ceturksnī, euro.

7. tabula. „S80/S20 kvintiļu attiecību indekss sociāli demogrāfiskās grupās, avots: Eurostat [ilc_di11][24]"

Sociāli demogrāfiskās grupas	2011	2012	2013	2014	2015
Visi iedzīvotāji	**6,5**	**6,3**	**6,5**	**6,5**	**6,2**
Vīrieši	6,9	6,7	6,8	6,6	6,3
Sievietes	6,1	6,0	6,1	6,3	6,1
Iedzīvotāji vecumā <65	**7,3**	**7,0**	**6,9**	**6,9**	**6,2**
Vīrieši vecumā <65	7,6	7,2	7,3	7,0	6,4
Sievietes vecumā <65	7,0	6,7	6,6	6,8	6,1
Iedzīvotāji vecumā >65	**3,7**	**3,9**	**4,3**	**4,2**	**4,6**
Vīrieši vecumā >65	3,8	3,9	4,7	4,3	4,9
Sievietes vecumā >65	3,6	3,9	4,0	4,1	4,5

A3. Izvērtējuma periodā iedzīvotāju ienākumu nevienlīdzības indekss un tā vērtība, un tendences atšķiras Latvijas statistisko reģionu iedzīvotāju vidū. Augstākā ienākumu nevienlīdzība vērojama Pierīgā un Vidzemē, savukārt zemākā – Latgalē un Kurzemē.

Atšķirības ienākumu nevienlīdzības rādītājos saistītas ar statistisko reģionu ekonomisko aktivitāti un iedzīvotāju sociāli demogrāfisko raksturojumu reģionā. Pierīgas statistiskajā reģionā iekļautas gan pašvaldības ar augstu teritorijas attīstības indeksu[25] (piemēram, Ādažu, Ikšķiles, Ķekavas, Mārupes novadi), gan ar negatīvu (piemēram, Alojas, Kandavas, Limbažu novadi). Kurzemē un Latgalē gandrīz visi novadi izvērtējuma periodā ir ar negatīvu teritorijas attīstības indeksu, līdz ar to arī ir mazākas atšķirības ienākumos starp turīgākajiem un nabadzīgākajiem iedzīvotājiem.

8. tabula. „S80/S20 kvintiļu attiecību indekss Latvijas statistiskajos reģionos, avots: CSP [nig17]"

Sociāli demogrāfiskās grupas	2011	2012	2013	2014	2015
Rīgas iedzīvotāji	5,9	5,8	6,1	5,9	5,8
Pierīgas iedzīvotāji	6,7	6,7	6,9	6,6	6,3
Vidzemes iedzīvotāji	6,1	6,4	6,6	6,3	5,5
Kurzemes iedzīvotāji	6,1	5,7	5,9	5,5	5,3
Zemgales iedzīvotāji	6,8	5,7	5,6	6,8	5,6
Latgales iedzīvotāji	5,6	5,6	5,6	5,5	5,6

Analizējot Latvijas situāciju ES valstu atlasītajā grupā, redzams, ka starp salīdzināmām valstīm Latvija ir ceturtā nevienlīdzīgākā valsts, kur cilvēki ar zemiem ienākumiem (1. kvintile) gūst salīdzinoši mazu daļu no visiem iedzīvotāju ienākumiem. Izteiktāka ienākumu nevienlīdzība

[24] Ņemti vērā Eurostat datu publicēšanas nosacījumi un tabulā norādīts gads, par kuru apsekojumā vērtēti iedzīvotāju ienākumi.

[25] Teritorijas attīstības indekss ir vispārināts rādītājs, ko aprēķina ar noteiktiem svara jeb nozīmības koeficientiem summējot svarīgāko, teritoriju (pašvaldību) attīstību raksturojošo statistikas pamatrādītāju standartizētās vērtības. Valsts reģionālās attīstības aģentūra (Aģentūra) aprēķina teritorijas attīstības līmeņa indeksus republikas pilsētām, novadiem un plānošanas reģioniem saskaņā ar 2014.gada 1.jūlija Ministru kabineta noteikumu Nr. 367 „Reģionālās attīstības uzraudzības un novērtēšanas kārtība" 1. pielikumā noteikto kārtību

kā Latvijā ir vēl tikai Bulgārijā, Lietuvā un Rumānijā. 2014. gadā visās trijās Baltijas valstīs ienākumu sadalījums pa kvintilēm ir līdzīgi nevienlīdzīgs (skat. 3. attēlu).

3. attēls. „Ienākumu sadalījums kvintilēs 2014. gadā, avots: Eurostat [ilc_di01]"

Starp Baltijas valstīm Latvija ierindojas otrajā vietā, pirmajā vietā ir Lietuva ar S80/S20 indeksu 7,5. Dinamika šim rādītājam visās valstīs ir pieaugoša vai ar nenozīmīgām izmaiņām. Jāatzīmē, ka izvērtējuma periodā īpaši strauji augusi ienākumu nevienlīdzība Rumānijā, Lietuvā, Igaunijā un Bulgārijā, savukārt Latvija ir valstu grupā, kurā ienākumu nevienlīdzība pieaugusi salīdzinoši nedaudz.

9. tabula. „S80/S20 kvintiļu attiecības indekss, avots: Eurostat [ilc_di11]"

Valstis	2012	2013	2014	Izmaiņa 2014 – 2012
Rumānija	6,8	7,2	8,3	1,5
Lietuva	6,1	6,1	7,5	1,4
Bulgārija	6,6	6,8	7,1	0,5
Latvija	6,3	6,5	6,5	0,2
Igaunija	5,5	6,5(b)	6,2	0,7
Polija	4,9	4,9	4,9	0
Ungārija	4,3	4,3	4,3	0
Slovēnija	3,6	3,7	3,6	0
Slovākija	3,6	3,9	3,5	-0,1
Čehija	3,4	3,5	3,5	0,1
Vidēji	5,1	5,3	5,5	0,4

(b) izmaiņas mērījuma metodoloģijā.

A4. Izvērtējuma perioda beigās iedzīvotāju ekvivalentie ienākumi, kas atbilst 1. kvintilei, veido tikai 6% iedzīvotāju kopējo ieņēmumu, savukārt iedzīvotāju ienākumi, kas atbilst 5. kvintilei, veido 42% iedzīvotāju kopējo ieņēmumu.

Izvērtējuma periodā nav vērojamas būtiskas atšķirības ienākumu sadalījuma tendencēs 1. un 5. kvintilei (skat. 4. attēlu), pat 3. kvintiles zemākā ienākumu robeža (skat. 7. attēlu) ir samērā tuvu nabadzības riska slieksnim vienas personas mājsaimniecībai (368 EUR zemākā robeža un 291 EUR nabadzības riska slieksnis 2014. gadā). Trīs zemāko kvintiļu ienākumi veido nedaudz vairāk nekā vienu trešo daļu no kopīgajiem Latvijas iedzīvotāju ekvivalentajiem ienākumiem. 2014. un 2015. gadā nedaudz pieaudzis ienākumu īpatsvars 3. kvintilē.

4. attēls. „Katras kvintiles kopīgo ekvivalento ienākumu īpatsvars, avots: Eurostat [ilc_di01]"

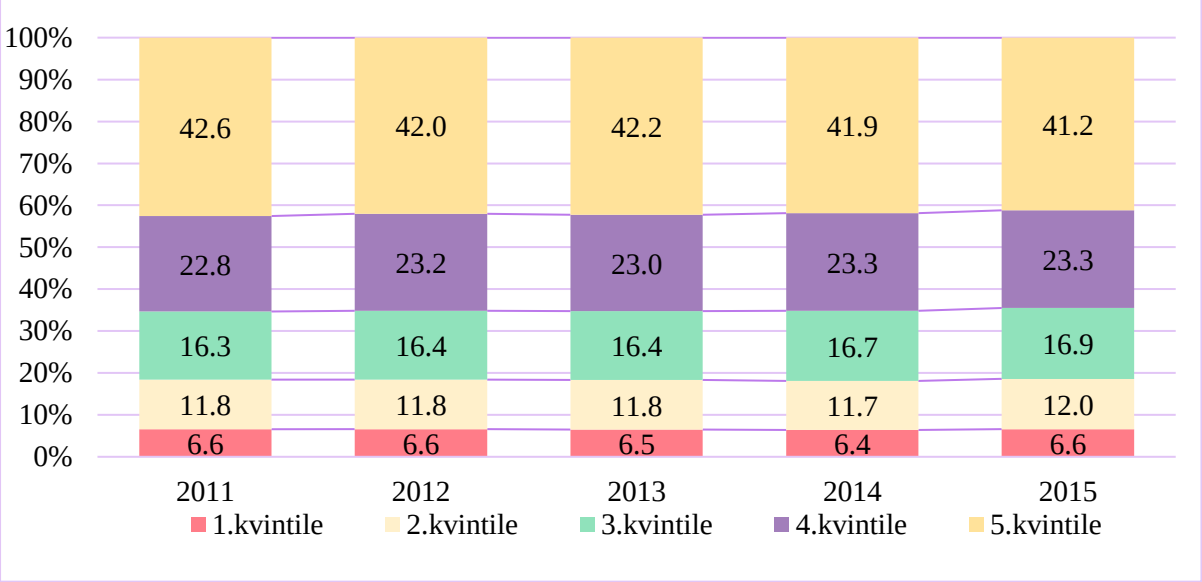

Izvirzītās hipotēzes turpmākai pārbaudei:

H4. Latvijas nabadzīgāko iedzīvotāju (1. kvintiles) ienākumi ir pārāk zemi, lai izkļūtu no nabadzības riska bez papildu atbalsta pasākumiem vai esošo atbalsta pasākumu pilnveidošanas.

3.2.1.2. Džini koeficients

Atšķirībā no S80/S20 kvintiļu indeksa Džini koeficienta lielumu nosaka ne tikai augstākās jeb 5. kvintiles un zemākās jeb 1. kvintiles ienākumu situācija, bet ienākumu sadalījums visās mājsaimniecībās.

A5. No 2014. gada Latvijā iezīmējas nevienlīdzības mazināšanās tendence, 2015. gadā Džini koeficients samazinās līdz 34,5%, kas ir zemākā indeksa vērtība kopš 2004. gada.

Sekojot Džini koeficienta dinamikai, redzams, ka šis rādītājs ir diezgan stabils, turklāt tas saglabājas augstā līmenī. Pozitīvi, ka attiecībā uz 2014. gada un 2015. gada ienākumiem iezīmējas neliela nevienlīdzības mazināšanās tendence.

10. tabula. „Džini koeficients (%) Latvijas reģionos, avots: CSP [nig16]"

Džini koeficients	2011	2012	2013	2014	2015
Latvija	**35,7**	**35,2**	**35,5**	**35,4**	**34,5**
Rīga	34,2	33,7	34,3	33,7	33,6
Pierīga	38,1	36,9	37,1	35,9	34,5
Vidzeme	33,6	35,2	33,7	34,0	32,4
Kurzeme	34,9	33,2	33,6	32,6	31,5
Zemgale	34,8	32,1	32,0	34,2	31,5
Latgale	31,6	31,9	31,9	31,0	31,5

Starp Izvērtējumā salīdzināmajām valstīm Latvija ierindojas otrajā vietā pēc Džini koeficienta vērtības 2014. gadā. Visām trim Baltijas valstīm ir salīdzinoši augsts Džini koeficients – izvērtējuma periodā Igaunijā un Lietuvā tas ir nedaudz pieaudzis, kamēr Latvijā tas ir bijis stabili augsts (skat. 5. attēlu) visā izvērtējuma periodā.

5. attēls. „Mājsaimniecību rīcībā esošo ekvivalento ienākumu Džini koeficients, avots: Eurostat [ilc_di12]"

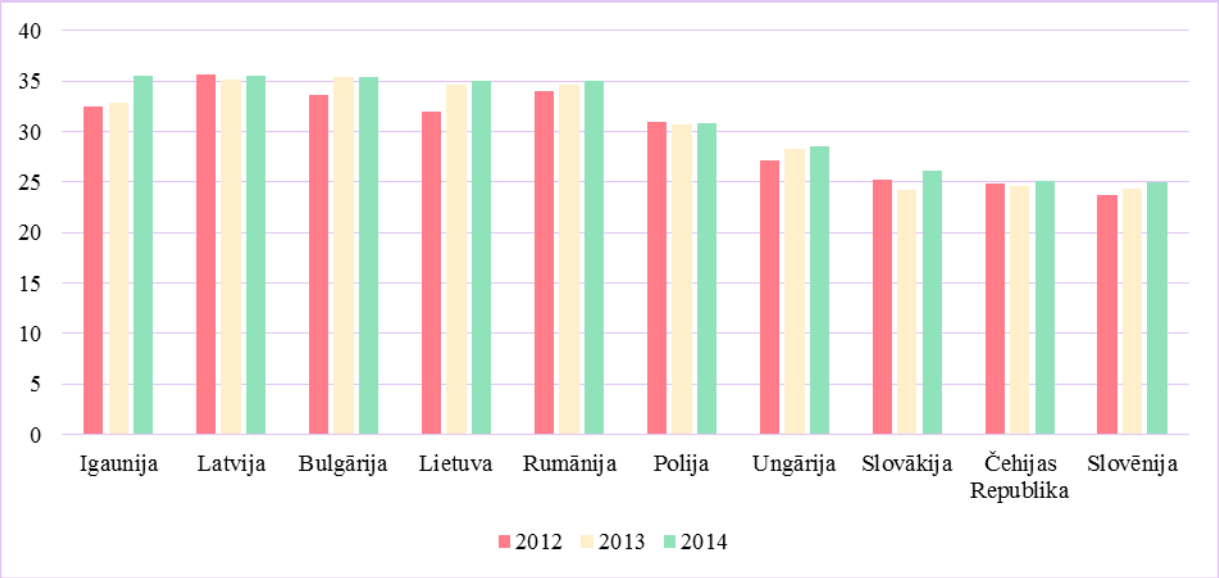

3.2.2. Iedzīvotāju ienākumus un nabadzību raksturojošo rādītāju tendences

3.2.2.1. Iedzīvotāju (mājsaimniecību) ienākumu tendences

Lai raksturotu iedzīvotāju ienākumu tendences, ir jāapskata plašāks laika periods nekā noteikts šajā Izvērtējumā, jo laika periodā no 2009. līdz 2010. gadam, pasliktinoties ekonomiskajai situācijai un piedzīvojot finanšu un ekonomisko krīzi, bija vērojama ienākumu samazināšanās, kas skāra iedzīvotājus visās ienākumu kvintiļu grupās. Proporcionāli lielāks ienākumu samazinājums bija vērojams 3.-5. kvintilē, kā arī iedzīvotājiem šajās ienākumu kvintiļu grupās bija nepieciešams ilgāks laiks, lai ienākumu lielums sasniegtu 2008. gada līmeni. Salīdzinoši 1. un 2. kvintiles ienākumi jau 2012. gadā bija 2008. gada līmenī (skat. 6. attēlu).

A6. Izvērtējuma periodā vislēnāk pieauga iedzīvotāju rīcībā esošie ienākumi vidēji uz vienu ekvivalento patērētāju abās zemākajās kvintilēs.

Izvērtējuma periodā no 2012. līdz 2014. gadam par 21-22% (jeb 212 EUR augstākajā kvintilē, 122 EUR 4. kvintilē, 86 EUR 3. kvintilē) pieauga iedzīvotāju rīcībā esošie ienākumi vidēji uz vienu ekvivalento patērētāju augstākajās kvintilēs un par 19% (jeb 34 EUR) un 15% (jeb 47 EUR) attiecīgi iedzīvotājiem 1. un 2. kvintilē (skat. 6. attēlu). Tātad iedzīvotājiem, kuru ienākumi atbilst 1. kvintilei, ienākumu pieaugums par 34 EUR ir 6,2 reizes mazāks nekā ienākumu pieaugums iedzīvotājiem, kuru ienākums atbilst 5. kvintilei, un šāda ienākumu pieauguma proporcija nenodrošina ienākumu nevienlīdzības samazināšanos.

Kā redzams 6. attēlā, Latvijā iedzīvotāju ienākumu izkliede ir neliela 1.-3. kvintilē, savukārt 5. kvintile ir jau 1,7 reizes turīgāka par 4. kvintili un 2,5 reizes turīgāka par 3. kvintili (2015. gadā).

6. attēls. „Mājsaimniecību rīcībā esošie ienākumi kvintiļu grupās vidēji uz vienu ekvivalento patērētāju (EUR, mēnesī), avots: CSP [iig09]"

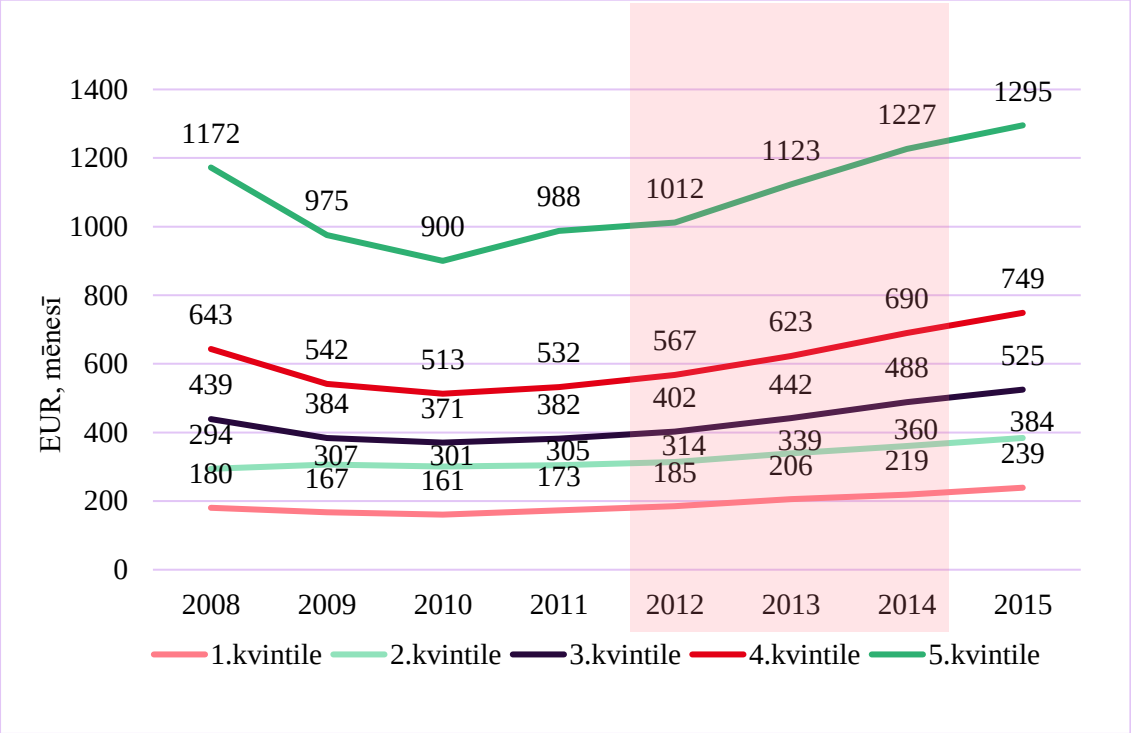

Izvirzītās hipotēzes turpmākai pārbaudei:

H5. Latvijas nabadzīgāko iedzīvotāju (1. kvintiles) ienākumu pieaugums ir nepietiekams, lai panāktu ienākumu nevienlīdzības samazināšanos.

A7. Kopš 2011. gada nabadzības riska slieksnis vienas personas mājsaimniecībai ir lielāks par 1. kvintiles ienākumu augstāko robežu, un visi iedzīvotāji, kuru ienākumi atbilst 1. kvintilei, ir pakļauti nabadzības riskam. Kopš 2013. gada nabadzības riskam ir pakļauti arī iedzīvotāji, kuri ienākumi pārsniedz 2. kvintiles zemāko robežu (skat. 7.attēlu).

Kvintiļu ienākumu augstāko robežu, nabadzības riska sliekšņa un GMI līmeņa salīdzinājums parāda, ka GMI līmenis ir zems un nevar sniegt būtisku pienesumu nabadzības riska mazināšanā. Līdzīgi arī trūcīgas personas statusam atbilstošais ienākumu līmenis 2013. līdz

2015. gados ir vairāk nekā 2 reizes mazāks par nabadzības riska slieksni vienas personas mājsaimniecībai, un šī starpība ir ar augošu tendenci.

7. attēls. „Mājsaimniecību rīcībā esošie ienākumi, kvintiļu grupu robežas, kas aprēķinātas uz vienu ekvivalento patērētāju un ienākumu līmeņi (EUR, mēnesī), avots: kvintiļu ienākumu augstākās robežas Eurostat [ilc_di01], ienākumu līmeņi LM mājaslapa"

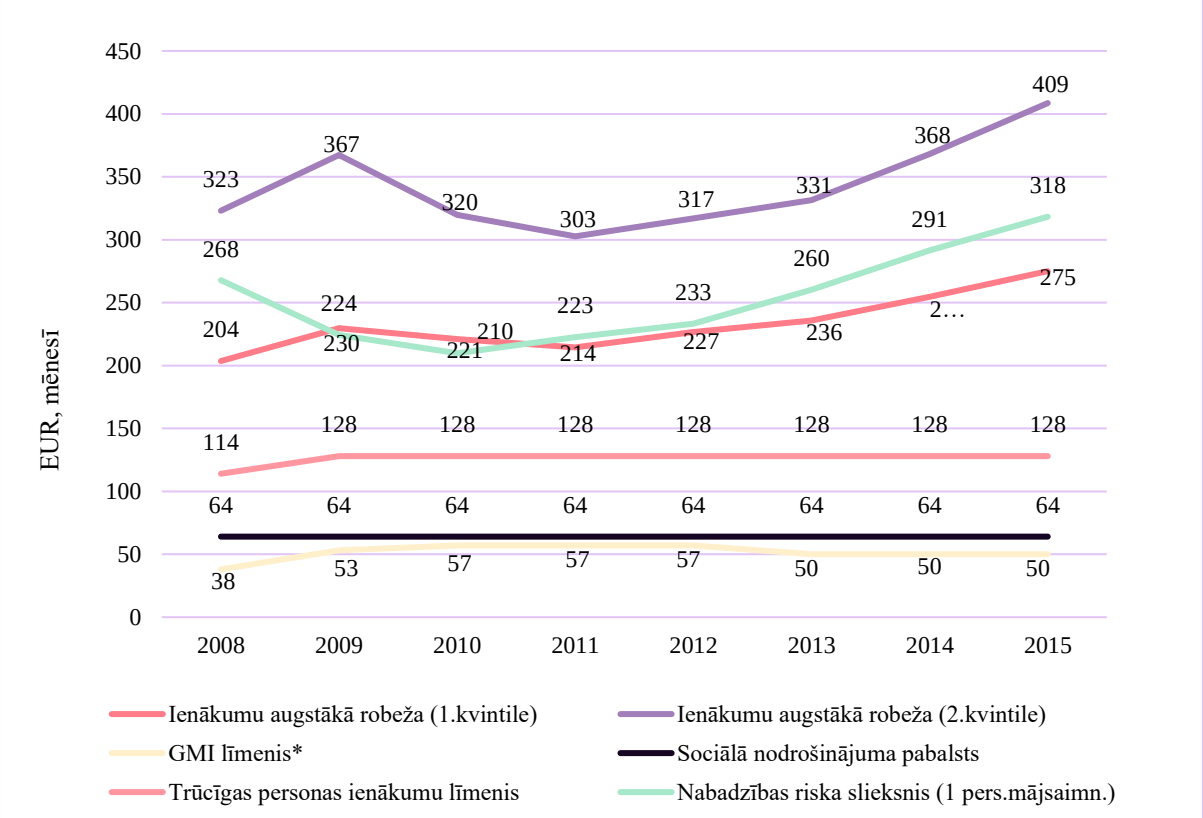

A8. Izvērtējuma periodā mājsaimniecību rīcībā esošajā ienākumā samazinās sociālo transfertu proporcija no 29% līdz 26%, lai arī absolūtos skaitļos vidējais sociālo transfertu apmērs pieaudzis no 93 uz 100 EUR mēnesī (t.i. par 7,5%).

Mājsaimniecību rīcībā esošā ienākuma sastāvā dominē ienākumi no algota darba, kura proporcija kopējos ienākumos pakāpeniski pieaug līdz 70% 2014. gadā (skat. 8. attēlu). Summa vidēji uz vienu mājsaimniecības locekli mēnesī pieaug no 216 EUR 2012. gadā līdz 272 EUR 2014. gadā, t.i., gandrīz par 26%.

8. attēls. „Mājsaimniecību rīcībā esošo ienākumu avots, to struktūra (%) un absolūtā vērtība (EUR), avots: CSP [iig05]"

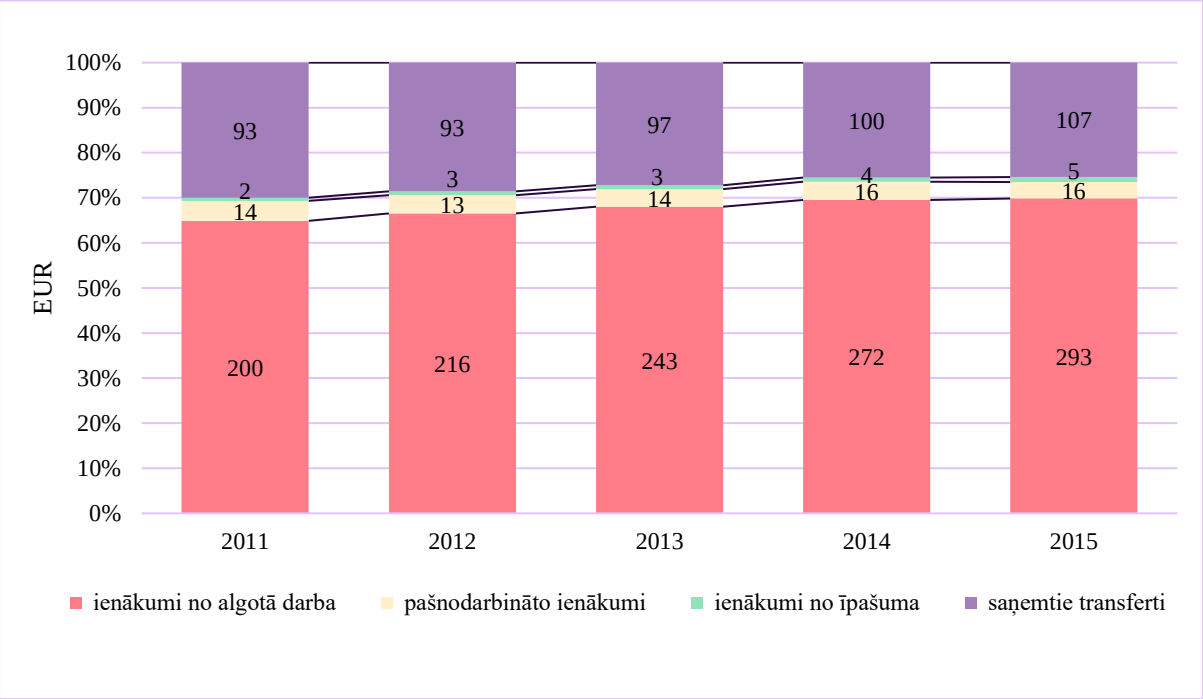

Izvirzītās hipotēzes turpmākai pārbaudei:

H6. Ienākumu situācijas uzlabojums noticis tāpēc, ka pieauguši ienākumi no algota darba.

A9. Izvērtējuma periodā pastiprinājušās atšķirības iedzīvotāju ienākumu pieauguma tempos starp reģioniem. Rīgas reģionā no 2011. gada līdz 2015. gadam mājsaimniecību ienākumi ir auguši par trešdaļu (34%), Pierīgā un Vidzemē ienākumi auguši līdzīgi, attiecīgi par 26% un 27%, Kurzemē un Zemgalē ienākumi auguši par 23%, savukārt Latgalē ienākumu pieaugums ir vien 15% (skat. 9.attēlu).

Šie dati tikai apliecina, ka turpina pastāvēt un pat pieaugt būtiskas atšķirības sociālekonomiskās attīstības līmenī reģionos, ko nav izdevies mazināt pēckrīzes periodā. Analizējot sīkāk mājsaimniecību rīcībā esošo ienākumu struktūru, redzams, ka Latgalē, atšķirībā no citiem reģioniem, nesamazinās sociālo transfertu proporcija ienākumos - tā saglabājas 36% apmērā 2015. gadā. Turpretim citos reģionos sociālo transfertu proporcija šajā gadā ir 20-25% no ienākumiem. Latgales reģionā arī salīdzinoši lēnāk auguši ienākumi no algota darba - minētajā periodā par 27%, kamēr citos reģionos – par 40-51%.

Ienākumu kvintiļu augšējās robežas (skat. 9. attēlu), analizējot kontekstā ar vidējiem rīcībā esošiem ienākumiem uz vienu ekvivalento patērētāju, var redzēt, ka 4. kvintiles ienākumu diapazonā ir Rīgas un Pierīgas iedzīvotāju ienākumi, kā arī Kurzemes iedzīvotāju vidējie ienākumi 2011.- 2014. gadā sasniedza 4. kvintiles zemāko robežu. Savukārt pārējos reģionos vidējie ienākumi atrodas 3. kvintiles ienākumu diapazonā, un Latgales reģionā 2015. gadā vidējie ienākumi jau ir zem 2. kvintiles ienākumu augstākās robežas.

9. attēls. „Mājsaimniecību vidējie ienākumi uz vienu ekvivalento patērētāju mēnesī reģionālā griezumā (EUR, mēnesī), avots: CSP [iig06]"

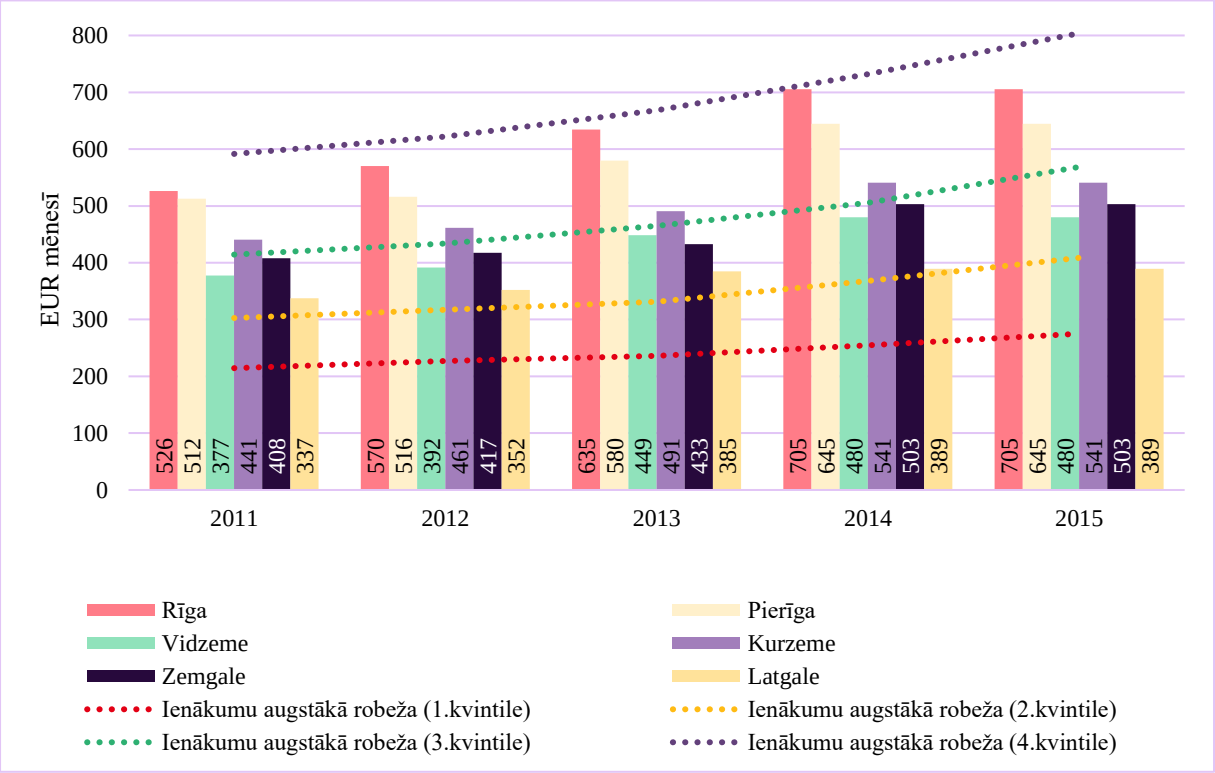

3.2.2.2. Mājsaimniecību ar nepietiekamiem ienākumiem raksturojums (portrets)

Mājsaimniecību ar nepietiekamiem ienākumiem [26] portreti veidoti, izmantojot vairāku apsekojumu un aptauju mikrodatu[27] analīzi. Mājsaimniecību portreti tika izveidoti ar nolūku izveidot priekšstatu, kādas pazīmes raksturo mājsaimniecības ar nepietiekamiem ienākumiem. Sadaļā turpmāk sniegts mājsaimniecību ar nepietiekamiem ienākumiem sociāli demogrāfiskais un ienākumu situācijas raksturojums. Statistikas tabulas un apsekojumus raksturojošā informācija sniegta detalizētu tabulu veidā 4. pielikumā.

Raksturojums pēc mājsaimniecības locekļu vecuma

A10. Raksturīgi, ka starp mājsaimniecībām ar nepietiekamiem ienākumiem dominē mājsaimniecības, kurās mājsaimniecības locekļi ir vecumā virs 65 gadiem. Šāda situācija ir sevišķi raksturīga Rīgā.

Analizējot Latvijas mājsaimniecību sociāli demogrāfiskos portretus, kuri ir izveidoti, izmantojot EU-SILC apsekojuma rezultātus, tiek secināts, ka vislielākais īpatsvars mājsaimniecībām ar nepietiekamiem ienākumiem ir mājsaimniecību respondentu grupā

[26] Kā robežšķirtne nepietiekamiem ienākumiem, veidojot mājsaimniecību portretus, tika izvēlēts minimālās darba algas bruto lielums – tās mājsaimniecības, kurām ienākumi uz vienu mājsaimniecības locekli ir zemāki par noteikto minimālās algas lielumu, tiek uzskatītas par mājsaimniecībām ar nepietiekamiem ienākumiem. Šajā novērtējumā ekvivalences skala netiek lietota.

[27] EU-SILC apsekojumi par 2012.-2014. gadu; Eiropas dzīves kvalitātes apsekojums par 2012. gadu; Latvijas iedzīvotāju finanšu pratības aptauja par 2014. gadu; Latvijas mājsaimniecību finanšu un patēriņa apsekojums par 2014. gadu. Vairāk informācijas skatīt Pielikumos.

vecumā virs 65 gadiem (skat. 4. pielikumu). Lauku iedzīvotāju vidū šī tendence ir mazāk izteikta.

Analizējot Latvijas mājsaimniecību finanšu un patēriņa apsekojuma atsauces[28] personu vecuma grupas, var atzīmēt, ka visvairāk mājsaimniecību ar nepietiekamiem ienākumiem ir tādas, kurās atsauces personas ir gados vecāki cilvēki (vecumā 65+). Rīgā gandrīz pusei šādu mājsaimniecību ir nepietiekami ienākumi. Pārējās Latvijas teritorijās, kuras nav Latvijas lielpilsētas, sadalījums ir daudz vienmērīgāks. Tas liecina, ka tur nepietiekami ienākumi ir ne tikai cilvēkiem pensijas vecumā.

Latvijas iedzīvotāju finanšu pratības aptaujā arī mājsaimniecību ar nepietiekamiem ienākumiem respondentu vecuma struktūra atšķiras no pārējām mājsaimniecībām un ir līdzīga kā iepriekš apskatītajos apsekojumos. Lielākais šādu mājsaimniecību īpatsvars ir ar respondentiem 65 gadu vecumā un vecākiem. Savukārt pārējo mājsaimniecību respondenti lielākoties ir vecumā no 25 līdz 54 gadiem.

Raksturojums pēc mājsaimniecības locekļu dzimuma

A11. Mājsaimniecības ar nepietiekamiem ienākumiem ir lielāks īpatsvars respondentu (vai atsauces personu) sieviešu, kuras dzīvo vienas (īpaši vecumā virs 65) vai kuras vienas audzina bērnus.

Līdzīgi kā EU-SILC apsekojuma dati Latvijas mājsaimniecību finanšu un patēriņa apsekojuma un Latvijas iedzīvotāju finanšu pratības aptaujas mikrodatu analīze liecina, ka mājsaimniecībām, kur atsauces vai respondējošās personas dzimums ir sieviete, ir lielāka varbūtība būt mājsaimniecībai ar nepietiekamiem ienākumiem.

Izvirzītās hipotēzes turpmākai pārbaudei:

H7. Sievietes biežāk ir pakļautas nabadzības riskam, nonākot noteiktās dzīves situācijās (atraitnes vecumā 65+) vai biežāk apgādājot bērnus vienas (un dažkārt nesaņemot bērna uzturlīdzekļus).

Raksturojums pēc attiecību statusa

A12. Nereģistrētas partnerattiecības nepaaugstina varbūtību mājsaimniecībām būt ar nepietiekamiem ienākumiem. Respondentu ar statusu atraitnis īpatsvars mājsaimniecībās ar nepietiekamiem ienākumiem ir augstāks.

Raksturojot mājsaimniecības ar nepietiekamiem ienākumiem sadalījumā pēc EU-SILC apsekojumā piedalījušos personu ģimenes stāvokļa, ir jāsecina, ka šo mājsaimniecību vidū lielākais īpatsvars ir precētiem respondentiem, kas dzīvo kopā ar savu partneri, un atraitņiem/-nēm (skat. 10. attēlu).

[28] Analizējot datus mājsaimniecību līmenī, jāņem vērā, ka respondents un atsauces persona var būt divi dažādi cilvēki. Atsauces persona ir persona, kas mājsaimniecībā saņem lielākos ienākumus.Šajā apsekojumā tiek izmantoti Canberra Group starptautiskie standarti mājsaimniecības atsauces personas izvēlei. Minētās personas noteikšanai tika izmantots algoritms, kas paredz šādus secīgus soļus: viens no reģistrētas vai de facto laulības partneriem, kuru aizgādībā ir bērni; viens no reģistrētas vai de facto laulības partneriem, kuru aizgādībā nav bērnu; vientuļā māte/vientuļais tēvs, kuras/kura aizgādībā ir bērni; persona ar lielākajiem ienākumiem; vecākā persona. Līdz ar to šajā apsekojumā respondents un atsauces persona var būt dažādi mājsaimniecības locekļi.

10. attēls. „Mājsaimniecību ar nepietiekamiem ienākumiem raksturojums pēc attiecību statusa (%), avots: SIA "Jaunrades laboratorija"aprēķini no EU-SILC apsekojuma mikrodatiem par 2012. un 2014. gadu"

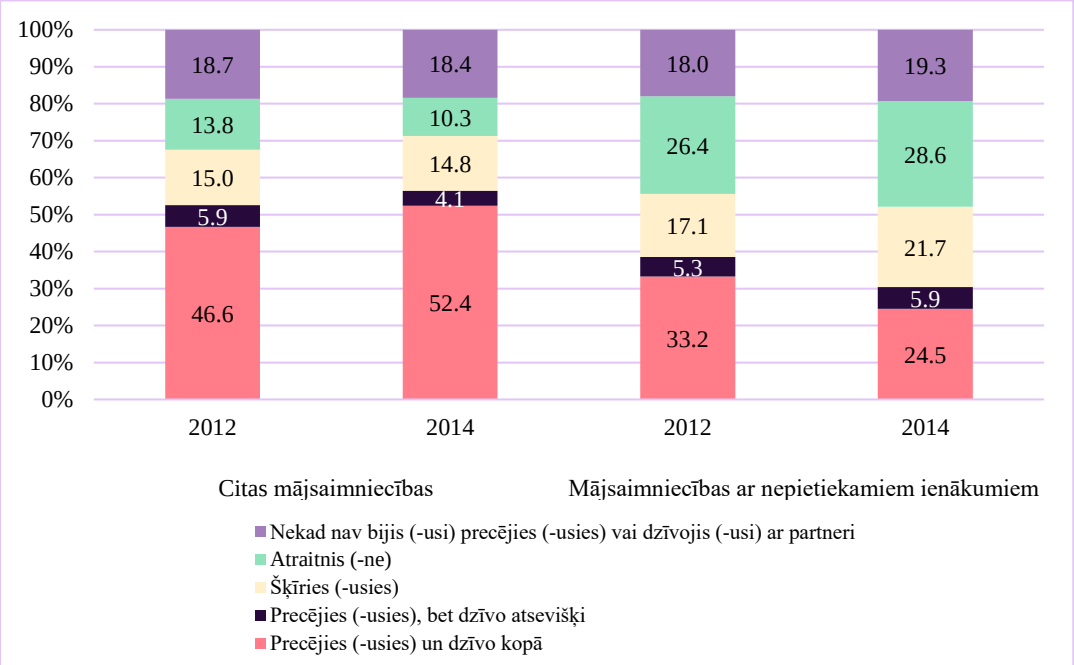

Arī pārējo mājsaimniecību precētiem respondentiem, kas dzīvo kopā ar savu partneri, ir dominējošs īpatsvars salīdzinājumā ar citām ģimenes stāvokļa kategorijām. Nereģistrētas partnerattiecības, saskaņā ar apsekojuma datiem, nepaaugstina varbūtību mājsaimniecībām būt ar nepietiekamiem ienākumiem.

Raksturojums pēc mājsaimniecības locekļu nodarbinātības statusa

A13. Nodarbināto skaits mājsaimniecībā ir būtisks faktors, kas ietekmē mājsaimniecību ienākumu līmeni. Tikai 16% mājsaimniecību, kurās vismaz divi mājsaimniecības locekļi ir nodarbināti, ir nepietiekami ienākumi.

No EU-SILC apsekojuma datiem 2012.gadā 38% mājsaimniecību ar nepietiekamiem ienākumiem ir vienas personas mājsaimniecības, un 2014.gadā - 54%, līdz ar to arī dzīvošana vienam pašam var uzskatīt par nabadzību veicinošu faktoru, taču šī hipotēze pārbaudīta tika ekonometriskajā analīzē. Jo lielāks pieaugušo skaits mājsaimniecībā, jo tai ir lielākas izredzes nebūt mājsaimniecību ar nepietiekamiem ienākumiem. Šī tendence ir raksturīga visiem Latvijas reģioniem, izņemot Latgales reģionu ar lielu pieaugušo skaitu mājsaimniecībās. Bērnu skaits arī veicina mājsaimniecību nabadzības risku, jo lielāks bērnu skaits, jo lielāka ir varbūtība, ka mājsaimniecības ienākumi būs nepietiekami.

Atšķirībā no citu apsekojumu mikrodatiem Latvijas mājsaimniecību finanšu un patēriņa apsekojuma mikrodati dod iespēju ļoti detalizēti analizēt situāciju pēc mājsaimniecību sastāva. Mājsaimniecībām, kuras veido viens pieaugušais vai divi pieaugušie vecumā līdz 65 gadiem, ir daudz vieglāk nodrošināt sev atbilstošus ienākumus un nebūt mājsaimniecībai ar nepietiekamiem ienākumiem. Situācija krasi mainās, ja minētājās mājsaimniecībās ir vismaz viens pieaugušais vecāks par 65 gadiem, kas saņem vecuma pensiju.

Mājsaimniecībām, kuras veido viens pieaugušais ar apgādājamiem bērniem, ir būtiski lielāks risks būt mājsaimniecībai ar nepietiekamiem ienākumiem, atšķirībā no mājsaimniecībām ar diviem pieaugušajiem un ar vienu vai diviem apgādājamiem bērniem.

11. attēls. „Mājsaimniecību ar nepietiekamiem ienākumiem raksturojums pēc pieaugušo skaita ģimenē (%), avots: SIA "Jaunrades laboratorija" aprēķini, izmantojot EU-SILC apsekojuma mikrodatus par 2012. un 2014. gadu"

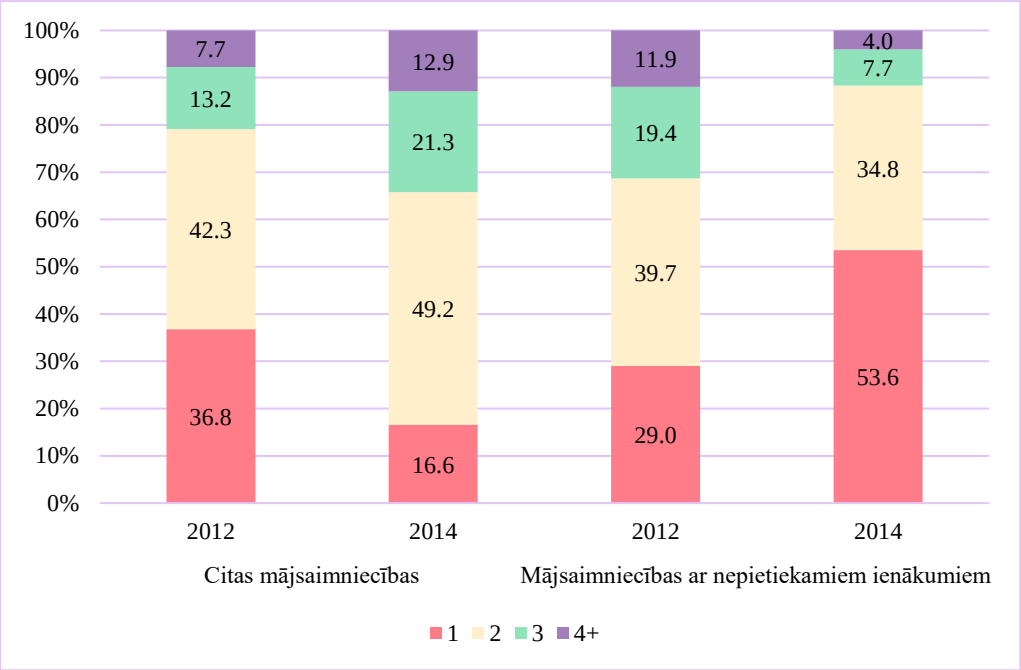

Pieaugušo skaitam mājsaimniecībā ir nozīme, ja mājsaimniecībā dzīvo trīs vai vairāk pieaugušo, tad pastāv lielāks risks, ka šī mājsaimniecība būs ar nepietiekamiem ienākumiem.

Daudzbērnu mājsaimniecībām (ar bērnu skaitu 3+) ir lielāka varbūtība būt ar nepietiekamiem ienākumiem. Reģionālajā skatījumā Rīgā un citās lielpilsētās mājsaimniecībām ar diviem bērniem ir lielāka varbūtība būt ar nepietiekamiem ienākumiem nekā vidēji Latvijā.

Izvirzītās hipotēzes turpmākai pārbaudei:

H8. Proporcija starp nodarbinātajiem un apgādājamajiem mājsaimniecībā ietekmē pakļautību nabadzības riskam.

Raksturojums pēc pilsonības un dzimšanas vietas

Izmantojot EU-SILC apsekojuma datus, mājsaimniecībām, kuru respondenti dzimuši ārpus Latvijas, ir lielāka varbūtība būt par mājsaimniecību ar nepietiekamiem ienākumiem. Šī sakarība ir īpaši izteikta mājsaimniecībām, kuras atrodas pilsētās (īpaši Rīgā), taču nav novērojama Latgales reģionā.

Situācija sakarā ar Latvijas Republikas pilsonību starp mājsaimniecībām ar nepietiekamiem ienākumiem un parējām mājsaimniecībām arī nav viendabīga. Mājsaimniecībām, kuras respondentam nav Latvijas Republikas pilsonības, ir lielāka iespējamība būt par mājsaimniecību ar nepietiekamiem ienākumiem. Šī tendence īpaši raksturīga Pierīgas reģioniem, kā arī citās republikas nozīmes pilsētās.

Raksturojums pēc izglītības līmeņa

A14. Jo zemāks respondenta izglītības līmenis, jo lielāka varbūtība, ka viņa mājsaimniecībai būs nepietiekami ienākumi. Tomēr mājsaimniecībās ar nepietiekamiem ienākumiem dzīvo arī personas ar augstāko izglītību.

Analizējot respondentu izglītības līmeni EU-SILC apsekojumā, tiek secināts, ka līdzīgi kā citos apsekojumos, jo augstāks ir respondentu izglītības līmenis, jo mazāka ir viņu pārstāvētās mājsaimniecības varbūtība kļūt par mājsaimniecību ar nepietiekamiem ienākumiem. Pēc šī apsekojuma rezultātiem 72% mājsaimniecību ar nepietiekamiem ienākumiem respondentu augstākais iegūtais izglītības līmenis ir pamatizglītība vai vidējā izglītība. Ja respondenta izglītības līmenis ir augstākā izglītība, mājsaimniecības izredzes nenokļūt nepietiekamu ienākumu situācijā būtiski paaugstinās. Tomēr jāņem vērā, ka arī starp mājsaimniecībām ar nepietiekamiem ienākumiem ir personas ar augstāko izglītību.

12. attēls. „Mājsaimniecību ar nepietiekamiem ienākumiem raksturojums pēc izglītības (%), avots: SIA "Jaunrades laboratorija" aprēķini, izmantojot EU-SILC apsekojuma mikrodatus par 2012. un 2014. gadu"

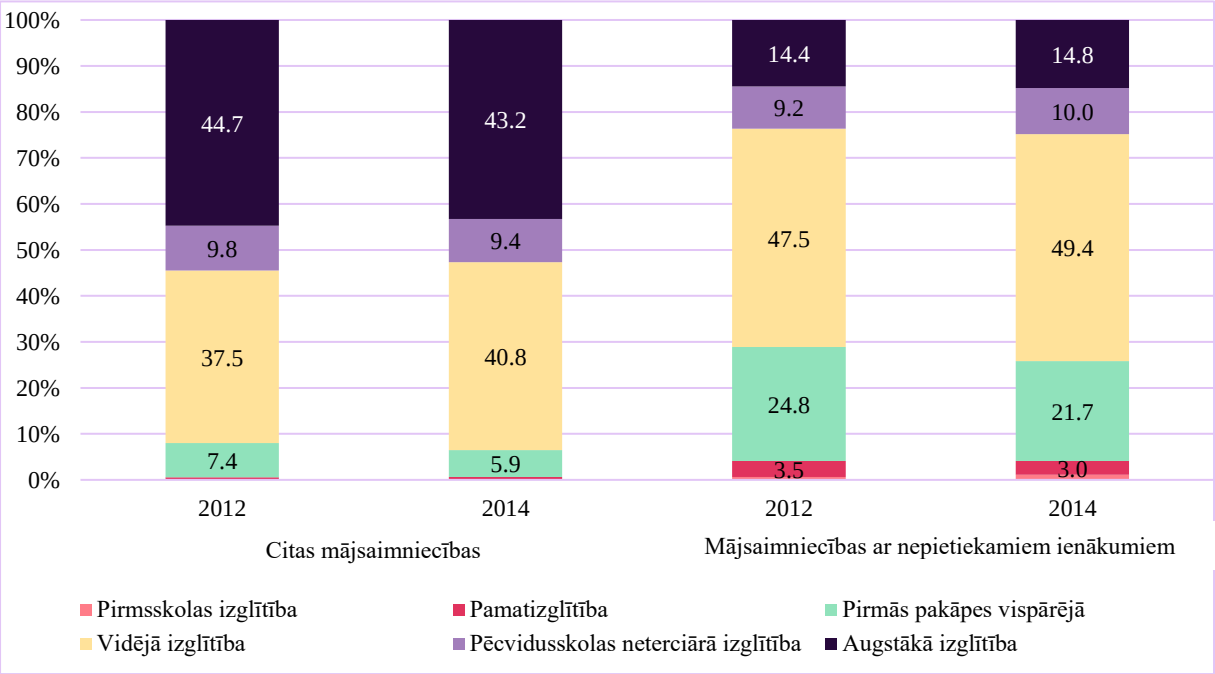

Arī Latvijas mājsaimniecību finanšu un patēriņa apsekojuma rezultātos izglītības nozīme mājsaimniecību labklājības līmenī ir līdzīga tam, ko var secināt no citu apsekojumu mikrodatu analīzes. Ja atsauces persona ieguvusi augstāku izglītību, tas būtiski palielina varbūtību, ka mājsaimniecība nekļūs par mājsaimniecību ar nepietiekamiem ienākumiem. Īpaši šī tendence izteikta teritorijās ārpus lielpilsētām.

Latvijas iedzīvotāju Finanšu pratības aptaujā augstākais iegūtais izglītības līmenis respondentiem, kuri dzīvo mājsaimniecībās ar nepietiekamiem ienākumiem, ir lielākoties vidējā vai vidējā speciālā izglītība (attiecīgi 26% un 34%). Starp mājsaimniecībām ar nepietiekamiem ienākumiem pastāv liels tādu mājsaimniecību īpatsvars, kurās respondentam augstākais iegūtais izglītības līmenis ir tikai pamatizglītība. Pārējās mājsaimniecībās dominē augstākā izglītība kā augstākais iegūtais izglītības līmenis (44%). Šāds rezultāts atbilst

cilvēkkapitāla teorijas nostādnēm – cilvēkiem un arī mājsaimniecībām ar salīdzinoši augstāku izglītības līmeni ir lielākas izredzes pelnīt vairāk.

Izvirzītās hipotēzes turpmākai pārbaudei:

H9. Iedzīvotājiem vecumā no 18-65 gadiem tikai ar pamatizglītību ir lielāka iespējamība būt ar nepietiekamiem ienākumiem.

Raksturojums pēc veselības stāvokļa pašvērtējuma

A15. Gandrīz ceturtā daļa (24%) respondentu [29] no mājsaimniecībām ar nepietiekamiem ienākumiem vērtē savu veselības stāvokli kā sliktu vai ļoti sliktu, 43% no viņiem ir aktivitātes ierobežojums[30].

Saskaņā ar EU-SILC apsekojuma rezultātiem respondenta veselības stāvokļa pašnovērtējums mājsaimniecībām ar nepietiekamiem ienākumiem un pārējām Latvijas mājsaimniecībām būtiski atšķiras. Apmēram 24% gadījumos respondenti no mājsaimniecībām ar nepietiekamiem ienākumiem vērtē savu veselības stāvokli kā sliktu vai ļoti sliktu (turklāt aptuveni pusei no šiem respondentiem ir kāda hroniska slimība un vairāk nekā 43% ir aktivitāšu ierobežojums). Pārējo mājsaimniecību respondentu īpatsvars ar līdzīgu veselības pašnovērtējumu ir tikai 10% (un attiecīgi no tiem 32% cieš no hroniskas slimības un 24% ir aktivitāšu ierobežojums). Vissliktākā situācija ar veselības pašnovērtējumu ir novērojama Latgales reģionā un lauku teritorijās visā Latvijā.

Raksturojums pēc nodarbinātības statusa

A16. Mājsaimniecībām ar nodarbinātām personām ir lielāka varbūtība gūt ienākumus, kas pārsniedz minimālās algas apmēru uz vienu mājsaimniecības locekli. Rīgā vienlīdz daudz mājsaimniecību ar atsauces personu, kas ir darba meklētājs, ir gan mājsaimniecību ar nepietiekamiem ienākumiem, gan pārējo mājsaimniecību grupā. Tas varētu būt saistīts ar to, ka Rīgā ir lielākas izredzes atrast darbu, un atsauces personas darba meklētāja statuss nepaspēj atstāt negatīvu ietekmi uz mājsaimniecības ienākumiem.

No EU-SILC apsekojuma Latvijas mājsaimniecību sociāli demogrāfiskajiem portretiem varam secināt, ka bezdarbs ir būtisks faktors, kas samazina mājsaimniecības ienākumus. Īpaši nozīmīgs šis faktors ir Latgalē, kā arī mazpilsētās un lauku teritorijās visā Latvijā.

Latvijas mājsaimniecību finanšu un patēriņa apsekojuma rezultātos atsauces personas nodarbinātības statuss daļēji atbalsta iepriekš formulētus secinājumus par atsauces personas vecumu. Ja mājsaimniecības atsauces persona ir pensionārs, mājsaimniecībai ir ievērojami lielāka iespējamība kļūt par mājsaimniecību ar nepietiekamiem ienākumiem. Ienākumi mājsaimniecībām ar nodarbinātām atsauces personām visdrīzāk pārsniegs minimālās algas apmēru uz vienu mājsaimniecības locekli. Reģionālajā skatījumā sadalījums šādām mājsaimniecībām ir diezgan līdzīgs. Ja mājsaimniecībā ir darba devējs, kurš dzīvo ārpus

[29] Lūdzu, skatīt 4.Pielikuma 4.1. un 4.2. tabulas.

[30] No EU-SILC iedzīvotāju vispārējā veselības stāvokļa pašnovērtējuma: "Cik lielā mērā kāda veselības problēma vismaz pēdējo 6 mēnešu laikā ir Jūs ierobežojusi veikt aktivitātes, ko cilvēki parasti dara?" Iespējamie atbilžu varianti – "Jā, ir stipri ierobežojumi", "Jā, ir ierobežojumi", "Nē, nav ierobežojumu".

lielpilsētām, tai ir lielāka varbūtība būt mājsaimniecību grupā, kuru ienākumi pārsniedz minimālās alga apmēru uz vienu mājsaimiecības locekli. Šis novērojums neatspoguļojas Rīgā, kur situācija ir pretēja, proti, darba devēji lielākoties nespēj nodrošināt savām mājsaimniecībām ienākumu līmeni, kas pārsniedz minimālās alga apmēru uz vienu mājsaimniecības locekli.

Daļēji tas var būt izskaidrojams ar ģeogrāfisko mājsaimniecību izvietojumu – darba devēju mājsaimniecības ar lieliem ienākumiem var koncentrēties Pierīgas reģionā, kura šajā apsekojumā tiek klasificēta kā teritorija ārpus Rīgas, un citām lielpilsētām. Tas var atspoguļoties analīzes rezultātos. Diemžēl apsekojuma stratifikācijas detalizācija nedod iespēju atšķirt šādas nianses. To var uzskatīt par būtisku apsekojuma trūkumu, kas apgrūtina vai neļauj izdarīt secinājumus par Latvijas teritorijām, kuras nav lielpilsētas, jo tās iekļauj sevī ļoti atšķirīgas teritorijas.

Raksturojums pēc ienākumu avota un saņemtajiem pabalstiem

A17. Tikai pusei mājsaimniecību ar nepietiekamiem ienākumiem ir ienākumi no algota darba, pārējās mājsaimniecībās šī proporcija ir 90%.

Ņemot vērā EU-SILC apsekojuma rezultātus, tikai apmēram pusei mājsaimniecību ar nepietiekamiem ienākumiem bija ienākumi no algota darba. Pārējām mājsaimniecībām šī proporcija ir ap 90%. Mājsaimniecībās ar nepietiekamiem ienākumiem minētā situācija ir diezgan līdzīga kā reģionālajā, tā arī teritoriālajā griezumā. Salīdzinoši neliels skaits šo mājsaimniecību saņem bezskaidras naudas ienākumus[31] no sava darba devēja, un tikai nelielai daļai respondentu no šīm mājsaimniecībām darba devējs veic brīvprātīgās sociālās iemaksas, kas liecina par mazāku šādu mājsaimniecību sociālo aizsardzību.

Rīgā un Kurzemes reģionā mājsaimniecībām ar pašnodarbinātiem ģimenes locekļiem ir lielākas izredzes būt par mājsaimniecību, kuru ienākumi pārsniedz minimālās alga apmēru uz vienu mājsainiecības locekli. Savukārt Zemgales un Latgales reģionā proporcijas abās mājsaimniecību kategorijās ir ļoti līdzīgas. Vērā ņemama atšķirība vērojama mazpilsētās. Tur pašnodarbināto ienākumu īpatsvars mājsaimniecībās ar nepietiekamiem ienākumiem ir daudz zemāks nekā pārējās mājsaimniecībās.

Mājsaimniecībām, kurām ir ienākumi no bezdarbnieku pabalstiem, ir lielāks risks atrasties mājsaimniecību ar nepietiekamiem ienākumiem grupā. Šī situācija teritoriālajā griezumā ir novērojama visur, izņemot Rīgu. Savukārt reģionālajā griezumā atšķiras arī Zemgales reģions, kas varētu būt saistīts ar negatīvu ekonomisko situāciju šajā reģionā apsekojuma veikšanas gadā.

Mājsaimniecības, kurām ir ienākumi no vecuma pabalstiem[32], biežāk ir sastopamas starp mājsaimniecībām ar nepietiekamiem ienākumiem. Apgādnieka zaudējuma pabalstu saņēmēju skaits ir samērā mazs, taču arī šajā gadījumā var secināt, ka apgādnieka zaudējuma gadījumā

[31] Saskaņā ar EU-SILC apsekojuma anketu, bezskaidras naudas ienākumos ietilpst darba devēja apmaksāti pakalpojumi un labumi: mobilā telefona sarunas privātām vajadzībām, pēc darbinieka izvēles un iniciatīvas apmaksāti kursi un izglītība, transporta izdevumi privātām vajadzībām, ēdināšana un pārtikas produkti, mājokļa izdevumi (izņemot īres samaksu), sporta nodarbības, dators, ko var izmantot privātām vajadzībā, u.tml.

[32] Saskaņā ar EU-SILC apsekojuma anketu, vecuma pabalstos ietilpst vecuma pensijas, izdienas vai speciālās pensijas, citas valsts piešķirta pensija, pensija no privātā pensiju fonda, kurā iemaksas ir veicis darba devējs.

mājsaimniecībām būtiski palielinās iespējamība kļūt par mājsaimniecību ar nepietiekamiem ienākumiem. Situācija abos gadījumos ir līdzīga kā reģionālajā, tā arī teritoriālajā griezumā.

Izvirzītās hipotēzes turpmākai pārbaudei:

H10. Valsts atbalsts mājsaimniecībām apgādnieka zaudējuma gadījumā ir nepietiekams.

Slimības pabalstu saņemšana atkarīga no tā, vai mājsaimniecībā ir algotā darbā nodarbināti mājsaimniecības locekļi. Līdz ar to šāda veida pabalstus biežāk saņem turīgākās mājsaimniecības, kuru ģimenes locekļi, kā minēts iepriekš, ir nodarbināti.

Mājsaimniecību īpatsvars, kuras saņem ar izglītību saistītus pabalstus [33], ir lielāks mājsaimniecību grupā ar nepietiekamiem ienākumiem. Īpatsvars nav liels, un minētā tendence ir līdzīga kā reģionālajā, tā arī teritoriālajā griezumā, tomēr tas ir augstāks tieši lauku teritorijās.

Vidēji Latvijā mājsaimniecību ar nepietiekamiem ienākumiem īpatsvars, kuras saņem ar ģimeni vai bērniem saistītus pabalstus, ir nedaudz augstāks nekā pārējām mājsaimniecībām. Vienīgais reģions, kurā minētais īpatsvars būtiski pārsniedz īpatsvaru salīdzinājumā ar pārējām mājsaimniecībām, ir Latgale. Tas ir likumsakarīgi, jo, kā minēts iepriekš, Latgale ir tas reģions, kur bērnu esamība mājsaimniecībā īpaši palielina mājsaimniecības risku kļūt par mājsaimniecību ar nepietiekamiem ienākumiem.

A18. Apmēram katra septītā mājsaimniecība ar nepietiekamiem ienākumiem saņem mājokļa pabalstu, savukārt lielpilsētās gandrīz katra piektā mājsaimniecība ar nepietiekamiem ienākumiem saņem mājokļa pabalstu.

Latvijā vidēji 14% mājsaimniecību ar nepietiekamiem ienākumiem saņem mājokļa pabalstus. Reģionālajā griezumā vislielākais minētais īpatsvars ir Kurzemes reģionā (20%), tad seko Rīga (16%). Teritoriālajā griezumā – Rīga un citas lielpilsētas (18%). Apmēram katra desmitā mājsaimniecība ar nepietiekamiem ienākumiem saņem regulāru naudas palīdzību (transfertus) no citām mājsaimniecībām. Rīgā šis īpatsvars sasniedz 15%, savukārt vismazākā proporcija ir lauku teritorijās (7%).

Papildinot portretus ar Latvijas mājsaimniecību finanšu un patēriņa apsekojuma rezultātiem, var uzzināt, ka regulārus naudas pārskaitījumus no privātām organizācijām vai privātpersonām saņem 8% Latvijas mājsaimniecību, no tām apmēram 57% ir mājsaimniecības ar nepietiekamiem ienākumiem.

Ienākumi no nekustamā īpašuma izīrēšanas mājsaimniecībām ar nepietiekamiem ienākumiem ir novērojama tikai ļoti retos gadījumos.

Ienākumi no finanšu ieguldījumiem ir 15% Latvijas mājsaimniecību, gandrīz trešā daļa no tām ir mājsaimniecības ar nepietiekamiem ienākumiem. Kopumā 9% mājsaimniecību ar nepietiekamiem ienākumiem ir kādi ienākumi no finanšu ieguldījumiem, kas ir pretrunā ar iepriekš izdarītajiem secinājumiem.

Finanšu palīdzību no draugiem vai radiniekiem saņem ap 23% Latvijas mājsaimniecību. Šo palīdzību saņem lielākoties mājsaimniecības, kuras ir virs iezīmētā nepietiekamo ienākumu

[33] Saskaņā ar EU-SILC apsekojuma anketu, ar izglītību saistītos pabalstos ietilpst stipendijas un mācību granti, pašvaldības pabalsts izglītībai.

līmeņa. Taču ir iespējams, ka tieši šī palīdzība izskaidro minēto situāciju un nodrošina šīm mājsaimniecībām augstākus ienākumus.

Kopumā lielākajai daļai (ap 70%) visu mājsaimniecību pēc respondentu teiktā izdevās uzturēt savus izdevumus ienākumu līmenī. Iespēja veidot uzkrājumus bija lielākoties mājsaimniecībām, kuru ienākumi pārsniedz minimālās alga apmēru uz vienu mājsaimniecības locekli (ap 25% no tām izdevumi bija mazāki par ienākumiem). Taču arī dažas mājsaimniecības ar nepietiekamiem ienākumiem (ap 12%) spēja izveidot uzkrājumus.

13. attēls. „Kopsavilkums mājsaimniecību ar nepietiekamiem ienākumiem raksturojumam, avots: SIA „Jaunrades laboratorija", 2017"

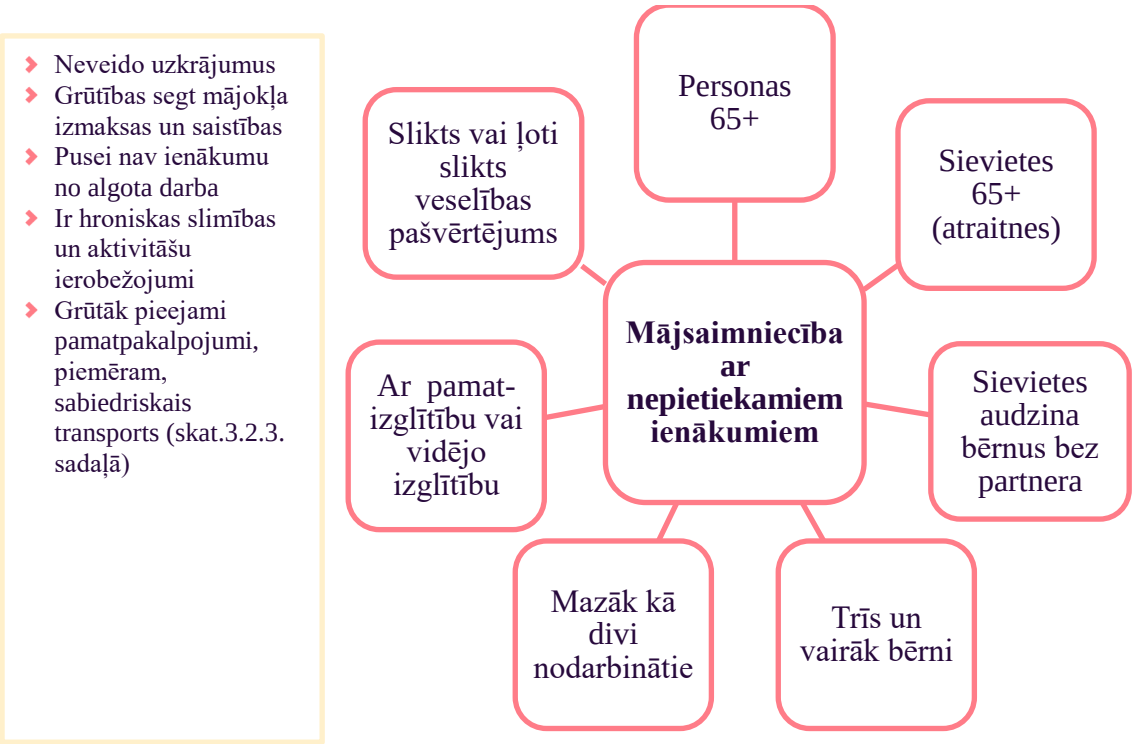

3.2.2.3. Nabadzības riska tendences

Nabadzības riskam[34] pakļautās iedzīvotāju grupas

A19. Nabadzības riskam visvairāk pakļautās iedzīvotāju grupas laika periodā no 2011. līdz 2015. gadam ir nemainīgas – vienas personas (65 gadu vecumā un vecākas) mājsaimniecības, daudzbērnu ģimenes un ģimenes, kurās bērnus audzina viens pieaugušais, bezdarbnieki, personas ar zemu izglītības līmeni [35] (skat. 11. un 11.tabulu).

[34] Nabadzības riska aprēķinā pēc Eurostat metodoloģija stiek izmantota modificētā OECD skala (1,0; 0,5; 0,3) – pirmajam pieaugušajam tiek pielīdzināts svars 1,0, katram nākamajam mājsaimniecības loceklim vecumā no 14 gadiem un vecākam – 0,5, bet katram bērnam jaunākam par 14 gadiem – 0,3.

[35] Saskaņā ar CSP datiem – personas ar pirmsskolas, sākumskolas vai pamatskolas izglītību (vecums 18-64)

11. tabula. „Nabadzības riska indeksa tendences dažādos mājsaimniecības tipos 2011.-2015. gadā (%, izmaiņas proc.p.), avots: CSP [nig05]"

Nabadzības riska indekss pēc mājsaimniecības tipa (%)	2011	2012	2013	2014	2015	Izmaiņas 2014 pret 2012
Pavisam	**19**	**19**	**21**	**22**	**22**	3
1 personas mājsaimniecības 65 gadi un vecākas	20	29	51	67	74	38
1 personas mājsaimniecības (pavisam)	28	31	42	51	56	20
1 pieaugušā ģimene (vismaz viens apgādībā esošs bērns)	42	38	41	37	34	-1
2 pieaugušie, 3 un vairāk apgādībā esoši bērni	36	33	28	35	26	2
1 personas mājsaimniecības līdz 64 gadu vecumam	35	34	32	32	35	-1
Visas mājsaimniecības ar apgādībā esošiem bērniem	21	20	20	20	16	-1
2 pieaugušie bez apgādībā esošiem bērniem	16	17	16	19	21	2
2 vai vairāk pieaugušie ar apgādībā esošiem bērniem	18	18	18	18	18	0
3 vai vairāk pieaugušie ar apgādībā esošiem bērniem	15	18	20	17	13	-1
2 vai vairāk pieaugušie bez apgādībā esošiem bērniem	14	14	14	16	14	2
2 pieaugušie, 2 apgādībā esoši bērni	19	16	17	16	15	0
2 pieaugušie, 1 apgādībā esošs bērns	17	14	12	15	11	1
3 vai vairāk pieaugušie bez apgādībā esošiem bērniem	11	9	11	11	12	2

Šajā laika periodā būtiski pieaudzis nabadzības risks 65 gadus vecām un vecākām personām, sevišķi vienas personas mājsaimniecībās un nestrādājošiem pensionāriem. Šī situācija ir skaidrojama ar relatīvi zemiem un nemainīgiem ienākumiem, ko šajā iedzīvotāju grupā nodrošina vecuma pensija,[36] un straujāku ienākumu pieaugumu turīgākajiem iedzīvotājiem. 2015. gadā jau 42% pensionāru 65 gadu vecumā un vecāki bija pakļauti nabadzības riskam, salīdzinājumam 2011. gadā – tikai 15%. Sevišķi strauji ir pieaudzis nabadzības risks tām 65 gadus vecām un vecākām personām, kas dzīvo vienas – divas trešdaļas ir pakļautas nabadzības riskam. Šo mājsaimniecību rīcībā esošie ienākumi minētajā laika periodā auguši tikai par 11%, vidēji visās mājsaimniecībās šis pieaugums ir 36%.

[36] Saskaņā ar CSP apkopotajiem datiem par izmaksātās pensijas vidējo apmēru – 2011. gadā tas bija 253,53 EUR un 2015. gadā 273,40 EUR (pieaugums par 8%), savukārt invaliditātes pensija samazinājās no 170,52 EUR līdz 164,42 EUR jeb 4%.

12. tabula. „Nabadzības riska indeksa tendences iedzīvotājiem pēc izglītības līmeņa, pamatnodarbošanās statusa un vecuma 2011.-2015. gadā (%, izmaiņas proc.p.), avots: CSP [nig19], [nig04]."

Nabadzības riska indekss 18 gadus veciem un vecākiem iedzīvotājiem pēc izglītības līmeņa (%)	2011	2012	2013	2014	2015	Izmaiņas 2014 pret 2012
Pirmsskolas, sākumskolas vai pamatskolas izglītība (vecums 18-64)	37	33	37	34	33	1
Vidējā, vidējā profesionālā izglītība vai izglītība pēc vidējās, bet ne augstākā (vecums 18-64)	20	20	19	20	19	0
Augstākā izglītība (vecums 18-64)	6	6	6	7	7	0
Nabadzības riska indekss pēc pamatnodarbošanās statusa un vecuma (%)						
Bezdarbnieki (vecums 18-64 gadi)	52	56	53	55	56	-1
Nestrādājošie (vecums 18-64 gadi)	36	36	36	39	39	3
Pensionāri (65 gadi un vecāks)	15	19	30	37	42	19
Saņem invaliditātes, apgādnieka zaudējuma pensiju (vecums 18-64 gadi)	20	20	26	33	44	13
Ekonomiski neaktīvas personas (vecums 18-64 gadi)	28	27	29	32	30	5
Visi iedzīvotāji (vecums 18-64 gadi)	19	19	17	18	17	-1
Strādājošie (vecums 18-64 gadi)	9	9	8	9	9	0
Strādājošie (65 gadi un vecāks)	0	3	2	3	4	0

Tabulā apkopota informācija par nabadzības riska tendencēm iedzīvotāju grupām ar visaugstākajiem nabadzības riskiem (iekavās aiz mērķa grupas nosaukuma norādītas indeksa vērtības izmaiņas 2012. un 2014. gadā). Lai gan pozitīvas tendences vērojamas nabadzības riska izmaiņās ģimenēm ar bērniem, tomēr nabadzības riska rādītāji vēl arvien ir augsti, un situācija – nestabila.

13. tabula. „Nabadzības riska tendences laika periodā no 2012. līdz 2014. gadam, avots: EU-SILC apsekojums par 2012.-2014. gadu"

Risks būtiski pieaudzis	Risks saglabājies augsts
• Vienas personas (65 gadi un vecākas) mājsaimniecības (29% → 67%) • Pensionāri (65 gadi un vecāki) (19%→37%) • Invaliditātes un apgādnieka zaudējuma pensiju saņēmēji (vecums 18-64 gadi) (20%→33%) • Bērni, kas dzīvo zemas darba intensitātes mājsaimniecībās (68%→82%)	• Bezdarbnieki (vecums 18-64 gadi) (55%) • Vienas personas mājsaimniecības līdz 64 gadu vecumam (32%) • Personas ar pamatizglītību (vecums 18-64 gadi) (34%) • Viena pieaugušā ģimene ar vismaz vienu apgādībā esošu bērnu (38%→37%) • Divi pieaugušie, 3 un vairāk apgādībā esoši bērni (33%→35%)
Risks pieaudzis	**Risks samazinājies**
• Darbspējīgas personas, kas dzīvo m/s ar ļoti zemu darba intensitāti (68%→75%)	• Vidzemē dzīvojošie (vecums 18-64 gadi) (31%→24%) • Bērni (vecums 0-17) (23%→19%)

• Latgalē dzīvojošie (vecums 18-64 gadi) (30%→37%) • Nestrādājošie (vecums 18-64 gadi) (36%→39%)	

Nabadzības riska sliekšņa tendences

A20. Nabadzības riska slieksnis vienas personas mājsaimniecībai jau vairākus gadus pārsniedz 1. kvintiles augstāko ienākuma robežu.

Nabadzības riska slieksnis vienas personas mājsaimniecībai ir audzis no 2670 EUR 2011. gadā (223 EUR mēnesī) līdz 3819 EUR 2015. gadā (318 EUR mēnesī), veidojot pieaugumu par 43%, un sliekšņa lielums pārsniedz 1. kvintiles ienākumu augstāko robežu[37] – attiecīgi 214 EUR un 275 EUR mēnesī, kas šajā laika periodā augusi par 22%.

14. tabula. „Nabadzības riska slieksnis (ilustratīvās vērtības) (EUR, gadā), avots: CSP [nig02]"

Nabadzības riska slieksnis (ilustratīvās vērtības)	2011	2012	2013	2014	2015
1 personas mājsaimniecība, EUR gadā	2670	2799	3122	3497	3819
2 pieaugušie un 2 bērni jaunāki par 14 gadiem, EUR gadā	5608	5879	6556	7344	8019
1 personas mājsaimniecība, EUR mēnesī	223	233	260	291	318
2 pieaugušie un 2 bērni jaunāki par 14 gadiem, EUR mēnesī	467	490	546	612	668
Kvintiles augstāko ienākumu robeža					
1. kvintiles augstākā ienākumu robeža, EUR mēnesī	214	227	236	255	275

Sociālo transfertu loma nabadzības risku mazināšanā

A21. Izvērtējuma periodā sociālo transfertu loma nabadzības risku samazināšanā kopumā sarūk, tomēr tie ir nozīmīgi mājsaimniecībās ar zemāku darba intensitāti.

Lai arī sociālie transferti būtiski mazina nabadzības riskus iedzīvotājiem 65 gadu vecumā un vecākiem, pārējās vecuma grupās sociālo transfertu ietekme ir mazāka (skat. 14. attēlu). Ņemot vērā iedzīvotāju 65 gadu vecumā un vecāku ienākumu struktūru, kurā dominē pensijas, un pensijas lielumu, kura dinamika ir pakļauta citiem nosacījumiem (pensiju indeksācija), paredzams, ka iedzīvotāju 65 gadu vecumā un vecāku nabadzības risks turpmākajos periodos pieaugs.

[37] European Commission, Income and living conditions, skatīts 21.07.2017. šeit http://ec.europa.eu/eurostat/web/income-and-living-conditions/data/database

14. attēls. „Nabadzības riska indekss pirms un pēc transfertu saņemšanas (%), avots: CSP [nig09]"

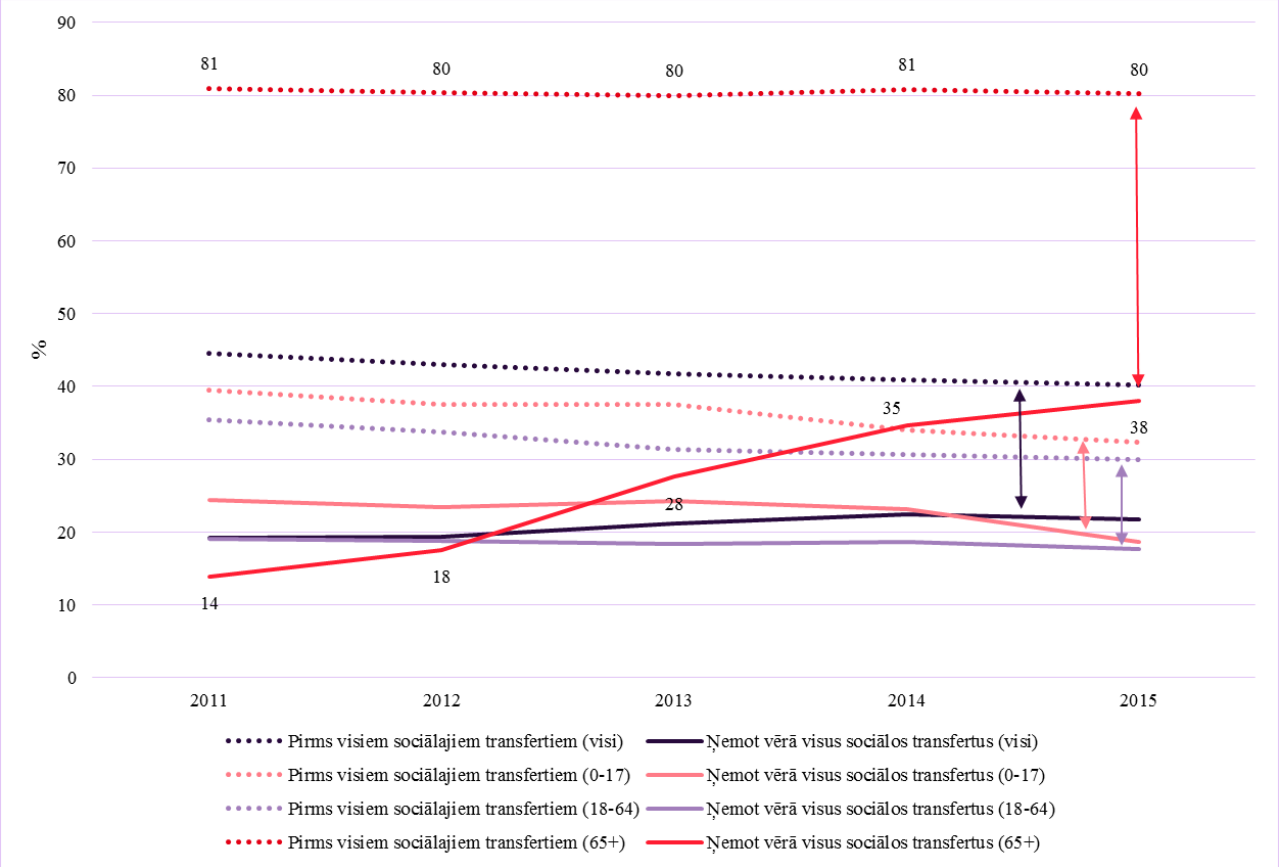

A22. Vērtējot sociālā atbalsta sistēmas efektivitāti makro līmenī starp valstīm, Latvijas sociālo transfertu sistēma ir mazāk efektīva nekā citu Baltijas valstu sistēmas nabadzības riska mazināšanas kontekstā.

2014. gadā Latvija bija 2.valsts ar viszemāko sociālo transfertu ietekmi uz nabadzības riska indeksu. Ja salīdzina Baltijas valstis, Lietuvas sociālo transfertu sistēma daudz efektīvāk mazina monetāro nabadzību.

15. tabula. „Sociālo transfertu ietekme uz nabadzības riska indeksa mazināšanos (%), avots: Eurostat [ilc_li02], [ilc_li10]"

Valstis	2012	2013	2014
Rumānija	-5,2	-3,7	-3,9
Latvija	-6,6	-5,8	-4,8
Polija	-5,7	-6,1	-5,3
Igaunija	-6,8	-6,6(b)	-6,2
Bulgārija	-5,7	-5,5	-6,4
Lietuva	-9,7	-8,4	-6,4
Slovākija	-7,3	-7	-6,7
Čehijas Republika	-8	-7,5	-7,1
Slovēnija	-10,8	-10,6	-10,5
Ungārija	-12	-11,6	-10,8

(b)= izmaiņas mērījuma metodoloģijā

3.2.2.4. Personas (ģimenes) ar trūcīgā statusu

A23. Trūcīgas personas ienākumu līmenis izvērtējuma periodā ir nemainīgs – 128,06 EUR uz vienu ģimenes locekli, savukārt nabadzības riska slieksnis ir audzis, un izvērtējuma perioda beigās nabadzības riska slieksnis vienas personas mājsaimniecībai pārsniedz trūcīgas personas ienākumu līmeni 2,3 reizes.

Izvērtējuma periodā nabadzības riska slieksnis vienas personas mājsaimniecībai pārsniedz trūcīgas personas ienākumu līmeni 2012. gadā 1,8 reizes, 2013. gadā jau 2 reizes un 2014. gadā 2,3 reizes. Analizējot situāciju mājsaimniecību līmenī, veidojas atšķirīga aina, jo nabadzības riska sliekšņa noteikšanā tiek pielietota OEDC modificētā ekvivalences skala (1; 0,5; 0,3), bet trūcīgas personas ienākumu līmeņa izvērtēšanā šāda skala netiek pielietota. Atšķirīga ekvivalences skala (1;0,7; 0,7)[38] tiek pielietota arī minimālā ienākuma līmenim.

Jāatzīmē, ka nabadzības riska sliekšņa noteikšanā pielietotā ekvivalences skala ir ar samērā nelabvēlīgu efektu ģimenēm ar bērniem līdz 14 gadiem, jo tiek pieņemts, ka bērna patēriņa vajadzību pielīdzināšanai tiek izmantots koeficients 0,3. Salīdzinājumam trūcīgas ģimenes (divi pieaugušie, divi bērni) ienākumu līmenis sākot ar 2013. gadu nesasniedz nabadzības riska slieksni attiecīgā sastāva ģimenei, attiecīgi 2013. gadā trūcīgas ģimenes ienākumu līmenis ir 93% un 2014. gadā 84% no nabadzības riska sliekšņa.

16. tabula. "Trūcīgu personu ienākumu līmeņa un citu rādītāju rezultātu salīdzinājums (EUR, mēnesī), avots: CSP "

Rādītājs, EUR mēnesī	2011	2012	2013	2014	2015
Trūcīgas personas ienākumu līmenis uz vienu personu	128	128	128	128	128
Nabadzības riska slieksnis vienas personas mājsaimniecībai	223	233	260	291	318
Minimālā ienākuma līmenis vienas personas mājsaimniecībai	120	126	139	155	167
Trūcīgas ģimenes ienākumi (divi pieaugušie, divi bērni)	512	512	512	512	512
Nabadzības riska slieksnis ģimenei (divi pieaugušie un divi bērni līdz 14 gadiem)	467	490	546	612	668
Minimālā ienākuma līmenis ģimenei (divi pieaugušie un divi bērni līdz 14 gadiem)	372	391	431	481	518

A24. Izvērtējuma periodā būtiski sarucis iedzīvotāju īpatsvars, kam noteikts trūcīgas personas statuss – no 9% 2012. gadā līdz 5% 2014. gadā.

Trūcīgā statuss 2012. gadā tika noteikts 9% iedzīvotāju (176 042 personas 71 657 ģimenēs), 2013. gadā – 7% (134 397 personas 57 856 ģimenēs), 2014. gadā jau tikai 5% (104 569 personas 46 594 ģimenēs). Izvērtējuma periodā ir mainījies vidējais ģimenes lielums, kam piešķirts trūcīgas statuss,– tas sarucis no 2,5 personām ģimenē 2012. gadā līdz 2,2 personām ģimenē 2014. gadā.

[38] Minimālā ienākuma līmenim piemēro šādu ekvivalences skalu: pirmajai vai vienīgajai personai mājsaimniecībā vērtību - 1,0 un pārējām personām – 0,7.

15. attēls. „Tendences trūcīgas personas (ģimenes) statusa piešķiršanā (personas), avots: Valsts statistika sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības jomā"

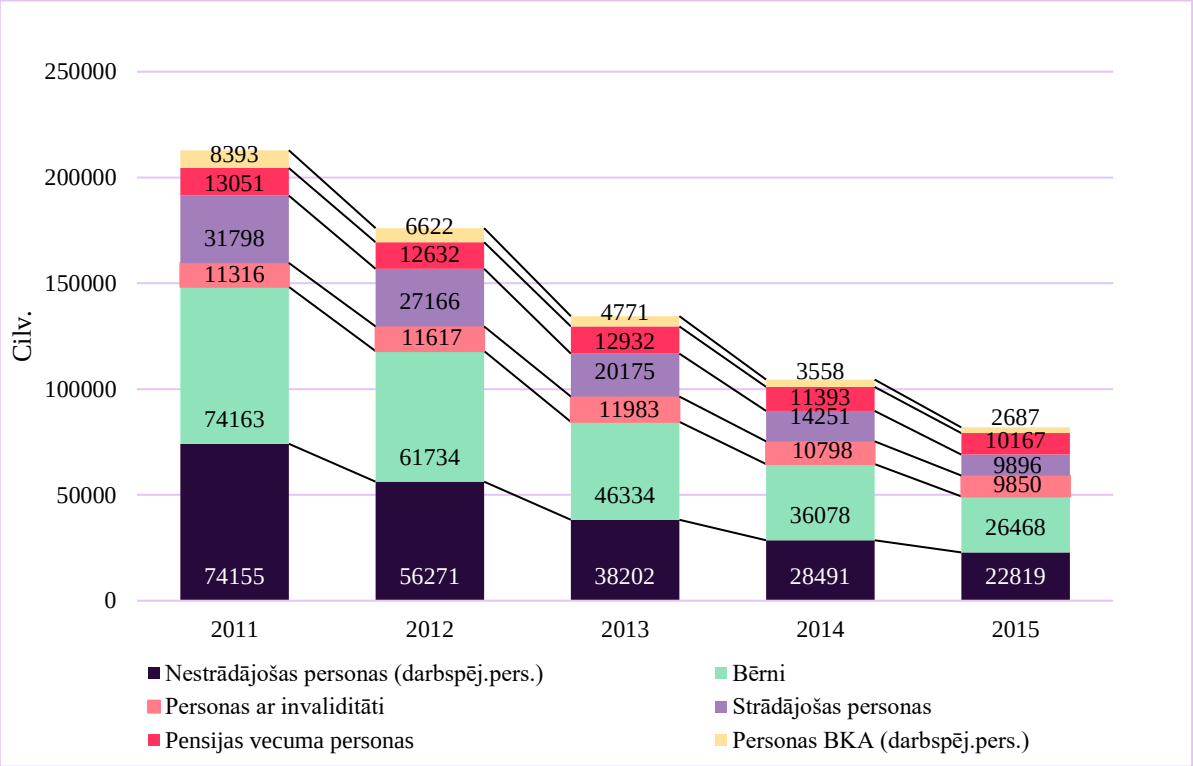

A25. Izvērtējuma periodā mainījusies struktūra grupā – trūcīgas personas statuss – tajā samazinājies darbspējīgo nestrādājošo un strādājošo personu, kā arī personu bērnu kopšanas atvaļinājumā proporcija, nedaudz samazinājusies bērnu proporcija, bet palielinājusies proporcija personām ar invaliditāti, pensijas vecuma personām (skat. 16. attēlu).

Izmaiņas struktūrā skaidrojamas ar izmaiņām atbalsta nosacījumu piešķiršanā un ar mērķtiecīgāku atbalsta sniegšanu konkrētām mērķa grupām ekonomikas atveseļošanās laikā pēc ekonomiskās un finanšu krīzes. Lai noteiktu trūcīgo personu struktūras atšķirības pilsētu[39] un novadu griezumā, tika izvēlēti 2014. gada dati. 17. tabulā salīdzinātas atšķirības starp pilsētām un novadiem: novados starp trūcīgām personām nedaudz biežāk ir bērni un nestrādājošas personas, savukārt pilsētās – strādājošas personas un personas ar invaliditāti.

A26. Izvērtējuma perioda beigās 3% pilsētu iedzīvotāju un 6% novadu iedzīvotāju ir trūcīgas personas statusā, kas ir saistīts ar ekonomisko aktivitāti pašvaldībās, ko parāda teritorijas attīstības indekss.

Jāatzīmē, ka novados dzīvo divas trešdaļas no visām personām ar trūcīgā statusu, lai gan no kopējā Latvijas iedzīvotāju skaita pēc PLMP datiem novados dzīvo aptuveni puse valsts iedzīvotāju, līdz ar to lielāks īpatsvars novada iedzīvotāju ir trūcīgas personas statusā, kas skaidrojams ar zemāku ekonomisko aktivitāti novados.

[39] Šajā gadījumā datu griezumu veido pašvaldības – pilsētas (Rīga, Jūrmala, Jelgava, Liepāja, Jēkabpils, Daugavpils, Valmiera) un pārējie novadi.

17. tabula. „Trūcīgo personu profila salīdzinājums starp pilsētu un novadu pašvaldībām, atkarībā no vecuma un nodarbinātības, 2014, avots: Valsts statistika sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības jomā"

Sociālā grupa[40]		Pilsētas	Novadi	Valstī kopā
Personu ar trūcīgas personas statusu kopskaits		35 451	69 118	104 569
Bērni	bērni	32%	36%	35%
	bērni ar invaliditāti	2%	2%	2%
Pilngadīgas darbspējīgas personas	pilngadīgas personas	43%	45%	44%
	strādājošas personas	17%	12%	14%
	nestrādājošas personas	23%	29%	27%
	personas bērna kopšanas atvaļinājumā	4%	3%	3%
Pilngadīgas personas ar invaliditāti		13%	9%	10%
Personas pensijas vecumā		11%	11%	11%

Turpmāk sniegts neliels ieskats tendencēs Latvijas pašvaldību līmenī. Diagrammās attēlots trūcīgo personu īpatsvars pašvaldību iedzīvotāju vidū, kā arī apkopojumā pa plānošanas reģioniem. Interaktīvas diagrammas pašvaldības datu aplūkošanai ir pievienotas tiešsaistes pielikumā[41]. 16. attēlā redzams statistikas grafiks, kurš parāda sakarību starp trūcīgo iedzīvotāju īpatsvaru un VRAA aprēķināto teritorijas attīstības indeksu, kas parāda – jo zemāka indeksa vērtība, jo lielāks trūcīgo personu īpatsvars. Attēls[42] parāda ciešu sakarību starp pašvaldības attīstības tendencēm un trūcīgo personu īpatsvaru tajā.

16. attēls. „Trūcīgās personas statusu ieguvušo personu īpatsvara pašvaldībās korelācija ar teritorijas attīstības līmeņa indeksu 2014. gadā, avots: RAIM datu bāze"

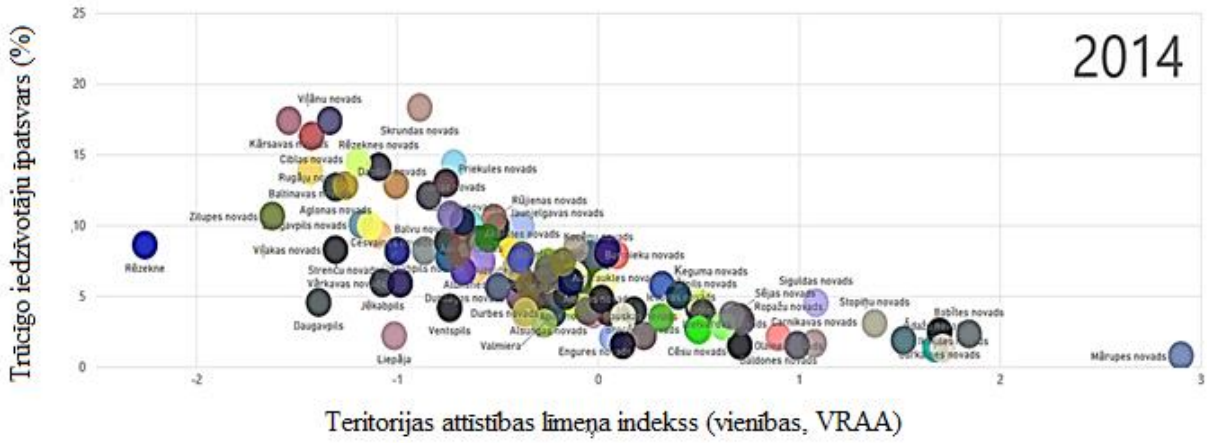

A27. Izvērtējuma periodā trūcīgo personu skaits straujāk samazinājās pilsētās (par 45%), novados bija vērojams lēnāks samazinājuma temps (par 38%). Pilsētās izmaksāto pabalstu apmērs ir vairāk nekā divas reizes augstāks nekā novados.

Salīdzinot trūcīgā statusu ieguvušos starp pilsētām un novadiem, ir redzams, ka pabalstiem trūcīgo personu statusa ieguvušiem izvērtējuma periodā izlietotais apjoms samazinājās par 43% pilsētās (no 28 milj. līdz 16 milj. EUR) un par 46% novados (no 19 milj. līdz 11 milj. EUR).

[40] Datu kopa, t.sk. absolūtie skaitļi, pieejami 12. pielikumā
[41] Interaktīvo statistikas attēlojumu lūdzam skatīt šeit: https://rebrand.ly/iedzivotaju_raditaju_analize
[42] Attēlam ir ilustratīva nozīme sakarības starp rādītājiem demonstrēšanai, lai apskatītu datus pašvaldību līmenī, skatiet interaktīvo pielikumu: https://rebrand.ly/iedzivotaju_raditaju_analize

Samazinājās arī personu skaits, kam piešķirts trūcīgās personas statuss - par 45% samazinājās personu skaits pilsētās (no 64 368 līdz 35 451 cilvēkiem), par 38% samazinājās novados (no 111 674 līdz 69 118 cilvēkiem). Vidējais trūcīgai personai sniegtais pašvaldības atbalsts novados un pilsētās atšķiras vairāk nekā divas reizes par labu pilsētām. Novados trūcīgo personu statusa saņēmušajiem atbalsta apmērs samazinājās, kamēr pilsētās tas pat nedaudz palielinājās. Aprēķinos ir ņemti vērā tikai ienākumu testēto pašvaldības sociālās palīdzības pabalstu saņēmēji, kuriem attiecīgajā gadā bija trūcīgās personas statuss (skat. 18. tabulu).

Izvirzītās hipotēzes turpmākai pārbaudei:

H11. Atbalsts ģimenēm ar bērniem pieaug, tāpēc samazinās bērnu skaits trūcīgo personu grupā, trūcīgas personas ienākumu līmenim paliekot nemainīgam.

18. tabula. „Trūcīgo personu ienākumu testēto pašvaldības palīdzības pabalstu salīdzinājums starp pilsētām un novadiem 2012.-2014. gadā, avots: LM"

Rādītājs	Pilsētas	Novadi	Valstī kopā
Izlietotie līdzekļi (izmaiņa 2014. g.-2012. g. %)	-43%	-46%	-44%
Personu skaits (izmaiņa 2014. g.-2012. g. %)	-45%	-38%	-41%
Vidējais pabalsta apjoms uz vienu personu 2012. gadā, EUR	432	174	268
Vidējais pabalsta apjoms uz vienu personu 2013. gadā, EUR	427	145	245
Vidējais pabalsta apjoms uz vienu personu 2014. gadā, EUR	447	152	252
Vidējā trūcīgās personas pabalsta lieluma uz vienu personu izmaiņa 2014. g.-2012. g. %	3%	-12%	-6%
Vidējā trūcīgās personas pabalsta lieluma uz vienu personu izmaiņa 2014. g.-2012. g., EUR	14.48	-21.53	-16.20

A28. Maznodrošināto personu skaits pilsētās saglabājas stabils, bet novados tas pieauga par 39%.

Atšķirībā no trūcīgas ģimenes (personas) ienākuma līmeņa, maznodrošinātā ienākumu līmeni un novērtēšanas kritērijus katra pašvaldība nosaka savos saistošajos noteikumos. Normatīvie akti nosaka, ka maznodrošinātas personas ienākumu līmenis nevar būt zemāks par trūcīgas personas (ģimenes) ienākumu līmeni. Faktiskā situācija izvērtējuma periodā pilsētās, kurās noteikts atšķirīgs maznodrošinātā ienākumu līmenis, apkopota 19. tabulā, kā redzams pilsētu pašvaldībās ir atšķirīga pieeja šī ienākumu līmeņa definēšanā un pārskatīšanā.

19. tabula. "Pilsētu[43] pašvaldību noteiktais maznodrošinātas ģimenes (personas) ienākumu līmenis (EUR, mēnesī), avots: LM"

	2011	2012	2013	2014	2015
Rīga	356	356	356	400	400
Liepāja	n/a	320	320	330	340
Ventspils	206	n/a	207	221	225
Jēkabpils	256	256	185	208	288
Jūrmala	178	178	178	178	178

Savukārt novadu pašvaldības pakāpeniski ievieš augstākus maznodrošinātas personas ienākumu līmeņus (skat. 20. tabulu).

[43] Tabulā iekļautas pilsētas, kurās izvērtējuma periodā noteikts atšķirīgs maznodrošinātā ienākumu līmenis, 2015.gadā visas pilsētu pašvaldības ieviesušas atšķirīgu līmeni.

20. tabula. "Novadu pašvaldību[44] noteiktais maznodrošinātas ģimenes (personas) ienākumu līmenis (EUR, mēnesī), avots: LM"

Pašvaldību skaits	2011	2012	2013	2014	2015
Virs 300 EUR mēnesī	0	0	0	2	7
250-300 EUR	3	3	7	19	26
200-249 EUR	10	10	20	22	32
128-199 EUR	28	28	40	35	34
Nav ieviests atšķirīgs līmenis vai nav pieejami dati	69	69	43	32	11

Salīdzinot maznodrošināto personu[45] atbalstu starp novadiem un pilsētām, ir redzams, ka pārskata periodā no 2012.-2014. gadam atbalstam izlietotais apjoms samazinājās par 1% pilsētās (no 8 līdz 7,9 milj. EUR) un par 47% pieauga novados (no 3 milj. līdz 4,6 milj. EUR). Mainījās arī maznodrošināto personu skaits – par 1% samazinājās pilsētās (no 53 136 līdz 52 843) un par 39% pieauga novados (no 35 580 līdz 49 613). Vidējais maznodrošinātās personas atbalsta apmērs novados un pilsētās atšķiras par labu pilsētām. Novados personu, kuru ienākumi ir virs trūcīgās personas ienākumu līmeņa, izlietotie līdzekļi palielinājās, kamēr pilsētās tie palika nemainīgi (skat. 21. tabulu).

21. tabula. „Maznodrošināto personu ienākumu testēto pašvaldības palīdzības pabalstu salīdzinājums starp pilsētām un novadiem 2012.-2014. gadā, avots: LM"

Rādītājs	Pilsētas	Novadi	Valstī kopā
Izlietotie līdzekļi (izmaiņa 2014. g.-2012. g. %)	-1%	47%	13%
Personu skaits (izmaiņa 2014. g.-2012. g. %)	-1%	39%	15%
Vidējais pabalsta apjoms uz vienu personu 2012. gadā, EUR	150	89	126
Vidējais pabalsta apjoms uz vienu personu 2013. gadā, EUR	150	81	117
Vidējais pabalsta apjoms uz vienu personu 2014. gadā, EUR	150	94	123
Vidējā maznodrošinātās personas pabalsta lieluma uz vienu personu izmaiņa 2014. g.-2012. g. %	-0,3%	5,7%	-2,3%
Vidējā maznodrošinātās personas pabalsta lieluma uz vienu personu izmaiņa 2014. g.-2012. g., EUR	-0,45	5,06	-2,89

A29. Izvērtējuma periodā būtiski sarucis iedzīvotāju īpatsvars, kas saņem GMI pabalstu – no 5% 2012. gadā līdz 2% 2014. gadā.

GMI līmeni Latvijā ieviesa ar 2003. gadu, kad spēkā stājās Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums (SPSPL). Šis ir zemākais tiesību aktos noteiktais minimālo ienākumu/resursu līmenis, kas noteikts valstī. Ieviešot GMI, tika noteikts tā mērķis - sniegt atbalstu vistrūcīgākajām ģimenēm, vienlaikus neveidojot ģimeņu atkarību no sociālās palīdzības pabalstiem. Pašvaldībai ir tiesības noteikt augstāku GMI līmeni dažādām iedzīvotāju grupām, bet tas nedrīkst būt augstāks par ģimenes vai atsevišķi dzīvojošas personas atzīšanai par trūcīgu noteikto ienākumu līmeni (izvērtējuma periodā – 128,06 EUR). Izvērtējuma periodā 24 pašvaldības bija izmantojušas šīs tiesības un noteikušas augstāku GMI līmeni.

[44] Šajā grupā kopā ir 110 pašvaldības.
[45] Aprēķinos ir ņemta vērā šī definīcija - „Ienākumu testēto pašvaldības sociālās palīdzības pabalstu saņēmēji, kuriem (attiecīgajā) gadā bija spēkā trūcīgas ģimenes (personas) statuss, kuras ienākumi ir virs trūcīgās personas ienākumu līmeņa."

GMI pabalstu 2012. gadā saņēma 5% iedzīvotāju (94 528 personas 41 595 ģimenēs), 2013. gadā – 3% (64 408 personas 30 613 ģimenēs), 2014. gadā jau tikai 2% (46 026 personas 23 776 ģimenēs), skat. 17. attēlu. Izvērtējuma periodā ir mainījies vidējais ģimenes, kam piešķirts GMI pabalsts, lielums – tas sarucis no 2,3 personām ģimenē 2012. gadā līdz 1,9 personām ģimenē 2014. gadā.

Būtiski mainījies GMI pabalsta saņēmēju profils – tajā samazinājies bērnu, personu bērnu kopšanas atvaļinājumā un nestrādājošu darbspējīgu personu skaits. Aplūkojot GMI pabalstu saņēmēju proporciju kopējā iedzīvotāju skaitā un nabadzības riskam pakļauto iedzīvotāju īpatsvaru, redzams, ka GMI pabalsta pārklājums ir neliels un nevar būtiski mazināt nabadzības riskus iedzīvotājiem.

Izvirzītās hipotēzes turpmākai pārbaudei:

H12. Mazinājies GMI pabalsta saņēmēju skaits, jo uzlabojušās iespējas atrast darbu un gūt ienākumus no algota darba.

H13. Izvērtējuma periodā ir samazināts GMI līmenis, tāpēc samazinās pabalsta saņēmēju skaits.

17. attēls. „GMI pabalsta saņēmēji (cilv.), avots: Valsts statistika sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības jomā"

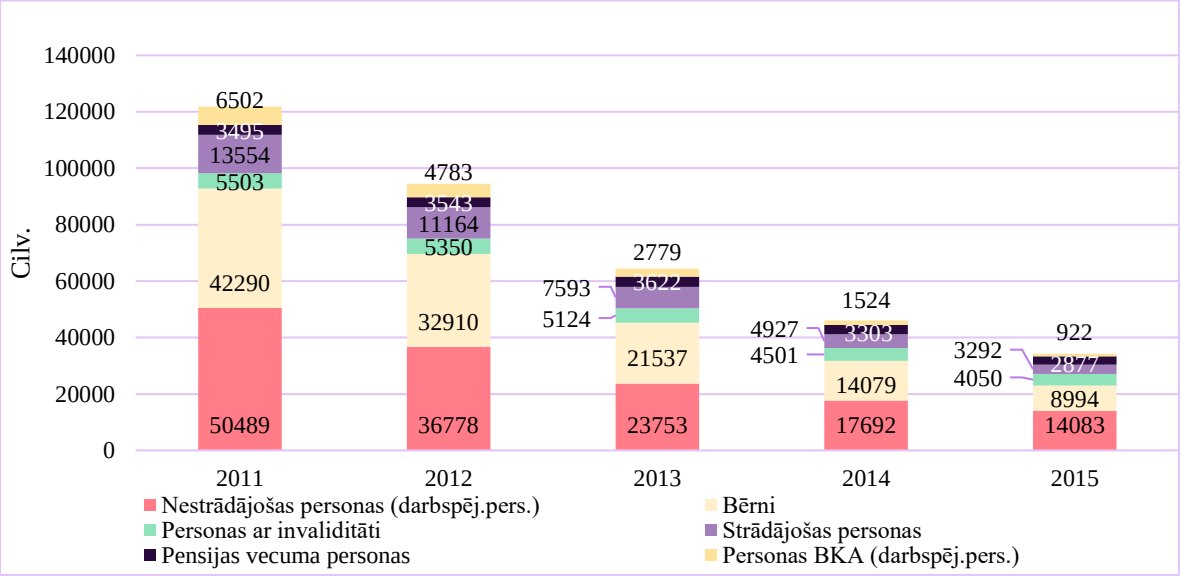

A30. Izvērtējuma perioda beigās vairāk nekā trešā daļa GMI pabalsta saņēmēju ir nestrādājošas darbspējīgas personas un gandrīz puse GMI pabalsta saņēmēju dzīvo pilsētu pašvaldībās.

GMI pabalstu saņēmēju grupā lielākais īpatsvars saglabājas nestrādājošām darbspējīgām personām un novērojams proporcijas pieaugums personām ar invaliditāti, bet mazāks skaits GMI pabalsta saņēmēju ir pensijas vecuma personas, strādājošo personas un BKA esošas personas. Izteikta GMI pabalsta saņēmēju skaita kritums ir novērojams starp bērniem – no 35% 2012. gadā līdz 26% 2015. gadā. Aplūkojot GMI pabalsta saņēmējus pēc to dzīvesvietas – pilsētā vai novados – 45% GMI saņēmēju dzīvo pilsētās un 55% novados.

22. tabula. „Personu, kuras saņem GMI, profila salīdzinājums starp pilsētu un novadu pašvaldībām, atkarībā no vecuma un nodarbinātības, 2014, avots: Valsts statistika sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības jomā"

Sociālā grupa[46]		Pilsētas	Novadi	Valstī kopā
Personu, kuras saņem GMI, kopskaits		20 473	25 553	46 026
Bērni	bērni	29%	32%	31%
	bērni ar invaliditāti	2%	1%	2%
Pilngadīgas darbspējīgas personas	pilngadīgas personas	45%	58%	52%
	strādājošas personas	14%	8%	11%
	nestrādājošas personas	28%	47%	38%
	personas bērna kopšanas atvaļinājumā	3%	3%	3%
Pilngadīgas personas ar invaliditāti		15%	5%	10%
Personas pensijas vecumā		10%	5%	7%

Pilsētās vairāk nekā puse (58%) personu ar trūcīgas personas statusu saņem GMI pabalstu, turpretim novados – tikai nedaudz vairāk nekā viena trešā daļa (37%).

A31. Vidējais GMI pabalsta apmērs vienam saņēmējam 2012. gadā bija 35 EUR, 2013. gadā pabalsta apmērs samazinājās līdz 31 EUR, un 2014. gadā tas bija 32 EUR.

Izvērtējuma periodā saruka arī GMI pabalsta saņemšanas ilgums (skat. 23. tabulu).

23. tabula. „Vidējā GMI pabalsta lielums naudā (bez natūras), avots: Valsts statistika sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības jomā"

Rādītājs	2011	2012	2013	2014	2015
Vidējais GMI pabalsts vienai personai gadā, EUR	245	220	152	163	185
Vidējais GMI pabalsts vienai personai mēnesī, EUR	37	35	31	32	36
Vidējais GMI pabalsta saņemšanas ilgums, mēneši	7	6	5	5	5
Izlietotie līdzekļi GMI izmaksai, tūkst. EUR	30 597	22 521	12 731	9 765	7 781

Salīdzinot GMI pabalstam izlietoto līdzekļu apjomu starp pilsētām un novadiem, ir redzams, ka izlietotie līdzekļi GMI pabalsta nodrošināšanai pārskata periodā no 2012. līdz 2014. gadam samazinājās par 57%. Tajā pašā laikā arī pabalsta saņēmēju skaits samazinājās par 51%. Izlietotie līdzekļi pilsētās un novados samazinājās līdzīgā proporcijā. Absolūtos skaitļos GMI pabalsta lielums pilsētās ir nedaudz augstāks nekā novados. (skat. 24. tabulu).

24. tabula. „Garantētā minimālā ienākuma līmeņa pašvaldības palīdzības pabalstu salīdzinājums (naudā un natūrā) starp pilsētām un novadiem 2012. g.-2014. gadā, avots: Valsts statistika sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības jomā"

Rādītājs	Pilsētas:	Novadi:	Valstī kopā:
Izlietotie līdzekļi (izmaiņa 2014. g.-2012. g. %)	-55%	-58%	-57%
Personu skaits (izmaiņa 2014. g.-2012. g. %)	-50%	-52%	-51%
Vidējais pabalsta apjoms uz vienu personu 2012. gadā, EUR	244	197	220
Vidējais pabalsta apjoms uz vienu personu 2013. gadā, EUR	191	149	152

[46] Datu kopa, t.sk. absolūtie skaitļi, pieejami 12. pielikumā

Vidējais pabalsta apjoms uz vienu personu 2014. gadā, EUR	201	160	163
Vidējā GMI lieluma uz vienu personu izmaiņa 2014. g.-2012. g. %	-18%	-19%	-26%
Vidējā GMI lieluma uz vienu personu izmaiņa 2014. g.-2012. g., EUR	-43	-37	-57

18. attēlā[47] apkopota informācija par vidējo GMI pabalsta apmēru 2014. gadā pašvaldību griezumā. Uz x ass attēlots pabalsta lielums EUR. Ja 2014. gadā vidējais GMI pabalsta apmērs gadā bija 163 EUR, tad attēlā redzama izmaksāto pabalstu izkliede – no 69 EUR līdz 282 EUR gadā, kas raksturo, cik nevienlīdzīgās pozīcijās attiecībā uz GMI pabalsta lielumu atrodas dažādu pašvaldību iedzīvotāji.

18. attēls. „Vidējais GMI pabalsts vienai personai 2014. gadā pašvaldību griezumā (EUR), avots: RAIM"

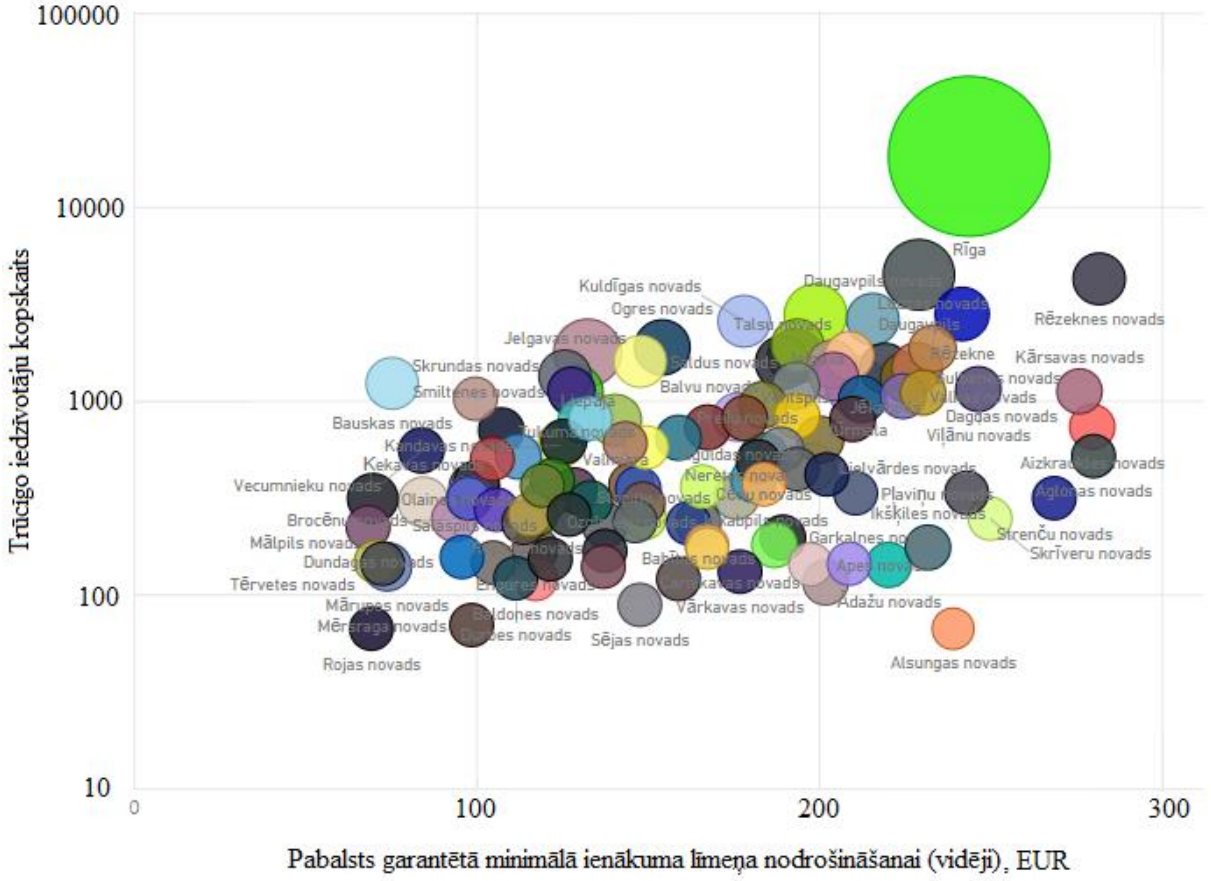

A32. Izvērtējuma periodā nedaudz sarucis iedzīvotāju īpatsvars, kas saņem dzīvokļa pabalstu – no 9% 2012. gadā līdz 7% 2014. gadā.

Trūcīgas vai maznodrošinātas personas statuss dod tiesības iedzīvotājiem pieteikties uz dzīvokļa pabalstu, kas jānodrošina visām pašvaldībām. Pašvaldību[48] saistošos noteikumos noteikti atšķirīgi dzīvokļa pabalsta piešķiršanas kritēriji un apmēri, līdz ar to iedzīvotājiem dažādās pašvaldībās pieejamais dzīvokļa pabalsta apmērs un piešķiršanas kritēriji ir atšķirīgi, radot nevienlīdzīgus apstākļus, piemēram, 2014. gadā Rīgā trūcīga vai maznodrošināta ģimene

[47] Attēlam ir ilustratīva nozīme sakarības starp rādītājiem demonstrēšanai - ilustrējot diapazonu GMI pabalstu izmaksas vienai personai gada laikā , lai apskatītu datus pašvaldību līmenī, skatiet interaktīvo pielikumu: https://rebrand.ly/iedzivotaju_raditaju_analize.

[48] Secinājums izdarīts, balstoties uz šājā izvērtējumā iekļauto sešu pašvaldību izlases padziļinātu analīzi. Vairāk par izlases pašvaldībām skatīt pielikumos.

saņēma atbalstu vidēji 575 EUR gadā, Liepājā – 345 EUR gadā, Jūrmalā – 270 EUR gadā un 33 novados atbalsts bija zem 100 EUR gadā, 29 novados no 100-150 EUR gadā.

Dzīvokļa pabalstu 2012. gadā saņēma 9% iedzīvotāju (185 146 personas 90 978 ģimenēs), 2013. gadā – 8% (158 893 personas 84 018 ģimenēs), 2014. gadā – 7% (133 864 personas 73 629 ģimenēs) (skat. 19. attēlu). Izvērtējuma periodā ir mainījies vidējais ģimenes lielums, kam piešķirts dzīvokļa pabalsts,– tas sarucis no 2 personām ģimenē 2012. gadā līdz 1,8 personām ģimenē 2014. gadā. Būtiski mainījusies arī dzīvokļa pabalsta saņēmēju struktūra – tajā samazinājies bērnu un personu bērnu kopšanas atvaļinājumā proporcija, bet palielinājusies proporcija personām ar invaliditāti, pensijas vecuma personām.

19. attēls. „Dzīvokļa pabalsta saņēmēju skaits (cilv.), avots: Valsts statistika sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības jomā"

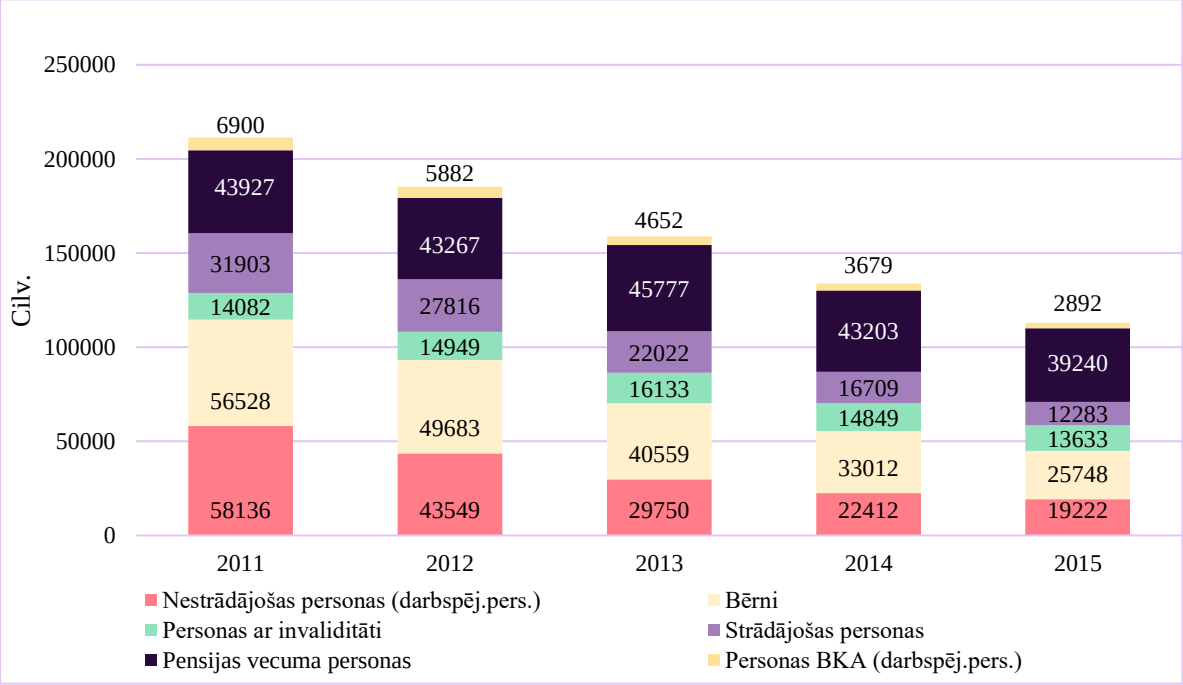

Vidējais dzīvokļa pabalsta apmērs vienam saņēmējam (iedzīvotājam) 2012. gadā bija 144 EUR, 2013. gadā vidējais pabalsta apmērs palielinājās līdz 147 EUR gadā, un 2014. gadā tas bija jau 153 EUR gadā (skat. 25. tabulu).

25. tabula. „Vidējais dzīvokļa pabalsta lielums (gadā, EUR), avots: Valsts statistika sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības jomā"

Rādītājs	2011	2012	2013	2014	2015
Vidējais dzīvokļa pabalsta apmērs vienai personai gadā, EUR	135	144	147	153	163
Izlietotie līdzekļi dzīvokļa pabalsta izmaksai, tūkst. EUR	28 528	26 743	23 423[49]	20 473	18 390

Salīdzinot dzīvokļa pabalsta lielumu starp pilsētām un novadiem, ir redzams, ka izlietotie līdzekļi pārskata periodā no 2012. līdz 2014. gadam samazinājās par 23%. Tajā pašā laikā arī

[49] Valsts līdzfinansējumu pašvaldībām 2012.gadā tika nodrošināts dzīvokļa pabalsta izmaksām līdz 2012.gada 30.aprīlim (20% apmērā no pašvaldību sociālo dienestu izmaksātās summas).

pabalsta saņēmēju skaits samazinājās par 28%. Izlietoto līdzekļu samazinājums ir skāris galvenokārt pilsētas. Neskatoties uz to, pabalsta apjoms uz vienu personu gan pilsētās, gan novados ir palielinājies. Absolūtos skaitļos dzīvokļa pabalsta lielums pilsētās ir trīs reizes augstāks nekā novados (skat. 26. tabulu).

26. tabula. „Dzīvokļa pabalstu salīdzinājums (naudā un natūrā) starp pilsētām un novadiem 2012. g.-2014. g., avots: Valsts statistika sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības jomā"

Rādītāji	Pilsētas	Novadi	Valstī kopā
Izlietotie līdzekļi (izmaiņa 2014. g.-2012. g. %)	-30%	2%	-23%
Personu, kas saņēma dzīvokļa pabalstu, skaits (izmaiņa 2014. g.-2012. g. %)	-32%	-24%	-28%
Vidējais dzīvokļa pabalsta apjoms uz vienu personu 2012. gadā, EUR	234	58	144
Vidējais dzīvokļa pabalsta apjoms uz vienu personu 2013. gadā, EUR	235	64	147
Vidējais dzīvokļa pabalsta apjoms uz vienu personu 2014. gadā, EUR	241	77	153
Vidējā dzīvokļu pabalsta lieluma uz vienu personu izmaiņa 2014. g.-2012. g. %	3%	33%	6%
Vidējā dzīvokļu pabalsta lieluma uz vienu personu izmaiņa 2014. g.-2012. g. EUR	6,68	19,31	8,49

3.2.3. Sociālo atstumtību raksturojošo rādītāju tendences

3.2.3.1. Materiālās nenodrošinātības un dziļas materiālās nenodrošinātības rādītāji

Latvijā ir samērā augsts materiālās nenodrošinātības un dziļas materiālās nenodrošinātības rādītājs, kas norāda uz to iedzīvotāju daļu, kas nespēj norēķināties par mājokli un uzturēt to siltu, nodrošināt sev pilnvērtīgu pārtiku, segt neparedzētus izdevumus un reizi gadā vienu nedēļu atpūsties ārpus mājas. Šie ir rādītāji, kas raksturo iedzīvotāju dzīves līmeni. Kopš 2011. gada rādītāji pakāpeniski uzlabojas, tomēr 2014. gadā 56% iedzīvotāju, kuru ienākumi atbilst 1. kvintilei, izjūt finansiālu iespēju trūkumu segt vismaz 3 no 9 izmaksām, kas raksturo materiālo nenodrošinātību (skat. 20. attēlu). Savukārt dziļai materiālajai nenodrošinātībai 2015. gadā pakļauta vairāk kā viena trešā daļa (38%) iedzīvotāju, kuru ienākumi atbilst 1. kvintilei.

20. attēls. „Materiālās nenodrošinātības indekss (% iedzīvotāju kvintiles grupā, kuri nespēj segt vismaz 3 no 9 materiālo nenodrošinātību raksturojošām izmaksām), avots: CSP [mng13]"

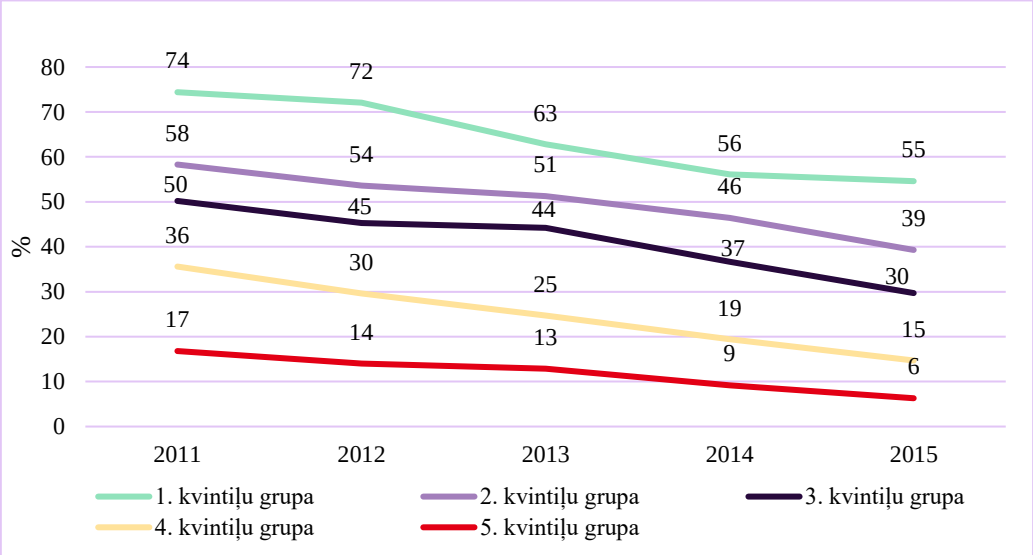

Analizējot detalizētāk izmaksas (skat. 21. attēlu), kuras nabadzīgākie iedzīvotāji (1. kvintile) nevar atļauties apmaksāt, redzams, ka reti kurš iedzīvotājs var segt neparedzētas izmaksas un katru gadu vienu nedēļu doties brīvdienās ārpus mājas. Jāatzīmē, ka samērā lielai daļai (aptuveni trešajai daļai 2015. gadā) ir grūtības samaksāt komunālo pakalpojumu rēķinus, īres maksu vai atmaksāt kredītu, nodrošināt pilnvērtīgas maltītes un uzturēt mājokli siltu. Tomēr kopš 2012. gada situācija pakāpeniski uzlabojas. Izvērtējuma periodā iedzīvotājiem 1. kvintilē visvairāk uzlabojusies iespēja atļauties pavadīt brīvdienas ārpus mājām (-21 proc.p.), iespējas ēst gaļu, putnu gaļu vai zivis (vai līdzvērtīgu veģetāru ēdienu) katru otro dienu (-11 proc.p.), vienlīdz lielā mērā uzlabojušās iespējas samaksāt komunālo pakalpojumu rēķinus, īres maksu vai atmaksāt kredītu (-7 proc.p.), uzturēt mājokli siltu (-7 proc.p.), iegādāties datoru (-7 proc.p.). Uzlabojusies arī iespēja segt neparedzētus izdevumus un atļauties vieglo automobili (-6 proc.p.). Izvērtējuma periodā būtiskākie uzlabojumi materiālās nenodrošinātības jomā ir viena pieaugušā ar bērniem ģimenēs (-14 proc.p.) un daudzbērnu ģimenēs (-18 proc.p.). Līdzīgas uzlabojuma tendences ir dziļas materiālās nenodrošinātības jomā – viena pieaugušā ar bērniem ģimenēs (-15 proc.p.) un daudzbērnu ģimenēs (-17proc. p.).

21. attēls. „Iedzīvotāju īpatsvars 1. kvintiļu grupā, kas naudas trūkuma dēļ nevarēja atļauties segt atsevišķas izmaksas vai iegādāties ilglietošanas preces (% no kvintiles), avots: CSP [mng02] & [mng10]"

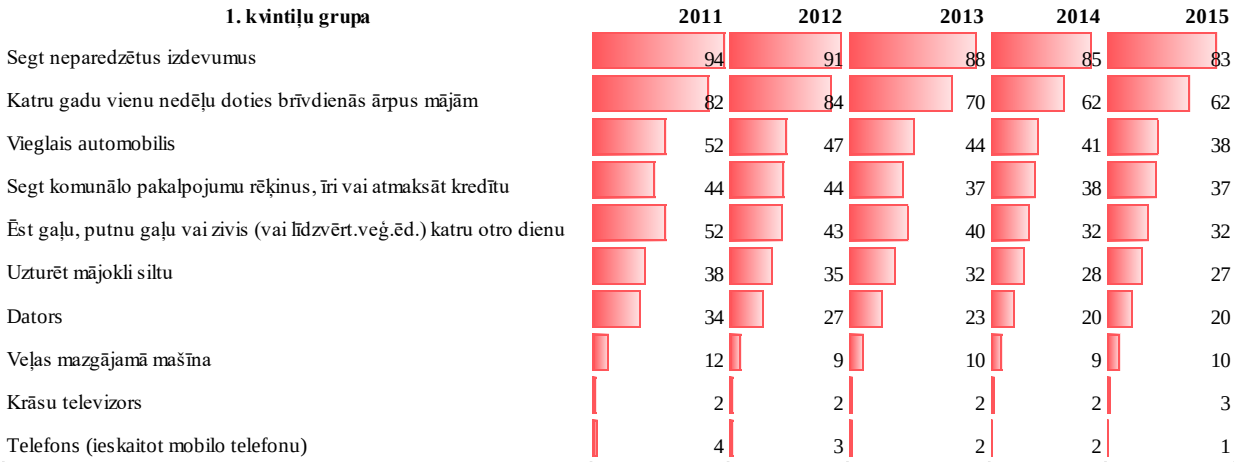

Jāatzīmē, ka arvien lielāka nozīme iedzīvotāju ikdienas dzīvē un spējā iekļauties sabiedrībā ir prasmēm lietot internetu un tā pieejamība. Kā redzams 21. attēlā, liela daļa iedzīvotāju ar 1. kvintilei atbilstošiem ienākumiem nevar atļauties datoru (EU-SILC apsekojumā netiek noskaidrota situācija interneta pieejamības jomā mājsaimniecību līmenī, sākot ar 2013.gadu jautājums tiek noskaidrots attiecībā uz personu).

Interneta pieejamība un prasmes to izmantot ir svarīgs dzīves komponents, jo ļauj, piemēram, efektīvāk meklēt darbu, apgūt jaunas prasmes, izzināt darba iespējas citos reģionos vai arī strādāt attālināti, veidot savu uzņēmējdarbību, izmantojot interneta sniegtās iespējas, kā arī vairāk uzzināt par savām iespējām uzlabot dzīvi un izglītot bērnus.

22. attēls. „Iedzīvotāju materiālās nenodrošinātības indekss dažāda veida mājsaimniecībām (%), avots: CSP [mng13]"

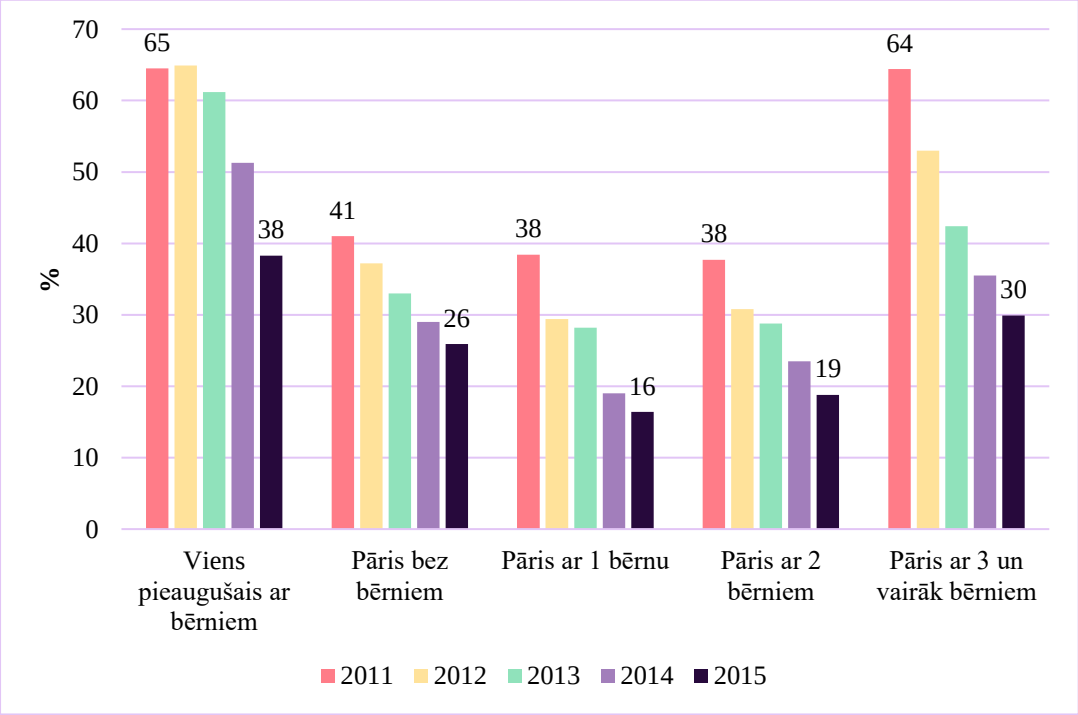

Kā redzams 52. attēlā, iedzīvotāju materiālās nenodrošinātības indekss visbūtiskāk ir uzlabojies ģimenēs - viens pieaugušais ar bērniem un daudzbērnu ģimenēs, līdzīgas tendences vērojamas arī dziļas materiālās nodrošinātības indeksam – situācija visvairāk uzlabojas tieši iepriekš minēto tipu ģimenēs. Turpretim ekonomiskās spriedzes indeksa tendences ir līdzīgas visu tipu ģimenēm ar bērniem, situācija uzlabojas samērā vienmērīgi visās ģimenēs, tomēr augstāka ekonomiskā spriedze saglabājas viena pieaugušā ģimenēs ar bērniem un daudzbērnu ģimenēs.

Starp salīdzināmām Austrumeiropas [50] valstīm Latvijā 2014. gadā pastāvēja ceturtais augstākais dziļas materiālās nenodrošinātības indekss – 19,2%. Starp Baltijas valstīm Latvijai ir augstākais indekss, otrs augstākais ir Lietuvā – 13,6%, bet Igaunijā – 6,2%. Latvijā ir novērojams visstraujākais dziļai materiālajai nenodrošinātībai pakļauto mājsaimniecību īpatsvara samazinājums starp Baltijas valstīm (6,4% samazinājums) un otrs straujākais samazinājums starp salīdzināmām valstīm pārskata periodā, taču jāņem vērā, ka 2014. gadā Latvijā dziļai materiālajai nenodrošinātībai pakļauto mājsaimniecību īpatsvars bija par 2,5 procentiem augstāks nekā Lietuvā un par 11,9 procentiem augstāks nekā Igaunijā.

3.2.3.2. Ekonomiskās spriedzes rādītāji

A33. Izvērtējuma perioda beigās trīs no četriem iedzīvotājiem, kas pakļauti nabadzības riskam un/vai kuru ienākumi atbilst zemākajai 1. kvintilei, izjūt ekonomisko spriedzi.

Trūcīgāko iedzīvotāju (1. kvintile) grupā nedaudz straujāki uzlabojumi vērojami materiālās nenodrošinātības un dziļas materiālās nenodrošinātības rādītājiem nekā ekonomiskās spriedzes rādītājiem (skat. 23. attēlu). Visvairāk ekonomisko spriedzi izjūt nabadzības riskam pakļautie iedzīvotāji un iedzīvotāji ar ienākumiem, kas atbilst 1. kvintilei – trīs no četriem iedzīvotājiem izjūt ekonomisko spriedzi. Vērtējot pēc sociāli demogrāfiskiem rādītājiem, ekonomisko spriedzi lielākā mērā izjūt 65 gadus veci un vecāki iedzīvotāji, kas dzīvo vieni paši (attiec. 67%), personas ar pamatskolas izglītību vecākas par 18 gadiem (attiec. 66%) – īpaši šajā grupā ekonomisko spriedzi izjūt tie, kas audzina bērnus (attiec. 78%).

Izvērtējuma periodā ekonomiskā spriedze būtiski samazinājusies Latgales iedzīvotājiem (-18 proc.p.), Kurzemes iedzīvotājiem (-16 proc.p.), 18-49 gadus vecām personām (-14 proc.p.), raugoties pēc mājsaimniecību demogrāfiskā tipa – pārim ar vienu bērnu (-14 proc.p.).

[50] Bulgārija, Čehijas Republika, Igaunija, Ungārija, Latvija, Lietuva, Polija, Rumānija, Slovākija, Slovēnija

23. attēls. „Materiālai nenodrošinātībai, dziļai materiālai nenodrošinātībai un ekonomiskajai spriedzei pakļauto iedzīvotāju īpatsvars 1.kvintilē (%), avots: CSP [mng13], [mng14], [mng04]"

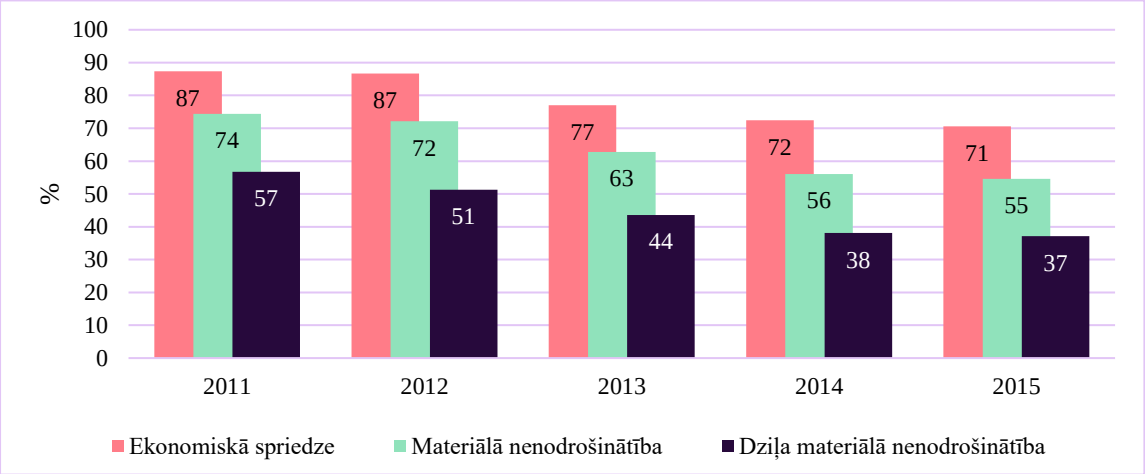

3.2.3.3. Pamatpakalpojumu pieejamības raksturojums mājsaimniecībām ar nepietiekamiem ienākumiem (portrets)

EU-SILC apsekojuma metodoloģijā iekļautajā pamatpakalpojumu pieejamības novērtējumā tiek ņemti vērā mājsaimniecības locekļu finanšu, fiziskie, tehniskie un veselības apstākļi[51] un pakalpojumu fiziskā un tehniskā pieejamība. Pieejamība tiek noteikta tiem pakalpojumiem, kurus mājsaimniecība patiešām izmanto. Pamatpakalpojumu pieejamība tiek iegūta no respondentu pašvērtējuma, un šī pašvērtējuma ietvaros respondenti nenovērtē, tieši kuri no apstākļiem un cik ļoti ir ietekmējuši pieejamību, bet izsaka vispārējo vērtējumu par šo pakalpojumu pieejamību, ņemot vērā iepriekš minētos mājsaimniecību apstākļus, pakalpojumu fizisko un tehnisko pieejamību.

A34. Pamatpakalpojumu pieejamības analīze liecina, ka mājsaimniecības ar nepietiekamiem ienākumiem lielākā mērā izjūt apgrūtinātu pieeju pakalpojumiem. Šī izvērtējuma kontekstā būtiska ietekme ir sabiedriskā transporta pieejamībai (sevišķi kritiska situācija ārpus lielpilsētām), kā arī pieejamība primārajai veselības aprūpei, kā arī pārtikas produktiem, sevišķi mājsaimniecībām ar nepietiekamiem ienākumiem Vidzemē un Pierīgā.

Apgrūtinātā pamatpakalpojumu pieejamība var veicināt sociālo atstumtību un nabadzību.

Ir svarīgi nodrošināt visiem iedzīvotājiem līdzvērtīgas iespējas. No pamatpakalpojumu pieejamības portretiem var secināt, ka Latvijā vēl nepieciešams veikt uzlabojumus, lai visām sabiedrības grupām nodrošinātu līdzvērtīgas iespējas.

[51] Saskaņā ar KOMISIJAS REGULA (ES) Nr. 1157/2010. Pieejamība jāņem vērā mājsaimniecības līmenī; pieejamības grūtības jānovērtē mājsaimniecībai kopumā. Ja respondents neizmanto pakalpojumu, taču to dara cits(-i) mājsaimniecības loceklis(-ļi), respondentam jānovērtē pieejamība saistībā ar šo (šiem) citu(-iem) mājsaimniecības locekli(-ļiem). Ja vienam mājsaimniecības loceklim ir invaliditāte, taču, ja cits loceklis var viegli piekļūt pakalpojumam, kas vajadzīgs viņam/viņai, pakalpojums nerada problēmas mājsaimniecībai, jo tas neapgrūtina mājsaimniecību, pakalpojumu uzskata par mājsaimniecībai viegli pieejamu. No otras puses, ja vienam mājsaimniecības loceklim ir invaliditāte un grūti piekļūt pakalpojumam (kas tam vajadzīgs kā indivīdam), un mājsaimniecībai nav pieejami resursi, lai sniegtu tam atbalstu (proti, cits loceklis var viegli piekļūt pakalpojumam, kas vajadzīgs viņam/viņai), vai tas reāli apgrūtina mājsaimniecību, pakalpojumu uzskata par mājsaimniecībai grūti pieejamu.

Pārtikas produktu pieejamība[52]

Latvijā katrai ceturtajai mājsaimniecībai ar nepietiekamiem ienākumiem ir apgrūtināta pārtikas produktu pieejamība. 2012. gadā Rīgā šis īpatsvars ir viszemākais (13%). Lielākās problēmas pastāv Vidzemē un Pierīgas reģionā – attiecīgi 39% un 35% respondentu no mājsaimniecībām ar nepietiekamiem ienākumiem ir atbildējuši, ka viņiem ir apgrūtināta pārtikas produktu pieejamība. Teritoriālajā griezumā vislielākās problēmas ar pārtikas produktu pieejamību ir laukos. Ja vidēji valstī tikai 13% turīgāko mājsaimniecību ir apgrūtināta pārtikas produktu pieejamība, tad laukos šis īpatsvars jau ir 21% (attiecīgi 44% mājsaimniecību ar nepietiekamiem ienākumiem).

Banku pakalpojumu pieejamība[53]

Banku pakalpojumu pieejamība Rīgā ir vienlīdz apgrūtināta visām mājsaimniecībām (katrai piektajai mājsaimniecībai). Pārējos reģionos mājsaimniecībām ar nepietiekamiem ienākumiem banku pakalpojumu pieejamība ir apgrūtināta lielākā mērā nekā parējām mājsaimniecībām. Īpaši izceļas Vidzemes reģions, kur 2012. gadā 18% mājsaimniecību ir lielas grūtības ar banku pakalpojumu pieejamību (grūtības sagādā 45%). Teritoriālajā griezumā vissliktākā situācija, līdzīgi kā pārtikas produktu pieejamības ziņā, ir lauku teritorijās (banku pakalpojumu pieejamība ir apgrūtināta gandrīz 60% mājsaimniecību ar nepietiekamiem ienākumiem). Lielpilsētās situācija ir labāka (27%). Savukārt mazpilsētās mājsaimniecību ar nepietiekamiem ienākumiem īpatsvars, kurām ir apgrūtināta pieejamība banku pakalpojumiem, ir tuvs tam, kas ir novērojams Rīgā, un tas ir 22%.

Pasta pakalpojumu pieejamība[54]

Ja banku pakalpojumi ir lielākoties privāta uzņēmējdarbība, kuru politikas veidotājiem grūti ietekmēt, it īpaši jautājumā par banku filiāļu izvietošanu valsts teritorijā, tad pasta pakalpojumu jomā politikas jomas veidotāji situāciju var ietekmēt. Taču pasta pakalpojumu pieejamība ir tikpat apgrūtināta kā banku pakalpojumu pieejamība – kopumā 2012. gadā 22% Latvijas un 19% Rīgas mājsaimniecību ar nepietiekamiem ienākumiem ir grūtības saņemt pasta pakalpojumus. Šis rādītājs pieaug ārpus Rīgas – 36% Zemgales un 39% Kurzemes un 41% Vidzemes mājsaimniecību ar nepietiekamiem ienākumiem ziņo par to, ka ir grūtības saņemt pasta pakalpojumus. Tieši lauku teritorijas ziņo par vislielākajām grūtībām saņemt pasta pakalpojumus – 16% mājsaimniecību ar nepietiekamiem ienākumiem lauku teritorijās norāda, ka tām ir lielas grūtības saņemt pasta pakalpojumus, kamēr kopumā 48% ziņo par to, ka saskārušies ar grūtībām..

Sabiedriskā transporta pieejamība[55]

Vislabākā situācija sabiedriskā transporta pieejamību ziņā ir Rīgā. Pārējos reģionos mājsaimniecībām ar nepietiekamiem ienākumiem šī pamatpakalpojuma pieejamība ir

[52] Apgāde ar pārtikas produktiem — pakalpojumi, ar ko var apmierināt lielāko daļu ikdienas vajadzību, ieskaitot pasūtījumu veikšanu internetā.
[53] Bankas pakalpojumi — skaidras naudas izņemšana, naudas pārskaitīšana un rēķinu apmaksa, ieskaitot internetbankas pakalpojumus.
[54] Pasta pakalpojumi — vēstuļu un paku nosūtīšana un saņemšana.
[55] Sabiedriskais transports — autobuss, tramvajs un tamlīdzīgi satiksmes līdzekļi.

apgrūtināta daudz lielākā mērā nekā pārējām mājsaimniecībām. 2012. gadā vissliktākā situācija bija novērojama Vidzemē, kur 37% šo mājsaimniecību sabiedriskais transports ir grūti pieejams. Mazpilsētās un lielpilsētās mājsaimniecības ar nepietiekamiem ienākumiem līdzīgi vērtē sabiedriskā transporta infrastruktūru. Sliktākā situācija ar šī pamatpakalpojuma pieejamību līdzīgi kā citos gadījumos ir vērojama lauku teritorijās, kur šī pakalpojuma pieejamība vidēji Latvijā sagādā grūtības 40% mājsaimniecību ar nepietiekamiem ienākumiem. Ņemot vērā sabiedriskā transporta pieejamību, mājsaimniecībām ar nepietiekamiem ienākumiem ir apgrūtinātas iespējas gūt vairāk ienākumu, jo ir ierobežotas iespējas doties strādāt ārpus savas dzīvesvietas.

H14. Sabiedriskā transporta apgrūtināta pieejamība[56] ierobežo mājsaimniecības iespējas gūt vairāk ienākumu.

Primārās veselības aprūpes pakalpojumu pieejamība[57]

Latvijā primārās veselības aprūpes pieejamība arī ir apgrūtinošāka mājsaimniecībām ar nepietiekamiem ienākumiem. 2012. gada apsekojumā Rīgā nav vērojamas būtiskas atšķirības abu kategoriju mājsaimniecību pašnovērtējumā par viņu iespējām nepieciešamības gadījumā saņemt primāro veselības aprūpi (32% mājsaimniecību ar nepietiekamiem ienākumiem, 30% citu mājsaimniecību). 39% Pierīgas, 48% Vidzemes un 42% Kurzemes mājsaimniecību ar nepietiekamiem ienākumiem iespējas saņemt primāro veselības aprūpi ir ievērojami mazākas. Tas ir saistīts ar lauku teritorijas īpatsvaru konkrētajā reģionā, jo, kā rāda teritoriju portreti, primārās veselības aprūpes pieejamība Rīgā, mazpilsētās un lielpilsētās ir līdzīga. Mazpilsētās un lielpilsētās abu kategoriju mājsaimniecību īpatsvars, kurām šis pamatpakalpojums ir ļoti viegli pieejams, ir pat augstāks. Grūti pieejama veselības aprūpe mājsaimniecībām, īpaši ar nepietiekamiem ienākumiem (ap 50%), ir lauku teritorijās.

Obligāto izglītības iestāžu (1.-9. klase) pieejamība[58]

Obligātās izglītības iestāžu pieejamība nabadzības riskam pakļautajām mājsaimniecībām 2012. gadā visvairāk apgrūtināta bija Pierīgas (30% no šīm mājsaimniecībām), Vidzemes (30% no šīm mājsaimniecībām) un Kurzemes (22% no šīm mājsaimniecībām) reģionā. Visvieglākā pieeja pēc mājsaimniecību pašnovērtējuma ir mazpilsētās, kur 11% no mājsaimniecībām ar nepietiekamiem ienākumiem ziņo par grūtībām piekļuvei obligātās izglītības iestādēm. Rīgā un mazpilsētās turīgākajām mājsaimniecībām ir lielākas grūtības saistībā ar obligātās izglītības iestāžu pieejamību, kas varētu būt saistīts ar šo mājsaimniecību augstākām prasībām izglītības iestādēm vai dzīvi jaunajos apbūves rajonos.

[56] Šī pakalpojuma pieejamība izvēlēta hipotēzes formulēšanā, jo jānoskaidro cēloņsakarības, kas ietekmē iedzīvotāju iespējas gūt ienākumus.

[57] Primārās veselības aprūpes pakalpojumi EU-SILC apsekojuma anketā ir definēti kā — ģimenes ārsts, primārās veselības aprūpes centrs vai tamlīdzīgi (ģimenes ārsts, poliklīnika, veselības centrs u.c. veselības aprūpes iestāde vai speciālists, pie kura persona var vērsties bez ārsta norīkojuma). Anketā iekļautā interpretācija izmantota ziņojumā. Tomēr jāņem vērā, ka MK noteikumu Nr.1529 Veselības aprūpes organizēšanas un finansēšanas kārtība 28.punktā veselības aprūpes pakalpojumu klāsts definēts šādi: primārā veselības aprūpe ir ambulatorās veselības aprūpes pakalpojumu kopums, ko personai ārstniecības iestādē vai tās dzīvesvietā sniedz šādi primārās veselības aprūpes pakalpojumu sniedzēji: 28.1. ģimenes ārsts; 28.2. ārsta palīgs (feldšeris); 28.3. māsa; 28.4. vecmāte, kura nodarbināta ģimenes ārsta praksē; 28.5. zobārsts, zobārsta asistents, zobārsta māsa un higiēnists; 28.6. ārstniecības personas, kuras nodrošina veselības aprūpi mājās.

[58] Obligātās izglītības iestādes — ja mājsaimniecībā ir vairāk nekā viens bērns, kas apmeklē obligātās izglītības iestādi, respondentam jānorāda tā izglītības iestāde, kura ir visgrūtāk pieejama.

Datora esamība

Dators ir iespēja, kas varētu līdzēt cilvēkiem uzlabot viņu ienākumu situāciju, jo paver iespējas gan aktīvāk iesaistīties darba meklēšanā, gan apgūt jaunas prasmes, gan veikt darbu attālināti no mājām. EU-SILC apsekojumā nav iekļauts jautājums par interneta pieslēguma esamību mājoklim, kas dotu iespēju mājsaimniecības locekļiem strādāt attālināti vai meklēt darbu, apgūt jaunas iemaņas u.c.. Tikai 47% Latvijas mājsaimniecību ar nepietiekamiem ienākumiem ir dators (78% pārējām mājsaimniecībām). Vairāk nekā 20% šo mājsaimniecību atzīmē, ka viņiem būtu nepieciešams dators, taču viņi to nevar atļauties iegādāties.

Automobiļa esamība

Automobiļa esamība mājsaimniecībā sniedz papildu iespējas un būtiski paaugstina mājsaimniecības locekļu mobilitāti. Apmēram vienai trešdaļai mājsaimniecību ar nepietiekamiem ienākumiem ir automobilis, 37% atzīmē, ka viņiem automobilis ir vajadzīgs, taču viņi nevar atļauties to iegādāties.

Tālruņa esamība

Lielākoties visām mājsaimniecībām īpašumā ir tālrunis. Tomēr, izņemot Rīgu un Pierīgu, pārējos Latvijas reģionos apmēram 6% mājsaimniecību ar nepietiekamiem ienākumiem tālruņa nav. Lai gan 6% nav tik liels īpatsvars, to var uzskatīt par trauksmes signālu, jo mūsdienās tālruni nevar uzskatīt par luksusa preci. Tas ir normālai ikdienas dzīvei nepieciešama lieta. Vissliktākā situācija šajā jautājumā mājsaimniecībās ar nepietiekamiem ienākumiem ir republikas pilsētās (izņemot Rīgu) un lauku teritorijās.

Ikdienas izdevumu segšana

Runājot par ikdienas izdevumiem, tikai apmēram 7% respondentu no mājsaimniecībām ar nepietiekamiem ienākumiem atbildējuši, ka tām ir samērā viegli (6%), viegli (1%) vai ļoti viegli (0,1%) „savilkt galus kopā" (ap 25% pārējo mājsaimniecību attiecīgi 20%, 5% un 0,6%).

3.2.3.4. Nabadzības un sociālās atstumtības kompleksie rādītāji

Eiropas Savienībā Eiropa 2020 stratēģijas ietvaros nabadzības un sociālās atstumtības rādītāju veido trīs komponentes – nabadzības riska indekss, personu īpatsvars zemas darba intensitātes mājsaimniecībās, dziļas materiālās nenodrošinātības indekss[59]. Savukārt Latvijā Eiropa 2020 stratēģijas ietvaros šis rādītājs[60] balstās uz divām komponentēm – nabadzības riska indeksu un/vai personu īpatsvaru zemas darba intensitātes mājsaimniecībās.

A35. Izvērtējuma perioda beigās lielākajam nabadzības un sociālās atstumtības riskam ir pakļauti iedzīvotāji 65+, kā arī riskam pakļauto iedzīvotāju īpatsvars ir audzis, un riskam vairāk pakļautas sievietes.

Nabadzības un sociālās atstumtības riskam pakļauto iedzīvotāju īpatsvars ir audzis tieši vecāko iedzīvotāju grupā (skat. 27.tabulu). Savukārt nabadzības un sociālās atstumtības riskam

[59] EU-SILC apsekojumā izmantotā un Eiropa 2020 monitorēto rādītāju precīza datu definīcija sniegta šeit: http://ec.europa.eu/eurostat/cache/metadata/EN/t2020_50_esmsip.htm .
[60] Latvijas Nacionālā reformu programma „ES 2020" stratēģijas īstenošanai, 30.lpp.

pakļauto bērnu īpatsvars un 18-64 gadus veco iedzīvotāju īpatsvars ir mazinājies, kā arī šajās abās vecuma grupās nav vērojama būtiska atšķirība starp vīriešiem un sievietēm.

27. tabula. „Iedzīvotāju īpatsvars, kuri pakļauti nabadzības riskam vai sociālai atstumtībai pēc vecuma un dzimuma 2011. – 2015. gados (%), avots: CSP [nig18]"

Vecums	Dzimums	2011	2012	2013	2014	2015
0-17	**Pavisam**	**40**	**38**	**35**	**31**	**25**
0-17	Vīrieši	42	39	36	31	25
0-17	Sievietes	38	37	34	32	24
18-64	**Pavisam**	**36**	**34**	**30**	**27**	**25**
18-64	Vīrieši	35	34	30	26	25
18-64	Sievietes	36	34	30	28	25
65+	**Pavisam**	**34**	**36**	**39**	**42**	**43**
65+	Vīrieši	27	28	28	31	34
65+	Sievietes	37	40	45	47	48
Visi	**Pavisam**	**36**	**35**	**33**	**31**	**29**
Visi	Vīrieši	36	34	31	28	26
Visi	Sievietes	37	36	34	33	31

Izvirzītās hipotēzes turpmākai pārbaudei:

H15. Atbalsts ģimenēm ar bērniem pieaug, tāpēc samazinās nabadzības un sociālās atstumtības riskam pakļauto bērnu īpatsvars.

H16. Iedzīvotāju 65+ nabadzības un sociālās atstumtības risks pieaug, jo vecuma pensiju apmēra pieaugums ir zemāks nekā vidējās algas pieaugums.

Salīdzinot Latvijas, Baltijas valstu un citu izvēlētu Austrumeiropas[61] valstu rādītājus (EU-SILC dati ir pieejamas 3. Pielikumā), var secināt, ka starp Baltijas valstīm Latvijā ir visaugstākais nabadzībai vai sociālai atstumtībai pakļauto personu īpatsvars (2014. gadā - 32%, salīdzinot ar Lietuvu - 30%, un Igauniju – 24%), kā arī lielākais samazinājums periodā no 2012. līdz 2014. gadam (4,3 procentu samazinājums, salīdzinot ar Lietuvu – 1,3%, un Igauniju, kur periodā konstatēts pieaugums par 0,9%). Starp salīdzināmajām Eiropas Savienības valstīm 2014. gadā Latvijā pastāvēja 5. augstākais nabadzības vai sociālās atstumtības riskam pakļauto bērnu īpatsvars (31%), un izvērtējuma periodā ir panākts arī straujākais bērnu situācijas uzlabojums.

Latvija panākusi arī vienu no straujākajiem uzlabojumiem nabadzības vai sociālās atstumtības riska mazināšanai personām jaunākām par 18 gadiem (kopš 2012. gada starp visām salīdzinātajām valstīm) – par 7,1% samazinot šo nabadzības un sociālās atstumtības riskam pakļauto personu īpatsvaru no kopējā personu skaita, kas jaunāki par 18 gadiem no 38% 2012. gadā līdz 31% 2014. gadā. Lietuvā šis īpatsvars saruka no 35% līdz 33%, bet Igaunijā – pieauga no 22% līdz 23%.

[61] Bulgārija; Rumānija; Ungārija; Polija; Slovēnija; Slovākija; Čehijas Republika

A36. Izvērtējuma periodā visās Baltijas valstīs būtiski pieauga nabadzības un sociālās atstumtības riskam pakļauto iedzīvotāju vecumā 65+, kas dzīvo vieni, īpatsvars(skat. 30.tabulu).

Pārskata periodā nabadzībai un sociālai atstumtībai pakļauto senioru skaits visstraujāk starp salīdzinātajām valstīm pieauga Baltijas valstīs, visizteiktāk Latvijā - no 51% 2012. gadā līdz 72% 2014. gadā; Igaunijā – no 50% 2012. gadā līdz 75% 2014. gadā.

3.2.4. Parādsaistību tendences

Analizējot iedzīvotāju parādsaistību tendences, tika apkopota informācija par fizisko personu kreditēšanas pakalpojumu dinamiku un kavēto kredītu maksājumu dinamiku gan nebanku, gan banku sektoros, maksātnespējas lietu tendences un parādsaistības ar mājokli saistīto komunālo pakalpojumu jomā. Tika izmantoti gan administratīvie dati, kas ir uzraugošo valsts institūciju - PTAC, FKTK un Maksātnespējas administrācijas un Uzņēmumu reģistra (Lursoft) avotos, gan apsekojumu un aptauju datus, kā arī kopš 2014.gada datus apkopo Kredītu informācijas birojs atbilstoši Kredītinformācijas biroju likumam. Kredītu informācijas birojs apkopo vienkopus informāciju no plaša uzņēmumu loka, kas sniedz gan kreditēšanas pakalpojumus, gan komunālos u.c. pakalpojumus un pievieno valsts un komercreģistra datus, iegūstot vispusīgu datubāzi gan par uzņēmumu, gan fizisku personu kredītvēsturi.

Kredītu informācijas biroja[62] tīmekļvietnē publicētā statistika rāda, ka 2016. gada decembrī aktuālais aktīvu fizisko personu kredītlīgumu skaits Latvijā bija 820 tūkstoši, kredītņēmēju fizisku personu skaits 530 tūkstoši (tātad katram vidēji 1.5 kredītlīgumi), kā arī 72 tūkstoši privātpersonu kavēja kredītu maksājumus (t.i., 14% no kredītņēmējiem), un 77 tūkstoši privātpersonu kavēja komunālo pakalpojumu rēķinu apmaksu, 6 tūkstošiem fizisku personu saimnieciskās darbības veicēju bija arī nodokļu parādi.

2014. gadā FKTK īstenotās Latvijas iedzīvotāju finanšu pratības aptaujas rezultātos iegūta informācija liecina, ka 28% iedzīvotāju bija kāds atmaksājams kredīts, 62% šo respondentu kredīta atmaksa sagādāja grūtības, 17% aptaujas brīdī kavēja kredīta atmaksas grafiku. 16% respondentu ar atmaksājamu kredītu ir pārstrukturizētie kredīti (t.i., problemātiski, kavēti kredīti pārvērsti jaunās saistībās). Nepietiekamas izlases lieluma dēļ detalizētāk šie rādītāji nav analizējami.

3.2.4.1. Parādsaistības nebanku[63] kreditēšanas sektorā

Kopš 2012. gada **nebanku kreditēšanas sektoru** uzrauga PTAC (Patērētāju tiesību aizsardzības centrs), un, sākot ar 2013. gadu, PTAC tīmekļvietnē ir pieejama statistika par kavētajiem kredītiem (gan kredītportfelis, gan kavēto līgumu skaits). 2013. gada beigās 165

[62] Birojs apkopo informāciju no septiņām Latvijas bankām (Swedbank, SEB banka, Citadele banka, DNB banka, u.c.), 19 licencētiem patērētāju kreditēšanas pakalpojumu sniedzējiem, 30 komunālo pakalpojumu sniedzējiem, 38 citiem informācijas sniedzējiem – uzņēmumiem un reģistriem. Jāatzīmē, ka statistika apkopota par samērā nelielu daļu no licencētajiem patērētāju kreditēšanas pakalpojumu sniedzējiem (PTAC mājaslapā ir uzrādīti vairāk nekā 60 licencētie komersanti). Skatīts 21.07.2017.: http://www.kib.lv

[63] Nebanku kreditēšanas sektorā ietilpst kapitālsabiedrības, kuras saņēmušas speciālo atļauju (licenci) patērētāju kreditēšanas pakalpojumu sniegšanai saskaņā ar MK noteikumiem Nr.245 "Noteikumi par speciālo atļauju (licenci) patērētāju kreditēšanas pakalpojumu sniegšanai".Tiek sniegti līzinga, patēriņa kredīta, īstermiņa kredīta, distances kredīta u.c. pakalpojumi.

tūkstošiem jeb 32% noslēgto kredītlīgumu tika konstatēti atmaksas kavējumi, 2014. gada decembrī situācija nedaudz uzlabojusies, un atmaksas kavējumi konstatēti 140 tūkstošiem jeb 27 % noslēgto kredītlīgumu (skat. 28. tabulu).

28. tabula. „Nebanku sektorā izsniegto kredītu atmaksas kavēšana attiecīgā gada decembrī, avots: PTAC statistika par nebanku kreditēšanas sektoru."

Pakalpojums[64]	2013. gads			2014. gads		
	Kavētais kredītportfelis (milj. EUR)	Kavētie līgumi (tūkst.)	Kavēto līgumu proporcija	Kavētais kredītportfelis (milj. EUR)	Kavētie līgumi (tūkst.)	Kavēto līgumu proporcija
Distances kredīti[65]	274	112	38%	262	102	33%
Patēriņa kredīti[66]	116	48	26%	127	33	18%
Līzings, noma[67]	181	4	13%	155	4	12%
Hipotekārie kredīti[68]	94	1	33%	154	1	26%
Kopā nebanku sektorā	733	165	32%	767	140	27%
Ar kavējumu ilgāk nekā 180 dienas	24	78	15%	27	74	14%

Katrs ceturtais nebanku kreditēšanas sektorā noslēgtais līgums ir ar atmaksas kavējumu, bet katrs sestais – ar atmaksas kavējumu ilgāku nekā 180 dienas. Diemžēl nav apkopota informācija par līgumu skaitu uz vienu personu, bet, izmantojot Kredītu informācijas biroja datus (1,5 līgumi uz vienu personu), iespējams veikt tuvinātas aplēses.Iespējams, ka atbalsts vai aizsardzība parādsaistību nebanku sektorā izmantotu kreditēšanas pakalpojumu gadījumā varētu būt nepieciešams **vidēji 50 tūkstošiem nebanku sektora klientu**. Ņemot vērā, ka nebanku sektorā dominē distances jeb „ātrie kredīti", summas relatīvi nav lielas, kavējumiem ilgākiem nekā 180 dienas vidējā summa uz līgumu ir ap 350 EUR.

Intervējot PTAC ekspertu, tika noskaidrots, ka reizēm nebanku sektora klienti ir noslēguši pat vairāk nekā 5 līgumus, lai risinātu savu finanšu situāciju. Intervijas laikā tika sniegta informācija, ka, lai risinātu savu finanšu situāciju, atmaksas kavētāji mēdz izvēlēties dažādas pieejas – pāriet uz nereģistrētu nodarbinātību un saņemt aplokšņu algas, parādu atmaksu novelt tuviniekiem, kā arī lielāku parādsaistību gadījumā pamest valsti.

A37. 2014. gadā vieni no aktīvākajiem distances jeb „ātro kredītu" izmantotājiem ir Latvijas nabadzīgākie iedzīvotāji[69], kas varētu būt saistīts ar alternatīvu kreditēšanas pakalpojumu apgrūtinātu pieejamību.

[64] 2017.gada oktobrī pabeigts PTAC pētījums «Par iemesliem un pieredzi, patērētājiem izmantojot kredītus».
[65] Kreditēšanas līgumi, saskaņā ar kuriem kredīts tiek piešķirts patēriņa finansēšanai un kuri tiek noslēgti, izmantojot interneta, telekomunikāciju vai cita veida distances saziņas līdzekli (saukti par "ātrajiem kredītiem").
[66] Kreditēšanas līgumi, saskaņā ar kuriem kredīts tiek piešķirts patēriņa finansēšanai un kuri tiek noslēgti abām pusēm savstarpēji satiekoties (piemēram, kredīti konkrētu preču un pakalpojumu iegādei, nomaksas kreditēšanas līgumi un cita veida kredīti).
[67] Līzings un cits ar transportlīdzekli vai citu objektu (izņemot nekustamo īpašumu) nodrošināts kredīts – finanšu līzinga līgumi transportlīdzekļa vai cita objekta (izņemot nekustamo īpašumu) iegādei vai nomai (operatīvais līzings), vai kreditēšanas līgumi, kuru atmaksa nodrošināta ar iegādātā transportlīdzekļa vai cita objekta (izņemot nekustamo īpašumu) nodrošinājumu (t.sk. atgriezeniskais līzings un kreditēšanas līgumi ar auto komercķīlu).
[68] Kredīti nekustamā īpašuma iegādei vai kredīti, kuru atmaksa nodrošināta ar nekustamā īpašuma hipotēku.
[69] FKTK Finanšu pratības aptaujas dati, pēc šiem datiem zemākā ienākumu kvintile (jārēķinās, ka daļa aptaujas respondentu nav snieguši atbildi uz jautājumu par ienākumiem).

Atbilstoši FKTK Latvijas iedzīvotāju finanšu pratības 2014.gada aptaujas datiem vieni no aktīvākajiem „ātro kredītu" izmantotājiem ir nabadzīgākie iedzīvotāji, kam ir ierobežota piekļuve citiem finanšu risinājumiem, t.sk. lētākiem risinājumiem, banku sektora pakalpojumiem vai iespējai aizņemties naudu no tuviniekiem vai draugiem.

Kā jomu sakārtojošs un riskus mazinošs pasākums ir tas, ka kopš 2012. gada Kredītu reģistra darbību regulē Kredītu reģistra likums, un šajā reģistrā tiek iekļauta informācija arī par parādniekiem no nebanku sektora, tādējādi pakalpojumu sniedzēji var kvalitatīvāk izvērtēt potenciālo klientu un riskantos gadījumos pakalpojumu nesniegt, pastarpināti arī "pasargājot" klientus no papildu saistību uzņemšanās.

3.2.4.2. Parādsaistības banku pakalpojumu sektorā

FKTK apkopotajā banku darbības statistikas uzmanības centrā nav mājsaimniecību situācijas fiksēšana – pārskatos pieejami dati vien par izsniegto kredītportfeļa vērtību EUR mājsaimniecībām kopā pēc pakalpojuma veida – kredīti mājokļa iegādei, rekonstrukcijai, remontam; norēķinu karšu un norēķinu kontu kredīti; kredīti patēriņa preču iegādei un pārējie kredīti, kā arī pārstrukturētie kredīti, atgūstami kredīti (skat. 29. tabulu). Izmantojot pieejamos datus un pieņēmumus no aptaujas un kredītu biroja statistikas, var veikt aptuvenus aprēķinus, lai iegūtu situāciju ilustrējošus rādītājus.

Izmanatojot kā avotu FKTK īstenoto Finanšu pratības aptauju, jāatzīmē, ka zemākajā ienākumu kvintilē ietilpstošās mājsaimniecības retāk izmanto banku kreditēšanas pakalpojumus nekā mājsaimniecības kopā. Saskaņā ar šīs aptaujas datiem 15% respondentu, kuru mājsaimniecības ienākumi attiecas uz 1. kvartili, izmanto kredītkarti (26% no visiem respondentiem), 10% kredītu bez nodrošinājuma (12% no visiem respondentiem), 3% kredītu, kura nodrošinājums ir kāds īpašums (5% no visiem respondentiem), 3% hipotekāro kredītu (5% no visiem respondentiem), 2% studiju kredītu (3% no visiem respondentiem).

29. tabula. „Mājsaimniecībām izsniegtā kredītportfeļa vērtība griezumos pēc pakalpojuma veida (EUR, kopā), avots: FKTK statistika"

Pakalpojums	2012		2013		2014	
	Līgumu skaits (tūkst.)	Atgūstamo proporcija	Līgumu skaits (tūkst.)	Atgūstamo proporcija	Līgumu skaits (tūkst.)	Atgūstamo proporcija
Kredīti mājokļa iegādei, rekonstrukcijai, remontam	131	13%	133	11%	127	8%
Norēķinu karšu un norēķinu kontu kredīti	511	4%	437	4%	395	7%
Kredīti patēriņa preču iegādei	222	19%	181	23%	184	19%
Pārējie kredīti	134	32%	118	26%	118	23%
Kopā banku kredīti	999	15%	868	12%	824	10%
Atgūstamie[70] banku kredīti	150		104		82	

Pieņemot, ka arī banku sektorā uz vienu klientu varētu būt 1,5 līgumi, saskaņā ar konsultatntu veiktajām aplēsēm aizsardzība un atbalsts parādsaistību gadījumā varētu būt nepieciešams aptuveni 60 tūkstošiem banku klientu, kas nevar izpildīt savas finanšu saistības.

[70] Aprēķins veikts, pieņemot, ka proporcija atgūstamajam kredītportfelim un atgūstamo līgumu skaitam ir līdzīga.

3.2.4.3. Parādu piedziņas tendences

2012.gada 11.decembrī stājās spēkā Parādu ārpustiesas atgūšanas likums, kurš nosaka konkrētas prasības ārpustiesas parādu atgūšanas pakalpojumu sniedzējiem, tai skaitā to, ka no 2013.gada 1.maija ārpustiesas parādu atgūšanu no patērētājiem drīkst veikt tikai pakalpojuma sniedzēji, kuri saņēmuši PTAC izsniegtu speciālo atļauju (licenci) ārpustiesas parāda atgūšanas pakalpojuma sniegšanai. Līdz ar to detalizēti dati par šo sektoru pieejami tikai sākot ar 2014.gadu. Par situāciju 2013.gada 2.pusgadā pieejami indikatīvi dati (jo ne visi pakalpojumu sniedzēji spēja sniegt nepieciešamo statistiku).

2013.gada 2.pusgadā ārpustiesas parāda atgūšanas pakalpojuma sniedzējiem tika nodotas 203 903 jaunas patērētāju parādu lietas par kopējo summu 113,5 miljoni EUR, t.i. ar vidējo vienas lietas summu 557 EUR.

Saskaņā ar PTAC apkopoto statistiku[71] 2014.gadā ārpustiesas parāda atgūšanas pakalpojuma sniedzējiem tika nodotas kopskaitā 375 455 parādu piedziņas lietas par kopējo summu 167 miljoni EUR, t.i., ar vidējo vienas lietas summu 445 EUR.

2014.gadā ir vērojams lietu skaita palielinājums nebanku kreditēšanas un elektronisko sakaru nozarēs, savukārt samazinājies parādu atgūšanā nodoto lietu skaits kredītiestāžu, preču un pakalpojumu un citās nozarēs. 2014.gadā lietu struktūra pa nozarēm ir šāda: Nebanku kreditēšana 30%, elektroniskie sakari 30%, preces un pakalpojumi 19%, kredītiestādes 15%, citas nozares 6%.

3.2.4.4. Maksātnespējas tendences

Turpmākajā tekstā raksturots fiziskās personas maksātnespējas process. Maksātnespējas likumā paredzēts tiesisku pasākumu kopums, kas fiziskajai personai likumā noteiktā kārtībā dod iespēju atbrīvoties no apgrūtinošām parādsaistībām, finansiāli atjaunoties un uzsākt jaunu ekonomiski aktīvu dzīvi. Procesa sākotnējās izmaksas: 71,14 EUR valsts nodeva tiesai un depozīts administratora atlīdzībai, kas noteikts divu minimālo mēnešalgu apmērā. Maksātnespējas pazīmes ir šādas: 1) personai nav iespēju nokārtot parādsaistības, kurām iestājies izpildes termiņš, 2) parādsaistības kopā pārsniedz 5000 EUR (sākot no 2015. gada, pirms tam – 7140 EUR), 3) ir pierādāmi apstākļi (piemēram, samazinās personas ienākumi; palielinās maksājumi par kredītu), kāpēc personai nebūs iespējams nokārtot parādsaistības, kuru izpildes termiņš iestāsies gada laikā, un parādsaistības kopā pārsniedz 10 000 EUR.

Izvērtējuma brīdī pieejamais avots ir Maksātnespējas reģistra[72] sadaļa – statistika, kur tiek apkopoti dati par maksātnespējas procesa administratoriem, juridiskās personas maksātnespējas procesiem, fiziskās personas maksātnespējas procesiem, tiesiskās aizsardzības procesiem un ārpustiesas tiesiskās aizsardzības procesiem (skat. 30. tabulu). Maksātnespējas administrācija ir sniegusi informāciju, ka tā šobrīd neapkopo un tai nav pieejama cita statistika par pasludinātajiem maksātnespējas procesiem.

[71] Statistika pieejama PTAC mājaslapā: http://www.ptac.gov.lv/sites/default/files/docs/apkopojums_2014_0.pdf .
[72] Maksātnespējas reģistra statistika. Skatīts 21.07.2017. šeit: https://www.lursoft.lv/exec?act=MNR_LSTAT

30. tabula. „Maksātnespējas statistikas dati par maksātnespējas lietām gadu skatījumā, avots: Maksātnespējas administrācija"

Statistikas rādītājs	2011	2012	2013	2014	2015
Jauno ierosināto MNP lietu skaits fiziskām personām	834	1371	1573	1296	1628
Pasludināto MNP lietu skaits fiziskām personām	851	1374	1572	1297	1629
Uzņēmumu amatpersonu skaits, kam pasludināta MNP	187	290	353	261	n/a
Uzņēmumu dalībnieku skaits, kam pasludināta MNP	206	281	350	256	n/a
Vidējais personas vecums (gadi)	39,2	40,6	41,8	41,7	n/a

Pēc 2014. gada, kad fiziskajām personām ierosināto maksātnespējas procesu skaits samazinājās par 18%, taču 2015. gadā reģistrēts procesu skaita pieaugums. Pieaugumu sekmēja tas, ka tika samazināta summa no 7140 EUR uz 5000 EUR fiziskajām personām maksātnespējas procesa uzsākšanai.

Pārskata periodā samazinājies vidējais maksātnespējas procesa ilgums fiziskām personām. Ja 2012. gadā fiziskās personas maksātnespējas process ildzis vidēji 11,33 mēnešus, tad 2013. gadā vidējais ilgums samazinājies par teju 4 mēnešiem, sarūkot līdz 7,51 mēnesim.

Saskaņā ar Lursoft veikto pētījumu[73], kurā analizēts fizisko personu profils, kam pasludināta maksātnespēja, konstatēts, ka 2012. gadā 26% (360 personas), 2013. gadā 30% (470 personas) un 2014. gadā 20% (256 personas) fizisko personu ar pasludinātu maksātnespēju ir amatpersonas kādā no Latvijā reģistrētiem uzņēmumiem un/vai dalībnieki kādā no Latvijā reģistrētiem uzņēmumiem. Jāatzīmē, ka mājsaimniecību ar nepietiekamiem ienākumiem portretos konstatēts, ka Rīgā mājsaimniecības, kurās dzīvo darba devēji, nereti nespēj nodrošināt savām mājsaimniecībām ienākumu līmeni, kas pārsniedz minimālo algu uz vienu mājsaimniecības locekli Līdz ar to ne vienmēr uzņēmējdarbības veikšana nodrošina personas ar ienākumiem, kas pārsniedz minimālo algu uz vienu mājsaimniecības locekli.

SIA „Lursoft" dati liecina, ka daļa no fiziskajām personām (apmēram 50-60 cilvēki gadā) pēc procesa beigām atgriežas uzņēmējdarbībā atkārtoti – dibinot jaunu uzņēmumu vai kļūstot par jau esošo uzņēmumu īpašniekiem. SIA „Lursoft" datu bāzē uzskaitīts, ka visbiežāk maksātnespēja bija pasludināta uzņēmumu īpašniekiem un/vai dalībniekiem, kuru uzņēmējdarbība saistīta ar nekustamo īpašumu, tirdzniecības vai būvniecības nozarēm.

SIA „Lursoft" pētījumā secināts, ka vienlīdz daudz maksātnespējas procesu tiek pasludināti gan sievietēm (47%), gan vīriešiem (53%), bet, analizējot maksātnespējīgās personas pēc vecuma, secināts, ka vidējam vecumam personām, kam pasludināta maksātnespēja, ir tendence nedaudz pieaugt.

3.2.4.5. Parādsaistības ar mājokli saistītiem pakalpojumiem

A38. 2013. gadā pašvaldības ir sniegušas iedzīvotājiem atbalstu, izmaksājot dzīvokļa pabalstus 23 miljonu EUR apmērā 84 tūkstošiem ģimeņu (vidēji 279 EUR apmērā

[73] Lursoft News. Piektdaļa maksātnespējīgo personu iepriekš bijuši uzņēmumu īpašnieki. Skatīts 21.07.2017. šeit: http://blog.lursoft.lv/2015/03/25/piektdala-maksatnespejigo-personu-ieprieks-bijusi-uznemumu-ipasnieki/

katrai ģimenei), tomēr 2013. gada rudenī iedzīvotāju kopējais parāds sasniedza vismaz 42 miljonus EUR.

Vairākos avotos[74] tiek norādīts, ka iedzīvotāju parādi par siltuma un ūdens piegādes pakalpojumiem ir samērā lieli un ka tā ir jau ilgstoša problēma valsts mērogā. Izvērtējuma perioda vidū – 2013. gada rudenī[75] (pirms apkures sezonas sākuma) kopējais parādu apmērs valsts nozīmes pilsētās pārsniedza 25,6 miljonus EUR, bet mazāku novadu pašvaldībās summa sasniedza 15,6 miljonus EUR.

2013. gada maija beigās pētījumu aģentūra TNS Latvia veica tiešsaistes aptauju[76] visā Latvijā, aptaujājot 850 Latvijas ekonomiski aktīvos iedzīvotājus vecumā no 18 līdz 55 gadiem, un šajā aptaujā tika iegūti rezultāti, ka **vairāk nekā ceturtajai daļai iedzīvotāju** (28%) mājsaimniecībām ir izveidojies parāds par mājokļa īri vai citiem komunālajiem pakalpojumiem (gāze, elektrība, apkure u.c.). Starp tiem iedzīvotājiem, kuriem ir attiecīgais parāds, vairāk nekā ceturtajai daļai (28%) parāda apjoms bija līdz 142 EUR, 41% – parāda apjoms bija robežās no 142 līdz 710 EUR, 16% – parāda apmērs bija virs 710 EUR. Attiecinot uz visiem iedzīvotājiem vecumā no 18 līdz 55 gadiem, situācija ir šāda – 8% bija parāds līdz 142 EUR, 11,5% bija parāds robežās no 142 līdz 710 EUR, bet 4,5 % – parāda apmērs virs 710 EUR. Savukārt attiecinot uz visu izlases ģenerālkopu un attiecīgajām mājsaimniecībām[77], iegūstams rezultāts, ka parāda apmērs virs 710 EUR varētu būt 23 tūkstošiem mājsaimniecību, un parāds robežās no 142 līdz 710 EUR – 53 tūkstošiem mājsaimniecību (kopā aptuveni 67 tūkstošiem mājsaimniecību).

Saskaņā ar TNS Latvia sniegtajiem datiem visbiežāk apstiprinošu atbildi par parādu esamību snieguši nepilsoņi, iedzīvotāji ar pamatizglītību, kā arī iedzīvotāji ar salīdzinoši zemākiem ģimenes un personīgajiem mēneša ienākumiem (zem ~250 EUR mēnesī[78] uz ģimenes locekli). Savukārt par pakalpojumiem biežāk spējuši norēķināties iedzīvotāji ar augstāko izglītību, kā arī iedzīvotāji ar salīdzinoši augstākiem ģimenes un personīgajiem mēneša ienākumiem.

2013. gadā pašvaldības ir sniegušas iedzīvotājiem atbalstu, izmaksājot mājokļa pabalstus 23 miljonu EUR apmērā 84 tūkstošiem ģimeņu (vidēji 279 EUR apmērā katrai ģimenei).

Mājokļa īres un komunālo pakalpojumu parādos ir izveidojusies situācija, kurā attiecīgo pakalpojumu sniedzēji izvērtējuma periodā bija samērā kūtri[79] vērsties tiesā ar parādu piedziņu,

[74] Valsts pārvaldes un pašvaldības komisijas Mājokļu jautājumu apakškomisijas sēdes prezentācijas, pašavaldību publicētā informācija u.tml.
[75] Dati no Valsts pārvaldes un pašvaldības komisijas Mājokļu jautājumu apakškomisijas sēdes par parādu (tajā skaitā komunālo parādu, zemes nomas parādu) piedziņas esošo kārtību, tiesvedības problēmām, risinājumiem un instrumentiem 2014. gada 15 .janvārī.
[76] Pēc TNS sniegtās informācijas, šī aptauja interneta vidē ir reprezentatīva Latvijas ekonomiski aktīvo iedzīvotāju kopumam vecumā no 18 līdz 55 gadiem. Izlases kopa ir veidota, balstoties uz gadījuma izlasi, izslēdzot pašpieteikšanos. Interneta pētījumu organizēšanā TNS stingri ievēro ESOMAR rekomendācijas interneta aptauju izlašu veidošanā un veikšanā. Aptaujas rezultāti pieejami šeit: http://www.tns.lv/?lang=lv&fullarticle=true&category=showuid&id=4228 Izlases ģenerālkopa attiecas uz ~ 900 tūkstošiem iedzīvotāju.
[77] Izpildītāja aprēķins, izmantojot pieņēmumus, ka vidējais mājsaimniecības lielums ir 2.38, vidējais bērnu skaits mājsaimniecībās ir 0.4, aptuveni varam pieņemt, ka iedzīvotājiem vecumā 18 līdz 55 gadiem jālieto mājsaimniecības lielums 1.98.
[78] Pēc EU-SILC apsekojuma ienākumi nedaudz pārsniedz 1. kvintiles augšējo robežu.
[79] Dati no Valsts pārvaldes un pašvaldības komisijas Mājokļu jautājumu apakškomisijas sēdes par parādu (tajā skaitā komunālo parādu, zemes nomas parādu) piedziņas esošo kārtību, tiesvedības problēmām, risinājumiem un instrumentiem 2014. gada 15. janvārī.

jo uzskata, ka parādu atgūšana tiesas ceļā ir dārgs un ilgstošs process, kā arī daudzos gadījumos arī pēc tiesas sprieduma zaudējumus nav iespējams atgūt, jo citiem kreditoriem ir priekšrocības pirmajiem veikt parādu piedziņu.

Jau minētā Valsts pārvaldes un pašvaldības komisijas Mājokļu jautājumu apakškomisija ir centusies risināt jautājumus, kas saistīti ar to, kā paātrināt tiesvedības procesus efektīvai parādu piedziņai par komunālajiem pakalpojumiem. Jautājuma kontekstā svarīgi ņemt vērā CPL 30.3 nodaļu „Lietas par maza apmēra prasībām". Kopš 2012. gada ir ieviests īpašs regulējums speciālai tiesāšanās kārtībai prasījumiem, kuri nepārsniedz 2100 EUR. Tieslietu ministrijas informācija[80] liecina, ka 2012. gadā tika izskatīti 14 tūkstoši šādu lietu un 2013. gadā skaits samazinājās līdz 12 tūkstošiem. Vidējais izskatīšanas laiks ir 3-6 mēneši. Pieņemot, ka komunālo pakalpojumu sniedzēji varētu kļūt aktīvāki, ierosinot lietas laicīgi, kamēr vēl parādi nav samilzuši, lietu skaits varētu pieaugt.

3.2.4.6. Mājsaimniecību ar nepietiekamiem ienākumiem mājokļa un finanšu raksturojums (portrets)

Mājokļa situācijas raksturojums

A39. Mājoklis ar hipotekāro kredītu ir 7% mājsaimniecību ar nepietiekamiem ienākumiem.

Analizējot mājsaimniecības pēc to mājokļa situācijas, redzams, ka mājsaimniecības ar nepietiekamiem ienākumiem biežāk dzīvo divistabu mājoklī, kā arī šīm mājsaimniecībām mājoklis biežāk ir bez hipotekārā kredīta, un mājoklis biežāk tiek īrēts par samazinātu maksu vai tiek izmantots bez maksas. Tikai 7% respondentu, kuru mājsaimniecībām ir nepietiekami ienākumi, mājoklis ir ar hipotekāro kredītu (skat. 31. tabulu).

31. tabula. „Mājsaimniecību ar nepietiekamiem ienākumiem sadalījums pēc mājokļa istabu skaita un mājokļa tipa (%), avots: Mājsaimniecību finanšu un patēriņa apsekojums, 2014.gads "

Rādītāji		Latvija	
		Pārējās mājsaimniecības	M/s ar nepietiekamiem ienākumiem
M/s galvenā mājokļa veids	Personiskā māja	24.9	28.0
	Istaba vai dzīvoklis	72.0	69.8
	Cits	3.1	2.2
M/s galvenā mājokļa platība	<=65	65.3	75.9
	>65	34.7	24.1
M/s galvenā mājokļa īpašumtiesību statuss	Īpašumā viss mājoklis	75.4	67.7
	Īpašumā mājokļa daļa	5.1	3.8
	Mājoklis tiek īrēts	13.1	19.7
	Mājoklis tiek izmantots bezmaksas	6.4	8.8

Analizējot Latvijas mājsaimniecību finanšu un patēriņa apsekojuma rezultātus, secināts, ka Latvijas mājsaimniecības lielākoties dzīvo dzīvokļos. Rīgā ap 95% mājsaimniecību ar nepietiekamiem ienākumiem mājokļa galvenais veids ir istaba vai dzīvoklis. Privātmājā Rīgā dzīvo ap 5% mājsaimniecību ar nepietiekamiem ienākumiem. Pārējām mājsaimniecībām šis īpatsvars nav īpaši lielāks – ap 6%. Citās lielpilsētās mājsaimniecību proporcija, kas dzīvo

[80] https://titania.saeima.lv/livs/saeimasnotikumi.nsf

privātmājā, ir 3-4 reizes lielāka. Savukārt pārējā Latvijas teritorijā gandrīz pusei mājsaimniecību galvenais mājokļa veids ir privātmāja. Mājsaimniecībām ar nepietiekamiem ienākumiem galvenā mājokļa platība ir salīdzinoši mazāka. Rīgā gandrīz 90% šādu mājsaimniecību galvenā mājokļa platība ir mazāka par 65 m^2.

Apmēram 70% mājsaimniecību ar nepietiekamiem ienākumiem īpašumā ir galvenais mājoklis, savukārt ap 20% mājokli īrē. Pārējām mājsaimniecībām minētās proporcijas ir attiecīgi ap 75% un 13%. Pieciem procentiem mājsaimniecību ar nepietiekamiem ienākumiem ir neizmaksāts hipotekārais kredīts. Vislielākā šādu mājsaimniecību proporcija ir lielpilsētās, izņemot Rīgu – 8%.

Mājsaimniecībām ar nepietiekamiem ienākumiem šī proporcija ir tuvu 30%, savukārt pārējām mājsaimniecībām – ap 20%. Apmēram 70% mājsaimniecību ar nepietiekamiem ienākumiem un 75% pārējo mājsaimniecību, kurām galvenais mājoklis ir īpašumā, to ir nopirkuši. Rīgā šīs proporcijas ir attiecīgi 87% un 84%. Ārpus lielpilsētām vairāk nekā ceturtā daļa mājsaimniecību ar nepietiekamiem ienākumiem un piektā daļa pārējo mājsaimniecību, kurām galvenais mājoklis ir īpašumā, to ieguva īpašumā kā mantojumu.

Gandrīz divas trešdaļas mājsaimniecību ar nepietiekamiem ienākumiem, kurām galvenais mājoklis ir īpašumā, to ieguvušas īpašumā samērā nesen – pēc 2000. gada. Apmēram 30% šo mājsaimniecību pieder arī citi nekustamie īpašumi.

Mājsaimniecību galvenā mājokļa īpašumtiesību statusa ziņā Mājsaimniecību finanšu un patēriņa apsekojuma un EU-SILC apsekojuma rezultāti ir līdzvērtīgi izmantojami. Pēc abu apsekojumu rezultātiem gandrīz divas trešdaļas Latvijas mājsaimniecību dzīvo savā mājoklī[81], kas atbilst arī publicētajiem Eurostat datiem[82].

Mājokļa izmaksu segšanas iespējas

Vairāk nekā 95% mājsaimniecību ar nepietiekamiem ienākumiem samaksa par mājokli sagādā grūtības, apmēram 55% – lielas grūtības. Saskaņā ar EU-SILC apsekojuma datiem īpaši grūti apmaksāt ar mājokli saistītas izmaksas mājsaimniecībām, kas atrodas Pierīgas reģionā.

Uzkrāšanas ieradumu raksturojums

Vairumam Latvijas mājsaimniecību nav uzkrājumu – 88% mājsaimniecību ar nepietiekamiem ienākumiem un 60% pārējo mājsaimniecību.

Analizējot mājsaimniecību uzkrāšanas paradumus, EU-SILC apsekojuma rezultātos secināts, ka mājsaimniecības reti veic uzkrājumus, līdz ar to arī to spēja tikt galā ar neparedzētiem izdevumiem ir neliela. Jāatzīmē, ka vairākumam mājsaimniecību ar nepietiekamiem ienākumiem tādu iespēju nav: 88% Latvijas mazāk turīgo mājsaimniecību nespēj samaksāt nepieciešamības gadījumā neparedzētus izdevumus. Pārējās mājsaimniecībās situācija arī nav labvēlīga – apmēram 60% no tām ir uzkrājumi, un pastāv iespēja apmaksāt neparedzētus izdevumus.

[81] Abos apsekojumos tiek noskaidrota situācija par galveno mājokli, kurā mitinās mājsaimniecības locekļi.
[82] Atbilstoši Eurostat publikācijām par mājokļa īpašumtiesību statusu: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Distribution_of_population_by_tenure_status,_2015_(%25_of_population)_YB17.png, skatīts 20.10.2017.

Saskaņā ar Finanšu pratības aptaujas rezultātiem, sniedzot subjektīvo vērtējumu par savu finanšu situāciju galvenā ienākuma avota zaudēšanas gadījumā, 67% zemākās mājsaimniecību ienākumu kvintiles pārstāvju varētu iztikt līdz 1 nedēļai vai vismaz 1 nedēļu (salīdzinājumam no visiem iedzīvotājiem – 43%) ilgu laiku.

Parādsaistību apmaksas iespējas

Gandrīz 90% mājsaimniecību ar nepietiekamiem ienākumiem, kurām bija finanšu saistības aptaujas brīdī, atzinuši, ka to atmaksa sagādā grūtības.

Līdzīga situācija mājsaimniecībām ar nepietiekamiem ienākumiem ir arī parādsaistību apmaksā. Gandrīz 90% mājsaimniecību ar nepietiekamiem ienākumiem, kurām bija finanšu saistības aptaujas brīdī, atzinuši, ka to atmaksa sagādā grūtības. Gandrīz pusei šo mājsaimniecību bija lielas grūtības ar parāda atmaksu. Salīdzinot ar citām mājsaimniecībām, kurām arī ir parādsaistības, var secināt, ka to skaits ir divreiz mazāks nekā mājsaimniecībās ar nepietiekamiem ienākumiem.

Finanšu pakalpojumu izmantošana

A40. Vienīgais rādītājs finanšu pakalpojumu izmantošanas jomā, kas ir augstāks mājsaimniecībām ar nepietiekamiem ienākumiem salīdzinājumā ar pārējām mājsaimniecībām, ir ātro kredītu izmantošana.

Izmantojot Finanšu pratības aptaujas rezultātus, secināts, ka 83% mājsaimniecību ar nepietiekamiem ienākumiem ir konts bankā, kas ir gandrīz par 10 procentiem mazāk nekā pārējām mājsaimniecībām. Līdzīga starpība ir bankas maksājumu vai norēķinu kartes un kredītkartes izmantošanā. Apmēram tikai puse mājsaimniecību ar nepietiekamiem ienākumiem izmanto internetbanku. Arī pārējām mājsaimniecībām šis rādītājs nav būtiski lielāks – apmēram 65%.

A41. Mājsaimniecības ar nepietiekamiem ienākumiem retāk izmanto finanšu pamatpakalpojumus – kontu, bankas norēķinu karti, internetbanku, kas norāda uz iespējamām problēmām finansiālās iekļaušanas[83] jomā.

Pārējie finanšu pakalpojumi arī tiek mazākā mērā izmantoti mājsaimniecībās ar nepietiekamiem ienākumiem, atspoguļojot to zemāko ienākumu līmeni. Vienīgais rādītājs finanšu pakalpojumu izmantošanas jomā, kas ir augstāks šīm mājsaimniecībām salīdzinājumā ar pārējām mājsaimniecībām, ir „ātro kredītu" izmantošana. No vienas puses, tas varētu apstiprināt secinājumu, ka šīs mājsaimniecības ir tendētas vērtēt savas finanšu zināšanas kā vājas. No otras puses, tas varētu liecināt par citām problēmām, kāpēc mājsaimniecības ir spiestas ņemt „ātros kredītus", piemēram, banku kreditēšanas politika, banku pakalpojumu saņemšanas laiks, banku filiāļu pieejamība.

[83] Finansiālā iekļaušana nozīmē to, ka privātpersonām ir pieejami finanšu produkti un pakalpojumi, kas atbilst viņu vajadzībām - darījumiem, maksājumiem, uzkrājumiem, kredītiem un apdrošināšanu, kas tiek sniegti atbildīgā un ilgtspējīgā veidā. Kā norādīts Pasaules Bankas mājaslapā http://www.worldbank.org/en/topic/financialinclusion, prasmīga finanšu pakalpojumu lietošana ir svarīgs aspekts nabadzības mazināšanas un labklājības veicināšanas jomā, un katram iedzīvotājam ir jābūt pieejamiem vajadzībām atbilstošiem finanšu pakalpojumiem.

32. tabula. „Mājsaimniecību izmantotie finanšu pakalpojumi (%), avots: FKTK aptauja"

Finanšu pakalpojums	Pārējās mājsaimniecības	Mājsaimniecībasar nepietiekamiem ienākumiem)
Konts bankā	93	83
Bankas maksājumu/norēķinu karte	89	80
Kredītkarte	25	15
Internetbanka	65	51
Krājkonts	20	8
Privātais pensiju fonds	16	5
Kredīts, kuram nav nodrošinājuma	13	8
Kredīts, kura nodrošinājums ir kāds īpašums	4	3
Studiju kredīts	3	1
Ātrais kredīts	6	10
Hipotekārais kredīts, kura nodrošinājums ir kāds īpašums	5	2
Risku apdrošināšana	42	35
Veselības apdrošināšana	22	15
Dzīvības apdrošināšana	8	7
Dzīvības apdrošināšana ar uzkrājumu	4	1
Akcijas un kapitāla daļas	0,7	0
Krājobligācijas jeb valsts parādzīmes	0,3	0
Citas obligācijas	0,3	0
Ieguldījumu fondi	0,5	0
Ieguldījumu pakalpojumi	0,5	0
Mobilo norēķinu lietotājkonts	4	1
Pakalpojumu priekšapmaksas karte	4	3
Virtuālā valūta	0,5	0

Mājsaimniecību finanšu un patēriņa apsekojumā iekļauts plašs jautājumu klāsts par mājsaimniecību finansēm. Piemēram, vai Latvijas mājsaimniecībām ir norēķinu konti, krājkonti, ieguldījumi kopieguldījumu fondos, valdības parāda vērtspapīri, publiski tirgojamas akcijas un profesionālu ieguldījumu speciālistu pārvaldīti konti. Tomēr šī izvērtējuma ietvaros var izmantot tikai divas pozīcijas – norēķinu konti un krājkonti, jo tie ir gan mājsaimniecībām ar nepietiekamiem ienākumiem, gan pārējām mājsaimniecībām. Citi finanšu ieguldījumi ir vāji pārstāvēti Latvijā, pat runājot tikai par turīgākajām mājsaimniecībām. Tam par iemeslu var būt tas, ka, pirmkārt, finanšu tirgus Latvijā joprojām ir vāji attīstīts, otrkārt, neskatoties uz to, ka apsekojuma izlase nobīdīta, lai tajā iekļautu vairāk turīgāko mājsaimniecību, apsekojuma rīkotājiem neizdevās iesaistīt pietiekami daudz pārtikušu mājsaimniecību, treškārt, mājsaimniecības nevēlas dalīties ar šādu informāciju, un apsekojuma rīkotājam neizdevās uzlabot iegūto mikrodatu kvalitāti, izmantojot informāciju no citiem avotiem.

Analizējot no Mājsaimniecību finanšu un patēriņa apsekojuma iegūtos mikrodatus, var secināt, ka apmēram trešajai daļai Latvijas mājsaimniecību ar nepietiekamiem ienākumiem nav norēķina konta. Gandrīz 10% mājsaimniecību, kuru ienākumi pārsniedz minimālo algu uz vienu mājsaimniecības locekli, aizdeva naudas līdzekļus citām mājsaimniecībām. Mājsaimniecības ar nepietiekamiem ienākumiem arī spēja atrast iespēju aizdod naudas līdzekļus citām mājsaimniecībām (apmēram 6%).

Apmēram 9% mājsaimniecību ir noslēgts līzinga līgums: 4% mājsaimniecību ar nepietiekamiem ienākumiem un 14% pārējo mājsaimniecību. Kredītlīnijas konts ir 15% mājsaimniecību: 3% mājsaimniecību ar nepietiekamiem ienākumiem un 12% pārējo mājsaimniecību. Turklāt vairāk nekā 40% mājsaimniecību ar nepietiekamiem ienākumiem, kurām ir kredītlīnijas konts, ir parāds tajā. Pārējām mājsaimniecībām šīs īpatsvars ir nedaudz zemāks – 37%.

Dati par kredītkaršu lietošanu ir līdzīgi kredītlīnijas konta izmantošanas datiem. Vienīgā atšķirība – kredītkaršu lietotāju grupā mazākai proporcijai mājsaimniecību katrā no analizējamām grupām ir parāds, un mājsaimniecībām ar nepietiekamiem ienākumiem šī proporcija ir salīdzinoši zemāka. Aizņēmumi no radiniekiem vai draugiem ir tikai 6% Latvijas mājsaimniecību: 4% mājsaimniecību ar nepietiekamiem ienākumiem un 7% pārējo mājsaimniecību.

Gatavība uzņemties finanšu riskus

Mājsaimniecību finanšu un patēriņa apsekojumā analizējot, kādu finanšu risku Latvijas mājsaimniecības ir gatavas uzņemties, veicot uzkrājumu vai ieguldījumus (ja viņiem būtu tāda iespēja), var secināt, ka mājsaimniecības ar nepietiekamiem ienākumiem mazākā mērā vēlas uzņemties jebkādu risku, jo 93% šo mājsaimniecību atzīmējuši, ka nevēlas uzņemties risku, (82% pārējo mājsaimniecību). Apmēram 2% mājsaimniecību ar nepietiekamiem ienākumiem piekristu uzņemties risku virs vidējā līmeņa vai augstu risku. Starp pārējām mājsaimniecībām tādu mājsaimniecību ir gandrīz 4%. Kopumā Latvijas mājsaimniecības, veicot ieguldījumus vai uzkrājumu, ir lielā mērā atturīgas uzņemties finanšu risku.

3.2.5. Mājsaimniecību ienākumu situācijas pašvērtējums

ES sabiedriskās domas aptaujās regulāri tiek veikti mērījumi par to, kā iedzīvotāji vērtē sociālekonomisko stāvokli valstī un savas mājsaimniecības finansiālo stāvokli, t.s. **Patērētāju sentimenta indekss**[84]. Iedzīvotāji atbild uz 12 jautājumiem (skat. 5. Pielikumu), tajā skaitā arī uz jautājumiem: „ Kā ir mainījusies Jūsu mājsaimniecības finansiālā situācija pēdējo 12 mēnešu laikā?", „Kā, pēc Jūsu domām, mainīsies Jūsu mājsaimniecības finansiālais stāvoklis nākamo 12 mēnešu laikā?". Iedzīvotājiem tiek lūgts arī raksturot savas mājsaimniecības aktuālo finansiālo stāvokli (spēj iekrāt, savelk galus kopā, izmanto iekrājumus, ir parādos[85]).

Izmantojot respondentu sniegtās atbildes, tiek aprēķināts indekss, ņemot vērā pozitīvo un negatīvo atbilžu īpatsvaru (pozitīvās atbildes raksturo finansiālā stāvokļa uzlabošanos, negatīvās – pasliktināšanos), maksimālās indeksa vērtības ir: -100 punkti, ja visi respondenti izvēlētos negatīvās atbildes, +100 punkti, ja visi respondenti izvēlētos pozitīvās atbildes[86]. Mājsaimniecību finansiālās situācijas novērtējumā vērojams, ka mājsaimniecības pozitīvāk

[84] ECFIN sabiedriskās domas aptauja par sociāli ekonomisko stāvokli Latvijā un ģimenes finansiālā stāvokļa izmaiņām, reprezentatīva Latvijas pastāvīgo iedzīvotāju vecumā no 15 līdz 74 gadiem aptauja katru mēnesi, lauka darbu veic Latvijas Fakti, katru mēnesi tiek aptaujāti 1000 iedzīvotāju, gadā 12 000 iedzīvotāju. Skatīts 21.07.2017. šeit: https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/indicators-statistics/economic-databases/business-and-consumer-surveys_en

[85] Aktuālā finanšu stāvokļa vērtējuma atbilžu varianti atšķiras no citām metodoloģijā, taču tā pozitīvā puse ir novērtējums spējai iekrāt, gan pretstatam – būt parādos.

[86] Precīza informācija par indeksa aprēķinu pieejama metodiskajā materiālā, skatīts 21.07.2017. šeit https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/bcs_user_guide_en_0.pdf

raugās uz iespējamo sava finansiālā stāvokļa uzlabošanos nākamajos 12 mēnešos, nekā sniedzot vērtējumu savas finansiālās situācijas izmaiņām pēdējo 12 mēnešu laikā. Pēdējo piecu gadu laikā starpība starp abiem šiem rādītājiem pakāpeniski mazinās (īpaši turīgākajās ģimenēs 4. un 3. kvartilē[87]).

Tā kā indekss tiek rēķināts katru mēnesi, 24. attēlā tendenču atainošanai tiek izmantots vidējais indekss gada skatījumā. Pēdējos gados sarūk starpība starp nākotnes un esošās finansiālās situācijas izmaiņu novērtējumu, kā arī mājsaimniecības finansiālās situācijas uzlabojumu novērtējums 2015. gadā ir viens no pozitīvākajiem kopš indeksa monitorēšanas uzsākšanas 2001. gadā, un iedzīvotāji cer, ka nākamo 12 mēnešu laikā viņu finansiālā situācija turpinās uzlaboties.

Sākot ar 2016. gadu, ir pieejami indeksa dati arī aspektā pēc iedzīvotāju nodarbošanās (nodarbinātie, bezdarbnieki, pensionāri, pilna laika un nepilna laika nodarbinātie) – līdz ar to turpmākajos gados ir ieteicams izmantot šī pētījuma rezultātus sociālajās mērķa grupās, lai izzinātu sociālo grupu pašvērtējumu par savas mājsaimniecības finansiālās situācijas izmaiņām.

24. attēls. „Mājsaimniecību finansiālās situācijas izmaiņas pašvērtējuma indekss nākamo 12 mēnešu laikā kvartilēs (pašvērtējuma punktu vidējais rādītājs, aprēķināts ar formulu B = (PP + ½P) − (½M + MM))[88], avots: ECFIN sabiedriskās domas aptauja"

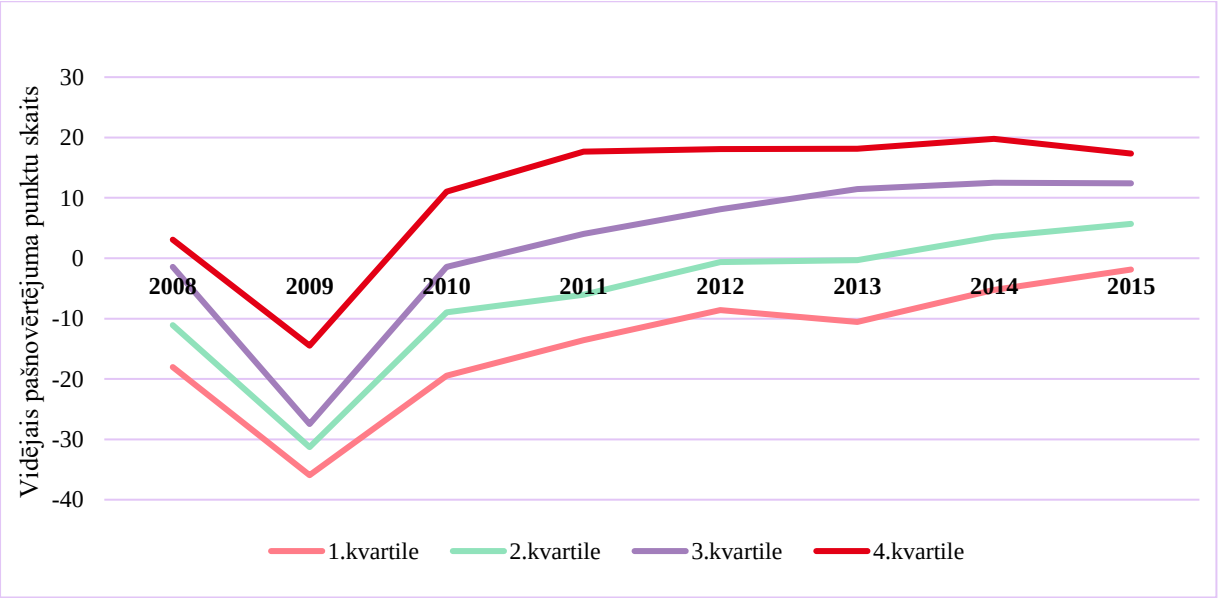

Šī izvērtējuma periodam ir iespējams izmantot rādītājus par četrām kvartilēm[89], kā arī pilna laika nodarbinātajiem, bezdarbniekiem, iedzīvotājiem 65 gadu vecumā un vecākiem. Aspektā pēc ienākumu kvartilēm augstākajā kvartilē iedzīvotāji samērā pozitīvi vērtējuši savu finansiālo situāciju gan krīzes laikā, gan turpmākajos gados pēc tās, savukārt zemākajā kvartilē iedzīvotāju vērtējums savai finansiālajai situācijai uzlabojies vien 2014. un 2015. gadā un vēl

[87] Patērētāju sentimenta indeksa pētījumā rezultātu atspoguļošanai tiek lietotas kvartiles, kā to paredz metodoloģija, kas pielāgota respondentu skaitam mēnesī.
[88] Kur: B = Pašvērtējuma indeksa rezultāts, P = pozitīvo atbilžu īpatsvars (%), PP = ļoti pozitīvo atbilžu īpatsvars (%) (*piem. pilnībā piekrītu, pilnībā attiecas, ļoti labāk*), M = negatīvo atbilžu īpatsvars (%), NN = ļoti negatīvo atbilžu īpatsvars (%) (*piem. pilnībā nepiekrītu, pilnībā neattiecas, ļoti sliktāk*).
[89] Kvartile - viena ceturtā daļa (25%) no aptaujāto iedzīvotāju skaita, kas sagrupētas pieaugošā secībā pēc to rīcībā esošā ienākuma uz vienu mājsaimniecības locekli. Kvartile ir izvēlēta, pamatojoties uz aptaujāto respondentu skaitu mēnesī.

nav sasniedzis vērtību, kas liecinātu par pozitīvas pieredzes (spēj iekrāt) pārsvaru pār negatīvo pieredzi (ir parādos, izmanto iekrājumus, nevar savilkt galus) (skat. 27.attēlu).

25. attēls. „Mājsaimniecību vērtējums savai pašreizējai finansiālai situācijai kvartilēs (pašvērtējuma punktu vidējais rādītājs, aprēķināts ar formulu B= (PP + ½P) − (½M + MM)), avots: ECFIN sabiedriskās domas aptauja"

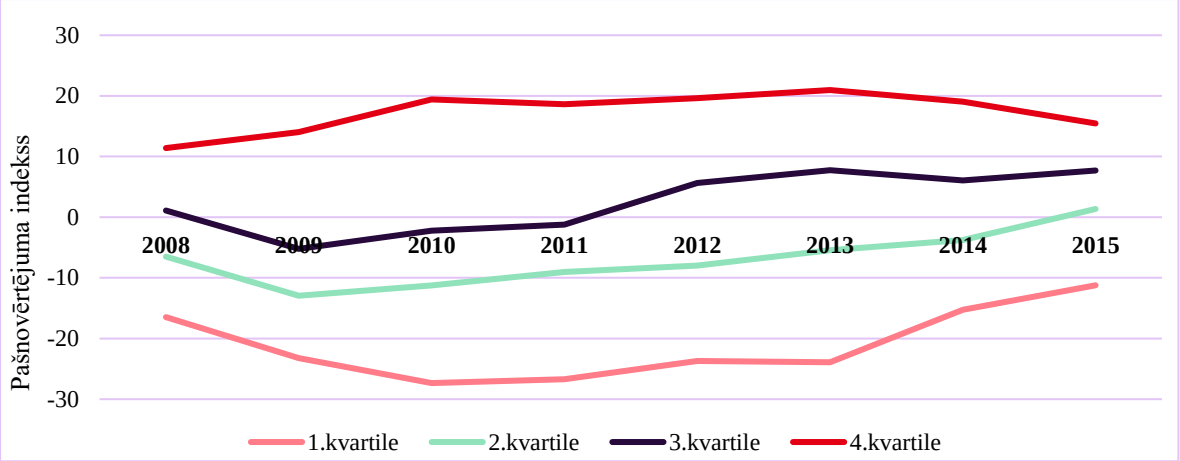

Aplūkojot iedzīvotāju vērtējumu savas mājsaimniecības pašreizējai finansiālajai situācijai aspektā pēc nodarbinātības (skat. 26. attēlu), redzams, ka 65 gadus vecu un vecāku iedzīvotāju pašvērtējums uzlabojies 2015. gadā (un turpināja uzlaboties 2016. gadā un 2017. gada 1.ceturksnī), savukārt pilna laika nodarbināto pašvērtējums vienmērīgi uzlabojas jau kopš 2011. gada.

A42. Iedzīvotāju grupa 65+ kļūst pozitīvāka savas finansiālās situācijas pašvērtējumā, lai gan, viņu ienākumu pieaugumam atpaliekot no turīgāko iedzīvotāju ienākumu pieauguma, palielinās nabadzības riski.

Veidojas pretrunīga situācija – ECFIN sabiedriskās domas aptaujas dati uzrāda 65 gadus vecu un vecāku iedzīvotāju pašvērtējuma savas mājsaimniecības pašreizējai finansiālās situācijas uzlabošanos, bet statistiskie rādītāji nabadzības riska jomā (EU-SILC) dramatiski pieaug tieši šajā iedzīvotāju grupā. Tas būtu izskaidrojams ar to, ka šīs iedzīvotāju grupas ienākumi ir auguši un tas radījis nelielu uzlabojumu finansiālās situācijas pašvērtējumā, taču ienākumu pieaugums atpaliek no turīgāko iedzīvotāju ienākumu pieauguma, tādējādi palielinot nabadzības risku. Sešdesmit piecus gadus vecu un vecāku iedzīvotāju pašvērtējuma uzlabojums ir saistāms ar valsts atbalsta pozitīvo ietekmi.

26. attēls. „Mājsaimniecību vērtējums savai finansiālai situācijai pēc nodarbinātības (pašvērtējuma punktu vidējais rādītājs, aprēķināts ar formulu B= (PP + ½P) − (½M + MM)), avots: ECFIN sabiedriskās domas aptauja"

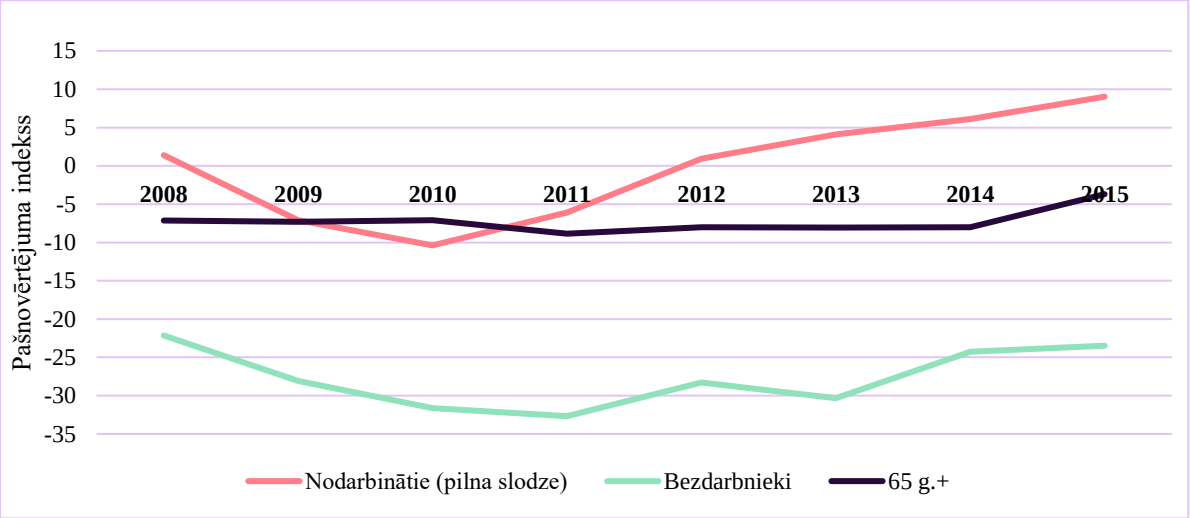

3.2.6. Kopsavilkums situācijas izmaiņām

Rezumējot iepriekšējās nodaļās konstatēto par tendencēm iedzīvotāju ienākumos, ienākumu nevienlīdzībā un nabadzības un sociālās atstumtības jomā, tabulā apkopotas būtiskākās situācijas izmaiņas mērķa grupās, kas turpmākajās nodaļās tiks analizētas kontekstā ar rīcībpolitikas ietvaros īstenotajiem pasākumiem.

33. tabula. „Būtiskākās izmaiņas monetārās nabadzības un ienākumu nevienlīdzības rādītāju tendencēs un attiecīgās mērķa grupas, kas lielākā mērā piedzīvojušas situācijas uzlabošanos vai pasliktināšanos, avots: EU-SILC apsekojums par 2011.-2015. gadu"

Konstatētās situācijas izmaiņas	Mērķa grupa	Komentāri turpmākajai analīzei
Ienākumu nevienlīdzības samazinājums	Personas līdz 65 gadu vecumam, īpaši vīrieši	Zemāko darba algu pieauguma efekts.
Ienākumu nevienlīdzības pieaugums	Personas 65+, īpaši vīrieši	Jaupiešķirtās pensiju apmērs ir lielāks.
Iedzīvotāju ienākumu pieaugums	Nodarbinātas personas 1. kvintile vs 5. kvintile	Ekonomiskās aktivitātes uzlabojums, ienākumu no algota darba pieaugums, nodarbinātības pieaugums. Straujāk pieaug ienākumi no algota darba un pašnodarbinātības. Straujāk pieaug turīgākajām kvintilēm atbilstošo iedzīvotāju ienākumi. Zemākajai kvintilei atbilstošo iedzīvotāju ienākumi aug salīdzinoši lēnāk. Latgales iedzīvotājiem ienākumi aug salīdzinoši lēnāk. Samazinās iedzīvotāju skaits, kas saņem trūcīgas personas statusu vai GMI pabalstu.
Iedzīvotāju ienākumu samazinājums	Nav konstatētas iedzīvotāju grupas ar ienākumu samazinājumu	
Nabadzības riska samazinājums	Nodarbinātie Ģimenes ar bērniem, t.sk. viena vecāka ģimenes un daudzbērnu ģimenes; bērni	Ienākumu no algota darba pieaugums un atbalsta pasākumi ģimenēm ar bērniem
Nabadzības riska pieaugums	Nestrādājošas darbspējīgas personas Personas 65+, īpaši nestrādājoši pensionāri	Iedzīvotāji, kuru ienākumi atkarīgi no valsts sociālās drošības sistēmas – pensionāri, bezdarbnieki, personas ar invaliditāti.

Konstatētās situācijas izmaiņas	Mērķa grupa	Komentāri turpmākajai analīzei
	Vienas personas mājsaimniecības, sevišķi 65+ un sievietes Invaliditātes un apgādnieka zaudējuma pensiju saņēmēji	
Materiālās nenodrošinātības un dziļas materiālās nenodrošinātības samazinājums	Uzlabojumi teju visās grupās, bet visizteiktāk: Viena pieaugušā ar bērniem ģimenes Daudzbērnu ģimenes	Ekonomiskā aktivitāte un atbalsta pasākumi ģimenēm ar bērniem
Materiālās nenodrošinātības un dziļas materiālās nenodrošinātības palielinājums	Nevienā grupā rādītāji nav palielinājušies, taču saglabājušies samērā nemainīgi tie ir: Zemgales iedzīvotājiem un lauku iedzīvotājiem	
Ekonomiskās spriedzes samazinājums	Uzlabojumi visās grupās, bet visizteiktāk: Latgales un Kurzemes iedzīvotājiem, pārim ar vienu bērnu, 18-49 gadus vecām personām	Loma ienākumiem no algota darba.
Ekonomiskās spriedzes pieaugums	Nevienā no grupām rādītāji nav palielinājušies	

3.3.Rīcībpolitikā atbalstāmās mērķa grupas

Viens no izvērtējuma uzdevumiem ir saistīts ar iedzīvotāju grupu identificēšanu, kam esošās tiesību aktu normas paredz atbalstu ienākumu palielināšanai, kā arī precizēšanu, vai tiesību aktu normas paredz mērķtiecīgu atbalstu iedzīvotājiem ar visaugstāko nabadzības risku (skat. 34. tabulu).

A43. Iedzīvotāju grupas ar visaugstākajiem nabadzības riskiem izvērtējuma periodā ir zemas darba intensitātes mājsaimniecībās dzīvojošie, bērni, iedzīvotāji vecuma grupā 65+, viena pieaugušā ģimenes ar bērniem un daudzbērnu ģimenes, kā arī ekonomiski neaktīvie iedzīvotāji. Mērķa grupas, uz kurām biežāk vērsti īstenotie pasākumi, ir bērni un ģimenes ar bērniem, īpaši ģimenes ar pirmsskolas vecuma bērniem, strādājošie ar zemiem ienākumiem, personas ar invaliditāti[90], ekonomiski neaktīvie iedzīvotāji.

Izvērtējuma periodā iezīmējās jauna riska grupa – personas virs 65 gadu vecuma, kas iepriekšējos periodos bija salīdzinoši labvēlīgākā situācijā nabadzības risku jomā. Izvērtējuma periodā nedaudz samazinājies nabadzības risks bērniem, lai gan vēl arvien tas saglabājas ļoti augsts. Turpmākajā mērķa grupu analīzē padziļināti tiks analizētas šādas grupas – bērni un ģimenes ar bērniem, iedzīvotāji 65 un vairāk gadu vecumā, zemas darba intensitātes mājsaimniecības, zemo darba algu saņēmēju mājsaimniecības un personu ar invaliditāti mājsaimniecības.

[90] EU-SILC pētījumā netiek identificētas personas ar invaliditāti pēc to statusa, bet tikai pēc veselības stāvokļa pašvērtējuma un hronisku slimību esamības, mājsaimniecību līmenī – ja mājsaimniecībai ir ienākumi no invaliditātes pabalsta.

34. tabula. „Faktisko mērķa grupu ar augstākajiem nabadzības riskiem salīdzinājums ar rīcībpolitikā definētajām mērķa grupām, avots: SIA „Jaunrades Laboratorija", 2017"

Mērķa grupa ar augstu nabadzības un/vai sociālās atstumtības risku	Īstenoto atbalsta pasākumu mērķa grupas	Komentāri
Bērni (nabadzības risks 2014. gadā 35%), sevišķi augstam nabadzības riskam pakļauti bērni zemas darba intensitātes mājsaimniecībās (82%)	Bērni	2014. gadā bērni veidoja 29% jeb gandrīz trešo daļu visu nabadzības riskam pakļauto iedzīvotāju, salīdzinājumam 2012. gadā – 36%.
	Jaunieši bezdarbnieki Jaunieši bez prasmēm	Apsekojuma izlasē salīdzinoši neliels skaits jauniešu, kas apgrūtina iespējas veikt detalizētu situācijas izmaiņas analīzi.
	Vecāki pēc bērna kopšanas atvaļinājuma	Apsekojuma izlasē salīdzinoši neliels skaits jauno vecāku, kas apgrūtina iespējas veikt detalizētu situācijas izmaiņas analīzi.
1 pieaugušā ģimene (vismaz viens apgādībā esošs bērns) (nabadzības risks 2014. gadā 37%); 2 pieaugušie, 3 un vairāk apgādībā esoši bērni (nabadzības risks 2014. gadā 35%).	Ģimenes ar bērniem, daudzbērnu ģimenes, viena vecāka ģimenes Zemu ienākumu ģimenes ar bērniem	Turpmākajās sadaļās padziļināti analizēta ģimeņu ar bērniem situācija.
	Strādājošie ar zemu atalgojumu	Turpmākajās sadaļās padziļināti analizētas mājsaimniecības, kurās dzīvo strādājošie ar zemu atalgojumu (minimālā alga un zemāks atalgojums).
Bezdarbnieki (vecums 18-64 gadi) (nabadzības risks 2014. gadā 55%)	Zemas darba intensitātes mājsaimniecības	Turpmākajās sadaļās padziļināti analizētas mājsaimniecības ar zemu darba intensitāti.
Pirmsskolas, sākumskolas vai pamatskolas izglītība (vecums 18-64) (nabadzības risks 2014. gadā 34%) Bezdarbnieki (vecums 18-64 gadi) (nabadzības risks 2014. gadā 55%)	Ekonomiski neaktīvie iedzīvotāji, sociālās palīdzības klienti, ilgstošie bezdarbnieki	Apsekojuma izlasē salīdzinoši neliels skaits jauniešu, kas apgrūtina iespējas veikt detalizētu situācijas izmaiņas analīzi.
	Personas ar invaliditāti	Apsekojuma datos iespējams identificēt personas, kas sniedz zemu pašvērtējumu savam veselības stāvoklim un norāda hronisku slimību vai aktivitāšu ierobežojuma esamību, kas atšķiras no administratīvajiem datiem par invaliditātes grupas piešķiršanu.
	Pirmspensijas vecuma iedzīvotāji	Apsekojuma izlasē salīdzinoši neliels skaits pirmspensijas vecuma iedzīvotāju, kas apgrūtina iespējas veikt detalizētu situācijas izmaiņas analīzi.
	Visnelabvēlīgākajā situācijā esošās iedzīvotāju grupas: Personas ar atkarības problēmām; No ieslodzījuma vietas atbrīvotās personas.	Apsekojuma datos[91] nav iespējams identificēt personas ar atkarībām un viņu ienākumu situācijas izmaiņas, līdzīgā kārtā nav iespējams identificēt no ieslodzījuma vietām atbrīvotās personas un viņu ienākumu situācijas izmaiņas.

[91] EU-SILC apsekojumā attiecībā uz pamatnodarbošanos tiek lietoti šādi apzīmējumi: algots darbinieks, uzņēmējs vai pašnodarbināta persona, darba meklētājs, skolēns vai students, vecuma pensionārs, ilgstoši darbnespējīga persona, mājsaimnieks, cita neaktīva persona.Lai identificētu šo mērķa grupu situācijas izmaiņas būtu jāveic datu izpēte no valsts reģistriem un iestāžu rīcībā esošiem datiem, kas savienoti personas datu līmenī.

Mērķa grupa ar augstu nabadzības un/vai sociālās atstumtības risku	Īstenoto atbalsta pasākumu mērķa grupas	Komentāri
1 personas mājsaimniecības 65 gadi un vecākas (nabadzības risks 2014. gadā 67%); Pensionāri (65 gadi un vecāki) (nabadzības risks 2014. gadā 37%) Sievietes 65+	(Gados vecāki iedzīvotāji) Jauna riska grupa, kas iepriekš nav definēta	2014. gadā vecuma grupa 65+ kopumā veido aptuveni vienu ceturto daļu visu nabadzības riskam pakļauto iedzīvotāju (salīdzinājumam 2012. gadā – tikai 9%). Trīs gadu laikā šajā vecuma grupā nabadzības riskam pakļauto skaits dubultojies, t.i. audzis no 52 tūkstošiem 2012. gadā līdz 104 tūkstošiem 2014. gadā.

3.3.1. Bērni, ģimenes ar bērniem un to ienākumu situācija

A44. 2014. gadā bērni veido 29% jeb gandrīz trešdaļu visu nabadzības riskam pakļauto iedzīvotāju (salīdzinājumam 2012. gadā – 36%). Bērni ir proporcionāli un skaitliski lielākā grupa starp nabadzības riskam pakļautajiem iedzīvotājiem, lai arī izvērtējuma periodā situācija ir uzlabojusies.

Izvērtējuma perioda laikā ir samazinājies nabadzības riskam pakļauto bērnu skaits – no 140 tūkst. 2011. gadā līdz 121 tūkst. 2014. gadā, t.i., par 19 tūkstošiem personu jeb 14%. Lai arī rādītājs ir būtiski uzlabojies, tomēr 2014. gadā nabadzības riskam pakļauto bērnu skaits saglabājas augsts un veido 35% no visiem bērniem (skat. 35. tabula).

35. tabula. „Nabadzības un sociālās atstumtības riskam pakļauto bērnu skaits, avots: EU-SILC apsekojums par 2011.-2015. gadu"

Rādītājs	2011	2012	2013	2014	2015
Nabadzības riskam pakļautie					
Līdz 18 gadu vecumam (tūkst.)	88	85	81	84	80
Izmaiņas (tūkst.)		-3	-4	3	-4
Līdz 18 gadu vecumam (%)	25	24	23	24	23
Nabadzības un sociālās atstumtības riskam pakļautie					
Līdz 18 gadu vecumam (tūkst.)	158	140	132	121	108
Izmaiņas (tūkst.)		-18	-8	-11	-13
Līdz 18 gadu vecumam (%)	44	40	38	35	31
GMI pabalsta saņēmēji					
Līdz 18 gadu vecumam (tūkst.)	42	33	22	14	9
Izmaiņas (tūkst.)		-9	-11	-8	-5
Trūcīgas personas					
Līdz 18 gadu vecumam (tūkst.)	74	62	46	36	26
Izmaiņas (tūkst.)		-12	-16	-10	-10
Dzīvo ļoti zemas darba intensitātes mājsaimniecībās					
Līdz 18 gadu vecumam (tūkst.)	45	36	32	33	26
Izmaiņas (tūkst.)		-9	-4	1	-7

Iedzīvotāju grupā ar trūcīgas personas statusu bērnu proporcija 2012.-2014. gadā saglabājas 35% līmenī, bet GMI pabalsta saņēmēju grupā vērojams neliels bērnu īpatsvara sarukums no 35% 2012. un 2013. gadā uz 31% 2014. gadā. Absolūtos skaitļos bērnu skaits starp trūcīgajām personām un GMI pabalsta saņēmējiem ir ievērojami samazinājies, tomēr uzmanīgu dara fakts, ka 2014. gadā vēl arvien 33 tūkstoši bērnu dzīvo ļoti zemas darba intensitātes mājsaimniecībās,

un pārskata periodā šis skaits ir sarucis tikai par 3 tūkstošiem jeb 8%, kas būtiski atšķiras no trūcīgo personu skaita dinamikas. Pēdējos gados šie skaitļi tuvinās, kas liek secināt, ka tos ir ietekmējuši gan uzlabojumi atbalsta sniegšanā ģimenēm ar bērniem, gan samazināts GMI līmenis.

A45. Bērnu situācija ir cieši saistīta ar ģimeņu situāciju, kurās viņi dzīvo, un ģimeņu ar bērniem labklājību būtiski ietekmē proporcija starp apgādnieku (nodarbinātu personu) un apgādājamo skaitu.

Bērnu situācija ir cieši saistīta ar ģimeņu situāciju, kurās viņi dzīvo, un, kā rāda statistika, ģimeņu[92] ar bērniem labklājību būtiski ietekmē proporcija starp apgādnieku un apgādājamo skaitu, proti, lielākie nabadzības riski ir ģimenēm, kurās viens pieaugušais (apgādnieks) audzina vienu vai vairākus bērnus, un ģimenēm, kurās divi pieaugušie (divi apgādnieki) audzina trīs un vairāk bērnu. Ģimeņu ar bērniem struktūra ir attēlota grafikā (skat. 27. attēls). 2014. gadā Latvijā 27% visu mājsaimniecību[93] ir ar vismaz vienu bērnu.

Raksturojot ģimenes pēc demogrāfiskā tipa, nabadzības riskam visvairāk pakļautas ir viena pieaugušā ģimenes ar vienu vai vairākiem bērniem un divu pieaugušo ģimenes ar 3 un vairāk bērniem. Kopā abu kategoriju ģimenes veido 19% visu ģimeņu ar bērniem, t.i., katra piektā ģimene.

27. attēls. „Mājsaimniecību ar bērniem sadalījums pēc demogrāfiskā tipa 2014. gadā (%), avots: CSP [mvg06] "

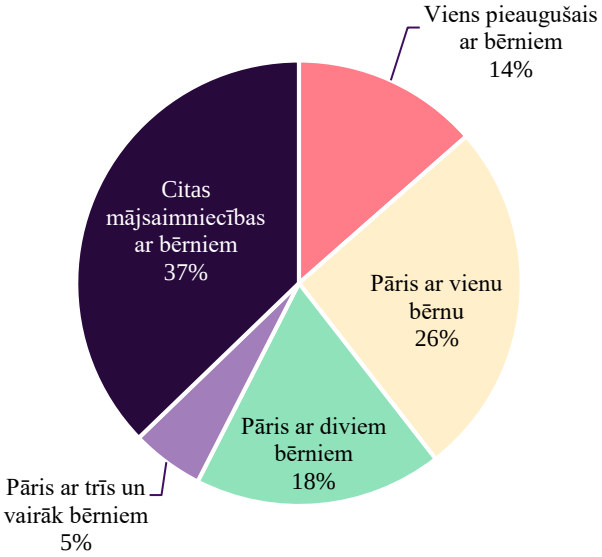

Piemēram, nabadzības riska indekss pārskata periodā viena pieaugušā ģimenei ar vismaz vienu bērnu ir 2,3 reizes augstāks nekā ģimenei, kurā divi pieaugušie apgādā divus bērnus. Arī ģimenēm, kurās divi pieaugušie apgādā trīs vai vairāk bērnus, nabadzības riska indekss ir 2 reizes augstāks nekā ģimenei, kurā divi pieaugušie apgādā divus bērnus (skat. 36. tabulu).

[92] Šīs sadaļas ietvaros jēdzieni ģimene un mājsaimniecība tiek izmantoti kā sinonīmi.
[93] http://www.csb.gov.lv/sites/default/files/nr_13_berni_latvija_2015_15_00_lv_en.pdf, Centrālā Statistikas Pārvalde, "Bērni Latvijā - statistisko datu krājums." Skatīts 21.07.2017.

36. tabula. „Nabadzības riska indekss dažādām mājsaimniecībām pēc to demogrāfiskā tipa (%), avots: EU-SILC apsekojums par 2011.-2015. gadu"

Ģimenes (mājsaimniecības) demogrāfiskais tips	2011	2012	2013	2014	2015
Viena pieaugušā ģimene (vismaz viens apgādībā esošs bērns)	42	38	41	37	34
Divu pieaugušo ģimene ar 3 un vairāk apgādībā esošiem bērniem	36	33	28	35	26
Divu pieaugušo ģimene ar 2 apgādībā esošiem bērniem	19	16	17	16	15
Divu pieaugušo ģimene ar 1 apgādībā esošu bērnu	17	14	12	15	11
Trīs un vairāk pieaugušo ģimene ar apgādībā esošiem bērniem	15	18	20	17	13

Bērnu labklājības uzlabošana ir cieši saistīta ar vecāku (vai apgādnieku) nodarbinātības veicināšanu, iespējām saskaņot ģimenes un darba dzīvi, atbalstu audzinot bērnus – piemēram, atbalsts mācībām skolā nepieciešamo piederumu un grāmatu iegādē, brīvpusdienas bērniem, atvieglojumi sabiedriskajā transportā u.c., ģimenes pabalstiem un nodokļu atvieglojumiem (par apgādājamajām personām, nekustamā īpašuma nodoklim), uzturlīdzekļi bērnam, svarīgs ir arī adekvāts atbalsts tādās dzīves situācijās, kad bērns zaudē apgādnieku vai bērna apgādnieks zaudē darbaspējas.

A46. Visaugstākie nabadzības riski ir bērniem, kas dzīvo ļoti zemas un zemas darba intensitātes mājsaimniecībās, tie ir pat **3 līdz 3,5 reizes augstāki** nekā visiem bērniem kopā (skat. 37. tabulu).

Diemžēl pārskata periodā šiem bērniem nabadzības risks saglabājies nemainīgi augsts un ir pat pieaudzis. Jārēķinās, ka ļoti zemas un zemas darba intensitātes mājsaimniecībās dzīvojošo bērnu labklājību neuzlabo tādi instrumenti kā iedzīvotāju ienākuma nodokļa atvieglojumi par apgādājamajām personām. 2014. gadā 33 tūkstoši bērnu dzīvoja ļoti zemas darba intensitātes mājsaimniecībās un **trīs bērni no četriem**, kas dzīvo šādās mājsaimniecībās, ir pakļauti nabadzības riskam (skat. 37. tabulu).

37. tabula. „Nabadzības riska indekss bērniem, kas dzīvo zemas un ļoti zemas darba intensitātes mājsaimniecībās (%), avots: EU-SILC apsekojums par 2011.-2015. gadu"

Nabadzības riska indekss bērniem (%)	2011	2012	2013	2014	2015
Zema darba intensitāte (0,2-0,45)	54	59	65	56	54
Ļoti zema darba intensitāte (0-0,2)	77	68	77	82	84
Visi bērni	24	23	24	23	19

Vēl viena joma, kam jāpievērš vērība, ir fakts, ka bērni, kuru vecākiem ir pamatizglītība (skat. 28. attēlu), daudz lielākā mērā ir pakļauti nabadzības un sociālās atstumtības riskiem kā to vecāku bērni, kam ir augstākā izglītība. Tas liecina par nepieciešamību rosināt (atbalstīt) tos iedzīvotājus, kas savulaik nav ieguvuši noteiktu izglītības līmeni, pievērsties tam pēc bērna piedzimšanas un iegūt nepieciešamo izglītības līmeni un darba tirgum nepieciešamās prasmes. Situācijas ilustrēšanai šoreiz izmantots iedzīvotāju dziļas materiālās nenodrošinātības indekss (%). 2012. gadā puse iedzīvotāju, kas pakļauti nabadzības riskam, ir arī dziļi materiāli nenodrošināti, 2014. gadā proporcija jau ir mainījusies, un 40% iedzīvotāju, kas pakļauti nabadzības riskam, ir arī dziļi materiāli nenodrošināti.

28. attēls. „Bērnu (0-18 gadi) dziļa materiālā nenodrošinātība pēc vecāku izglītības līmeņa, %, avots: Eurostat [ilc_peps60]"

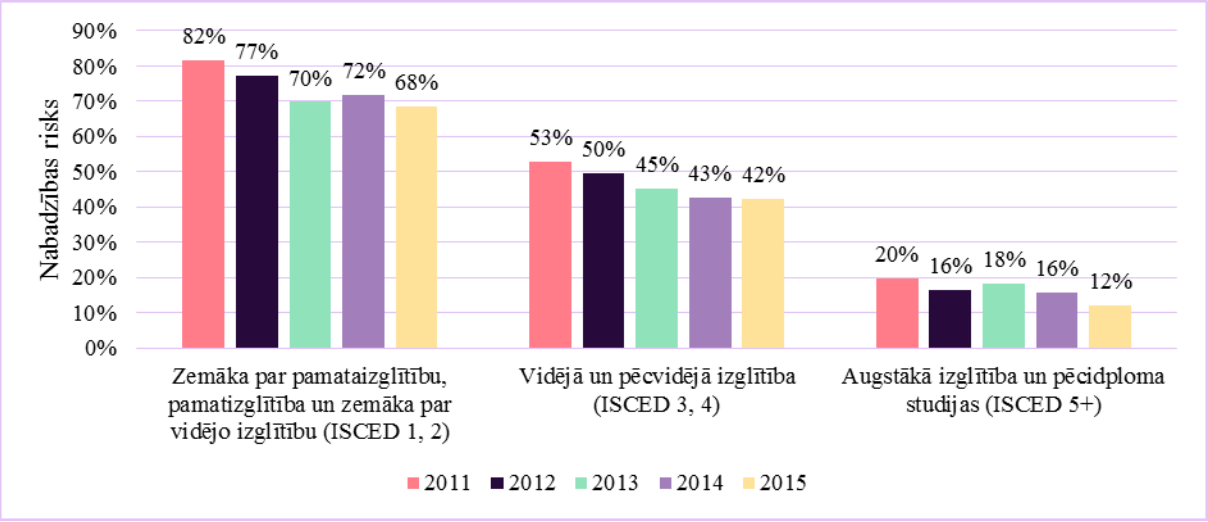

Ekonomiskās izaugsmes rezultātā pārskata periodā par 27% jeb 276 EUR pieauga vidējie ienākumi ģimenēm ar bērniem. Visstraujāk ienākumi pieauga daudzbērnu ģimenēm – par 31% jeb 364 EUR, savukārt lēnāk ienākumi pieauga viena pieaugušā ar vismaz vienu bērnu ģimenēm un divu pieaugušo ar diviem bērniem ģimenēm – par 22%, attiecīgi – 122 un 248 EUR.

A47. Lēnāks ienākumu pieauguma temps (22%) bija vērojams viena pieaugušā, kas audzina vismaz vienu bērnu, ģimenē, kas nozīmē, ka īstenotie pasākumi ģimeņu ienākumu palielināšanai nav bijuši pietiekami mērķtiecīgi, lai straujāk uzlabotu tieši šo ģimeņu ienākumu situāciju un palīdzētu tām mazināt augsto nabadzības risku (skat. 29. attēlu).

2014. gadā nabadzības riska indekss šādās ģimenēs saglabājas augsts – 37% (2012. gadā tas bija 38%). Nedaudz pozitīvāka situācija vērojama ģimenēs, kurās divi pieaugušie audzina 3 vai vairāk bērnus – pārskata periodā ienākumi auguši gandrīz par trešo daļu (31%), bet pieaugums nav bijis pietiekams, lai samazinātos augstais nabadzības riska indekss – pārskata periodā tas ir pat pieaudzis par diviem procentpunktiem (būtisks nabadzības riska indeksa samazinājums vērojams 2015. gadā).

Lai iegūtu pilnīgāku ainu par ģimeņu ienākumiem, nepieciešams aplūkot ienākumus uz vienu mājsaimniecības locekli. Dati par mājsaimniecību rīcībā esošo ienākumu vidēji uz vienu ģimenes locekli rāda, cik krasi samazinās vidējie ienākumu rādītāji tieši nabadzības riskam visvairāk pakļautajām ģimenēm.

29. attēls. „Mājsaimniecību rīcībā esošie ekvivalentie ienākumi skatījumā pēc mājsaimniecību demogrāfiskā tipa (EUR, mēnesī), avots: CSP [iig08]"

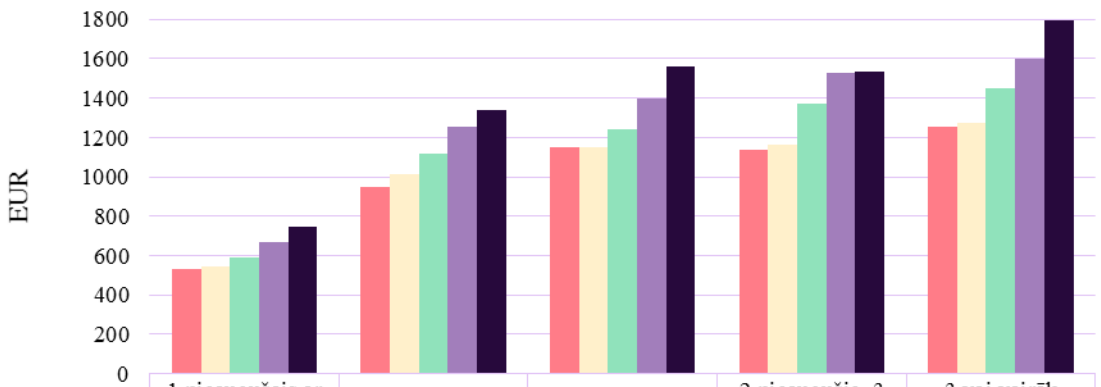

	1 pieaugušais ar vismaz vienu apgādībā esošu bērnu	2 pieaugušie, 1 apgādībā esošs bērns	2 pieaugušie, 2 apgādībā esoši bērni	2 pieaugušie, 3 un vairāk apgādībā esoši bērni	3 vai vairāk pieaugušie ar apgādībā esošiem bērniem
2011	530	948	1153	1135	1257
2012	544	1012	1152	1163	1273
2013	592	1120	1243	1371	1449
2014	666	1252	1400	1527	1602
2015	743	1342	1558	1536	1797

A48. Viena pieaugušā ģimenē, kas audzina vismaz vienu bērnu, vidējie ienākumi uz vienu ģimenes locekli 2013. gadā bija 217 EUR, kas proporcionāli ir tikai 83% no vidējiem ienākumiem uz vienu ģimenes locekli divu pieaugušo ģimenei, kas audzina 3 un vairāk bērnus vai 66% no vidējiem ienākumiem uz vienu ģimenes locekli divu pieaugušo ģimenei, kas audzina divus bērnus, vai 54% no vidējiem ienākumiem uz vienu ģimenes locekli divu pieaugušo ģimenei, kas audzina vienu bērnu.

Lai veiktu ģimeņu vidējo ienākumu uz vienu ģimenes locekli relatīvu salīdzinājumu ar nabadzību raksturojošiem rādītājiem, ir jāapskata ģimeņu ienākumu rādītāji kontekstā ar nabadzības riska slieksni un zemāko kvintiļu augstākajām ienākumu robežām.

30. attēls. „Mājsaimniecību rīcībā esošo ienākumu uz vienu mājsaimniecības locekli dinamika dažāda demogrāfiskā tipa mājsaimniecībās, salīdzinājumā ar nabadzības riska un ienākumu augstākajām robežām pirmajām trīs kvintilēm (EUR, mēnesī) avots: EU-SILC apsekojums par 2011.-2015. gadu"

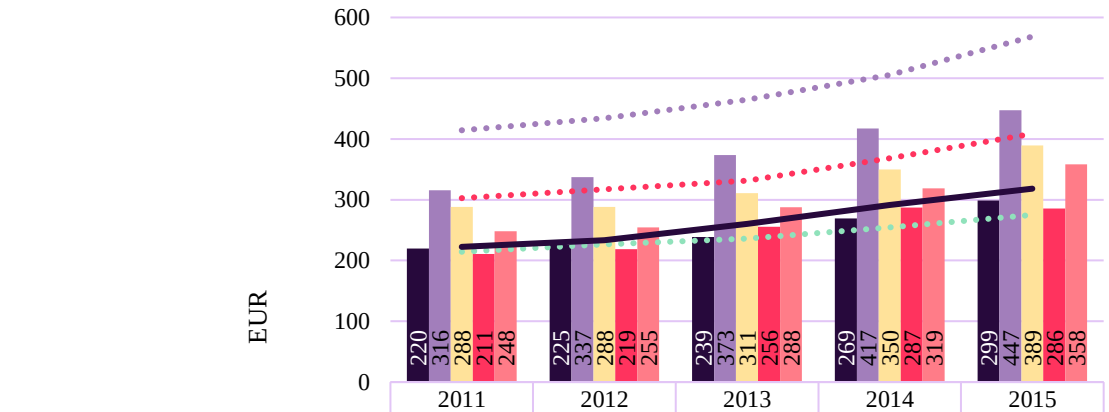

	2011	2012	2013	2014	2015
Nepilna ģimene (vismaz viens apgādībā esošs bērns)	220	225	239	269	299
2 pieaugušie, 1 apgādībā esošs bērns	316	337	373	417	447
2 pieaugušie, 2 apgādībā esoši bērni	288	288	311	350	389
2 pieaugušie, 3 un vairāk apgādībā esoši bērni	211	219	256	287	286
3 vai vairāk pieaugušie ar apgādībā esošiem bērniem	248	255	288	319	358
Pirma kvintile	214	227	236	255	275
Otrā kvintile	303	317	331	368	409
Trešā kvintile	414	434	465	505	569
Nabadzības riska slieksnis (1 pers.mājsaimn.)	223	233	260	291	318

Izvērtējuma periodā ģimenes, kurā viens pieaugušais apgādā vismaz vienu bērnu, vidējie ienākumi uz vienu ģimenes locekli ir zemāki par nabadzības riska slieksni vienas personas mājsaimniecībai – proti, 2013. gadā nabadzības riska slieksnis vienas personas mājsaimniecībai sasniedza 260 EUR, kas būtiski pārsniedz minētās ģimenes vidējos ienākumus uz vienu mājsaimniecības locekli, kas sasniedz tikai 83% no nabadzības riska sliekšņa.

Nedaudz labākā situācijā ir ģimenes, kurās divi pieaugušie audzina 3 vai vairāk bērnus – izvērtējuma periodā viņu vidējie ienākumi uz vienu ģimenes locekli nedaudz pārsniedz nabadzības riska slieksni (tomēr 2015. gadā ir vērojams vidējo ienākumu samazinājums).

Otrās kvintiles augstāko ienākumu robežu sasniedz un pārsniedz vidējie ienākumi uz vienu ģimenes locekli ģimenēs, kurās divi pieaugušie apgādā divus vai vienu bērnu.

A49. Ģimenēm ar bērniem samērā nozīmīgu ienākumu daļu veido saņemtie transferti, sevišķi nozīmīgi tie ir ģimenēm, kurās viens pieaugušais apgādā vienu vai vairākus bērnus.

Transferti ietver gan sociālos transfertus (valsts, pašvaldības piešķirtās pensijas un pabalsti, izmaksātie uzturlīdzekļi bērniem, stipendijas, sociālās apdrošināšanas pabalsti un kompensācijas, tai skaitā arī citu valstu), gan privātos transfertus (regulāra naudas palīdzība un uzturlīdzekļi (alimenti), kas saņemti no personas, kura dzīvo citā mājsaimniecībā). Jāatzīmē,

ka privātie transferti veido samērā nelielu daļu kopējo transfertu (2014.gadā tie ir 4% no kopējiem transfertiem).

31. attēls. „Mājsaimniecību rīcībā esošo ienākumu uz vienu mājsaimniecības locekli dinamika dažāda demogrāfiskā tipa mājsaimniecībās un transfertu īpatsvars kopējos ienākumos, avots: EU-SILC apsekojums par 2011.-2015. gadu"

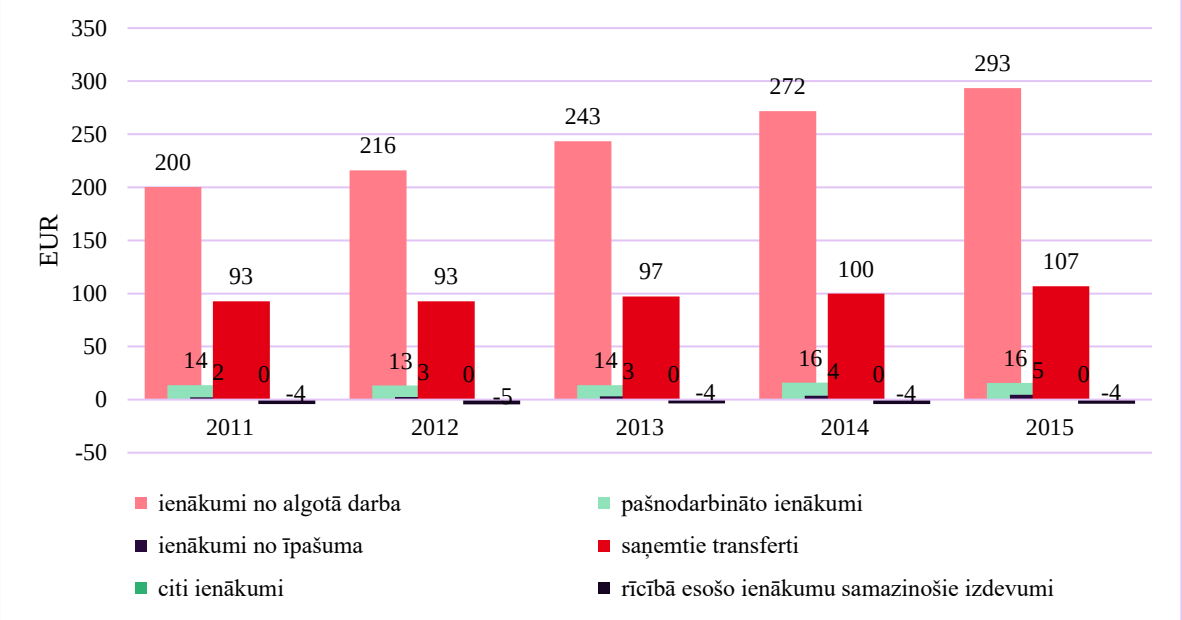

Gandrīz puse šo ģimeņu nevarēja nodrošināt kādu no bērna pamatvajadzībām – kritiskākā situācija ir ar jaunu drēbju iegādi (to nevar atļauties 28% ģimeņu), bērnu vecumam atbilstošu grāmatu iegādi (attiec. 15%), pilnvērtīgas maltītes nodrošināšanu vismaz reizi dienā (11% (gaļa, zivis u.tml.), 14% (svaigi augļi, dārzeņi)), divu apavu pāru nodrošināšanu (11%).

Nedaudz pozitīvāka situācija ir ģimenēs, kurās divi pieaugušie audzina trīs un vairāk bērnus – 16% ienākumu tiek novirzīti mājokļa izmaksu apmaksai. 46% ģimeņu šīs izmaksas ir apgrūtinošs finansiālais slogs, 26% šo ģimeņu ar lielām grūtībām „savelk galus" un vēl 26% ar grūtībām „savelk galus" kopā, t.i., 52% ģimeņu ar grūtībām „savelk galus".

Četrdesmit pieci procenti šo ģimeņu nevarēja nodrošināt kādu no bērna pamatvajadzībām. Kritiskākā situācija veidojas ar šādām bērnu pamatvajadzībām – nevar atļauties iegādāties jaunas drēbes (29%), bērnu vecumam atbilstošas grāmatas (16%), nodrošināt pilnvērtīgu maltīti vismaz reizi dienā (10% (gaļa, zivis u.tml.),13% (svaigi augļi, dārzeņi)), nodrošināt divus apavu pārus (12%).

A50. Latvijā lielāks finansiālais atbalsts tiek sniegts ģimenēm to bērna pirmajos dzīves gados, tomēr nabadzības riska rādītāji izvērtējuma periodā ir augstāki bērniem no 11 līdz 19 gadu vecumam.

Latvijas situācijā raksturīgi, ka lielāks finansiālais atbalsts ģimenēm ar bērniem ir saistīts ar bērna piedzimšanu, kā arī pirmajiem pāris bērna dzīves gadiem, pēc tam finansiālais atbalsts strauji sarūk. Izmantojot EU-SILC apsekojuma datus, var konstatēt nabadzības riska pakāpi arī bērnu vecuma grupu aspektā. 32. attēlā apkopoti dati par pirmsskolas, sākumskolas un pārējām vecuma grupām. Kā redzams minētajā attēlā, bērniem vecumā līdz sešiem gadiem nabadzības

risks kopumā ir zemāks, kā arī izvērtējuma periodā situācija uzlabojusies par 5 procentpunktiem.

Bērniem vecuma grupā no sešu līdz desmit gadu vecumam minētajā periodā situācija ir uzlabojusies tikai par 2 procentpunktiem (būtisks situācijas uzlabojums vērojams 2015. gadā), savukārt augstākie nabadzības riski saglabājas bērniem vecumā no 11 līdz 19 gadiem, lai arī izvērtējuma periodā situācija ir uzlabojusies.

Ņemot vērā nabadzības riska tendences bērnu vecuma grupās, nepieciešams ieviest pasākumus, kas uzlabo ienākumu situāciju bērniem vecumā virs 10-11 gadiem, t.i., 5.-6. klases skolēniem un vecākiem bērniem.

32. attēls. „Nabadzības riska indeksa (%) lielums dažādās bērnu vecuma grupās un tā dinamika, avots: Eurostat [ilc_peps01]"

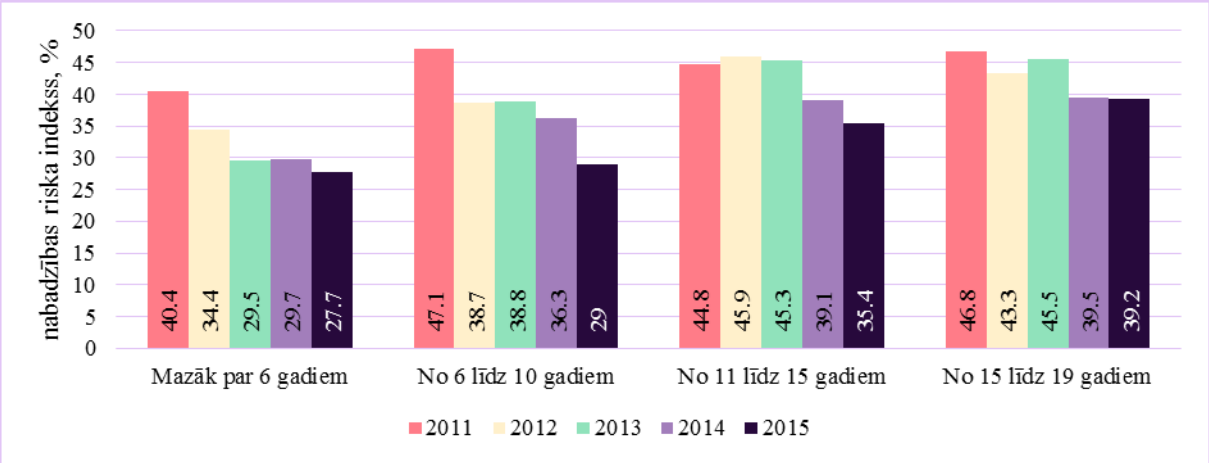

Tālāk sniegti statistiskie portreti nabadzības riskam visvairāk pakļauto demogrāfisko tipu ģimenēm, detalizētāku informāciju iespējams redzēt šī dokumenta 4. pielikumā.

A51. Būtiskākās atšķirības starp ģimenēm ar bērniem ar nepietiekamiem ienākumiem un pārējām ģimenēm ir saistītas ar apgādnieku un apgādājamo proporciju, ienākumu trūkumu no algota darba, vecāku izglītības līmeņa, vecāku veselības stāvokļa.

Viena vecāka ģimenes ar bērnu (bērniem) profili ģimenēm, kam ir nepietiekami ienākumi, un pārējām ģimenēm, atšķiras. Būtiskākās atšķirības viena vecāka ģimenēm ar nepietiekamiem ienākumiem: nedaudz biežāk vecāks ir vecuma grupā 25-34 gadi, ar vidējo izglītību (lai arī ceturtā daļa vecāku ir arī ar augstāko izglītību), biežāk nav ienākumu no algotā darba (24%), biežāk saņem pabalstus – slimības pabalstu, bezdarbnieku pabalstu, ar invaliditāti saistītos pabalstus, mājokļa pabalstus un citus sociālos pabalstus, apgādnieka zaudējuma pabalstus, biežāk dzīvo divistabu mājoklī, tikai 10% šo ģimeņu spēj apmaksāt neparedzētus izdevumus, divas trešdaļas ģimeņu „savelk galus" ar grūtībām vai lielām grūtībām.

Daudzbērnu ģimenes profili ģimenēm, kam ir nepietiekami ienākumi, un pārējām ģimenēm arī atšķiras. Ģimenēm ar nepietiekamiem ienākumiem raksturīgi: 13% no šīm ģimenēm ir viens vai vairāki mājsaimniecības locekļi, kuri nav Latvijas pilsoņi, biežāk vecākiem ir pamatizglītība vai pirmās pakāpes vispārējā izglītība, vecākiem biežāk ir vidējs veselības pašnovērtējums, kā arī viņi biežāk cieš no kādas hroniskas slimības; 14% šo ģimeņu nav ienākumu no algota darba, tās biežāk saņem bezdarbnieka pabalstus, invaliditātes pabalstus, ar izglītību saistītus pabalstus, mājokļa pabalstus un citus sociālos pabalstus. Puse šo ģimeņu īrē

mājokli, un samērā bieži tas ir mājoklis ar samazinātu īri, kā arī biežāk šīs ģimenes dzīvo trīsistabu mājoklī. Tikai 9% šo ģimeņu spēj samaksāt neparedzētus izdevumus, 67% šo ģimeņu „spēj savilkt galus" ar grūtībām un lielām grūtībām, vairāk kā pusei mājokļa izmaksu slogs sagādā lielas grūtības..

Ģimeņu ar pirmsskolas vecuma bērniem profili ģimenēm ar nepietiekamiem ienākumiem un pārējām ģimenēm arī atšķiras. Ģimenēs ar nepietiekamiem ienākumiem vecāki nedaudz biežāk ir vecāki par 45 gadiem, vecāki ir ar pirmās pakāpes vispārējo un vidējo izglītību (piektā daļa ir ar augstāko izglītību), gandrīz trešdaļa vecāku vērtē savu veselības stāvokli kā vidēju, un katrs piektais cieš no kādas hroniskas slimības, ģimenes biežāk dzīvo trīs istabu mājoklī, 15% spēj apmaksāt neparedzētus izdevumus, gandrīz divas trešdaļas „savelk galus" ar grūtībām un lielām grūtībām, nedaudz vairāk kā pusei mājokļa finansiālās izmaksas sagādā grūtības.

Kā atšķiras ģimenes ar bērniem?

38. tabula. „Kopsavilkums par atšķirībām starp ģimenēm ar bērniem, kurām nepietiekami ienākumi,un citām ģimenēm ar bērniem", avots SIA „Jaunrades laboratorija", 2017, balstoties uz EU-SILC apsekojumu"

Rādītājs	Citas gimenes ar bērniem (2012. gads)	Ģimenes ar bērniem un ar nepietiekamiem ienākumiem (2012. gads)
Vecāku ģimenes stāvoklis	Biežāk - precējies (-usies) un dzīvo kopā ar laulāto Biežāk - civillaulība ar juridisku pamatu	Biežāk - nekad nav bijis precējies, atraitnis, šķīries, precējies, bet dzīvo atsevišķi no laulātā Biežāk – civillaulība bez juridiska pamata[94], bez laulības
Vecāku izglītības līmenis	Biežāk – augstākā izglītība	Biežāk – vidējā izglītība
Vecāku veselības stāvoklis		Biežāk – cieš no hroniskas slimības, nedaudz biežāk ir aktivitāšu ierobežojumi
Ienākumu avots	99% ir ienākumi no algota darba 39% ir ienākumi no slimības pabalsta 6% ienākumi no invaliditātes pabalsta	11% nav ienākumu no algota darba 19% ir ienākumi no bezdarbnieka pabalsta 11% ienākumi no invaliditātes pabalsta 7% ienākumi no apgādnieka zaudējuma pabalsta 16% ienākumi no sociālās palīdzības 15% saņem mājokļa pabalstu
Spēja segt neparedzētus izdevumus	48% spēj segt neparedzētus izdevumus	14% spēj segt neparedzētus izdevumus
Ar lielām grūtībām „savelk galus"	7%	32%
Mājokļa izmaksu finansiālais slogs sagādā lielas grūtības	24%	56%

[94] EU-SILC apsekojumā izmantots termins "civillaulība ar/bez juridiska pamatojuma", apzīmē situāciju, kad divas personas pieder vienai mājsaimniecībai, starp tiem ir "laulībai līdzīgas" attiecības, un šīs personas nav precētas vai reģistrētas partnerattiecības (Eurostat 2015).

3.3.2. Iedzīvotāji 65 un vairāk gadu vecumā un to ienākumu situācija

A52. 2014. gadā vecuma grupa 65+ kopumā veido aptuveni vienu ceturto daļu no visiem nabadzības riskam pakļautajiem iedzīvotājiem (salīdzinājumam 2012. gadā – tikai 9%). Trīs gadu laikā šajā vecuma grupā nabadzības riskam pakļauto skaits dubultojies, t.i., audzis no 52 tūkstošiem 2012. gadā līdz 104 tūkstošiem 2014. gadā.

Saskaņā ar CSP sagatavoto iedzīvotāju ikgadējo statistiku 2012. gada sākumā Latvijā ir 379 tūkst. jeb 19% iedzīvotāju, kas ir vecāki par sešdesmit pieciem gadiem. Pārskata perioda laikā šīs vecuma grupas iedzīvotāju skaits pieauga par 0,5%, lai gan kopējais iedzīvotāju skaits samazinājās par 2%. Saskaņā ar Latvijas Bankas[95] speciālistu veidoto iedzīvotāju skaita prognozi šīs vecuma grupas personu īpatsvars turpmākajos gados pieaugs un sagaidāms, ka 2030. gadā sasniegs gandrīz trešo daļu Latvijas iedzīvotāju. Latvijas Bankas speciālisti uzskata, ka iedzīvotāju struktūras maiņa radīs gan lielāku spiedienu uz Latvijas pensiju sistēmas stabilitāti, gan potenciāli izraisīs ekonomiskās attīstības uz iedzīvotāju labklājības izaugsmes bremzēšanos, proti – saruks darbspējīgo personu skaits un arī pensionāru pirktspēja, kas 2012.-2014. gadā bija divas reizes zemāka[96] nekā nodarbinātajai personai.

Latvijas iedzīvotāju dzīves ilgums pakāpeniski pieaug (piemēram, 1935. gadā dzimušai sievietei paredzamais mūža ilgums bija 61 gads, vīrietim – 55 gadi, 1958. gadā jau attiecīgi 72 un 65 gadi[97]). Lai arī dzīves ilguma pieaugums ir pozitīva tendence, Latvijas situācijā jāatzīmē, ka šīs vecuma grupas iedzīvotājiem ir **zems veselības stāvokļa pašnovērtējums** (pārskata periodā tikai vidēji 9% no viņiem to uzskata par labu vai ļoti labu) un mazinās apmierinātība ar dzīvi[98].

Eiropas dzīves kvalitātes apsekojumu rezultāti rāda, ka pakāpeniski samazinās kontakti starp paaudzēm, kā arī pieaug šīs vecuma grupas iedzīvotāju atsevišķa dzīvošana no pārējās ģimenes, kas jau tagad rada lielākus nabadzības riskus un nepieciešamību pēc aprūpes un atbalsta pakalpojumiem. Domājot par apstākļiem, kas uzlabotu šīs vecuma grupas iedzīvotāju dzīves kvalitāti, svarīgas ir iespējas turpināt strādāt algotu darbu vai iesaistīties nevalstiskā sektora aktivitātēs, paļaušanās uz iepriekš veiktajiem uzkrājumiem un/vai kapitālu (diemžēl Latvijai neraksturīga situācija), iespēja paļauties uz taisnīgu sociālās drošības sistēmu (vecuma pensijas, apgādnieka zaudējuma pensijas u.c.), kā arī paļaušanās uz ģimenes locekļu sniegto atbalstu. Šajā vecuma grupā izaicinājumus sagādā mājokļa izmaksu pieaugums, sabiedriskā transporta pieejamība, veselības aprūpes pakalpojumu pieejamība un iespējas iegādāties nepieciešamos medikamentus, kas būtiski ietekmē kopējo dzīves kvalitāti.

2014. gadā vecuma grupa 65+ kopumā veido aptuveni vienu ceturto daļu no visiem nabadzības riskam pakļautajiem iedzīvotājiem (salīdzinājumam 2012. gadā – tikai 9%). Trīs gadu laikā šajā vecuma grupā nabadzības riskam pakļauto skaits dubultojies, t.i., audzis no 52 tūkstošiem 2012. gadā līdz 104 tūkstošiem 2014. gadā (skat. 39. tabulu).

A53. Būtiskākā daļa – četras no piecām nabadzības riskam pakļautajām personām šajā mērķa grupā – ir sievietes, un katra otrā persona – vecumā virs 75 gadiem.

[95] https://www.makroekonomika.lv/latvijas-iedzivotaju-skarba-nakotne Meļihovs, A. "Latvijas iedzīvotāju skarbā nākotne"
[96] https://www.makroekonomika.lv/latvijas-iedzivotaju-skarba-nakotne Meļihovs, A. "Latvijas iedzīvotāju skarbā nākotne"
[97] CSP iedzīvotāju statistikas dati par sagaidāmo dzīves ilgumu.
[98] Eurostat dati: http://ec.europa.eu/eurostat/data/database

Būtiskākā daļa – pat 80% – nabadzības riskam pakļauto šajā vecuma grupā ir sievietes (saskaņā ar statistiskajiem portretiem – biežāk dzīvo vienas, ir atraitnes, personas ar veselības problēmām), kā arī 2014. gadā vairāk nekā puse nabadzības riskam pakļauto bija vecumā virs 75 gadiem (tātad jau iezīmējas konkrētāks portrets – sieviete vecumā virs 75 gadiem ar salīdzinoši nelielu pensiju).

Tas skaidrojams gan ar mūža ilguma atšķirībām sievietēm un vīriešiem, gan arī vidējiem ekvivalentajiem ienākumiem, piemēram, 2014. gadā sešdesmit piecu gadus vecas un vecākas personas vidējie ienākumi mēnesī bija 417 EUR, vīrietim – 475 EUR, bet sievietei 389 EUR (atšķirība 18%). Tāpat vērojamas ienākumu atšķirības pēc vecuma, piemēram, 2014. gadā personām, kas vecākas par 75 gadiem, ienākumi ir par 12% zemāki nekā personām, kas vecākas par 65 gadiem.

39. tabula. „Nabadzības riskam pakļautie iedzīvotāji 65 un vairāk gadu vecumā un iedzīvotāji ar pensiju zem minimālās pensijas, avots: EU-SILC 2011.-2015. gada apsekojums"

Nabadzības riskam pakļautie iedzīvotāji	2011	2012	2013	2014	2015
65+ (tūkst.)	34	52	66	104	131
Vīrieši 65+ (tūkst.)	8	10	13	19	28
Sievietes 65+ (tūkst.)	26	42	53	84	103
65+ (%)	9	14	18	28	35
Vīrieši 65+ (%)	7	9	10	16	23
Sievietes 65+ (%)	10	16	21	33	40
Nacionālais mērķis minimālajai pensijai (20% no bruto vidējās algas)[99]					
Personu skaits ar pensiju zem 20% no bruto vidējās algas valstī (tūkst.)	15	22	28	40	79
Personu īpatsvars ar pensiju zem 20% no bruto vidējās algas valstī (%)	3	5	6	9	17

Lai noteiktu, kā atšķiras mājsaimniecības, kurās dzīvo personas vecumā virs 65 gadiem, tika veikta statistisko portretu analīze no EU-SILC apsekojuma datiem, salīdzinot mājsaimniecības ar nepietiekamiem ienākumiem un pārējās mājsaimniecības (detalizētas tabulas skatīt 4. pielikumā).

Mājsaimniecībām ar nepietiekamiem ienākumiem, kurās dzīvo personas 65+ raksturīgi – respondentam zemāka izglītība, sliktāks veselības stāvoklis, gandrīz puse respondentu ir atraitņi (-nes), gandrīz katrs ceturtais nav Latvijas pilsonis, un puse šādu mājsaimniecību ir viena pieaugušā mājsaimniecība.

Būtiskākās iezīmes, kas raksturīgas mājsaimniecībām ar nepietiekamiem ienākumiem – biežāk respondents ir vecumā virs 65 gadiem (82%), 46% ir atraitņi (-nes) un 49% dzīvo viena pieaugušā mājsaimniecībās, 23% gadījumos respondents nav Latvijas pilsonis. Kopumā mājsaimniecībās ar nepietiekamiem ienākumiem respondentam biežāk ir zemāka izglītība, sliktāks veselības stāvokļa pašvērtējums, respondenti biežāk cieš no kādas hroniskas slimības un biežāk viņiem ir stipri aktivitāšu ierobežojumi. Katrā desmitajā mājsaimniecībā ar nepietiekamiem ienākumiem dzīvo arī bērni.

[99] Normālos tirgus ekonomikas apstākļos, pieaugot ienākuma līmenim, iztikas minumums veidos apmēram 20% no vidējās bruto algas (pie nosacījuma, ka algu pieaugums apsteidz cenu pieaugumu) (Latvijas Vēstnesis 1995).

Šo mājsaimniecību grupā visu pamatpakalpojumu pieejamība ir apgrūtināta gandrīz trešdaļai mājsaimniecību. Raugoties uz ienākumu avotiem, jāatzīmē, ka mājsaimniecībās ar nepietiekamiem ienākumiem ievērojami retāk ir ienākumi no algota darba (tikai 23%, pārējām mājsaimniecībām 72%), 12% saņem mājokļa pabalstus, bet pārējo pabalstu saņemšanas biežums ir līdzīgs gan mājsaimniecībām ar nepietiekamiem ienākumiem, gan pārējām mājsaimniecībām. Jāatzīmē, ka 0,5 % nesaņem vecuma pensiju. Tālrunis ir tikai 92% šo mājsaimniecību, dators ir vēl retāk – tikai katrā ceturtajā mājsaimniecībā.

3.3.3. Zemas darba intensitātes mājsaimniecības un to ienākumi

Darba intensitāte[100] ir darbspējas vecuma mājsaimniecības locekļu ienākumu pārskata periodā un nostrādāto mēnešu skaita attiecība pret kopējo mēnešu skaitu, ko mājsaimniecības locekļi teorētiski varēja nostrādāt. Personas parasti tiek iedalītas piecās darba intensitātes kategorijās, un tiek pieņemts, ka persona dzīvo mājsaimniecībā ar ļoti zemu darba intensitāti, ja darba intensitātes rādītājs ir zemāks par 0,2, un mājsaimniecībā ar zemu darba intensitāti, ja rādītājs ir no 0,2-0,45.

A54. 2014. gadā iedzīvotāji, kas dzīvo ļoti zemas darba intensitātes mājsaimniecībās, veido vienu piekto daļu nabadzības riskam pakļauto iedzīvotāju; neskaitot bērnus – tā ir viena piektā daļa.

Izvērtējuma periodā ir būtiski samazinājies darbspējīgo personu skaits, kas dzīvo ļoti zemas darba intensitātes mājsaimniecībās (33 tūkstoši personu jeb 2,5%). Saskaņā ar CSP datiem[101] izvērtējuma periodā ir pieaudzis darba ņēmēju kopējais skaits valstī par 43 tūkstošiem personu, pieaudzis nodarbinātības līmenis no 56% uz 59% un samazinājies ilgstošo bezdarbnieku skaits no 80 tūkst. uz 46 tūkst. (t.i., par 34 tūkst. personu).

Izvērtējuma periodā par 5,5 tūkstošiem samazinājies personu skaits, kas zaudējušas cerību atrast darbu, un par 11 tūkstošiem personu samazinājies to personu skaits, kas strādāja nepilnu darba laiku, jo nevarēja atrast pilna darba laika darbu[102]. Šie CSP apkopotie rādītāji netieši raksturo pozitīvās izmaiņas attiecībā uz iedzīvotājiem, kas dzīvo ļoti zemas un zemas darba intensitātes mājsaimniecībās.

40. tabula. „Iedzīvotāji iedalījumā pa kvintilēm, kuri mīt mājsaimniecībās ar ļoti zemu darba intensitāti (%), avots: Eurostat [ilc_lvhl13]"

Iedzīvotāji, kuri mīt mājsaimniecībās ar ļoti zemu darba intensitāti, %	2011	2012	2013	2014	2015
Pirmā kvintile	39,1	33,4	36,6	34,4	34,1
Otrā kvintile	11,0	11,8	12,1	7,4	5,9

[100] Eurostat definīcija: Darba intensitāte (WI) ir darbspējas vecuma mājsaimniecības locekļu ienākumu pārskata periodā nostrādāto mēneša skaita attiecība pret kopējo mēnešu skaitu, ko mājsaimniecības locekļi teorētiski varēja nostrādāt. Personas tiek iedalītas piecās darba intensitātes kategorijās: no WI = 0 (nav nodarbināti); 0 < WI < 1; 0 < WI < 0,5 un 0,5 ≤ WI < 1 līdz WI = 1 (pilna nodarbinātība). Tiek pieņemts, ka persona dzīvo mājsaimniecībā ar zemu darba intensitāti, ja WI ≤ 0,2. Skatīts šeit: http://www.csb.gov.lv/statistikas-temas/termini/majsaimniecibas-darba-intensitate-43912.html

[101] http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/Sociala/Sociala__ikgad__nodarb/?tablelist=true&rxid=562c2205-ba57-4130-b63a-6991f49ab6fe

[102] CSP [nbg111] "Nepilna darbalaika iemesli pēc dzimuma", CSP [nbg34] "Ekonomiski neaktīvie iedzīvotāji pēc darba nemeklēšanas iemesla"

Lai arī situācija uzlabojas, tomēr vēl arvien gan bērni, gan darbspējīgas[103] personas, kas dzīvo ļoti zemas darba intensitātes mājsaimniecībās, ir pakļautas augstam nabadzības riskam, un riska rādītāji izvērtējuma periodā ir pieauguši.

41. tabula. „Nabadzības riskam pakļautās darbspējīgās personas un bērni (% no iedzīvotājiem jaunākiem par 60 gadiem), avots: Eurostat [ilc_lvh06]"

Nabadzības riskam pakļautās personas, %	2011	2012	2013	2014	2015
Bērni, kas dzīvo m/s ar ļoti zemu darba intensitāti	79,6	73,0	76,6	68,4	76,9
Bērni, kas dzīvo m/s ar zemu darba intensitāti	45,5	52,7	53,6	58,8	64,6
Darbspējīgas personas, kas dzīvo m/s ar ļoti zemu darba intensitāti	68,8	64,7	68,0	67,8	71,9
Darbspējīgas personas, kas dzīvo m/s ar zemu darba intensitāti	42,0	43,9	43,4	47,7	47,0

2014. gadā gandrīz **8% iedzīvotāju dzīvoja mājsaimniecībā ar ļoti zemu darba intensitāti**. Visbiežāk šādās m/s dzīvo 56-65 gadus vecie (15%); biežāk atraitņi (15%) un šķīrušies (14%); personas ar pamatskolas izglītību (28%); ar sliktu veselības stāvokļa pašvērtējumu (30%) un ļoti sliktu veselības stāvokļa pašvērtējumu (48%); bezdarbnieki (30%); pensionāri (34%); mājsaimnieces (21%); personas ar aktivitāšu ierobežojumiem (53%).

A55. Gandrīz katra trešā zemas darba intensitātes mājsaimniecība (32%) saņem invaliditātes pabalstu, un šis īpatsvars ir vienāds gan mājsaimniecībās ar nepietiekamiem ienākumiem, gan pārējās mājsaimniecībās.

Zemas darba intensitātes mājsaimniecību grupā ir gan mājsaimniecības ar nepietiekamiem ienākumiem un mājsaimniecības ar pietiekamiem ienākumiem. Tām ir gan vienojošas, gan atšķirīgas iezīmes. Piemēram, viena trešā daļa abu tipu mājsaimniecību saņem ienākumus no invaliditātes pabalsta. Turpmāk aprakstīti statistiskie portreti zemas darba intensitātes mājsaimniecībām (detalizētas portretu tabulas ievietotas 4. pielikumā).

A56. Zemas darba intensitātes mājsaimniecībās ar nepietiekamiem ienākumiem dzīvojošajiem ir apgrūtinātas mobilitātes iespējas – tikai katrai piektajai mājsaimniecībai ir automobilis, un gandrīz katrai ceturtajai mājsaimniecībai ir apgrūtināta pieeja sabiedriskajam transportam. Turpretim tikai 5% pārējo zemas darba intensitātes mājsaimniecību ir apgrūtināta sabiedriskā transporta pieejamība.

Būtiskākās **iezīmes, kas atšķir mājsaimniecības ar nepietiekamiem ienākumiem no pārējām mājsaimniecībām,** ir repondenta vecums (24-44 gadi), nedaudz biežāk persona ir dzimusi Latvijas teritorijā (84%), nedaudz biežāk persona nav Latvijas pilsonis (19%), kā arī repondenta izglītība ir pirmās pakāpes vispārējā (24%) un vidējā izglītība (54%). 57% cieš no kādas hroniskas slimības, 4% vērtē savu veselības stāvokli kā ļoti sliktu, un 11% ir stipri aktivitāšu ierobežojumi veselības problēmu dēļ. Mājsaimniecības ar nepietiekamiem ienākumiem biežāk kā pārējās mājsaimniecības mājokli īrē atbilstoši tirgus cenai (16%), un puse (51%) mājsaimniecību mājokli īrē par samazinātu īres maksu. 38% šo mājsaimniecību nevar atļauties datoru, bet 45% šo mājsaimniecību ir dators. Katrai piektajai (22%) no šīm mājsaimniecībām ir automobilis, un gandrīz katrai ceturtajai (23%) mājsaimniecībai ir

[103] Šī rādītāja izpratnē: 18 līdz 59 gadus veci iedzīvotāji

apgrūtināta pieejamība sabiedriskajam transportam. Šie rādītāji netieši norāda, ka šī tipa mājsaimniecībām var būt problēmas ar mobilitāti nodarbinātības jomā. Tikai vienai trešdaļai (34%) šo mājsaimniecību ir ienākumi no algota darba, 5% naudas ienākumi no honorāriem vai pašnodarbinātības, 38% ienākumi no vecuma pabalstiem, gandrīz trešdaļa (32%) saņem invaliditātes pabalstus, viena piektā daļa (21%) saņem bezdarbnieku pabalstus, 27% saņem ar ģimeni/bērniem saistītos pabalstus, kā arī katra ceturtā mājsaimniecība (26%) saņem mājokļa pabalstu.

Pārējās zemas darba intensitātes mājsaimniecībās 41% respondentu ir personas vecumā no 55 līdz 64 gadiem, 30% personu ir dzimušas ārpus Latvijas, un 87% personu ir Latvijas pilsoņi. 29% respondentu ir augstākā izglītība, un 49% ir vidējā izglītība. Puse cieš no kādas hroniskas slimības, un 1,6% vērtē savu veselības stāvokli kā ļoti sliktu, 6% ir stipri aktivitāšu ierobežojumi veselības problēmu dēļ. Divas trešdaļas (66%) šo mājsaimniecību mājokli īrē par samazinātu īres maksu, tikai 7% – par īri atbilstoši tirgus cenai. Divām trešdaļām (67%) šī tipa mājsaimniecību ir dators, bet 24% nevar to atļauties. Atšķirībā no zemas darba intensitātes mājsaimniecībām ar nepietiekamiem ienākumiem šī tipa mājsaimniecību rīcībā biežāk ir automobilis – 45% un salīdzinoši retāk – tikai 5% ir apgrūtināta pieejamība sabiedriskajam transportam. Vairāk nekā pusei (53%) šo mājsaimniecību ir ienākumi no algota darba, katrai desmitajai (11%) ir ienākumi no honorāriem un pašnodarbinātības, 16% saņem bezdarbnieka pabalstus, 47 % – vecuma pabalstus, 20% – slimības pabalstus, kā arī 28% saņem regulārus naudas pārskaitījumus no citām mājsaimniecībām, kas, iespējams, ļauj šīm mājsaimniecībām uzlabot savu ienākumu situāciju.

A57. Atšķiras ienākumu avoti zemas darba intensitātes mājsaimniecībām ar nepietiekamiem ienākumiem un pārējām mājsaimniecībām. Būtiskākās atšķirības ir saistītas ar ienākumiem no algota darba, honorāriem un pašnodarbinātības, ar saņemto pabalstu veidiem un regulāriem naudas pārskaitījumiem, kas tiek saņemti no citām mājsaimniecībām.

Ienākumu avotu profils parādīts 42. tabulā. Kā redzams, abu tipu mājsaimniecībās ir atšķirīga ienākumu avotu struktūra, faktiski tikai invaliditātes pabalstus saņem vienāds daudzums mājsaimniecību. Padziļināti izpētīt būtu vērts saņemtos regulāros naudas pārskaitījumus no citām mājsaimniecībām, jo, iespējams, tie būtiski ietekmē šo mājsaimniecību ienākumu situāciju.

42. tabula. „Mājsaimniecību ienākumu profils (%), avots: EU-SILC apsekojumi par 2012. un 2014. gadiem"

Ienākumu avots, % no mājsaimniecībām	2012. gads		2014. gads	
	Zemas darba intensitātes m/s ar nepietiekamiem ienākumiem	Pārējās zemas darba intensitātes mājsaimniecības	Zemas darba intensitātes m/s ar nepietiekamiem ienākumiem	Pārējās zemas darba intensitātes mājsaimniecības
Darba ņēmēja ienākumi naudā	34	53	38	70
Darba devēja sociālās apdrošināšanas iemaksas	29	50	43	70
Iemaksas privātos pensijas fondos	0,4	6	0,8	1,7

Ienākumu avots, % no mājsaimniecībām	2012. gads		2014. gads	
	Zemas darba intensitātes m/s ar nepietiekamiem ienākumiem	Pārējās zemas darba intensitātes mājsaimniecības	Zemas darba intensitātes m/s ar nepietiekamiem ienākumiem	Pārējās zemas darba intensitātes mājsaimniecības
Ienākumi no honorāriem un pašnodarbinātības	5	11	4	7
Bezdarbnieku pabalsti	21	16	19	21
Vecuma pabalsti	38	47	42	58
Slimības pabalsti	10	20	42	58
Invaliditātes pabalsti	32	32	33	30
Ar izglītību saistītie pabalsti	3	7	8	6
Ar ģimeni, bērniem saistītie pabalsti	27	9	28	24
Mājokļa pabalsti	26	n/a	34	3
Citur neklasificēta sociālā atstumtība[104]	20	3	25	14
Saņemtie regulārie naudas pārskaitījumi no citām mājsaimniecībām[105]	17	28	14	25

A58. Izvērtējuma periodā samazinājies personu skaits, kas strādāja nepilnu slodzi, jo nevarēja atrast pilnas slodzes darbu (par 11 tūkst. mazāk), un kas nestrādāja, jo bija zaudējuši cerības atrast darbu (par 4 tūkst. mazāk), kas norāda uz ekonomiskās situācijas uzlabošanās ietekmi.

CSP regulāri apkopo datus par iemesliem, kāpēc iedzīvotāji strādā nepilnu darba laiku. Kā redzams 43. tabulā, būtiski samazinājies iedzīvotāju skaits, kas nevarēja atrast darbu ar pilnu darba laiku.

43. tabula. „Iemesls nepilnam darba laikam (tūkst. iedzīvotāju), avots: CSP [nbg111]"

Iemesls nepilnam darba laikam (tūkst. iedzīvotāju)	2011	2012	2013	2014	2015
Mācījās, atradās apmācībās vai mācību praksē	5	7	6	5	7
Slimība vai darbnespēja	3	3	2	2	4
Nevarēja atrast darbu ar pilnu darbalaiku	**32**	**34**	**27**	**23**	**21**
Negribēja darbu ar pilnu darbalaiku	**9**	**12**	**15**	**13**	**12**
Pieskatīja savu/-us bērnu/-us	3	2	2	2	2
Citi personiski vai ģimenes apstākļi	**8**	**10**	**10**	**12**	**13**
Ekonomiski iemesli	16	9	5	4	7
Citi iemesli	4	7	4	4	4

Tāpat arī CSP apkopo datus par iemesliem, kāpēc iedzīvotāji ir ekonomiski neaktīvi un nemeklē darbu vispār, kas iekļauti 44. tabulā. Kā redzams tabulā, nedaudz samazinājies

[104] GMI pabalsts , pašvaldības vienreizējo pabalstu ārkārtas situācijā, pabalstus politiski represētajiem, citus pašvaldību piešķirtos mērķa pabalstus (pabalstus bērnu (jaunāku par 16 gadiem) izglītībai un audzināšanai, daļēji apmaksātai ēdināšanai, bērnudārzam u.c

[105] Apsekojumā tiek uzdots jautājums: Vai iepriekšējā kalendārā gada laikā kāds no Jūsu mājsaimniecības ir saņēmis regulāru naudas palīdzību no personas, kura dzīvo citā mājsaimniecībā (izņemot alimentus un naudu sava bērna uzturam)? Piezīme: Lūdzu, neiekļaujiet vārda, dzimšanas dienas un Ziemassvētku naudas dāvanas, kas tiek saņemtas reizi gadā, kā arī lielas vienreizējas dāvanas vai naudas summas, kas saņemtas ilgtermiņa patēriņam, piemēram, mašīnas vai nekustamā īpašuma iegādei, studiju maksas segšanai u.tml.

personu skaits, kas zaudējušas cerības atrast darbu, kā arī pieaudzis personu skaits, kas nestrādā slimības vai darbnespējas dēļ un kam ir personiski vai ģimenes apstākļi, kuru dēļ nevar strādāt.

44. tabula. „Ekonomiski neaktīvo iedzīvotāju iemesli, kādēļ tie nemeklē darbu (tūkst. iedz.), avots: CSP [nbg34]"

Iemesls, kāpēc ekonomiski neaktīvie iedzīvotāji nemeklē darbu (tūkst. iedzīvotāju)	2011	2012	2013	2014	2015
PAVISAM ekonomiski neaktīvie iedzīvotāji, izņemot pensijas[106] saņēmējus un personas, kas mācās	156	153	161	159	160
Darba piedāvājumu gaidīšana no iepriekšējās darbavietas	3	2	3	2	2
Slimība vai darbnespēja	52	55	59	59	67
Personiski vai ģimenes apstākļi[107]	51	51	54	55	58
Sezonas sākuma gaidīšana	n/a	n/a	2	2	n/a
Zaudētas cerības atrast darbu	39	31	31	27	23
Nav vēlēšanās vai nepieciešamības strādāt	6	7	8	13	7
Citi iemesli	5	6	5	2	2

Šajā sadaļā statistiskie portreti ir papildināmi ar kvalitatīvo pētījumu[108] atziņām:

Vairāki autori (I. Viļumsone, A. Pokšāns, O. Čebotarjova, K.Zalāns) secina, ka būtiski ir nabadzības rašanās un izzušanas sociālie aspekti un ka nepieciešama ārējā iejaukšanās, lai varētu sociālai atstumtībai pakļautos cilvēkus atgriezt sabiedrībā. Autori ir pētījuši bezpajumtniekus, sociālā darba klientus un ilgstošos bezdarbniekus, personas ar atkarību no psihoaktīvām vielām u.tml. No vienas puses, paši šo grupu pārstāvji uzskata, ka viņi paši nespēj mainīt savu situāciju, no otras puses, izjūt sabiedrības attieksmi, ka viņi paši vainīgi pie radušās nabadzības situācijas. A.Pokšāns, pētot situāciju par personām ar atkarībām no psihoaktīvajām vielām, secina, ka šajā jomā vēl arvien dominē medicīniska pieeja, un atkarība tiek skatīta kā individuāla problēma ar fizioloģiskiem cēloņiem, nesaskatot, ka atkarību cēloņi ir saistīti ar indivīdu mēģinājumiem pielāgoties neskaidrai un nevienlīdzīgai sociālajai videi.

O. Čebotarjova savā pētījumā secina, ka ilgstošiem sociālā darba klientiem palīdz pozitīvas attiecības ar sociālajiem darbiniekiem, piemēram, tikt galā ar grūtībām pēc ģimenes zaudēšanas. Tās sniedz pāreju no dzīves bez pajumtes uz ģimeniskumu un visbeidzot uz vēlmi veidot savas mājas un ģimenisku vidi.

Apskatot mērķa grupas nabadzības risku kontekstā, zemas darba intensitātes mājsaimniecībās dzīvojošās personas ir pakļautas visaugstākajiem nabadzības riskiem (2014.gadā pieaugušie 75%, bērni 82%). Balstoties uz kvalitatīvajos pētījumos izdarītajiem secinājumiem, viens no veidiem, kā pētīt nabadzības aspektus, ir pieņēmumi par nabadzības apli (angliski - circle of poverty), kurā cilvēks iekļūst dažādu sociālu un ekonomisku faktoru mijiedarbības rezultātā un no kura izkļūt ir izteikti apgrūtināti (Marger 2007). Šādi piemēri personu un mājsaimniecību dzīvēs sasaucas ar situāciju zemas darba intensitātes mājsaimniecībās - zemi individuālie

[106] Izņemot personas, kuras aizgājušas vecuma pensijā, izdienas pensijā, to profesiju pārstāvji, kuriem ir paredzēta iespēja pensionēties ātrāk, kā arī ekonomisku iemeslu dēļ priekšlaicīgi pensionējušās personas.
[107] Iekļautas personas, kuras darbu pārtrauca grūtniecības vai dzemdību atvaļinājuma dēļ, kurām bija jāpieskata savi bērni, jāaprūpē kopjams pieaugušais vai citu personīgu vai ģimenes apstākļu dēļ.
[108] Izmantoto kvalitatīvo pētījumu sarakstu skatīt Pielikumā.2.3. sadaļā Sociālantropoloģiskā pieeja iepriekš veikto pētījumu analīzē

ienākumi, kas ir kavēklis izglītības iegūšanai. Tas savukārt ievērojami ietekmē potenciālās darba iespējas, kas ietekmē indivīda ienākumus. Šāds skatījums nabadzību attēlo kā konkrētu apstākļu kopumu, taču līdz ar to rada arī vīziju par situāciju, kura var tikt pārmantota no paaudzes uz paaudzi, un bez ārējas iejaukšanās cilvēki vairākās paaudzēs var dzīvot nabadzības apļa ietvaros (K.Zalāns). K.Zalāna secinājumi balstīti uz izdzīvošanas stratēģiju izpēti pilsētvidē, padziļināti pētot dzīvi patversmēs.

Ieteikums: veidot atbalsta pasākumu kompleksu, kuru īstenojot var tikt mazināti riski nabadzības un nepietiekamu ienākumu situācijas pārmantošanai, iekļaujot gan pasākumus bērnu materiālam atbalstam, gan palīdzot pilnveidot bērnu un vecāku sociālās prasmes, kas nepieciešamas.

3.3.4. Zemo darba algu saņēmēju mājsaimniecības un to ienākumi

Saskaņā ar Eurostat definīciju[109] ar zema atalgojuma saņēmējiem saprot tos strādājošos, kas saņem divas trešdaļas vai mazāk no vidējās algas valstī. Otrs variants ir kā robežšķirtni lietot minimālās algas apmēru, kas arī ir izvēlēts kā kritērijs šī izvērtējuma ietvaros.

A59. Izvērtējuma periodā samazinās strādājošo īpatsvars, kas saņem minimālo algu un zemāku (no 26% 2012. gadā uz 23% 2014. gadā). Ja par atskaites punktu ņem 2012. gadā spēkā esošo minimālo algu (285 EUR), tad strādājošo īpatsvars ar šādu un zemāku algu sarucis no 26% 2012. gadā uz 15% 2014. gadā.

Uz zemo darba algu saņēmējiem attiecas grūtības, kas saistītas ar nozarēm, kurās kopumā dominē zemas algas, un ar nozarēm, kurās dominē zemas oficiālās algas, kas tiek papildinātas ar „aplokšņu" algām, kā arī reģionālās atšķirības. Darba ņēmēju sadalījums pēc darba ienākumu lieluma mēnesī (bruto darba alga) parādīts 34. attēlā, kurā uzskatāmi redzama ietekme minimālās algas pārskatīšanai 2014. gadā un darba algu intervālos no 700-1000 EUR un pakāpenisks pieaugums izvērtējuma periodā no 1000-1500 EUR.

33. attēls. „Darba ņēmēju skaits ar ienākumiem minimālās algas līmenī vai zemāk reģionu līmenī (%), avots: CSP [dsg14]"

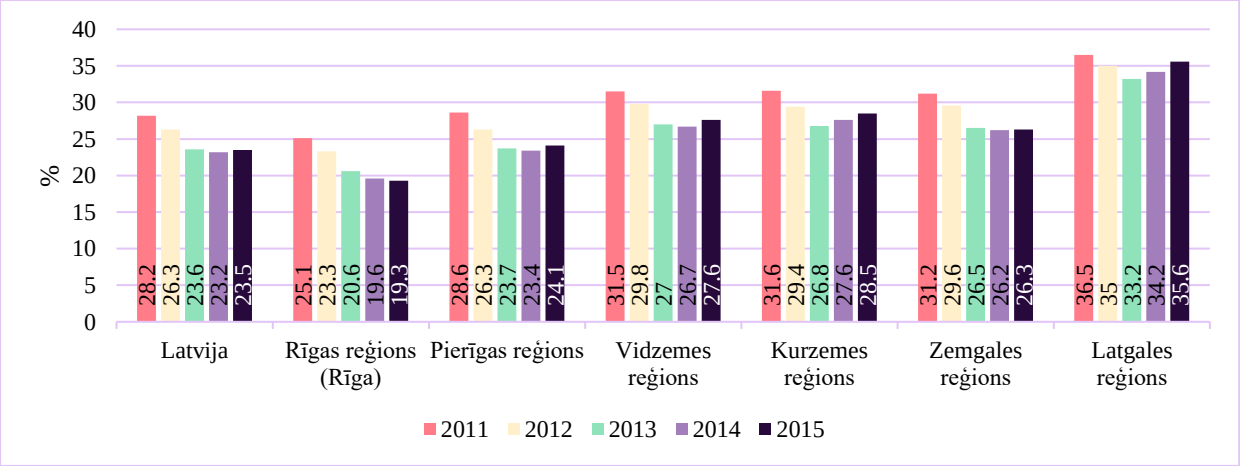

[109] ac.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Wages_and_labour_costs/lv#Zema_atalgojuma_sa.C5.86.C4.93m.C4.93ji

34. attēls. „Darba ņēmēju skaita sadalījums pēc darba ienākumu lieluma (EUR, bruto mēnesī), avots: CSP [dsg11]"

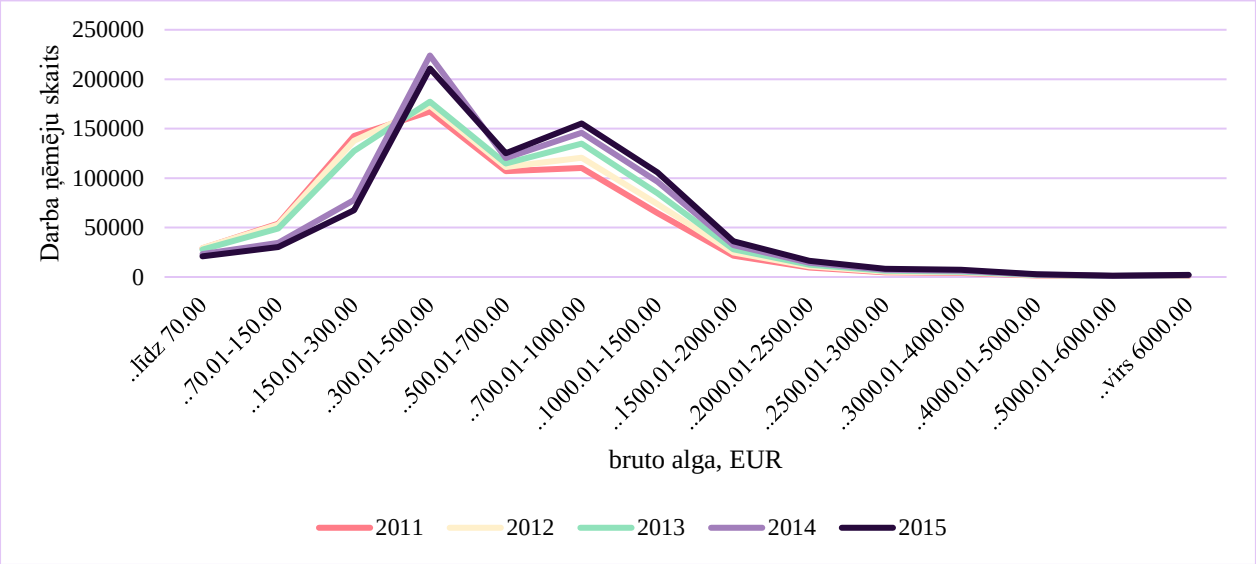

Minimālā darba alga: 2012. un 2013. gadā - 284,57 EUR; 2014. gadā - 320 EUR; 2015. gadā – 360 EUR.

A60. Saskaņā ar Eirobarometra pētījumu[110] Latvijā 2012. gadā 11% iedzīvotāju bija saņēmuši aplokšņu algas, kā arī 11% iedzīvotāju bija veikuši nedeklarētu apmaksātu darbu.

ES nedeklarēts darbs ir definēts kā jebkādas apmaksātas darbības, kas pēc sava rakstura ir likumīgs, bet ko nedeklarē valsts iestādēm, ņemot vērā dalībvalstu tiesiskā regulējuma sistēmas atšķirības. Plašākais ES līmeņa Eirobarometra pētījums „Nedeklarēts darbs ES" šajā jomā tika publicēts 2014. gada martā, lauka darbs noticis 2013. gada pavasarī. Saskaņā ar šī pētījuma datiem 11% Latvijas iedzīvotāju pēdējo 12 mēnešu laikā bija saņēmuši aplokšņu algu (34% par regulāru darbu, 18% par virsstundām un 38% gan par regulāru darbu, gan virsstundām), nedaudz vairāk nekā viena trešā daļa (36%) gadā saņēmusi summu līdz 100 EUR, katrs piektais (21%) saņēmis summu no 101-500 EUR un gandrīz katrs piektais (19%) summu, kas lielāka par 500 EUR. 16% iedzīvotāju aplokšņu algās saņemtā summa veido līdz 24% no viņu gada ienākumiem, 19% attiecīgi 25-49% no gada ienākumiem, 21% attiecīgi 50-74% un 23% attiecīgi no 75 – 100% no gada ienākumiem. Aplokšņu algas konstatētas dažāda lieluma uzņēmumos.

11% Latvijas iedzīvotāji papildus regulārajam darbam ir iesaistījušies nedeklarētās apmaksātās aktivitātēs pēdējo 12 mēnešu laikā. Populārākās jomas, kurās gūti nedeklarēti ienākumi, ir mājokļa remonts, dārza darbi, auto remonts, pārcelšanās pakalpojumi, bērnu uzraudzības pakalpojumi u.c. Ņemot vērā nelielo izlasi, šai detalizētajai informācijai ir tikai ilustratīvs raksturs, kas ieskicē nereģistrēto ienākumu tēmu.

Mājsaimniecībām, kurās vismaz viens strādājošais saņem minimālo vai zemāku algu, un mājsaimniecība ir ar nepietiekamiem ienākumiem, ir šāds raksturojums: 57% respondentu

[110] http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/archives/ebs/ebs_402_en.pdf

dzīvo bez partnera, un 47% mājsaimniecību dzīvo bērni, kā arī respondentiem biežāk ir zemāka izglītība, kas var liecināt par darba tirgū pieprasītu prasmju trūkumu.

Šīs mērķa grupas padziļinātai analīzei tika izveidoti statistiskie portreti, analizējot mājsaimniecības, kurās vismaz viens strādājošais saņem minimālo vai zemāku algu. Līdzīgi kā iepriekšējās sadaļās mājsaimniecības tika sagrupētas divās daļās – mājsaimniecības ar nepietiekamiem ienākumiem un pārējās mājsaimniecības (detalizētas tabulas skatīt 4. pielikumā).

Mājsaimniecības ar nepietiekamiem ienākumiem atšķir tas, ka tās pārstāvošais respondents biežāk ir vecumā līdz 54 gadiem, vairāk nekā puse ir viena pieaugušā mājsaimniecības, katrs piektais nav Latvijas pilsonis, ir ar zemāku izglītību, nedaudz sliktāku veselības stāvokli, biežāk tās ir ģimenes ar bērniem (47%), katra desmitā mājsaimniecība jau saņem pašvaldības sociālo palīdzību. Jāatzīmē, ka darba devēja sociālās apdrošināšanas iemaksas tiek veiktas tikai par 85% strādājošo šajās mājsaimniecībās (salīdzinājumam – ienākumi no algota darba ir 94% šo mājsaimniecību), kas liecina par zemāku sociālās aizsardzības līmeni šo mājsaimniecību grupā.

3.3.5. Personu ar invaliditāti mājsaimniecības un to ienākumi

A61. Mājsaimniecības, kurās dzīvo personas ar invaliditāti, ir gan mājsaimniecību ar nepietiekamiem ienākumiem, gan pārējo mājsaimniecību grupā. Būtiskākās atšķirības starp mājsaimniecībām nepietiekamiem ienākumiem un pārējām mājsaimniecībām ir saistītas ar respondenta izglītības līmeni, mājsaimniecības ienākumu avotu struktūru – īpaši ienākumiem no algota darba, kā arī pamatpakalpojumu pieejamību, piemēram, sabiedriskā transporta.

Saskaņā ar politikas dokumentiem[111] personas ar invaliditāti, bet jo īpaši personas ar I un II invaliditātes grupu, ir vienas no mazaizsargātākajām sabiedrības grupām. Sevis finansiāla uzturēšana un ienākumu gūšana šīm personām salīdzinājumā ar cilvēkiem, kuriem ir III invaliditātes grupa, ir vairāk ierobežota viņu funkcionālo vai veselības traucējumu dēļ, bet savu ikdienas pamatvajadzību apmierināšanai un sava veselības stāvokļa saglabāšanai šīm personām ir nepieciešami lielāki finanšu līdzekļi. Minētajām personām aprūpei biežāk ir nepieciešama citu cilvēku (tuvinieku nodrošināta aprūpe vai pašvaldības nodrošināti sociālās aprūpes pakalpojuma sniedzēji u.c.) palīdzība ikdienas darbību un pienākumu veikšanai. 2012. gadā atbilstoši VSAA datiem valstī bija 153 tūkstoši personu ar invaliditāti, no kuriem I grupā – 19 tūkstoši, II grupā – 76 tūkstoši, III grupā – 51 tūkstotis, un bērni – 7,5 tūkstoši. 2012. gadā III invaliditātes grupā aptuveni 33% ir nodarbinātas vai pašnodarbinātas personas, bet samazinās līdz 17% II grupā un 7% I grupā.

45. tabula. „Personu ar invaliditāti nodarbinātības un ienākumu grupu pārskats, avots: VSAA, CSP, LM"

Skaits (tūkst. iedzīvotāju)	2011	2012	2013	2014	2015
Personas ar invaliditāti (VSAA)	146	151	157	162	166
Nodarbinātas personas ar invaliditāti (VSAA)	31	33,5	36,5	40	40,5

[111] Informatīvais ziņojums „Par valsts atbalsta palielināšanu personām ar invaliditāti" , skatīts: http://www.lm.gov.lv/upload/tiesibu_aktu_projekti_2/lmzino_050413.pdf

Nodarbinātu personu ar invaliditāti īpatsvars kopējā personu skaitā	21%	22%	23%	25%	24%
Ekonomiski neaktīvas personas ar invaliditāti un ilgstoši darbnespējīgas personas[112](CSP)	41	42	54	58	52
Personas ar invaliditāti, GMI pabalsta saņēmēji	5,5	5,4	5,1	4,5	4,1
Personas ar invaliditāti ar trūcīgas personas statusu	11,3	11,6	11,9	10,8	9,9
Bērni ar invaliditāti, GMI saņēmēji	1,5	1,3	1	0,7	0,5
Bērni ar invaliditāti ar trūcīgas personas statusu	2,5	2,3	1,9	1,6	1,4

Izmantojot 45. tabulā apkopoto informāciju, kas parāda, ka kopējais personu ar invaliditāti skaits izvērtējuma periodā pieaug par 7%, straujāk pieaug personu ar invaliditāti nodarbinātības līmenis – par 19%, kā arī samazinās personu ar invaliditāti, GMI pabalsta saņēmēju skaits, par 16%, un personu ar trūcīgas personas statusu skaits samazinās par 7%.

Analizējot EU-SILC 2012. gada datus par mājsaimniecībām, tika veikta analīze, atlasot mājsaimniecības, kurām ir ienākumi no invaliditātes pabalsta[113]. Līdzīgi kā iepriekš šīs mājsaimniecības pēc to ienākumiem tika sadalītas divās grupās – ar nepietiekamiem ienākumiem un pārējās mājsaimniecības (detalizēti dati iekļauti 4. pielikumā).

Būtiskākās iezīmes, kas atšķir mājsaimniecības ar nepietiekamiem ienākumiem, kurās dzīvo persona ar invaliditāti, ir izglītības līmenis (zemāka izglītība) un nodarbinātība, proti, mājsaimniecībai retāk ir ienākumi no algota darba. Iespējams, mājsaimniecībās ar nepietiekamiem ienākumiem biežāk dzīvo personas ar I un II invaliditātes grupu – diemžēl šo aspektu no apsekojuma datiem nav iespējams precizēt. 5% šo mājsaimniecību nav tālruņa, pusei nav datora (turpretim 79% turīgāko mājsaimniecību ir dators), kā arī automobilis ir tikai trešajai daļai mājsaimniecību (turpretim 60% turīgāko mājsaimniecību ir automobilis).

46. tabula. „Mājsaimniecību respondentu, kas saņem invaliditātes pabalstu, izglītības līmenis (%), avots: EU-SILC apsekojumi par 2012. un 2014. gadiem"

Izglītības līmenis, %	2012. gads		2014. gads	
	Pārējās mājsaimniecības	Mājsaimniecības ar nepietiekamiem ienākumiem	Pārējās mājsaimniecības	Mājsaimniecības ar nepietiekamiem ienākumiem
Pamatizglītība	0,5	3,5	0,9	2,1
Pirmās pakāpes vispārējā	7	21	7	19
Vidējā izglītība	48	56	41	46
Pēcvidusskolas neterciārā izglītība	12	9	10	15
Augstākā izglītība	33	11	42	18

Katrai ceturtajai mājsaimniecībai ar nepietiekamiem ienākumiem ir apgrūtināta iespēja izmantot sabiedrisko transportu (turpretim pārējām tikai 13%). Tas nozīmē, ka mājsaimniecībās ar nepietiekamiem ienākumiem ir lielākas mobilitātes grūtības. Šīm mājsaimniecībām arī nav pieejamas iespējas, ko mājsaimniecības ienākumu situācijas

[112] CSP dati: NB27. Ekonomiski neaktīvie iedzīvotāji pēc statusa pa ceturkšņiem, skaits 4.ceturkšņa beigās.
[113] EU-SILC apsekojumā nav iespējams atlasīt un analizēt respondentus – personas, kam administratīvi ir piešķirta invaliditātes grupa, tāpēc izmantots mājsaimniecību atlases kritērijs – saņem invaliditātes atbalstu.

uzlabošanās gadījumā varētu sniegt pieeja interneta resursiem un attālinātam darbam. Lielāka varbūtība mājsaimniecībai būt ar nepietiekamiem ienākumiem ir, ja tajā ir bērni, kas apliecina ekspertu intervijās pausto priekšlikumu paredzēt sociālo aizsardzību bērniem ne tikai apgādnieka zaudējuma gadījumā, bet arī gadījumos, ja apgādnieks pilnībā vai daļēji zaudē darbaspējas.

47. tabula. „Mājsaimniecību, kas saņem invaliditātes pabalstus, ienākumu avoti (%), avots: EU-SILC 2012. un 2014. gadu apsekojumi"

Ienākumu avoti, %	2012. gads		2014. gads	
	Pārējās mājsaimniecības	Mājsaimniecības ar nepietiekamiem ienākumiem	Pārējās mājsaimniecības	Mājsaimniecības ar nepietiekamiem ienākumiem
Ir ienākumi no algota darba	90	57	95	54
Ir ienākumi no honorāriem vai pašnodarbinātības	14	11	11	12
Ir ienākumi no vecuma pabalstiem	24	30	29	26
Ir ienākumi no invaliditātes pabalsta	100	100	100	100
Ir ienākumi no ar ģimeni, bērniem saistītiem pabalstiem	19	31	31	20
Ir ienākumi no mājokļa pabalsta (pabalsts īres vai komunālo maksājumu segšanai, t.sk. natūrā)	2	23	4	36
Regulāri saņemti pārskaitījumi no citām mājsaimniecībām	7	9	7	8

A62. Personu ar invaliditāti skatījumā jomas, kurās steidzami nepieciešami uzlabojumi, ir medicīnas pakalpojumi un pabalstu sistēma, kā arī subsidētās darba vietas.

Izmantojot Tiesībsarga mājaslapā publicēto pētījumu[114], secināts, ka svarīgākās valsts un pašvaldību darbības jomas personu ar invaliditāti skatījumā, kurās nepieciešami steidzami uzlabojumi, ir medicīnas pakalpojumi un pabalstu sistēma (attiecīgi 53% un 52% respondentu tās nosaukuši kā trīs vissvarīgākās jomas); subsidētās darba vietas un medicīnas rehabilitācijas pakalpojumi ir nākamās biežāk minētās jomas (attiecīgi 30% un 29%). Rūpējoties par bērniem ar invaliditāti, par vissvarīgākajām, steidzami uzlabojamām valsts un pašvaldību iestāžu darbības jomām tiek atzītas pabalstu sistēma (48%), medicīnas un medicīnas rehabilitācijas pakalpojumi (attiecīgi 46% un 44%) un iekļaujoša izglītība (29%).

3.4. Sabiedrības attieksme pret rīcībpolitikas pasākumiem un mērķa grupām

ES sabiedriskās domas aptaujās regulāri tiek veikti mērījumi par to, kā iedzīvotāji vērtē sociālekonomisko stāvokli valstī un savas mājsaimniecības finansiālo stāvokli, t.s. Patērētāju sentimenta indeksu. Iedzīvotāji atbild uz 12 jautājumiem (skat. 5. pielikumu), tajā skaitā arī uz jautājumiem: „Kā ir mainījusies Jūsu mājsaimniecības finansiālā situācija pēdējo12 mēnešu laikā?", „Kā, pēc Jūsu domām, mainīsies Jūsu mājsaimniecības finansiālais stāvoklis nākamo

114 http://www.tiesibsargs.lv/uploads/content/legacy/ANO_invaliditates_konvencija_Personu_ar_invaliditati_aptauja_2014.pdf, kvantitatīvs pētījums, datu ieguvi nodrošinot ar multimodālu pieeju, kā pamata metodes izmantojot datorizētas intervijas internetā (CAWI) un/ vai datorizētas telefonintervijas, sasniegti 266 respondenti.

12 mēnešu laikā?", tiek lūgts arī raksturot savas mājsaimniecības finansiālo stāvokli (spēj iekrāt, „savelk galus", izmanto iekrājumus, ir parādos).

Izmantojot respondentu sniegtās atbildes, tiek aprēķināts indekss, ņemot vērā pozitīvo un negatīvo atbilžu īpatsvaru (pozitīvās atbildes raksturo finansiālā stāvokļa uzlabošanos, negatīvās – pasliktināšanos), maksimālās indeksa vērtības ir: -100 punkti, ja visi respondenti izvēlētos negatīvās atbildes, un +100 punkti, ja visi respondenti izvēlētos pozitīvās atbildes.

Šo rādītāju var aprēķināt katru mēnesi un sasaistīt ar plašsaziņas līdzekļos atspoguļotajiem viedokļiem, kas skar mājsaimniecību finansiālo situāciju, un aptaujas rezultātiem, tādējādi regulāri vērojot iedzīvotāju noskaņojumu.

Izvērtējuma periodā sabiedrības noskaņojums par mājsaimniecības finansiālo stāvokli uzlabojās, kas var liecināt, ka pieaug arī uzticēšanās valsts īstenotajai politikai. Būtiskākie Izvērtējuma jautājumi, uz kuriem jārod atbildes šīs sadaļas ietvaros:

- Vai sabiedrība akceptē un uzskata par piemērotiem rīcībpolitikas pasākumus, kas vērsti uz ienākumu palielināšanu?
- Vai sabiedrība akceptē rīcībpolitikā ietvertās mērķa grupas kā tādas, kurām visvairāk sniedzama palīdzība ienākumu situācijas uzlabošanai?

Būtiskākie avoti, lai sniegtu atbildes uz šiem jautājumiem, ir sabiedriskās domas aptaujas, kas veiktas laika posmā no 2012. līdz 2015. gadam, un ekspertu interviju rezultāti, kā arī sociālantropoloģisko pētījumu rezultāti.

Viena no tēzēm, kas tika sintezēta ekspertu interviju rezultātā, saistīta ar pieņēmumu, ka Latvijas sabiedrība kopumā neapzinās ienākumu nevienlīdzību un sociālo atstumtību kā risināmu problēmu. Otra tēze saistīta ar sabiedrībā izplatītu pieņēmumu, ka katrs indivīds pats ir pilnībā atbildīgs par savu dzīvi un, ja viņš ir nabadzīgs, tā ir viņa paša izraisīta problēma.

A63. Latvijas sabiedrība (puse iedzīvotāju) kā vienu no aktuālākajām jomām, par ko būtu jārūpējas valstij un pašvaldībām attiecībā uz personām ar invaliditāti, līdztekus medicīnas pakalpojumiem uzskata pabalstu sistēmu. Tātad sabiedrība akceptē, ka personas ar invaliditāti – gan pieaugušie, gan bērni – ir atbalstāmi ienākumu situācijas uzlabošanā.

2014. gada septembrī Tiesībsarga birojs sadarbībā ar pētījumu uzņēmumu „Factum" veica Latvijas **sabiedrības aptauju par personu ar invaliditāti tiesībām**[115]. Izmantojot tiešo interviju metodi, aptaujā tika sasniegti 1033 respondenti, kas reprezentē Latvijas iedzīvotāju vecumā no 18 līdz 74 gadiem viedokli. Vērtējot sabiedrības attieksmi pret cilvēkiem ar dažāda veida invaliditāti, vairāk aizspriedumu un lielāka distancēšanās vērojama pret cilvēkiem ar garīga rakstura traucējumiem. Gandrīz katrs trešais respondents uzskata, ka personām ar garīga rakstura traucējumiem sabiedrības dzīvē nebūtu jāpiedalās. Vairāk nekā puse iedzīvotāju uzskata, ka cilvēkiem ar cita veida invaliditāti būtu pilnā mērā jāpiedalās sabiedrības dzīvē, un aptuveni trešā daļa uzskata, ka sabiedrības dzīvē būtu jāpiedalās ierobežoti. Vērtējot personu

[115] Skatīts 21.07.2017. šeit: http://www.tiesibsargs.lv/uploads/content/legacy/ANO_invaliditates_konvencija_Latvijas_iedzivotaju_aptauja_2014.pdf 20.06.2017.

ar invaliditāti dzīves kvalitātes izmaiņas pēdējo piecu gadu laikā, aptuveni trešā daļa respondentu uzskata, ka tā ir uzlabojusies, un vēl viena trešā daļa piekrīt, ka tā nav mainījusies. Katrs desmitais uzskata, ka dzīves kvalitāte personām ar invaliditāti Latvijā ir pasliktinājusies, salīdzinot ar 2010. gadu. Aptuveni katram piektajam nav viedokļa par šo jautājumu.

Respondentiem tika uzdots arī jautājums: „Lūdzu, norādiet trīs, Jūsuprāt, svarīgākās jomas, par kurām valsts un pašvaldību iestādēm būtu jārūpējas, domājot par bērniem un pieaugušajiem ar invaliditāti?" Puse kā vienu no svarīgākajām jomām izvēlas **pabalstu sistēmu** (šī ir otrā populārākā atbilde, pirmā ir medicīnas pakalpojumi). Izmantojot šīs aptaujas rezultātus, var secināt, ka sabiedrība personas ar invaliditāti – gan pieaugušos, gan bērnus – akceptē kā tādas, kurām sniedzama palīdzība ienākumu uzlabošanai.

A64. Gandrīz puse Latvijas iedzīvotāju (interneta lietotāji) ir atbalstījuši 2013. gadā izskanējušo Pasaules Bankas ierosinājumu samazināt finansējumu pabalstiem, uz kuriem var pretendēt ikviens, un atvēlēt vairāk naudas mazturīgo pabalstiem. Tomēr pretēju viedokli pauda vairāk nekā viena trešā daļa Latvijas iedzīvotāju, līdz ar to atbalstītājiem ir neliels pārsvars 10 procentpunktu apmērā.

2013. gada vasarā, kad plašsaziņas līdzekļos izskanēja informācija, ka, lai mazinātu nabadzību un sociālo atstumtību Latvijā, Pasaules Banka[116] ir ierosinājusi valsts politikas veidotājiem samazināt finansējumu pabalstiem, uz kuriem var pretendēt ikviens, un atvēlēt vairāk naudas nabadzīgāko iedzīvotāju atbalstam. TNS Latvia veica tiešsaistes aptauju[117], lai noskaidrotu Latvijas ekonomiski aktīvo iedzīvotāju viedokli, uzdodot jautājumu: „Lai mazinātu nabadzību, Pasaules Banka ir ierosinājusi valsts politikas veidotājiem samazināt finansējumu pabalstiem, uz kuriem var pretendēt ikviens, un atvēlēt vairāk naudas mazturīgo pabalstiem. Vai Jūs personīgi atbalstāt šādu risinājumu?". Šo ierosinājumu atbalstīja gandrīz puse (47%) iedzīvotāju vecumā no 18 līdz 55 gadiem. Pārliecinošu piekrišanu (atbildi „noteikti, jā" pauda 15 % respondentu, un atbildi „drīzāk, jā" - 32 % respondentu). Kā savā tīmekļvietnē norādījuši TNS Latvia pārstāvji – salīdzinoši biežāk šo ierosinājumu ir atbalstījuši vīrieši, iedzīvotāji ar pamatizglītību, tie, kas pēc nodarbošanās ir strādnieki un ar mēneša ienākumiem līdz 142 EUR mēnesī vidēji uz vienu ģimenes locekli.

Savukārt Pasaules Bankas ierosinājumu neatbalsta 39% Latvijas ekonomiski aktīvo iedzīvotāju (atbildi „noteikti, nē" sniedza 13% respondentu, bet atbildi „drīzāk, nē" - 26% respondentu). Noraidījumu ierosinājumam biežāk paudušas sievietes, Latgales iedzīvotāji un iedzīvotāji ar augstāko izglītību. 14% aptaujas dalībnieku nesniedza konkrētu viedokli šajā jautājumā.

A65. Gandrīz divas trešdaļas Latvijas iedzīvotāju (interneta lietotāji) 2013. gada vidū uzskata, ka daļai Latvijas iedzīvotāju ir izveidojusies atkarība no pabalstiem, un tā mazina vēlmi strādāt. Tomēr gandrīz viena trešdaļa iedzīvotāju nepiekrīt šādam izteikumam. Visdrīzāk pabalstu piešķiršanas atbalstīšana ir saistāma ar iedzīvotāju,

[116] Pasaules Bankas zinātniskā pētījuma „Latvija: kurš ir bezdarbnieks, ekonomiski neaktīvais un trūcīgais?" nodošanas preses konference notika 2013. gada 15. maijā.

[117] Tiešsaistes aptaujā tika noskaidrots 800 Latvijas ekonomiski aktīvo iedzīvotāju vecumā no 18 līdz 55 gadiem viedoklis. Aptaujas izlase veidota reprezentatīva Latvijas ekonomiski aktīvo iedzīvotāju vecumā no 18 līdz 55 gadiem ģenerālkopai. Rezultāti pieejami šeit: http://www.tns.lv/?lang=lv&fullarticle=true&category=showuid&id=4248. Izlases kopa ir veidota, balstoties uz gadījuma izlasi, izslēdzot pašpieteikšanos. Interneta pētījumu organizēšanā TNS stingri ievēro ESOMAR rekomendācijas interneta aptauju izlašu veidošanā un veikšanā. Skatīts 20.06.2017.

kam to piešķir, darbspēju – ja persona ir darbspējīga, tā nav atbalstāma. Savukārt, ja persona zaudējusi darbspējas, tā visdrīzāk ir jāatbalsta.

Tika uzdots arī provokatīvs[118] jautājums: „Vai Jūs personīgi piekrītat apgalvojumam, ka daļai Latvijas iedzīvotāju ir izveidojusies atkarība no pabalstiem, un tā mazina vēlmi strādāt?"

Gandrīz divas trešdaļas (63%) Latvijas ekonomiski aktīvo iedzīvotāju vecumā no 18 līdz 55 gadiem piekrīt apgalvojumam, ka daļai Latvijas iedzīvotāju ir izveidojusies atkarība no pabalstiem, un šī atkarība mazina vēlmi strādāt (28% respondentu izvēlējās atbildi „noteikti, jā" un 35% - „drīzāk, jā"). Salīdzinoši biežāk tā uzskatīja lauku teritoriju un Vidzemes iedzīvotāji, ģimenē galvenokārt latviešu valodā runājošie, kā arī iedzīvotāji, kas pēc nodarbošanās ir vadītāji un augstākā līmeņa speciālisti.

Savukārt gandrīz trešā daļa (31%) Latvijas ekonomiski aktīvo iedzīvotāju nepiekrīt apgalvojumam (17% respondentu sniedza atbildi „drīzāk, nē"; 14% - „noteikti, nē"). Salīdzinoši biežāk apgalvojumam nepiekrita cittautieši, Rīgas iedzīvotāji, ģimenē galvenokārt citā valodā runājošie, iedzīvotāji ar mēneša ienākumiem līdz 142 EUR uz vienu ģimenes locekli.

6% aptaujāto nebija konkrēta viedokļa par šo jautājumu.

Šajā aptaujā uzdotie jautājumi nav vērtējami viennozīmīgi, jo katram izteikumam ir divas daļas, un nav skaidrs, kurai no daļām respondenti piekrīt, tomēr pirmajā jautājumā iezīmējas viedokļu polarizācija – aptuveni līdzīgā proporcijā ir atbildes „noteikti, jā" un „noteikti, nē", bet otrajā jautājumā pārliecinošu pārsvaru gūst tie, kas noteikti piekrīt apgalvojumam par atkarību no pabalstiem, kas mazina vēlmi strādāt – zīmīgi, ka izteikumam biežāk piekrīt vadītāji un augstākā līmeņa speciālisti (kam visdrīzāk ir augsti ienākumi) un nepiekrīt iedzīvotāji ar zemiem ienākumiem.

Pasaules Bankas pētījumā "Latvija: kurš ir bezdarbnieks, ekonomiski neaktīvais vai trūcīgais? Pēckrīzes politikas izvēļu izvērtējums" tika padziļināti analizēti iedzīvotāju atkarības no pabalstiem aspekti. Analīzē[119] tika secināts, ka valstī nepastāv liela mēroga atkarība un pabalsti ir gan nelieli, gan ar nelielu pārklājumu, salīdzinot ar kopējo ES situāciju. Pasaules Bankas izvērtējuma periodā 40% no GMI pabalsta saņēmējiem to saņēma pirmo reizi un salīdzinoši neilgu laiku, kas apliecina, ka GMI pabalsts nav pastāvīgs ienākumu avots (PB pētījums „Latvija: kurš ir bezdarbnieks 2007, 4).

A66. Daļa Latvijas iedzīvotāju – katrs piektais – ir stingri pārliecināti, ka viens no galvenajiem nabadzības cēloņiem ir slinkums, un katrs trešais daļēji piekrīt šādam apgalvojumam, tātad kopā 57% iedzīvotāju piekrīt šādam apgalvojumam. Tādējādi var teikt, ka Latvijas sabiedrībā dominē priekšstats, ka katrs pats ir atbildīgs par saviem ienākumiem.

[118] Izaicinošs, mulsinošs, tīšu situāciju izraisošs.
[119] Pasaules Bankas analīzē tika iekļauti dato par laika periodu no 2006.gada janvāra līdz 2012.gada jūlijam, t.i. 79 mēnešiem.

2015. gada martā veiktā Latvijas iedzīvotāju aptaujā pētījumu centrs SKDS[120] noskaidroja, ka piektā daļa (21%) Latvijas iedzīvotāju ir stingri pārliecināti, ka viens no galvenajiem nabadzības cēloņiem ir slinkums, un daļēji piekrita šādam apgalvojumam vēl 36% aptaujāto iedzīvotāju. Jāatzīmē, ka šī tēma tiek regulāri pētīta jau vairākus gadus, un finanšu un ekonomiskās krīzes laikā 2010. gadā slinkumu par galveno iemeslu nabadzībai uzskatīja tikai 10% iedzīvotāju, turpmākajos gados – līdz ar ekonomiskās situācijas uzlabošanos arvien lielāks īpatsvars aptaujāto pauda viedokli, ka slinkums ir viens no galvenajiem nabadzības cēloņiem. Savukārt pretēju attieksmi pauž divreiz lielāks aptaujāto īpatsvars – 40%.

Apkopojot sabiedriskās domas aptauju rezultātus, tiek secināts, ka lielākoties Latvijas sabiedrība ir atvērtāka personu ar darbaspēju ierobežojumiem atbalstam nekā darbspējīgu personu atbalstam, kā arī raksturīgākais ir iedzīvotāju pieņēmums, ka katrs cilvēks pats ir atbildīgs par saviem ienākumiem un ka galvenais nabadzības cēlonis ir slinkums jeb paša cilvēka īpašības un/vai izvēle. Izvērtējuma periodā sabiedrībā tika uzskatīts, ka pabalsti nabadzīgāko iedzīvotāju atbalstam veicina atkarību no tiem. Savukārt Pasaules Bankas pētījuma ietvaros veiktā padziļinātā datu analīze liecina par pretējo – atkarība no pabalstiem lielos mērogos nav konstatēta. No šiem datiem var secināt, ka nabadzības cēloņu problemātika Latvijas sabiedrībā nav aktualizēta[121] un vairums sabiedrības locekļu uzskata, ka nabadzība ir pašu darbspējīgo nabadzīgo cilvēku individuāla atbildība.

[120] SKDS šādu aptauju veic katru gadu, aptaujājot 1000 Latvijas iedzīvotājus. Dati iegūti SKDS Latvijas pastāvīgo iedzīvotāju aptaujā, veicot tiešās intervijas respondentu dzīves vietās. Ar stratificētās nejaušās izlases metodi kopumā tika aptaujāti 1000 respondentu vecumā no 18 līdz 74 gadiem visā Latvijā. Izlase ir reprezentatīva attiecībā pret ģenerālo kopumu.

[121] Pētījuma veicēji uzskata, ka izvērtējuma periodā nav īstenotas apjomīgas publiskas diskusijas par nabadzības tēmu, lai rosinātu sabiedrības locekļus pārskatīt savus priekšstatus par nabadzības cēloņiem un nabadzīgākajiem iedzīvotājiem.

4. RĪCĪBPOLITIKAS PASĀKUMU IZVĒRTĒJUMS

Rīcībpolitikas pasākumu izvērtējums tika veikts, izmantojot analīzē trīs izvērtēšanas loģiskajā modelī iekļautos jautājumus:

- **Efektivitāte** (Effectiveness). Vai paredzētie pasākumi iedzīvotāju ienākumu palielināšanai atbilst rīcībpolitikas mērķiem? Vai īstenotā pasākuma iznākums rada plānoto efektu politikas jomā? Vai īstenotie politikas pasākumi ir sekmējuši iedzīvotāju grupu ienākumu palielināšanos vai dzīves līmeņa paaugstināšanos?
- **Lietderība** (Utility). Kāda ir pasākumu ietekme plašākā kontekstā? Vai īstenotie politikas pasākumi rada vai var radīt tiešu vai netiešu ietekmi uz nabadzības un sociālās atstumtības situāciju?
- **Produktivitāte** (Efficiency). Kāda ir pasākuma atdeve, vai pasākums īstenots pareizi?

Lai izvērtētu pasākumu veidu efektivitāti un atbilstību rīcībpolitikas mērķiem, kas definēti NAP2020 un Latvijas NRP (skat. 6. tabulu):

- 2.1. rīcības virziena „Cienīgs darbs" mērķim 1 – veikt pasākumus nodarbināto labklājības līmeņa paaugstināšanai, samazinot nabadzības riskam pakļauto nodarbināto īpatsvaru vecuma grupā no 18 līdz 64 gadiem no 9,5% 2010. gadā līdz 5% 2020. gadā [236] (NAP2020);
- 2.2. rīcības virziena „Stabili pamati tautas ataudzei" mērķim 3 – ar kompleksas ģimeņu atbalsta sistēmas palīdzību, kas veicina darba un ģimenes dzīves savienošanu, mazināt bērnu nabadzības risku no 25% 2010. gadā uz 20% 2020. gadā [263] (NAP2020);
- Nabadzības un sociālās atstumtības riskam pakļauto personu līdzdalības veicināšana darba tirgū (Latvijas NRP).

Tika analizēts īstenotā pasākuma darbības mehānisms un loģiskais modelis, faktiskā mērķa grupa, kuras ienākumu situāciju pasākums ietekmē, un sagaidāmais politikas rezultāts. Analīzes rezultātā tika novērtēts, vai attiecīgais pasākuma veids atbilst, daļēji atbilst vai neatbilst minētajiem rīcībpolitikas mērķiem atbilstoši 48. tabulā norādītajiem kritērijiem, kas tika vērtēti pret NAP2020 un Latvijas NRP definētajām mērķagrupām (skat. 48. tabulu).

Izvērtējot pasākumu lietderību, izmantojot pieejamos kvantitatīvos datus, tika pētīta īstenoto pasākumu ietekme un to radītie efekti uz nabadzības un sociālās atstumtības jomu plašākā kontekstā[122], nosakot cēloņsakarību analīzi un skaidrojot dažādu procesu cēloņus un sekas, kas ietekmē konkrētā pasākuma lietderību.

[122] Attiecīgā analīze tika veikta tikai pasākumiem, par kuru ietekmi pieejama detalizēti kvantitatīvie dati mājsaimniecību aspektā.

48. tabula. „Kritēriji politikas pasākumu veida atbilstības rīcībpolitikai izvērtēšanai, avots: SIA „Jaunrades laboratorija", 2017"

Kritēriji pasākumu veida atbilstības izvērtēšanai	Atbilst	Daļēji atbilst	Neatbilst
Pasākuma mērķagrupa	Faktiskā mērķa grupa atbilst politikas plānošanas dokumentos noteiktajam	Faktiskā mērķa grupa daļēji atbilst politikas plānošanas dokumentos noteiktajam	Faktiskā mērķa grupa neatbilst politikas plānošanas dokumentos noteiktajam
Pasākuma sagaidāmais efekts (ienākumu palielināšana, nevienlīdzības samazināšana u.tml.)	Efekts atbilst politikas plānošanas dokumentos noteiktajam un risina identificētās problēmas	Efekts daļēji atbilst politikā noteiktajam un daļēji risina identificētās problēmas	Efekts neatbilst politikā noteiktajam un nerisina identificētās problēmas
Pasākuma mērķētība	Pasākums precīzi sasniedz mērķa grupu	Pasākums daļēji sasniedz mērķagrupu	Pasākumam trūkst mērķtiecības
Kopīgais vērtējums	Ja vismaz divi no trīs kritērijiem atbilst, tad pasākums atbilst politikai	Ja vismaz divi no trīs kritērijiem daļēji atbilst, tad pasākums daļēji atbilst politikai	Ja vismaz divi kritēriji neatbilst, tad pasākums neatbilst politikai

Izvērtējot pasākuma produktivitāti, tika noteikta pasākumu atdeve mērķagrupu aspektā, vērtējot izmaiņas iedzīvotāju rīcībā esošajos ienākumos, ienākumu nevienlīdzības un sociālās atstumtības situācijā.

Izvērtējamie pasākumi grupēti atbilstoši shēmai 2. attēlā un īstenoto pasākumu veidiem. Identificēti šādi pasākumu veidi: nodokļu sloga samazināšanas pasākumi, uz ģimenēm ar bērniem vērsti sociālās aizsardzības pasākumi, līdzdalības darba tirgū veicināšanas pasākumi jeb ADTP pasākumi, sociālās aizsardzības pasākumi pensiju saņēmējiem un materiālais atbalsts personām ar invaliditāti, sociālās palīdzības pasākumi trūcīgām personām. Katrai pasākumu grupai veikts izvērtējums arī mērķa grupu aspektā.

4.1.Nodokļu sloga samazināšanas pasākumu izvērtējums

Šīs pasākumu grupas mērķis ir ienākumu nevienlīdzības samazināšana, samazinot nodokļu slogu ekonomiski aktīviem iedzīvotājiem, kas pakļauti augstam nabadzības riskam – ģimenēm ar bērniem un zemāk atalgotiem strādājošiem, kā arī vecuma pensijas saņēmējiem, kas veic saimniecisko darbību, lai veicinātu šo iedzīvotāju spēju pašiem sevi nodrošināt un izkļūt no nabadzības. Pasākumu grupas darbības mehānisms saistīts ar ienākumu palielināšanu no algotā darba un/vai saimnieciskās darbības, izņēmums ir automātiski piešķirtā NĪN atlaide daudzbērnu ģimenēm.

A67. Būtiskākie nodokļu sloga samazināšanas pasākumi īstenoti 2014. gadā un ietver gan minimālās algas palielināšanu[123], neapliekamā minimuma un atvieglojumu par apgādājamajiem palielināšanu, nekustamā īpašuma automātiski piešķirtus atvieglojumus daudzbērnu ģimenēm un samazinātās patentmaksas ieviešanu vecuma pensijas saņēmējiem atsevišķās profesijās.

[123] Lai arī minimālās algas pārskatīšana nav tieši saistīta ar nodokļu sloga samazinājumu, tā ietekmē strādājošo ar apgādājamajiem iespējas piemērot atvieglojumus par apgādājamajiem, kas ir būtiski šī izvērtējuma kontekstā.

Izvietojot īstenotos pasākumus uz laika ass, uzskatāmi redzams, ka tieši 2014. gadā īstenots apjomīgākais pasākumu klāsts ienākumu nevienlīdzības mazināšanai un iedzīvotāju ienākumu situācijas uzlabošanai, izmantojot nodokļu politikas instrumentus (skat. 37.attēlu), savukārt 54.tabulā ir sniegts detalizēts pārskats par īstenotajiem pasākumiem, norādot to tiešos rezultātus un finansiālo ietekmi uz iedzīvotāju ienākumiem vai izdevumiem.

35. attēls. „Nodokļu samazināšanas pasākumu īstenošana 2012.-2014. gadā, avots: SIA „Jaunrades laboratorija", 2017"

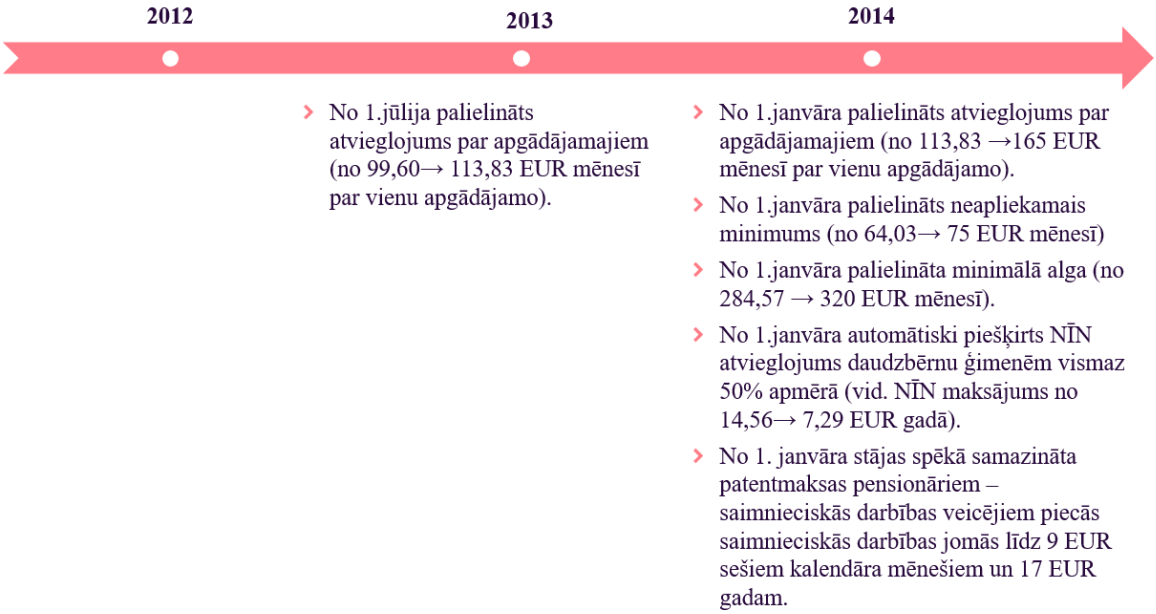

Minētajā tabulā pasākumi grupēti pēc to mērķagrupām, jo turpmākais pasākuma lietderības un produktuvitātes izvērtējums tika veikts mērķagrupu skatījumā.

49. tabula. „Nodokļu sloga mazināšanas pasākumi un to finansiālais ieguvums pasākumu mērķagrupām, avots: SIA „Jaunrades laboratorija", 2017"

Īstenotais pasākums	Tiešie rezultāti	Finansiālais ieguvums
PASĀKUMI ĢIMEŅU AR BĒRNIEM SITUĀCIJAS UZLABOŠANAI		
Paaugstināts iedzīvotāju ienākuma nodokļa atvieglojums par apgādībā esošajām nepilngadīgajām personām apmērs atbilstoši likuma „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli" 13. panta pirmās daļas 1.punktam (izņemot c) un d) apakšpunktus[124]), paredzot, ka šis atvieglojums veido vismaz 50% no minimālās mēneša darba algas, vai ieviest diferencētu iedzīvotāju ienākuma nodokļa īstenošanas politiku. Atbildīgais: Finanšu ministrija **Mērķa grupa:**	2012. gada 6. novembrī pieņemti MK noteikumi Nr. 744 „Noteikumi par mēneša neapliekamā minimuma un nodokļa atvieglojuma apmēru iedzīvotāju ienākuma nodokļa aprēķināšanai" (stājās spēkā 01.07.2013.).	Atvieglojumu apmērs aptuveni 113,83 EUR, ieguvums ģimenei ar vienu apgādājamo 3,41 EUR mēnesī jeb 20,46 EUR 2.pusgadā.
	2013. gada 29. oktobrī pieņemti MK noteikumi Nr.1210 „Noteikumi par mēneša neapliekamā minimuma un nodokļa atvieglojuma apmēru iedzīvotāju ienākuma nodokļa aprēķināšanai" (stājās spēkā no 01.01.2014.).	Atvieglojumu apmērs par apgādībā esošu personu noteikts 165 EUR, ieguvums ģimenei ar vienu apgādājamo 12,29 EUR mēnesī jeb 147,48 EUR gadā.

[124] Abi apakšpunkti izslēgti ar 30.11.2015. likumu, iepriekš tie attiecās uz c) par nestrādājošu laulāto, d) par nestrādājošiem vecākiem un vecvecākiem.

Īstenotais pasākums	Tiešie rezultāti	Finansiālais ieguvums
Attiecas tikai uz ekonomiski aktīvām ģimenēm ar bērniem.		
Automātiski piešķirti nekustamā īpašuma nodokļa atvieglojumi vismaz 50% apmērā daudzbērnu ģimenēm. Atbildīgais: Finanšu ministrija, pašvaldības **Mērķa grupa:** daudzbērnu ģimenes, kādam no ģimenes locekļiem (vecākiem, bērniem) pieder mājoklis un ģimenes locekļi ir tajā deklarēti	Atvieglojums tiek piemērots, sākot ar 2014. gadu. Iepriekš daudzbērnu ģimenēm bija iespēja rakstīt iesniegumu pašvaldībai un saņemt atvieglojumu uz atsevišķa lēmuma pamata. 2012. gada 15. novembrī pieņemti grozījumi likumā „Par nekustamā īpašuma nodokli".	Katrā pašvaldībā ir noteikts savs atvieglojuma apmērs vismaz 50% apmērā. Piemēram, Rīgā atvieglojums ir 90%. Finanšu ministrijas aprēķini, ieviešot atvieglojumus, liecina, ka vidējais NĪN maksājums saruks no 14,56 EUR uz 7,29 EUR gadā.
PASĀKUMI ZEMO DARBA ALGU SAŅĒMĒJU SITUĀCIJAS UZLABOŠANAI		
Samazināts nodokļu slogs strādājošajiem un paaugstināts minimālās algas apmērs Atbildīgais: Labklājības ministrija Mērķa grupa: ekonomiski aktīvie iedzīvotāji	No 2013. gada 1. janvāra par 1% samazināta iedzīvotāju ienākuma nodokļa likme, un tagad tā ir 24 procenti. Likmes samazinājums noteikts 2012. gada 24. maijā Saeimā pieņemtajos grozījumos likumā „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli".	Minimālās algas saņēmēja neto ienākumi ir par 1,89 EUR mēnesī lielāki. Detalizēti šī ietekme netiek vērtēta.
	2013. gada 27. augusta MK noteikumi Nr.665 „Noteikumi par minimālo mēneša darba algu un minimālo stundas tarifa likmi" paredz no 2014. gada 1. janvāra minimālo algu noteikt 320 EUR mēnesī.	Minimālās algas (bruto) pieaugums no 284,57 EUR uz 320 EUR. Neto [125] pieaugums no 203,29 EUR uz 235,66 EUR, t.i., 32,37 EUR mēnesī jeb 388,44 EUR gadā.
	No 2014. gada 1. janvāra par 1 procentpunktu samazināta valsts sociālās apdrošināšanas obligātā iemaksu likme, tai skaitā darba devēja likme no 24,09% uz 23,59% un darba ņēmēja likme - no 11% uz 10,5%.	Katram individuāls ieguvums atkarībā no bruto algas lieluma un apgādājamo skaita. Detalizēti šī ietekme netiek vērtēta.
	2013. gada 29. oktobrī pieņemti MK noteikumus Nr.1210 „Noteikumi par mēneša neapliekamā minimuma un nodokļa atvieglojuma apmēru iedzīvotāju ienākuma nodokļa aprēķināšanai" (stājas spēkā no 2014. gada 1. janvāra).	Neapliekamais minimums palielināts no 64 EUR uz 75 EUR. Ieguvums strādājošajam 11 EUR mēnesī jeb 132 EUR gadā.
PASĀKUMI STRĀDĀJOŠIEM VECUMA PENSIONĀRIEM		
Samazināta patentmaksa vecuma pensionāriem atsevišķās saimnieciskās darbības jomās **Mērķa grupa:** vecuma pensionāri – saimnieciskās darbības veicēji	No 2014. gada 1. janvāra stājas spēkā noteikumi, kuri nosaka samazinātas patentmaksas pensionāriem – saimnieciskās darbības veicējiem piecās saimnieciskās darbības jomās: • ādas un tekstilizstrādājumu amatniecība; • apģērbu un apavu izgatavošana un labošana, pulksteņu un slēdzeņu labošana, kā arī citi sadzīves pakalpojumi;	Patentmaksa tiek samazināta līdz 9 EUR sešiem kalendāra mēnešiem un 17 EUR vienam kalendāra gadam piecās saimnieciskās darbības jomās. **Finansiālais ieguvums:** 249 vai 333 EUR pusgadā, 499 vai 667 EUR gadā.

[125] Neto summu ietekmē tas, vai ir tiesības uz atvieglojumiem (algas grāmatiņa), apgādājamo skaits, šajā gadījumā aprēķinu veicam pieņemot, ka ir nodokļu grāmatiņa un nav apgādājamo.

	➢ amatniecības izstrādājumu izgatavošana; ➢ floristika; ➢ privātie mājsaimniecības pakalpojumi un mājas aprūpes pakalpojumi. Parastā patentmaksa šajās nozarēs ir robežās no 43vai 57 EUR mēnesī jeb 258 vai 342 EUR pusgadā; 516 vai 684 EUR gadā.	

Lai izvērtētu pasākumu veidu atbilstību rīcībpolitikas mērķiem un īstenoto pasākumu lietderību un produktivitāti, tika rekonstruēts (atjaunots) īstenoto pasākumu darbības mehānisms un loģiskais modelis, kas parādīts 36. attēlā. Loģiskais modelis izveidots izmantojot rīcībpolitikas dokumentos un tiesību aktu anotācijās pieejamo informāciju par attiecīgajiem pasākumiem.

36. attēls. „Nodokļu sloga samazināšanas pasākumu ietekmes loģiskais modelis, avots: SIA „Jaunrades laboratorija", 2017"

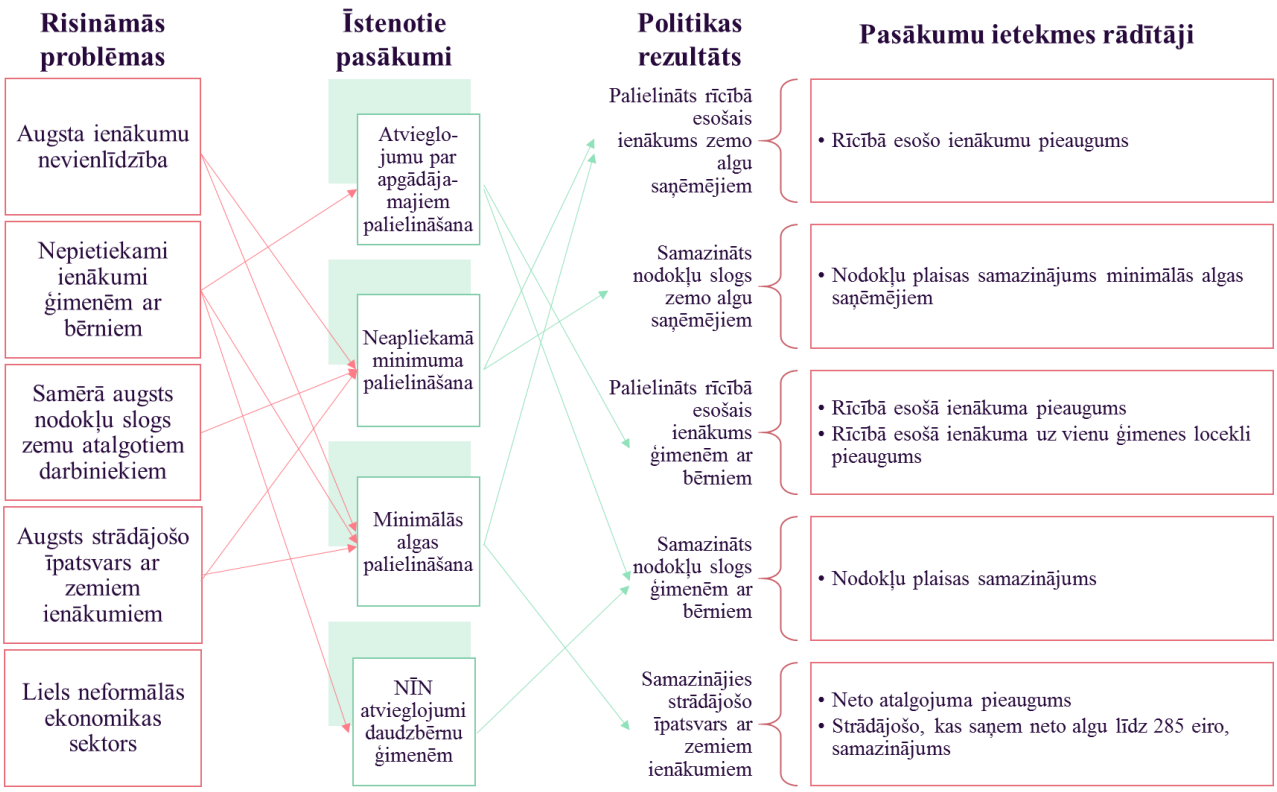

Attēlā ar bultiņām norādīta saikne starp īstenotajiem pasākumiem un problēmu, ko tie risina, kā arī paredzamais politikas rezultāts īstenoto pasākumu dēļ. Katrs paredzamais politikas rezultāts ir izmērāms ar noteiktiem ietekmes rādītājiem. Vērtējot ietekmi, tiek ņemts vērā, ka politikas rezultātus un rādītājus ietekmē arī citi aspekti – piemēram, atalgojuma pieaugums ekonomiskās izaugsmes rezultātā, uzņēmēju reakcija uz minimālās darba algas palielināšanu. Tīrā veidā iegūt tikai rīcībpolitikas ietekmi nav iespējams.

Vēl viens pasākums, kas iekļaujas šajā grupā, ir vecuma pensionāriem samazinātās patentmaksas ieviešana atsevišķās jomās, sākot ar 2014. gada 1. janvāri, tomēr izvērtējuma

periodā ir neliels patentmaksas maksātāju skaits, kas būtiski neietekmē mērķa grupas ienākumus.

Turpmākajā sadaļā sniegts atsevišķu nodokļa sloga samazināšanas pasākumu izvērtējums.

4.1.1. Iedzīvotāju ienākumu nodokļa atvieglojumi par apgādājamajiem

Iedzīvotāju ienākuma nodokļa atvieglojuma par apgādājamajiem efektivitātes izvērtējums

Iedzīvotāju ienākuma nodokļa atvieglojumi par apgādājamajiem ir pasākums, kas atbilst rīcībpolitikas mērķiem[126] un ir precīzi mērķēts, jo:

- palielina rīcībā esošos ienākumus ģimenēs ar bērniem;
- palielina ģimenes rīcībā esošo ienākumu atkarībā no apgādājamo bērnu skaita;
- samazina nodokļu slogu ģimenēm ar bērniem.

Tomēr jāatzīmē, ka zemo darba algu saņēmējiem ir ierobežotas iespējas piemērot visus paredzētos atvieglojumus[127], īpaši nelabvēlīga situācija veidojas ģimenēs, kurās ir viens pelnītājs un divi vai vairāk apgādājamie.

Iedzīvotāju ienākuma nodokļa atvieglojumi ir pasākums, kura mērķa grupa un sagaidāmais efekts atbilst rīcībpolitikai, jo:

- vērsts uz ģimenēm ar bērniem;
- tā ietekme uz ienākumiem ir atkarīga no apgādājamo bērnu skaita.

Tomēr, izvērtējot pasākumu kā nabadzības un sociālās atstumtības situāciju mazinošu, jāsecina, tam ir virkne ierobežojumu. Piemēram, zemo darba algu saņēmējiem – ģimenēm ar bērniem – būtu nepieciešams papildu atbalsts, lai kompensētu situāciju, kad nodokļu atvieglojumus par apgādājamajiem nevar piemērot pilnā apjomā.

37. attēlā redzama sakarība starp bruto darba algu mēnesī 2014. gadā un apgādājamo skaitu un algas lielums, pie kura iespējams saņemt visus par apgādājamajiem paredzētos atvieglojumus pilnā apmērā. Tas nozīmē, sagaidāms, ka īstenotais pasākums palielina ienākumus ģimenēs ar diviem strādājošajiem un lielāko algu saņēmējiem, nesniedzot atbalstu pilnā apjomā zemo algu saņēmējiem ar trīs apgādājamajiem un strādājošajam, kura apgādībā ir divi bērni.

[126] Kā jau minēts iepriekš, izvērtējums tiek veikts attiecībā pret politikas mērķiem, kas definēti NAP2020 un LatvijasNRP.

[127] iedzīvotāju ienākumu nodokli apliekamajai algas daļai 2014. gadā jābūt vismaz šādai: ja viens apgādājamais bērns – 75+165 EUR=240 (bruto darba algai virs 268 EUR, aptuveni 15% strādājošo alga ir mazāka par šo summu), un, ja divi apgādājami bērni, attiecīgi 75+165*2=405 EUR (bruto darba alga virs 453 EUR, aptuveni 30% strādājošo alga ir mazāka par šo summu), ja trīs apgādājamie bērni, attiecīgi 75+165*3=570 EUR (bruto darba alga virs 637 EUR, vairāk kā pusei strādājošo alga ir mazāka par šo summu).

37. attēls. „Bruto atalgojuma apmēra un faktisko atvieglojumu par apgādājamajiem piemērošanas iespējas 2014. gadā, avots: SIA „Jaunrades laboratorija" aprēķini "

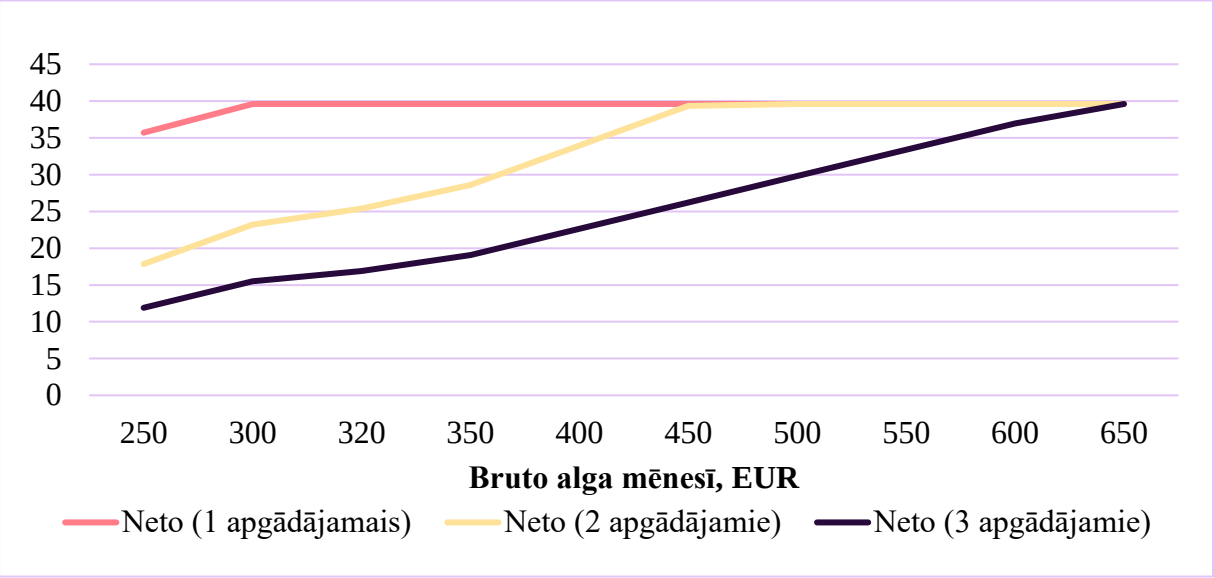

Statistisko portretu analīze arī rāda, ka starp minimālās un zemākas algas saņēmējiem ir samērā liela daļa personu (aptuveni puse), kas vienas apgādā bērnus un, ņemot vērā attēlā modelēto situāciju, nevar pilnā mērā izmantot atvieglojumus un saņemt nepieciešamo atbalstu.

Ieteikumi: Izveidot atbalsta mehānismu ģimenēm, kurās strādājošo atalgojuma apmērs neļauj pilnībā izmantot iedzīvotāju ienākuma nodokļa atvieglojumus par apgādājamajiem bērniem. Iespējamais atbalsta minimālais apmērs aprēķināms atbilstoši negūtajiem atvieglojumiem. Veidojot scenārijus nodokļu sloga pārskatīšanai, modelēt situāciju dažādu demogrāfisko tipu mājsaimniecībās, par prioritāti izvirzot pozitīvas izmaiņas mājsaimniecībās, kas pakļautas lielākajiem nabadzības riskiem.

Iedzīvotāju ienākuma nodokļa atvieglojuma par apgādājamajiem lietderības un produktivitātes izvērtējums

A68. Atvieglojumi par apgādājamajiem 2014. gadā atkarībā no mājsaimniecības demogrāfiskā tipa veido 15-19% jeb 4-8 EUR mēnesī no algotā darba ienākuma pieauguma uz vienu mājsaimniecības locekli. Īstenotais pasākums ir sekmējis ģimeņu ar bērniem ienākumu pieaugumu, nedaudz būtiskāk tieši viena pieaugušā ar bērniem ģimenēs (18% no pieauguma) un daudzbērnu ģimenēs (17% no pieauguma).

Būtiskākais pasākums, kas ietekmē ģimeņu ar bērniem ienākumus, izvērtējuma periodā ir nodokļu atvieglojuma apmēra palielināšana iedzīvotāju ienākuma nodoklim, sākot ar 2014. gada 1. janvāri, kas radīja papildu ieguvumu par vienu apgādājamo 12,29 EUR apmērā mēnesī un 147,48 EUR gadā, attiecīgi 24,58 EUR par diviem apgādājamajiem, un 249,96 EUR ekonomiski aktīvajās ģimenēs.

Saskaņā ar CSP publicēto statistiku 2014. gadā mājsaimniecībā, kas sastāv no viena pieaugušā un vismaz viena apgādībā esoša bērna, vidējie ienākumi bija 665,70 EUR mēnesī, tātad papildu ienākums veidoja 1,8% no mēneša ienākumiem. Savukārt mājsaimniecībā, kas sastāv no diviem pieaugušajiem un diviem apgādībā esošiem bērniem, vidējie ienākumi bija 1399,91 EUR mēnesī, tātad papildu ienākums veidoja 1,7 % no mēneša ienākumiem. Mājsaimniecībā,

kas sastāv no diviem pieaugušajiem un trīs apgādībā esošiem bērniem, vidējie ienākumi bija 1527,11 EUR mēnesī, tātad papildu ienākums 36,87 EUR veidoja 2,4% no mēneša ienākumiem.

38. attēlā parādīti modelēšanas rezultāti atvieglojumu par apgādājamajiem pieauguma ietekmei uz dažādu demogrāfisko tipu ģimenēm ar bērniem, kurā redzams, ka ietekme svārstās robežās no 4 līdz 8 EUR un veido 15-18% no ienākumu pieauguma uz vienu mājsaimniecības locekli 2014.gadā.

38. attēls. „Mājsaimniecību rīcībā esošo ienākumu no algota darba uz vienu mājsaimniecības locekli dinamika dažāda demogrāfiskā tipa mājsaimniecībās un tā pieauguma atkarība no ienākuma nodokļa atvieglojuma par apgādājamo, avots: EU-SILC apsekojums par 2011.-2015.gadu, ilustratīvā vērtība atvieglojumu pieaugumam – SIA „Jaunrades laboratorija" aprēķins"

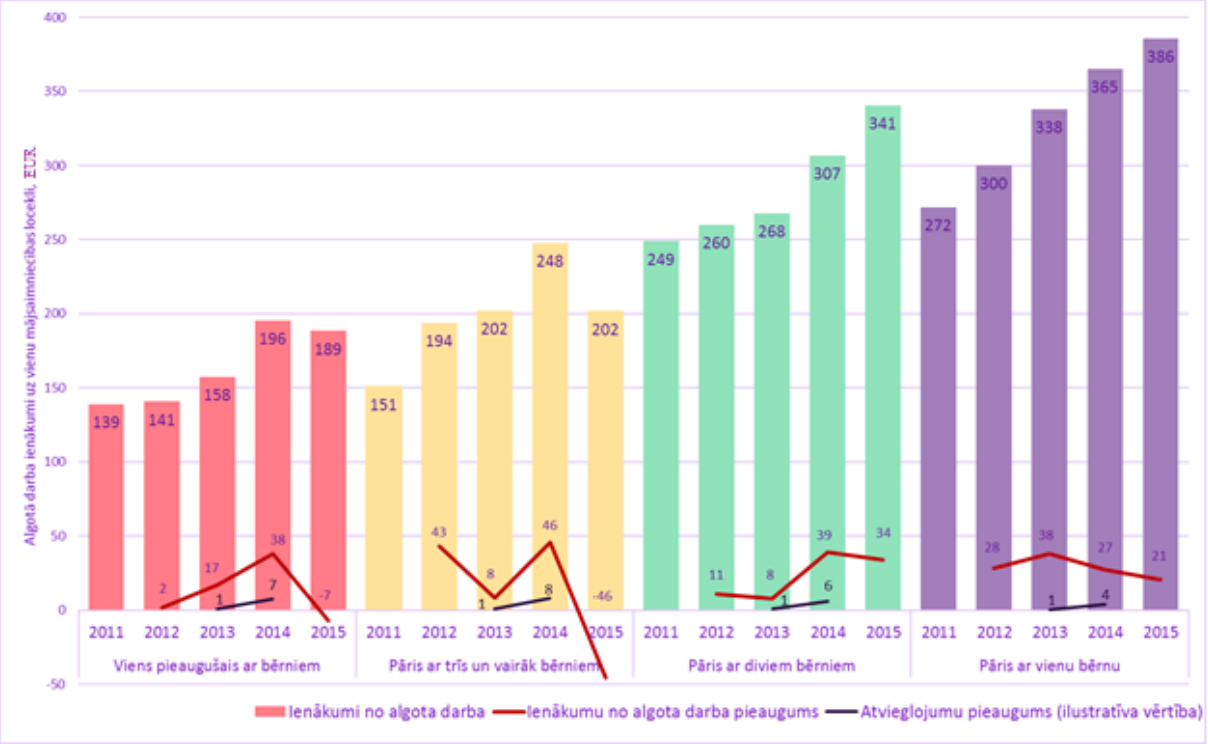

4.1.2. Neapliekamā minimuma paaugstināšana

Neapliekamā minimuma paaugstināšanas efektivitātes izvērtējums

A69. Neapliekamā minimuma palielināšana daļēji atbilst rīcībpolitikas mērķiem[128], jo samērā maz ietekmē nabadzības riskam visvairāk pakļautās iedzīvotāju grupas – bērnus, ģimenes ar bērniem, personas vecumā virs 65 gadiem.

Noteiktais neapliekamā minimuma slieksnis ir ļoti zems – 75 EUR (t.i., 26% no nabadzības riska sliekšņa vienas personas mājsaimniecībai 2014. gadā vai 48% no minimālā ienākuma līmeņa vienas personas mājsaimniecībai 2014. gadā), un tas nenodrošina personu ar nepieciešamo minimālo ienākumu tādā apmērā, lai novērstu nabadzības riskus.

Izvērtējuma periodā neapliekamā minimuma apmērs netika noteikts, izmantojot objektīvos rādītājus, līdz ar to ir ierobežota arī sagaidāmā ietekme uz nabadzības mazināšanas situāciju

[128] Kā jau minēts iepriekš, izvērtējums tiek veikts attiecībā pret politikas mērķiem, kas definēti NAP2020 un LatvijasNRP.

Neapliekamā minimuma[129] palielināšana ir pasākums, kas daļēji atbilst rīcībpolitikas mērķiem, jo:

- relatīvi vairāk uzlabo situāciju strādājošajiem, kas saņem zemākās algas, un strādājošo neto darba alga pieaug straujāk nekā bruto alga;
- ienākumu pieaugums ir vienāds visiem darba ņēmējiem neatkarīgi no ienākumu lieluma vai apgādājamo skaita.

Jārēķinās, ka šis pasākums samērā maz var ietekmēt nabadzības risku samazināšanu, jo riskam visvairāk pakļautās iedzīvotāju grupas ir bērni, personas virs 65 gadu vecuma, noteikta demogrāfiskā tipa ģimenes ar bērniem, kuru situāciju neapliekamā minimuma palielināšana būtiski neietekmē.

Neapliekamā minimuma paaugstināšanas lietderības un produktivitātes izvērtējums

Pasākums neapliekamā minimuma palielināšanai mazāk ietekmē ģimenes ar apgādājamajiem bērniem, jo ienākumu pieaugums jāsadala uz vairākiem ģimenes locekļiem.

2014. gadā papildu ieguvums no neapliekamā minimuma paaugstināšanas ir 11 EUR mēnesī vienam strādājošajam. Ja strādājošajam ir apgādājamie, tad pieauguma summa uz vienu mājsaimniecības locekli samazinās līdz 5,50 EUR (ja viens apgādājamais) un 3,67 EUR (ja divi apgādājamie).

Modelējot ienākumu situācijas izmaiņas uz strādājošo, kas saņem minimālo algu (320 EUR bruto), ienākumu pieaugums uz vienu mājsaimniecības locekli veido 5% strādājošajam bez apgādājamajiem, 4% strādājošajam ar vienu vai diviem apgādājamajiem[130].

Neapliekamā minimuma apmērs ir pārāk zems, lai nodrošinātu nabadzības riska samazināšanos zemo darba algu saņēmējiem, jo veido tikai vienu ceturto daļu no nabadzības riska sliekšņa vienas personas mājsaimniecībai 2014. gadā.

Ieteikums: veidojot scenārijus nodokļu sloga pārskatīšanai, modelēt situāciju dažādu demogrāfisko tipu mājsaimniecībās, par prioritāti izvirzot pozitīvas izmaiņas mājsaimniecībās, kas pakļautas lielākajiem nabadzības riskiem.

Ieteikums: tuvināt neapliekamā minimuma apmēru minimālā ienākuma līmenim, lai nodrošinātu pozitīvu ietekmi uz ienākumu nevienlīdzības mazināšanu un ienākumu pieaugumu zemo algu saņēmējiem.

Analizējot situāciju zemo darba algu saņēmēju grupā, jāņem vērā, ka zemās darba algas ietekme uz personas atrašanos nabadzības riska grupā ir atkarīga no mājsaimniecības demogrāfiskā tipa, kurā persona dzīvo, un tā, vai viņas apgādībā ir citas personas, un citu strādājošo mājsaimniecības locekļu ienākumiem.

Ieteikums: Izveidot scenārijus neapliekamā minimuma diferencētai pārskatīšanai atkarībā no maksātāja piederības sociālajai grupai vai darbaspējas ierobežojumiem.

Piemēram, strādājošai personai ar invaliditāti ir lielāks neapliekamais minimums nekā 100% darbspējīgai personai; personai ar apgādājamajiem ir lielāks neapliekamais minimums nekā personai bez apgādājamajiem.

[129] Izvērtējuma periodā nav notikušas izmaiņas neapliekamajam minimumam pensionāriem un tas nav iekļauts izvērtējumā.
[130] SIA "Jaunrades laboratorija" pētnieku aprēķini.

Lai atbalstītu vecuma pensijas saņēmējus, kas pakļauti lielākajiem nabadzības riskiem, iespējams izskatīt iespēju pārskatīt neapliekamo minimumu pensionāram, sasaistot to ar nabadzības riska slieksni.

4.1.3. Minimālās algas paaugstināšana

Minimālās algas paaugstināšanas efektivitātes izvērtējums

A70. Minimālās algas palielināšana ir pasākums, kas atbilst rīcībpolitikas mērķiem, jo vērsts uz strādājošajiem iedzīvotājiem ar zemākajiem ienākumiem un uzlabo ienākumu situāciju zemu ienākumu ģimenēs ar bērniem, ļaujot lielākā apmērā piemērot arī atvieglojumus par apgādājamajiem.

Minimālās algas palielināšana ir pasākums, kas atbilst rīcībpolitikas mērķiem un mērķa grupām, jo samazina strādājošo ar zemiem ienākumiem īpatsvaru un uzlabo ienākumu situāciju zemo algu saņēmēju grupā ar nosacījumu, ja darba devējiem ir pietiekami resursi atalgojuma pārskatīšanai un/vai vienlaikus notiek darba ražīguma un/vai ekonomiskās aktivitātes pieaugums.

Tomēr, skatot jautājumu tieši nabadzības risku kontekstā, jāņem vērā, ka lēmumu pieņemšanas atbalstam ienākumu situācija ir jāanalizē un jāmodelē dažādu demogrāfisko tipu mājsaimniecībās, lai precīzi noteiktu izmaiņu ietekmi uz sociālajām grupām, kas pakļautas lielākajiem nabadzības riskiem.

Minimālās algas paaugstināšanas lietderības un produktivitātes izvērtējums

Izvērtējuma periodā viena ceturtā daļa strādājošo saņēma minimālo vai mazāku algu, situācija ir atšķirīga pašvaldībās, piemēram, 2013. gadā 14 pašvaldībās minimālo vai mazāku algu saņēma pat vairāk nekā 40% strādājošo, bet 40 pašvaldībās minimālo vai mazāku algu saņēma vairāk nekā trešdaļa strādājošo. Tikai dažās pašvaldībās[131] minimālo un mazāku algu saņem mazāk nekā piektā daļa no strādājošajiem. Strādājošo atalgojuma situācija atkarīga gan no ekonomiskās aktivitātes un nodarbinātības iespējām, gan sabiedriskā sektora īpatsvara katrā pašvaldībā, līdz ar to ne vienmēr ir iespējams administratīvām metodēm regulēt strādājošo algas lielumu.

A71. Skatot minimālās neto algas apmēru[132] attiecībā pret nabadzības riska slieksni, redzams, ka tas veido 78% no tā, tātad minimālās algas saņēmējs, ja tam nav citu ienākumu avotu, ir pakļauts nabadzības riskam. Savukārt neapliekamais minimums veido gandrīz pusi no minimālā ienākuma līmeņa, kas ir nepietiekami, lai katrai strādājošai personai nodrošinātu minimālo ienākumu. Kopumā veiktās izmaiņas uzlabo ienākumu situāciju, taču ir nepietiekamas kopējā nabadzības samazināšanas kontekstā.

Kā redzams apkopojumā 39.attēlā, neto minimālā alga nevienā no apskatītajiem gadiem nepārsniedz nabadzības riska sliekšņa vērtību vienas personas mājsaimniecībai, un personai bez apgādājamajiem neto minimālās algas apmērs ir 78% no nabadzības riska sliekšņa

[131] Pēc CSP datiem, 2013. gadā tās bija Dobeles novads, Valmiera, Ventspils, Iecavas novads, Neretas novads, Ķekavas novads, Mārupes novads, Ādažu novads, Stopiņu novads, Rūjienas novads.
[132] Strādājošai personai bez apgādājamajiem.

ilustratīvās vērtības vienas personas mājsaimniecībai, un neapliekamais minimums ir būtiski zemāks par minimālā ienākuma līmeni. 2014. gadā neapliekamais minimums ir 48% no minimālā ienākuma līmeņa.

39. attēls. „Minimālās algas apmēra un nabadzības riska sliekšņa, 1.kvintiles ienākumu augstākās robežas (aprēķināta uz vienu ekvivalento patērētāju) un minimālā ienākuma līmeņa vērtību salīdzinājums (EUR, mēnesī), avots: Eurostat un LM, neto darba algas aprēķini"

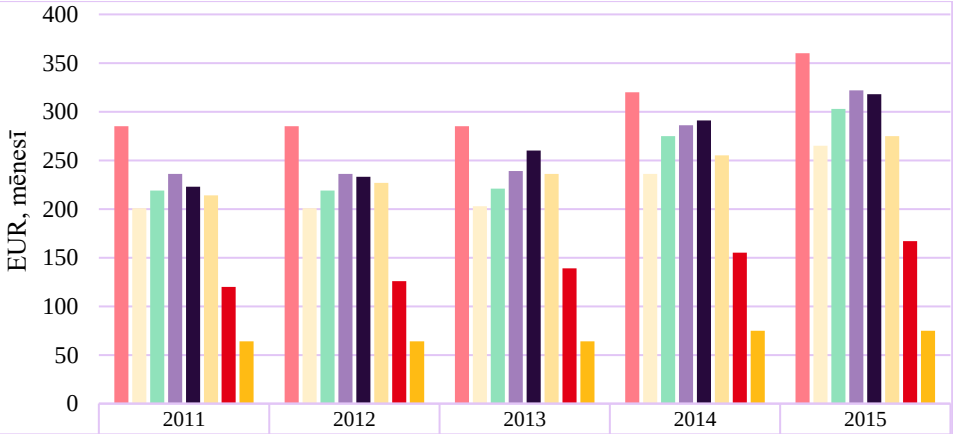

	2011	2012	2013	2014	2015
Bruto minimālā alga	285	285	285	320	360
Neto minimālā alga personai bez apgādājamiem	201	201	203	236	265
Neto minimālā alga personai ar 1 apgādājamo	219	219	221	275	303
Neto minimālā alga personai ar 2 apgādājamajiem	236	236	239	286	322
Nabadzības riska slieksnis 1 personas mājsaimniecībai	223	233	260	291	318
Ienākumu augstākā robeža (1.kvintile)	214	227	236	255	275
Minimālā ienākuma līmenis 1 personas mājsaimniecībai	120	126	139	155	167
Neapliekamais minimums	64	64	64	75	75

Kā redzams 40. attēlā, sabiedriskajā sektorā pakāpeniski nedaudz pieaug īpatsvars minimālajām un mazākām algām, savukārt privātajā sektorā izvērtējuma periodā samazinās īpatsvars minimālajām un mazākām algām, kas var būt saistīts ar ekonomiskās aktivitātes pakāpenisku pieaugumu un administratīvo regulējumu. Tomēr, vērtējot situāciju, jāņem vērā, ka tendences Latvijas statistiskajos reģionos ir atšķirīgas un ne visur novērojams stabils minimālo algu un mazāko algu īpatsvara sarukums.

40. attēls. „Darba ņēmēju īpatsvars, kas saņem minimālo (un zemāku) algu skatījumā pēc sektoriem (iedz., %), avots: CSP [dsg11]"

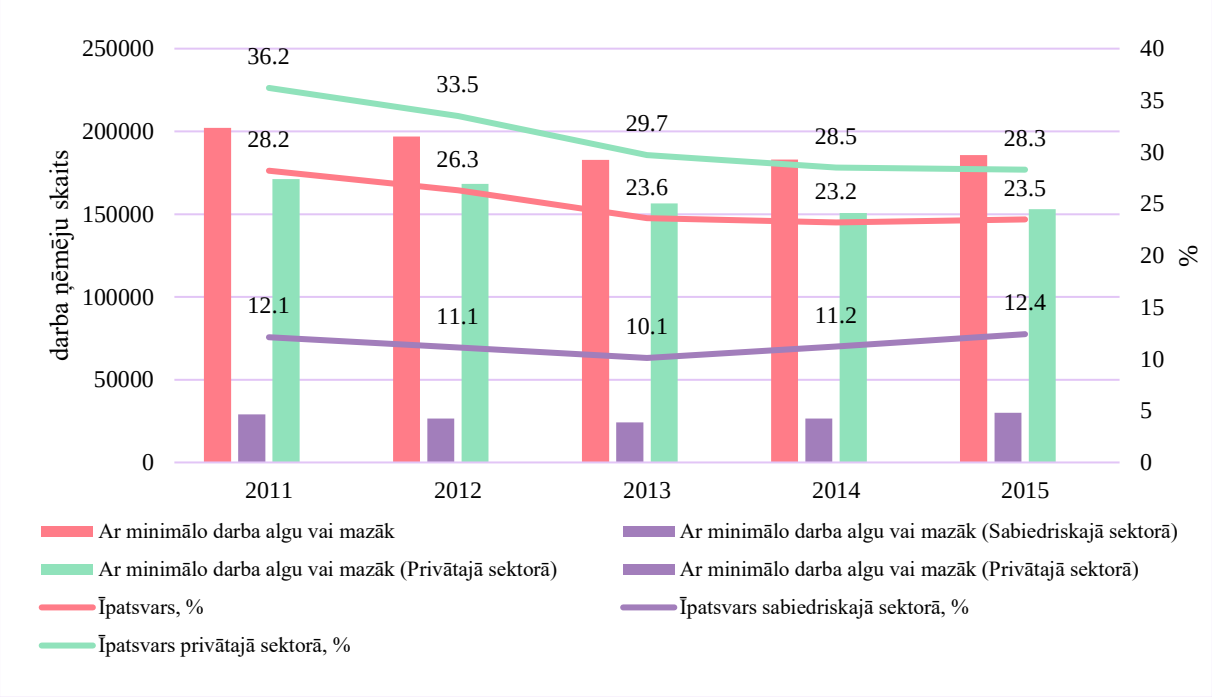

Minimālās algas paaugstināšanas dēļ 2014. gadā par 11% pieauga neto minimālā alga personai bez apgādājamajiem, par 19% personai ar vienu apgādājamo, par 15% personai ar diviem apgādājamajiem. Jārēķinās, ka pieaugumu personām ar apgādājamajiem sekmēja iespējas lielākā apmērā piemērot atvieglojumus par apgādājamajiem[133].

4.1.4. NĪN atvieglojumi daudzbērnu ģimenēm

NĪN atvieglojumu daudzbērnu ģimenēm efektivitātes izvērtējums

A72. Automātiski piešķirtais nekustamā īpašuma nodokļa atvieglojums skar tikai daļu daudzbērnu ģimeņu, kā arī mazākā mērā daudzbērnu ģimenes ar nepietiekamiem ienākumiem, līdz ar to tas daļēji atbilst politikas mērķiem.

Automātiski piešķirtais NĪN atvieglojums vismaz 50% apmērā no aprēķinātā NĪN daudzbērnu ģimenēm arī ir pasākums, kas daļēji atbilst rīcībpolitikas mērķiem, taču tā piešķiršanas mehānisms rada ierobežojumus, ka atvieglojumus saņem tikai tās ģimenes, kuru ģimeņu locekļu īpašumā ir mājoklis, kā arī atvieglojuma faktiskais apmērs ir atkarīgs no īpašuma kadastra vērtības, proti, jo lielāka vērtība, jo lielāku atbalstu saņem ģimene, kā arī pašvaldības ir tiesīgas noteikt savu atvieglojumu (piemēram[134], Rīgā, Mārupē, Jūrmalā 90%; Daugavpilī, Liepājā, Jelgavā, Ventspilī 50%).

Automātiski piešķirtais NĪN atvieglojums nesasniedz visas daudzbērnu ģimenes, turklāt saskaņā ar EU-SILC apsekojuma datiem 50% daudzbērnu ģimeņu ar nepietiekamiem ienākumiem mājokli īrē, savukārt trīs ceturtdaļas no pārējām (turīgākajām) daudzbērnu ģimenēm dzīvo savā mājoklī.

[133] SIA "Jaunrades laboratorija" pētnieku aprēķins, pieņemot, ja neapliekamais minimums 2014. gadā saglabātos 64 EUR apmērā.
[134] Informācija no attiecīgo pašvaldību mājaslapām.

Ieteikums: būtu nepieciešams piešķirto atvieglojumu apmēru saistīt ar apgādājamo bērnu skaitu ģimenē, proti, jo vairāk bērnu, jo lielāks atvieglojums, vai noteikta demogrāfiskā tipa ģimenēm NĪN par vienīgo mājokli nav jāmaksā vispār.

NĪN atvieglojumu daudzbērnu ģimenēm lietderības un produktivitātes izvērtējums

A73. Analizējot EU-SILC apsekojuma datus par daudzbērnu ģimenēm, var secināt, ka katra otrā daudzbērnu ģimene ar nepietiekamiem ienākumiem dzīvo savā mājoklī, un NĪN atvieglojums uzlabo viņu ienākumu situāciju, tomēr nav zināms, cik no šīm ģimenēm iepriekšējos gados saņēma atvieglojumus, uzrakstot iesniegumu savai pašvaldībai, un cik saņēma atvieglojumu pirmo reizi.

Saskaņā ar pieņemtajiem grozījumiem likumā „Par nekustamā īpašuma nodokli" nekustamā īpašuma nodokļa summa ir samazināma par 50% no aprēķinātās nodokļa summas, bet ne vairāk par 427 EUR par šādiem objektiem – dzīvojamām mājām, dzīvojamo māju daļām, telpu grupām nedzīvojamās ēkās, kuru lietošanas veids ir dzīvošana, un tām piekritīgo zemi personai, ja šai personai (pašai vai kopā ar laulāto) vai tās laulātajam taksācijas gada 1. janvārī ir trīs vai vairāk bērni vecumā līdz 18 gadiem (arī aizbildnībā un audžuģimenē ievietoti bērni) un ja personai vai tās laulātajam šajā objektā ir deklarētā dzīvesvieta kopā ar vismaz trim no minētajiem bērniem. Atvieglojums tiek piemērots arī gadījumos, ja nekustamā īpašuma īpašnieks vai tiesiskais valdītājs ir kāds no minētajiem bērniem.

Jāatzīmē, ka jau iepriekš pašvaldības piešķīra daudzbērnu ģimenēm atvieglojumus nekustamā īpašuma nodoklim, pamatojoties uz iesniegumu. Sākot ar 2014. gadu, atvieglojums tiek piemērots automātiski, pamatojoties uz datu savietošanas tehnisko risinājumu (iegūstot informāciju no Pilsonības un migrāciju lietu pārvaldes, Valsts zemes dienesta, Tiesu nama aģentūras informācijas sistēmām). Likuma grozījumu anotācijā norādīts, ka 2011. gadā Latvijā bija 15 765 daudzbērnu ģimeņu – pabalsta saņēmēju[135] jeb 2% no kopējā mājsaimniecību skaita.

Analizējot šī pasākuma ietekmi uz daudzbērnu ģimenēm ar nepietiekamiem ienākumiem, jāņem vērā, ka puse mērķa grupas mājsaimniecību dzīvo īrētos mājokļos, kā arī nereti mājokļa, kurā mitinās daudzbērnu ģimene, īpašnieks var būt kāds cits ģimenes loceklis, nevis likumā noteiktais. Jārēķinās, ka faktiski nekustamā īpašuma nodokļa atvieglojumu saņēma mazāks skaits ģimeņu, nekā novērtēts likuma grozījumu anotācijā.

Jāatzīmē, ka katra pašvaldība var izstrādāt savus noteikumus atvieglojuma piešķiršanai, paredzot lielāku aprēķinātā nodokļa summas samazinājumu, kā, piemēram, Rīgā, balstoties uz Rīgas domes saistošajiem noteikumiem Nr.198 „Nekustamā īpašuma nodokļu atvieglojumu piešķiršanas kārtība Rīgā", tiek piešķirts atvieglojums 90%.

[135] Balstoties uz LM datiem par ģimenes valsts pabalsta saņēmējiem.

EU-SILC apsekojumā iedzīvotāju rīcībā esošo (neto) ienākumu aprēķinos tiek ņemti vērā nekustamā īpaša nodokļa maksājumi [136], kas tiek atskaitīti no iedzīvotāju naudas ienākumiem[137].

50. tabula. „Daudzbērnu ģimeņu mājokļa tips un mājokļa izmaksu finansiālais slogs, avots: EU-SILC apsekojums par 2012. gadu"

Mājokļa tips	2012. gads	
	Daudzbērnu ģimenes ar nepietiekamiem ienākumiem	Pārējās daudzbērnu ģimenes
Savs mājoklis bez hipotēkas	49%	68%
Mājoklis ar hipotēku	2%	10%
Mājokli īrē atbilstoši tirgus cenai	19%	1%
Mājokli īrē par samazinātu maksu	30%	21%
KOPĒJO MĀJOKĻU IZMAKSU FINANSIĀLAIS SLOGS		
Sagādā lielas grūtības	57%	23%
SAŅEM MĀJOKĻA PABALSTUS[138]		
Jā	31%	4%

Ieteikumi: lai atvieglojumi par apgādājamajiem veiktu savu funkciju ienākumu nevienlīdzības un nabadzības risku mazināšanas jomā, nepieciešami īpaši risinājumi neizmantojamo atvieglojumu kompensēšanai nelabvēlīgākā situācijā esošiem zemāku algu saņēmējiem, kas nevar pilnā apmērā izmantot atvieglojumus. Lai ar atvieglojumu palīdzību izlīdzinātu daudzbērnu ģimeņu ienākumu situāciju, nepieciešami risinājumi, ka par katru nākamo bērnu atvieglojuma apmērs palielinās.

Tieši daudzbērnu ģimenēm ar nepietiekamiem ienākumiem mājokļa finansiālais slogs sagādā lielas grūtības. Neskatoties uz to, ka gandrīz katra trešā ģimene saņem pašvaldības atbalstu mājokļa jomā, vēl arvien vairāk kā pusei (57%) ir lielas grūtības segt mājokļa izmaksas, kas rada paaugstinātus parādsaistību riskus ģimenēm, kas būtu mazināms, sniedzot proporcionāli lielāku dzīvokļa pabalstu tieši daudzbērnu ģimenēm.

51. tabula. „Daudzbērnu ģimeņu NĪN maksājuma vidējais apmērs gadā, avots: SIA "Jaunrades laboratorija" aprēķini, izmantojot EU-SILC apsekojuma mikrodatus"

Rādītājs	2011	2012	2013	2014
Samaksātā NĪN apmērs, EUR uz mājsaimniecību	124	84	68	103
Mājsaimniecību skaits, tūkstoši	13,8	13,5	15,1	14,5

Saskaņā ar 2011. gada 15. decembra grozījumiem[139] likumā „Par nekustamā īpašuma nodokli" no 2012. gada ir paplašināta nekustāmā īpašuma nodokļa bāze, bet no 2013. gada 1. janvāra pašvaldībām ir tiesības noteikt nekustamā īpašuma nodokļa likmi no 0,2% līdz 3% no

[136] Saskaņā ar EU-SILC apsekojuma anketas formulējumiem: nekustamā īpašuma nodoklis (zemes kadastrālās vērtības nodoklis, mājokļa nodoklis).
[137] Saskaņā ar EU-SILC metodoloģiju naudas ienākumi no algota darba; naudas izteiksmē pārrēķinātie darba ņēmēja natūrā gūtie ienākumi, izmantojot uzņēmuma vai dienesta auto privātām vajadzībām; ienākumi vai zaudējumi, kas gūti no pašnodarbinātības; saņemtās pensijas un pabalsti; regulāra naudas palīdzība no citām mājsaimniecībām; peļņa no noguldījumu procentiem, dividendēm, akcijām; ienākumi, ko saņēmuši bērni, jaunāki par 16 gadiem; ienākumi no īpašuma izīrēšanas; saņemtā summa no Valsts ieņēmumu dienesta (VID) ienākuma nodokļa pārmaksas dēļ (par saimnieciskās darbības veikšanu, attaisnotajiem izdevumiem – izglītību, ārstniecību u. tml.).
[138] Pabalsts no pašvaldības īres vai komunālo pakalpojumu segšanai, t.sk. pabalsts natūrā.
[139] http://titania.saeima.lv/LIVS11/saeimalivs11.nsf/0/D81A2AF2BD6D716BC2257A8700279EEB?OpenDocument

nekustamā īpašuma kadastrālās vērtības. Pašvaldībām ir izvēles tiesības, izdodot saistošos noteikumus, 2013. un 2014. gadā turpināt piemērot nodokļa apmēra pieauguma ierobežojumu zemei vai saglabāt nodokļa apmēru zemei iepriekšējā gada līmenī, kā arī noteikt šā pieauguma ierobežojuma apmēru un piemērošanas nosacījumus.

Pašvaldībām ir paredzēta iespēja koriģēt nodokļa slogu nodokļa maksātājiem, ņemot vērā nekustamā īpašuma kadastrālās vērtības attiecīgās pašvaldības teritorijā un tās iedzīvotāju maksātspēju. Tomēr EU-SILC apsekojumā iegūtie dati rāda, ka jau 2014.gadā daudzbērnu ģimeņu vidējais NĪN maksājums ir audzis par 51%, salīdzinot ar iepriekšējo gadu, neskatoties uz ieviesto automātisko atvieglojuma piemērošanu.

4.1.5. Samazinātā patentmaksa vecuma pensionāriem

Samazinātās patentmaksas[140] efektivitātes izvērtējums

Samazinātā patentmaksa ir patentmaksas[141] veids – vienots fiksēts avansa[142] maksājums, kas ietver iedzīvotāju ienākuma nodokļa maksājumus par fiziskās personas saimniecisko darbību. Samazinātā patentmaksa ir galīgs nodokļa maksājums par kalendāra gadu (17 EUR apmērā) vai sešiem mēnešiem (9 EUR apmērā), ko, sākot ar 2014.gada 1.janvāri, varēja izvēlēties vecuma pensijas saņēmēji, kas nestrādā algotu darbu un darbojas kādā no piecām jomām[143], kā arī saimnieciskās darbības apgrozījums nepārsniedz 3000 EUR gadā[144].

Rīcībpolitikā nav noteikti īpaši mērķi attiecībā uz vecuma pensionāru ienākumu palielināšanu. Tomēr, ņemot vērā faktisko situāciju, ar krasu nabadzības riska pieaugumu vecuma grupā 65 + (skat. 3.3.2. sadaļu) ieviestais pasākums var uzlabot ienākumu situāciju vecuma pensionāriem, kas veic saimniecisko darbību noteiktajās jomās.

Jāatzīmē, ka Ministru kabineta noteikumu projekta „Kārtība, kādā piemērojama patentmaksa fiziskās personas saimnieciskajai darbībai noteiktā profesijā, un tās apmēri" sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojumā (anotācijā) nav iekļauta informācija par samazinātās patentmaksas maksātāju skaita prognozi vai ietekmi uz mērķa grupas ieņēmumiem, līdz ar to nav iespējams izvērtēt pasākuma lietderību un produktivitāti attiecībā pret izvirzīto mērķi.

Anotācijā ir minēts, ka, ieviešot samazināto patentmaksu konkrētajās jomās, patentmaksātāju skaits paplašināsies un patentmaksā nomaksātā summa valsts budžetā palielināsies.

---

[140] Patentmaksa tika ieviesta kopš 2010.gada 1.janvāra ar nolūku atvieglot nodokļu administrēšanas un grāmatvedības uzskaites kārtību mazajiem nodokļu maksātājiem, stimulēt potenciālos mikrouzņēmējdarbības veicējus sākt savu biznesu ar mazām izmaksām, tādējādi rodot iespēju attīstīt savas iegūtās zināšanas un prasmes to profesionālajā darbībā.

[141] Saskaņā ar VID informāciju vidēji mēnesī patentmaksas maksātāju skaits ir ap 350 patentmaksas maksātāju, galvenokārt patentmaksas veikt izvēlas: fotogrāfi, frizieri, nagu kopšanas speciālisti, šuvēji, aukles, grimētāji, amatnieki, rotkaļi, tamborētāji.

[142] Avansa maksājums – iepriekšējs maksājums, šajā gadījumā patentmaksas maksājums jāveic pirms saimnieciskās darbības uzsākšanas.

[143] Ministru kabineta 2013.gada 17.decembra noteikumi Nr.1531 „Kārtība, kādā piemērojama patentmaksa un tās apmēri fiziskās personas saimnieciskajai darbībai noteiktā profesijā" - Ādas un tekstilizstrādājumu amatniecība; apģērbu un apavu izgatavošana un labošana, pulksteņu un slēdzeņu labošana, kā arī citi sadzīves pakalpojumi; amatniecības izstrādājumu izgatavošana; floristika; - privātie mājsaimniecības pakalpojumi un mājas aprūpes pakalpojumi.

[144] Salīdzinājumam – pārrēķinot gada summu 3000 EUR, tas vidēji mēnesī ir 250 EUR.

Samazinātās patentmaksas lietderības un produktivitātes izvērtējums

Saskaņā ar EU-SILC apsekojuma datiem mājsaimniecībās, kurās dzīvo personas 65+ (vecuma pensijas saņēmēji), samērā reti vērojami ienākumi no saimnieciskās darbības (pašnodarbinātības) un autoratlīdzībām [145] – izvērtējuma perioda sākumā tikai 5% no mājsaimniecībām ar nepietiekamiem ienākumiem un 9% no pārējām mājsaimniecībām, kurās dzīvo personas 65+, un izvērtējuma perioda beigās attiecīgi – 5% un 8%.

Ieteikums: Vienkāršot patentmaksas noformēšanas kārtību [146] un informēt plašāku loku vecuma pensiju saņēmēju, kā uzlabot savu ienākumu situāciju, izmantojot samazinātās patentmaksas priekšrocības.

Saskaņā ar VID sniegtajiem datiem par patentmaksas maksātāju skaitu pa gadiem, izvērtējuma perioda sākumā valstī bija tikai 819 patentmaksas maksātāji, 2014. gadā - 1212, no kuriem samazinātās patentmaksas maksātāji – 112. Gadu gaitā patentmaksas popularitāte ir nedaudz augusi, 2016. gadā sasniedzot 2915 maksātājus, no kuriem 652 ir samazinātās patentmaksas maksātāji.

Ieteikums: precizēt EU-SILC jautājumus, kuros tiek jautāts par ienākumiem no uzņēmējdarbības vai pašnodarbinātības[147], precizējot fizisko personu saimnieciskās darbības veicēju ienākumus atbilstoši aktuālajiem nodokļu maksāšanas režīmiem - nodoklis par ienākumiem no saimnieciskās darbības; patentmaksa par atsevišķu veidu saimnieciskās darbības veikšanu; mikrouzņēmumu nodoklis; atvieglota reģistrācijas kārtība (nekustamā īpašuma izīrēšanas gadījumā), kas uzlabotu iespējas veikt iedzīvotāju ienākumu analīzi.

4.2. Uz ģimenēm ar bērniem vērsto sociālās aizsardzības pasākumu ietekmes izvērtējums

Šajā sadaļā pasākumi analizēti galvenajā mērķa grupā – ģimenes ar bērniem, iedalot pasākumus divās grupās – finansiālā atbalsta pasākumi un materiālā un pakalpojumu atbalsta pasākumi. Finansiālā atbalsta pasākumi tieši ietekmē iedzīvotāju ienākumus, bet materiālā un pakalpojumu atbalsta pasākumi ļauj pārstrukturēt ģimenes budžetu un uzlabot materiālo situāciju netiešā veidā.

Rīcībpolitikas mērķis:

- nodrošināt un pilnveidot valsts un pašvaldību atbalstu ģimenēm ar bērniem, kā arī veicināt vecāku līdzdalību darba tirgū, lai novērstu tālāku nabadzības riska pieaugumu ģimenēm ar bērniem (Latvijas NRP).

Šīs grupas pasākumu mērķis ir nodrošināt un pilnveidot valsts un pašvaldību atbalstu ģimenēm ar bērniem, kā arī veicināt vecāku līdzdalību darba tirgū, lai novērstu tālāku nabadzības riska

[145] Saskaņā ar EU-SILC apsekojuma anketu, šeit ietilpst arī no Lauku atbalsta dienesta saņemtie Eiropas Savienības (ES) platību maksājumus par lauksaimnieciskā ražošanā izmantojamo zemi; ienākumi no no paša uzņēmuma, profesionālās darbības, autoratlīdzības, sniedzot savus pakalpojumus vai ražojot un pārdodot preces. Veidi sīkāk izdalīti netiek.

[146] Izvērtējuma periodā patenta pircējam tas jānoformē 10 dienas pirms mēneša sākuma, kad saimnieciskā darbība tiks veikta, kā arī jāmaksā priekšapmaksas veidā. Savukārt pozitīvie aspekti ir tie, ka nav nepieciešams kārtot grāmatvedību un iesniegt ienākumu deklarāciju.

[147] Pašnodarbinātība ir jēdziens, kas tiek lietots saistībā ar sociālo apdrošināšanu Likuma „Par valsts sociālo apdrošināšanu" izpratnē, nevis saimnieciskās darbības veikšanu (skatīt informatīvo materiālu šeit: https://www.vid.gov.lv/lv/vid-aicina-fiziskas-personas-registret-saimniecisko-darbibu).

pieaugumu ģimenēm ar bērniem. Pasākumu grupa ietver daudzveidīgu valsts un pašvaldību sniegto atbalstu:

- izmantojot tiešu finansiālu atbalstu – ar bērniem un ģimeni saistītos pabalstus; valsts garantētos uzturlīdzekļus, ja viens no bērna vecākiem nepilda savus pienākumus; atbalstu, ja bērnam netiek nodrošināta vieta pirmsskolas izglītības iestādē;
- piešķirot materiālu atbalstu – brīvpusdienas skolēniem, nodrošinājums ar mācību līdzekļiem skolās, bērniem nepieciešamo medikamentu un medicīnas ierīču kompensācijas 100% apmērā;
- piedāvājot atbalsta pakalpojumus – sociālo rehabilitāciju, uzlabojumus veselības aprūpes pieejamībā bērniem u.c. pakalpojumus atkarībā no pašvaldību iespējām. Sava loma atvēlēta arī ģimeņu ar bērniem informēšanai par pašvaldību piedāvājumu atbalstam, attaisnotajiem izdevumiem izglītībai un medicīnas pakalpojumiem pārmaksātā iedzīvotāju ienākuma atgūšanai.

Būtiska loma šo pasākumu grupā ir atvēlēta iespējām dažādot darba un ģimenes dzīves saskaņošanas iespējas vecākiem ar pirmsskolas vecuma bērniem, lai veicinātu vecāku atgriešanos un konkurētspēju darba tirgū.

Pasākumu darbības mehānisms ir saistīts gan ar tiešu finansiālu un materiālu palīdzību noteiktās dzīves situācijās, gan ar netiešiem līdzekļiem, kas mazina ģimeņu ar bērniem izdevumus un veicina vecāku konkurētspēju darba tirgū.

Lielākoties īstenotie pasākumi ir paredzēti plašai auditorijai, nediferencējot atbalstu atkarībā no ģimeņu ienākumu apmēra, un vienlaicīgi tie ir vērsti konkrēti uz bērnu vajadzību nodrošināšanu, un vecākiem nav iespējas šo atbalstu izlietot pēc saviem ieskatiem, piemēram, līdzmaksājumu, ja bērnam netiek nodrošināta vieta pašvaldības PII, saņem pa tiešo no privātā PII, kā arī veselības aprūpes pakalpojumus un medikamentus var saņemt tikai bērns. No otras puses, veicot centralizētus iepirkumus un pēc tam sniedzot materiālos labumus vai pakalpojumus ģimenēm ar bērniem, iespējams sniegt lielāku vērtību, nekā tā būtu ģimenēm pērkot to individuāli. Līdz ar to, plānojot ģimeņu ar bērniem atbalstu, ir nepieciešams paredzēt gan tieša finansiāla atbalsta pasākumus, gan materiālu atbalstu pakalpojumu un labumu veidā. Materiāls atbalsts pakalpojumu vai labumu veidā, kas nodrošina tieši bērna vajadzības, ir mērķtiecīgs veids, kā palīdzēt bērniem, kas dzīvo ģimenēs ar zemiem ienākumiem, sociāli problemātiskās ģimenēs , kā arī ģimenēm, kam ir ierobežota pamatpakalpojumu pieejamība.

Materiālās palīdzības pasākumi nodrošina labumus, par ko ģimenei nav jāmaksā no sava budžeta, un rodas iespēja novirzīt līdzekļus citām vajadzībām, līdz ar to uzlabojas iespēja segt ikdienas izmaksas (piemēram, par mājokli, kas ir viena no izmaksu pozīcijām, kas sagādā grūtības ģimenēm ar bērniem), līdz ar to pasākumi potenciāli uzlabo ģimenes materiālo nodrošinātību un mazina gan nabadzības, gan sociālās atstumtības riskus.

A74. Sākot ar 2013. gadu tika ieviesta virkne tiešu finansiāla atbalsta pasākumu, kas skar jaunos vecākus – tika pārskatīts bērna kopšanas pabalsts, vecāku pabalsts, piemaksas par dvīņiem, palielināti krīzes laikā samazinātie valsts uzturlīdzekļi bērniem. Atbalsta paaugstināšana tika vērsta uz ģimenēm ar bērnu līdz 1,5 gada

vecumam, lai gan politikas mērķis ir atbalstīt ģimenes ar visu vecumu bērniem (skat.43.attēlu). Līdz ar to īstenotie pasākumi tikai daļēji atbilst rīcībpolitikas mērķiem.

41. attēls. „Uz ģimenēm ar bērniem vērstu sociālās aizsardzības pasākumu īstenošana 2012.-2014. gadā, avots: SIA "Jaunrades laboratorija", 2017"

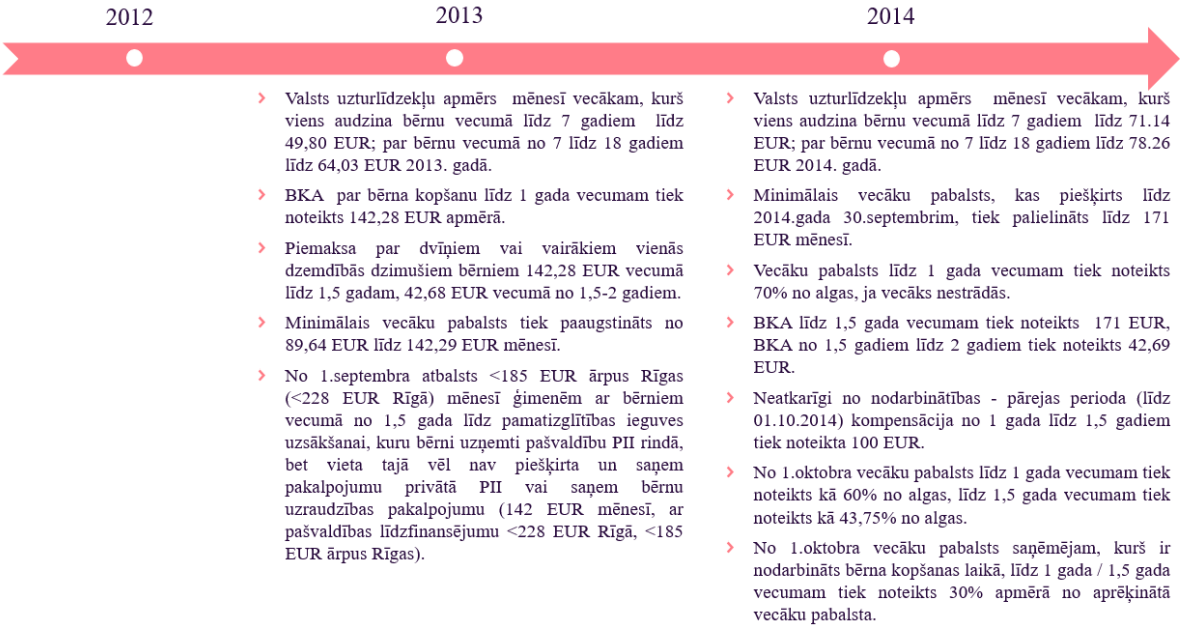

Izvietojot īstenotos pasākumus uz laika ass, uzskatāmi redzams, ka sākot ar 2013. gadu īstenots apjomīgākais pasākumu klāsts ienākumu situācijas uzlabošanai ģimenēm ar bērniem, izmantojot sociālās aizsardzības pasākumus.

Liela daļa īstenoto pasākumu attiecas uz ģimenēm ar bērniem vecumā līdz pusotram gadam. Pēc šī vecuma sasniegšanas atbalsta pasākumu intensitāte sarūk, un, sākot ar 3.-4. klasi, tā ir neliela, neskatoties uz faktu, ka augsts nabadzības riska līmenis ir visās bērnu vecuma grupās, īpaši sākot no 11 gadu vecuma (skat.42. attēlu). Izvirzot par prioritāti nabadzības risku samazināšanu bērnu mērķa grupā, nepieciešams ieviest plašāku klāstu ar atbalsta pasākumiem arī skolas vecuma bērniem.

42. attēls. „Uz ģimenēm ar bērniem vērstu sociālās aizsardzības pasākumu īstenošanas novērtējums 2012.-2014. gadā atbilstoši bērna vecumam, avots: SIA "Jaunrades laboratorija", 2017"

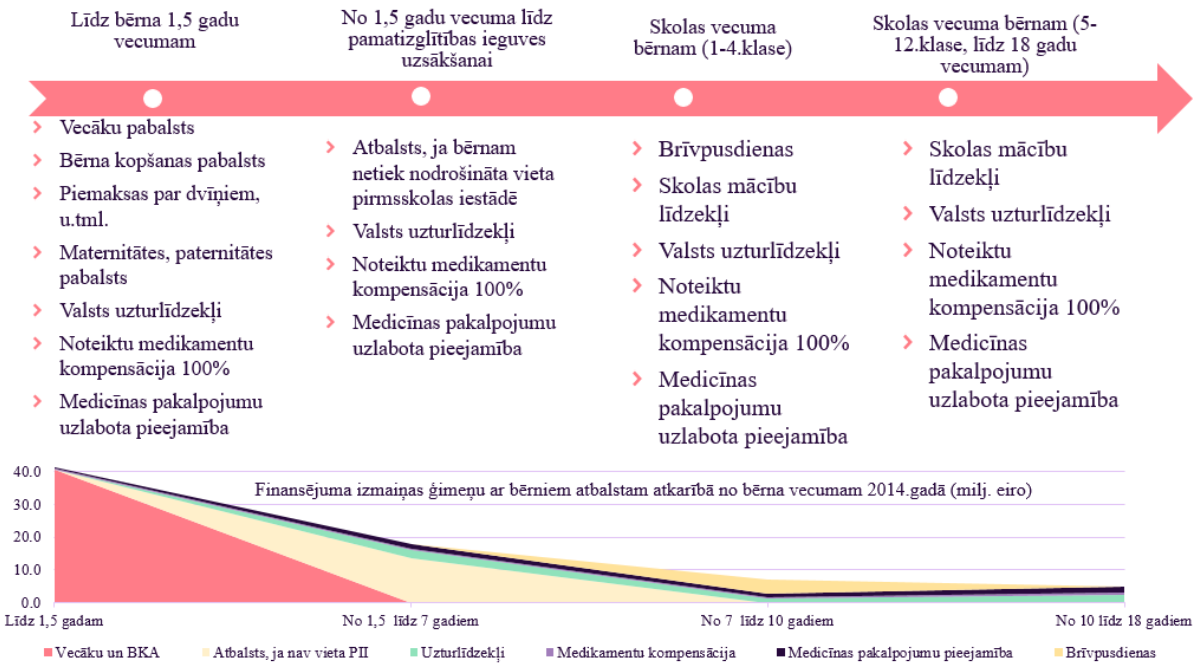

Izvērtējuma periodā īstenoto finansiālā atbalsta pasākumu un to tiešo rezultātu un finansiālo ieguvumu pārskats sniegts 52. tabulā. Lai atbildētu uz jautājumu, vai īstenotie politikas pasākumi rada vai var radīt tiešu vai netiešu ietekmi uz nabadzības un sociālās atstumtības situāciju, tika apkopoti un analizēti dati par izmaksāto pabalstu apmēru (skat. 52. tabulu), kā arī veikta loģiskā analīze atbilstoši 43. attēlā „Uz ģimenēm ar bērniem vērsto sociālās aizsardzības pasākumu ietekmes loģiskais modelis" rekonstruētajam loģiskajam modelim.

52. tabula. „Finansiālā atbalsta īstenoto pasākumu pārskats, avots: SIA „Jaunrades laboratorija", 2017"

Īstenotais pasākums	Tiešie rezultāti	Finansiālais ieguvums
Izmaiņas bērna kopšanas pabalstos 2013. gadā Atbildīgais: Labklājības ministrija Mērķa grupa: attiecas tikai uz vienu no vecākiem ar bērnu vecumā līdz 1,5 gadiem.	No 2013. gada 1. janvāra nestrādājošiem vecākiem tika dubultots bērna kopšanas pabalsts (no 71,14 EUR līdz 142,29 EUR) par bērna kopšanu līdz 1 gada vecumam.	Ieguvums 71,15 EUR mēnesī.
	No 2013. gada 1. janvāra gan strādājošiem, gan nestrādājošiem vecākiem no 42,69 līdz 142,29 EUR palielinājās bērna kopšanas pabalsts par bērna kopšanu no 1 līdz 1,5 gadu vecumam.	Ieguvums 71,15 EUR mēnesī.
	No 2013. gada 1. janvāra minimālais vecāku pabalsts paaugstināts no 89,64 līdz 142,29 EUR mēnesī.	Ieguvums 52,65 EUR mēnesī.
Izmaiņas maternitātes, paternitātes un vecāku pabalstu izmaksu griestos Atbildīgais: Labklājības ministrija Mērķa grupa: attiecas uz sociāli apdrošinātām personām.	No 2013. gada 1. janvāra divkāršojās maternitātes, paternitātes un vecāku pabalstu izmaksu griesti. Vecāku, maternitātes un paternitātes pabalstu maksimālais apmērs dienā noteikts 32,75 EUR un 50% no summas, kas pārsniegs 32,75 EUR.	Ieguvums ir individuāls. Pēc statistikas datiem vidēji 15% pieaugums maternitātes pabalstam un 19% paternitātes pabalstam.
Izmaiņas bērna kopšanas un vecāku pabalstos 2014. gadā	No 2014. gada 1. janvāra gan strādājošiem, gan nestrādājošiem vecākiem bērna kopšanas pabalsts par bērna kopšanu līdz 1,5 gadu vecumam būs 171 EUR (pieaug no 142,29 EUR).	Ieguvums 28,71 EUR.

Īstenotais pasākums	Tiešie rezultāti	Finansiālais ieguvums
Atbildīgais: Labklājības ministrija Mērķa grupa: attiecas tikai uz vienu no vecākiem ar bērnu vecumā līdz 1,5 gadiem.	Minimālais vecāku pabalsts, kas tika piešķirts līdz 2014. gada 30. septembrim, bija 171 EUR mēnesī. Tika noteikts pārejas periods līdz 2014. gada 30. septembrim. Vecāku pabalsts līdz 1 gada vecumam noteikts 70% no algas, ja vecāks nestrādā. Ja strādā, var saņemt tikai bērna kopšanas pabalstu 171 EUR; Bērna kopšanas pabalsts par bērna kopšanu no 1 līdz 1,5 gada vecumam noteikts 171 EUR neatkarīgi no tā, vai vecāks strādā vai ne; Vecāku pabalsta pārejas perioda kompensācija par bērna kopšanu no 1 līdz 1,5 gada vecumam noteikta 100 EUR, neatkarīgi no tā, vai vecāks strādā vai ne.	
Izmaiņas bērna kopšanas un vecāku pabalstos 2014. gadā Atbildīgais: Labklājības ministrija Mērķa grupa: attiecas tikai uz vienu no vecākiem ar bērnu vecumā līdz 1,5 gadiem.	No 2014. gada 1. oktobra vecāku pabalsts nestrādājošiem sociāli apdrošinātiem vecākiem par bērna kopšanu līdz 1 gada vecumam noteikts 60% no algas. Papildus vecāku pabalstam viens no vecākiem var saņemt arī bērna kopšanas pabalstu 171 EUR. Vecāku pabalsts nestrādājošiem sociāli apdrošinātiem vecākiem par bērna kopšanu līdz 1,5 gada vecumam noteikts 43,75% no algas. Papildus vecāku pabalstam viens no vecākiem var saņemt arī bērna kopšanas pabalstu 171 EUR. Vecāku pabalsts strādājošiem sociāli apdrošinātiem vecākiem gan līdz 1 gada vecumam, gan līdz 1,5 gadu vecumam noteikts 30% no aprēķinātā vecāku pabalsta. Papildus vecāku pabalstam viens no vecākiem varēs saņemt bērna kopšanas pabalstu 171 EUR.	Ieguvums ir individuāls.
Izmaiņas Uzturlīdzekļu garantijas fonda piemērotajā uzturlīdzekļu apmērā **Pievienošanās Konvencijai par uzturlīdzekļu pārrobežu piedziņu** Atbildīgais: Tieslietu ministrija Mērķa grupa: vecāki un bērni, kuriem bērna otrs vecāks nepilda savus pienākumus un nenodrošina bērnam uzturlīdzekļus	Pakāpeniski tiek palielināts uzturlīdzekļu apjoms: Par bērnu līdz 7 gadu vecumam – no 42,69 EUR 2012. gadā līdz 71,14 EUR 2014. gadā; Par bērnu vecumā no 7 līdz 18 gadiem – no 49,80 EUR līdz 78,26 EUR 2014. gadā. Kopš 2014. gada 1. augusta ES stājās spēkā Hāgas 2007. gada 23. novembra Konvencija par uzturlīdzekļu bērniem un cita veida ģimenes uzturēšanas līdzekļu pārrobežu piedziņu, kas atvieglos procesus saistībā ar uzturlīdzekļu piedziņu, ja prasītājs un atbildētājs dzīvo dažādās valstīs.	2013. gadā 7,11 EUR mēnesī jeb 85,32 EUR gadā par bērnu līdz 7 gadu vecumam un 14,23 EUR mēnesī jeb 170,76 EUR gadā par bērnu no 7 līdz 18 gadiem. 2014. gadā 21,34 EUR mēnesī jeb 256,08 EUR gadā par bērnu līdz 7 gadu vecumam un 14,23 EUR mēnesī jeb 170,76 EUR gadā par bērnu no 7 līdz 18 gadiem. Atbalsts uzturlīdzekļu piedziņā, ja otrs bērna vecāks dzīvo citā ES valstī.
Brīvpusdienas skolēniem Atbildīgais: Izglītības un zinātnes ministrija, pašvaldības Mērķa grupa: sākumskolu skolēni	Pakāpeniski tiek palielināta skolēnu grupa, kas saņem brīvpusdienas: pirmajai klasei brīvpusdienas no valsts līdzekļiem jau tiek piešķirtas kopš 2008. gada, no 2013. gada 1. janvāra brīvpusdienas sāka saņemt arī 2. klases skolēni, no 2014. gada 1. septembra arī 3. klases skolēni.	Līdz 2014. gada 31. augustam valsts budžeta līdzekļi vienam bērnam dienā bija 1,14 EUR; no 2014. gada 1. septembra 1,42 EUR. **Netiešā ietekme:** Mēnesī tie ir 23-28 EUR vai 194 līdz 218 EUR gadā.
Mācību līdzekļu centralizēta iegāde Atbildīgais: Izglītības un zinātnes ministrija, pašvaldības	Ieviestas izmaiņas Izglītības likumā. Sākot ar 2013./2014.mācību gada sākumu tiek centralizēti nodrošinātas mācību grāmatas. No valsts šim mērķim tika piešķirti 8,29 EUR vienam skolēnam, kopā 563 067,37 EUR, vajadzības gadījumā	Ņemot vērā, ka iegādājoties grāmatas centralizēti, tās izmaksā vidēji par 40% lētāk (Konkurences padome 2012), kā vecākiem pērkot pa vienai,

Īstenotais pasākums	Tiešie rezultāti	Finansiālais ieguvums
Mērķa grupa: skolēni	pašvaldības piešķīra papildu finansējumu 10-20 EUR katram skolēnam.	ģimenēs uz vienu skolēnu tiek ietaupīti aptuveni 15-17 EUR.
Valsts kompensējamie medikamenti apmaksāti 100% Atbildīgais: Veselības ministrija, Nacionālais veselības dienests Mērķa grupa: bērni; ģimenes ar bērniem	Grozījumi MK noteikumos Nr.899 „Ambulatorajai ārstēšanai paredzēto zāļu un medicīnisko ierīču iegādes izdevumu kompensācijas kārtība". Pacientam, kuram saskaņā ar šiem noteikumiem pienākas zāļu vai medicīnisko ierīču iegādes izdevumu kompensācija, līdz 18 gadu vecuma sasniegšanai zāļu un medicīnisko ierīču iegādes izdevumus sedz pilnā apmērā. Ir noteikti arī izņēmuma gadījumi saistībā ar nereferences zālēm vai medicīnas iestādēm un M sarakstā iekļautajām zālēm. Papildu piešķirtais finansējums 2014. gadā 1,4 milj. EUR.	Vidējā summa uz vienu pacientu prognozēta 47,32 EUR gadā.
Papildu piešķirtie valsts budžeta līdzekļi valsts apmaksāto bērnu veselības aprūpes pakalpojumu sniegšanai Atbildīgais: Veselības ministrija Mērķa grupa: bērni, ģimenes ar bērniem	MK sēdē 2014. gada 22. jūlijā tika apstiprināta papildu līdzekļu piešķiršana veselības aprūpes nozarei 4,6 milj. EUR apmērā, t.sk. rindu mazināšanai pie speciālistiem, veselības aprūpei dienas stacionārā, izmeklējumiem un terapijai bērniem, kā arī onkoloģijas pacientu diagnosticēšanai un ārstēšanai un laboratorisko izmeklējumu apmaksai. No šī finansējuma 1,73 milj. euro paredzēti tieši bērnu veselības aprūpei, tai skaitā: izmeklējumiem un terapijai 0,84 milj., speciālistu pakalpojumiem 0,60 milj., ārstēšanai dienas stacionārā 0,29 milj. Iespējams nodrošināt papildu 44 686 konsultācijas pie speciālistiem, papildu 7084 gultas dienas stacionārā; izmeklējumiem un terapijai bērniem papildu 87 820 pakalpojumi.	Ieguvums ir individuāls.
Atbalsts, ja bērnam netiek nodrošināta vieta pašvaldības pirmsskolas iestādē Atbildīgais: Izglītības un zinātnes ministrija, pašvaldības, VARAM, LM Mērķa grupa: vecāki ar bērniem vecumā no 1,5 gadiem līdz pamatizglītības ieguves uzsākšanai	No 2013. gada 1. septembra noteikts atbalsts, ja bērnam netiek nodrošināta vieta pirmsskolas iestādē. No 2013. gada 1. septembra ģimenēm ar bērniem vecumā no 1,5 gada līdz pamatizglītības ieguves uzsākšanai var saņemt arī bērnu uzraudzības pakalpojumu.	Valsts un pašvaldības atbalsts, kas kopumā nepārsniedz 185 EUR ārpus Rīgas plānošanas reģiona (un 228 EUR Rīgas plānošanas reģionā) mēnesī ģimenēm ar bērniem vecumā no 1,5 gada līdz pamatizglītības ieguves uzsākšanai, kuru bērni uzņemti pašvaldību pirmsskolas izglītības iestāžu rindā, bet vieta tajā vēl nav piešķirta un saņem pakalpojumu privātā pirmsskolas izglītības iestādē. Valsts atbalsta apmērs par vienu bērnu šādā gadījumā tiek noteikts līdz 142 EUR mēnesī. Ja pašvaldība nodrošina līdzfinansējumu, tad valsts un pašvaldības atbalsts kopumā nepārsniedz 228 EUR Rīgas plānošanas reģionā un 185 EUR ārpus Rīgas plānošanas reģiona

Izmantojot rīcībpolitikas dokumentos un tiesību aktu anotācijās pieejamo informāciju par šīs grupas pasākumiem, rekonstruēts (atjaunots) pasākuma ietekmes loģiskais modelis, kas tiks izmantots izvērtējuma turpmākajā sadaļā, lai izvērtētu īstenoto pasākumu efektivitāti.

Attēlā ar bultiņām norādīta saikne starp īstenotajiem pasākumiem un problēmu, ko tie risina, kā arī paredzamais politikas rezultāts, pateicoties īstenotajam pasākumam. Katrs paredzamais politikas rezultāts ir izmērāms ar noteiktiem ietekmes rādītājiem.

Atsevišķiem pasākumiem, kas saistīti ar veselības aprūpes pakalpojumiem, ir ierobežotas iespējas veikt ietekmes izvērtējumu, jo trūkst attiecīgo datu mājsaimniecību griezumā, kā arī EU-SILC apsekojumā jautājumi, kas saistīti ar veselību, tiek uzdoti tikai mājsaimniecības locekļiem, kas vecāki par 16 gadiem.

43. attēls. „Uz ģimenēm ar bērniem vērsto sociālās aizsardzības pasākumu ietekmes loģiskais modelis, avots: SIA "Jaunrades laboratorija", 2017"

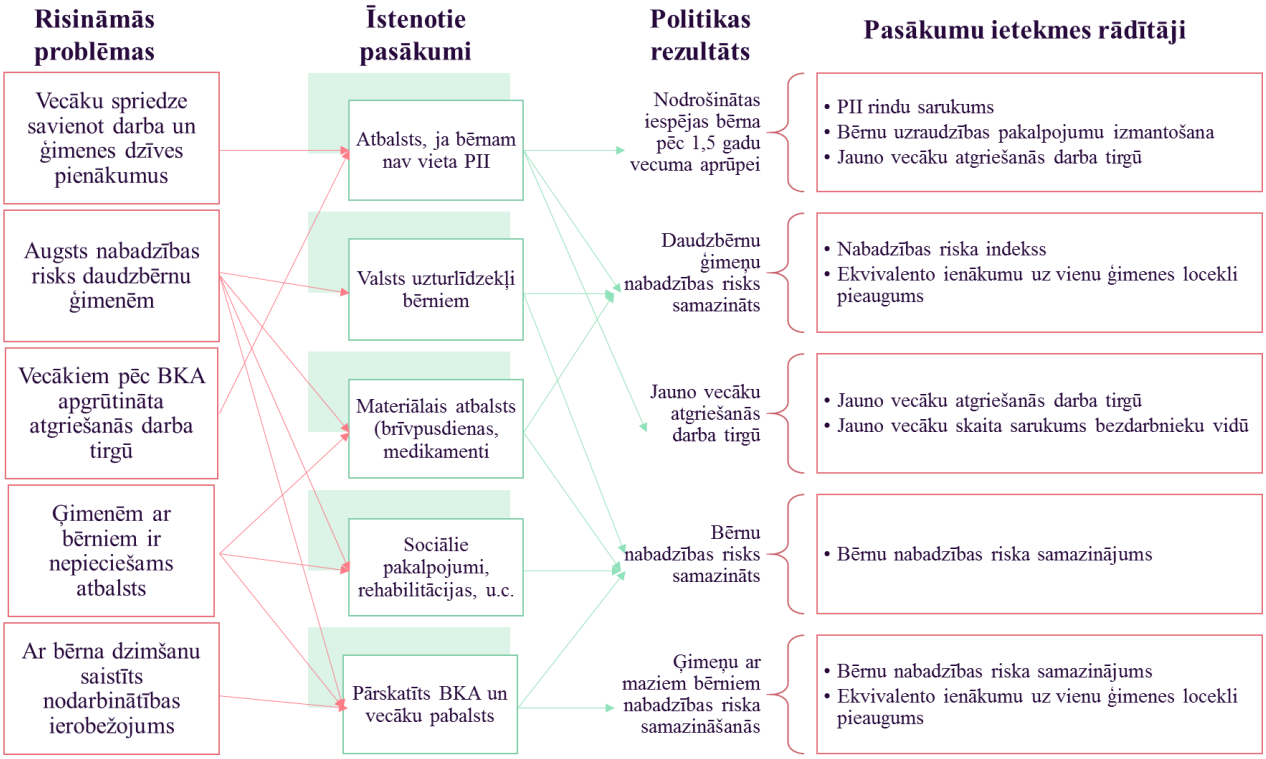

4.2.1. Bērnu kopšanas un vecāku pabalsts

Bērnu kopšanas un vecāku pabalsta izmaiņu efektivitātes izvērtējums

Finansiālā atbalsta pasākumi daļēji atbilst rīcībpolitikas mērķiem (skat. 128. lpp.), jo saskaņā ar 2014. gada CSP datiem aptver 17% ģimeņu ar bērniem[148].

Īstenotie finansiālā atbalsta pasākumi daļēji atbilst rīcībpolitikas mērķim, jo aptver nelielu daļu ģimeņu ar bērniem. 2013.-2014. gadā atbalsta palielinājums sasniedza vidēji 37 tūkstošus ģimeņu (saskaņā ar CSP datiem[149] 2014. gada sākumā Latvijā bija 823 tūkst. mājsaimniecību, no kurām ar bērniem bija 219 tūkst., tātad atbalsta palielinājums un ienākumu situācijas

[148] Aprēķins veikts izmantojot CSP datus par mājsaimniecību ar bērniem skaitu un attiecīgo pabalstu saņēmēju skaitu.
[149] CSP datISG211. Mājsaimniecību kopējais skaits un mājsaimniecības vidējais lielums; e-publikācija "Bērni Latvijā".

uzlabošanās skāra aptuveni 17% mājsaimniecību ar bērniem). Šie atbalsta pasākumi sasniedz arī ģimenes ar 3 un vairāk bērniem (saskaņā ar CSP datiem[150] izvērtējuma periodā 18% jaundzimušo ir trešie un nākamie bērni ģimenē).

Lai rīcībpolitika sniegtu pienesumu nabadzības un sociālās atstumtības samazināšanā, ir ieteicams rīcībpolitikas mērķus vērst uz konkrētām mērķa grupām, kas ir pakļautas lielākiem nabadzības un sociālās atstumtības riskiem, kā tas, piemēram, ir noteikts NAP2020, akcentējot kā mērķa grupas ģimenes, kurās viens pieaugušais audzina bērnu (t.i., 14% visu mājsaimniecību ar bērniem), un ģimenes, ko veido 2 pieaugušie ar 3 un vairāk apgādībā esošiem bērniem (t.i., 5% visu mājsaimniecību ar bērniem).

Īstenotie finansiālā atbalsta pasākumi daļēji atbilst rīcībpolitikas mērķim, jo pārklāj nelielu daļu ģimeņu ar bērniem, t.i., ģimenes ar bērniem līdz 1,5-2 gadu vecumam.

Bērna kopšanas un vecāku pabalsta izmaiņu lietderības un produktivitātes izvērtējums

A1. Ģimeņu atbalsta sistēmā lielākā daļa līdzekļu tiek novirzīti bērna piedzimšanas notikuma atbalstam un laika periodam līdz bērna gandrīz divu gadu vecumam. Katru gadu aptuveni 60-70% no kopējiem izdevumiem tiek novirzīti tieši šai dzīves situācijai (skat. 46, attēlu). Līdz ar izmaiņām 2013. un 2014. gadā šī proporcija pieaugusi no 60% 2012. gadā līdz 71% 2014. gadā (absolūtos skaitļos 2014. gadā izmaksas attiecībā pret 2012. gadu pieaugušas par 60 miljoniem EUR). Savukārt atbalsts ģimenēm ar bērniem, kas ir vecumā aptuveni no 2 gadiem līdz 18 gadiem, veido tikai 30-40% no kopējiem valsts pabalstiem ģimenēm ar bērniem, bet attiecas uz daudz lielāku bērnu skaitu. Nabadzības riski ģimenēm ar jaunākiem bērniem ir nedaudz zemāki nekā skolas vecuma bērniem.

Ģimeņu atbalsta jomā veidojas nesabalansēta situācija, kad demogrāfijas veicināšanas nolūkos tiek pārskatīts atbalsts, kas attiecas uz ģimenēm ar bērniem līdz 1,5-2 gadu vecumam. Nesabalansēto situāciju apliecina arī valsts izdevumu struktūra pabalstiem ģimenēm ar bērniem, kurā lielāko daļu izdevumu veido izdevumi saistībā ar bērna piedzimšanu un aprūpi pirmajos dzīves gados.

Izvērtējuma periodā politiķu vidū guvusi popularitāti t.s. trešā bērna politika[151], atbalstot katra nākamā bērna dzimšanu, tomēr samērā maz pasākumu tiek ieviesti turpmākajam ģimeņu atbalstam, kad bērni jau ir skolas vecumā.

[150] http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/Sociala/Sociala__ikgad__iedz__dzimst/ID0070.px/?rxid=562c2205-ba57-4130-b63a-6991f49ab6fe

[151] Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011.-2017.gadam, kuru mērķis ir veicināt ģimeņu nodibināšanu, stabilitāti, labklājību un sekmēt dzimstību. Daudzbērnu ģimene kā nozīmīga vērtība demogrāfiskās stabilitātes uzturēšanā. Ņemot vērā to, ka veicinot daudzbērnu ģimeņu –ģimeņu ar trīs un vairāk bērniem pieaugumu, ir iespējams risināt demogrāfijas problēmu, kā arī ievērojot paaugstinātos sociālekonomiskos un nabadzības riskus, valsts un pašvaldības tās īpaši atbalsta.

44. attēls. „Struktūra izdevumiem valsts pabalstiem ģimenēm ar bērniem (%), avots: CSP [sdg07]"

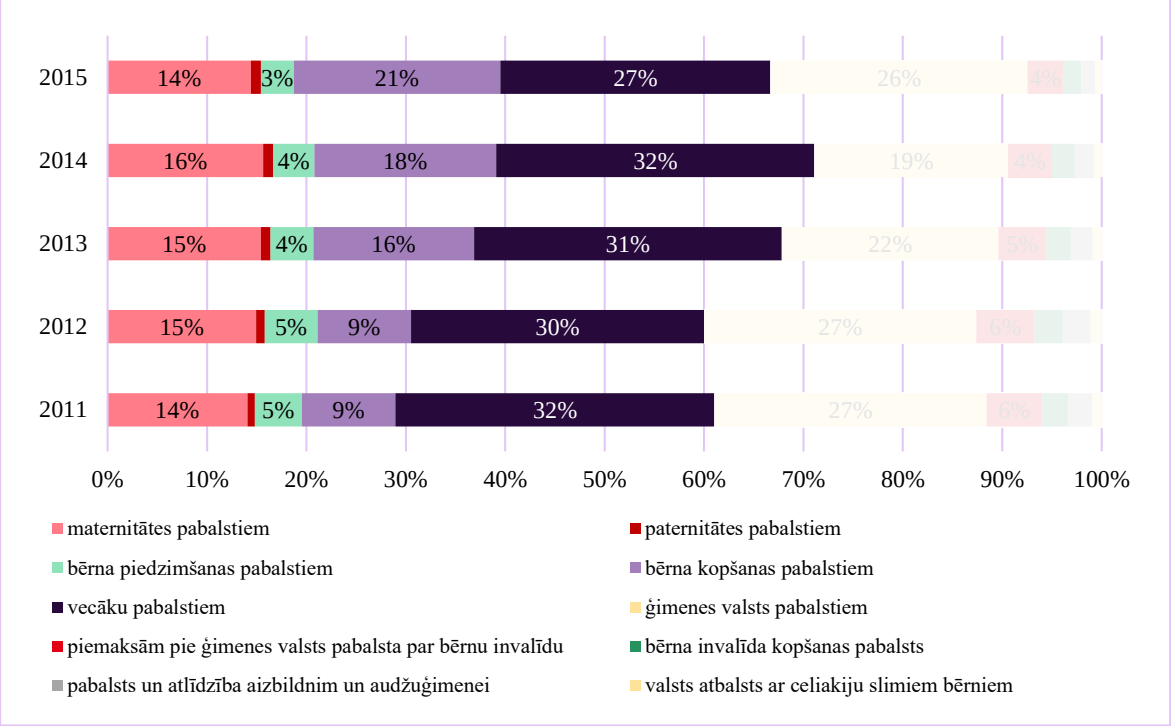

Faktiskās izmaiņas šajos pabalstos apkopotas tabulā (skat. 53. tabulu), tomēr jāatzīmē, ka šīs izmaiņas ir pietiekami būtiskas, proti, mēnesī kopā piešķirtais bērna kopšanas un vecāku pabalsts kopš 2012. gada ir pieaudzis par 52%, dienā izmaksātais maternitātes pabalsts attiecīgajā periodā pieaudzis par 24% un attiecīgi paternitātes pabalsts pieaudzis par 27%. Lai arī vidējais bērna kopšanas un vecāku pabalsts ir būtiski pieaudzis, tomēr 2014. gadā tas atpaliek no nabadzības riska sliekšņa 1 personas mājsaimniecībai 291 EUR, noklājot 80%. Jāatzīmē, ka no šīm izmaiņām proporcionāli visvairāk ieguva mazāko darba algu saņēmēji un nestrādājoši vecāki – tādējādi arī tika mazināti nabadzības riski šajās grupās.

Izvērtējuma periodā būtiski samazinājies nabadzības risks bērniem vecuma grupā līdz 6 gadiem (no 34% 2012. gadā uz 28% 2014. gadā), tomēr nav iespējams apgalvot, ka situācijas uzlabojums noticis, tikai pateicoties atbalsta palielināšanai. Strādājošo vecāku ģimenēs būtiska nozīme ir ekonomiskās aktivitātes pieaugumam un ar to saistītajam darba algu kāpumam.

A2. Piešķirtais bērna kopšanas un vecāku pabalsta apmērs mēnesī izvērtējuma periodā tuvojas minimālā ienākuma apmēram 1 personas ar bērnu mājsaimniecībai sasniedzot 80% no tā, kas liecina par atbalsta pieaugošo lomu nabadzības risku mazināšanā.

53. tabula. „Izmaiņas piešķirtajos bērna kopšanas un vecāku pabalstu vidējā apmērā, maternitātes un paternitātes pabalstu vidējā apmērā, kā arī pabalstu saņēmēju skaita (tūkst.) dinamikā, avots: CSP, valsts sociālo pabalstu vidējais apmērs (EUR) un saņēmēju skaits"

Rādītājs	2011	2012	2013	2014	2015
Bērna kopšanas un vecāku pabalsts - kopā piešķirtais (mēnesī, EUR)	158	152	212	231	195
Bērna kopšanas un vecāku pabalsts - kopā piešķirtais (izmaiņas, %)		-3%	39%	9%	-15%
Minimālā ienākuma līmenis 1 personas mājsaimniecībai ar vienu bērnu (EUR)	**204**	**214**	**236**	**264**	**284**

Rādītājs	2011	2012	2013	2014	2015
Bērna kopšanas un vecāku pabalsts - kopā saņēmēju skaits (tūkst.)	36	34	36	38	39
Maternitātes pabalsts (dienā) - izmaksātais (EUR)	16	15	17	18	21
Maternitātes pabalsts (dienā) - izmaksātais (izmaiņas, %)		-5%	15%	8%	13%
Maternitātes pabalsts, apmaksāto darba nespējas dienu skaits (tūkst.)	1494	1630	1766	1872	1949
Paternitātes pabalsts (dienā)- izmaksātais (EUR)	18	17	21	22	26
Paternitātes pabalsts (dienā) - izmaksātais (izmaiņas, %)		-2%	19%	6%	18%
Paternitātes pabalsts, apmaksāto darba nespējas dienu skaits (tūkst.)	69	80	89	99	107

Ieteikumi: turpmāk vēlams ciešāk sasaistīt bērna kopšanas un/vai vecāku minimālo pabalsta aprēķinu ar nabadzības riska sliekšņa vērtību viena pieaugušā un bērna mājsaimniecībai (pabalsta zemākā vērtība atbilst iepriekšējā perioda nabadzības riska slieksnim vai tuvināta tam), tādējādi nodrošinot ģimenes aizsardzību pret nabadzības risku, īpaši aktuāli tas būtu ģimenēs ar augstu nabadzības risku.

Pagarināt bērna kopšanas pabalsta izmaksas periodu nabadzības riskam visvairāk pakļautajām ģimenēm līdz brīdim, kad attiecīgā vecuma bērniem tiek nodrošināti pirmsskolas iestāžu vai alternatīvi bērnu aprūpes pakalpojumi.

Ieteikums: vēlams palielināt ģimeņu ar bērniem atbalstu arī turpmākajos bērna vecumposmos, apsverot atbalsta mehānismus, kas saistīti ar skolēnu vajadzībām dažādos vecumposmos. Atbalsts nepieciešams, jo nabadzības riski skolas vecuma bērniem ir augstāki kā pirmsskolas vecuma bērniem (skat. 32. attēlu).

4.2.2. Uzturlīdzekļu garantijas fonda izmaksu palielināšana

Uzturlīdzekļu garantijas fonda izmaksu palielināšanas efektivitātes izvērtējums

2010. gada 1. janvārī stājās spēkā grozījumi Uzturlīdzekļu garantijas fonda likumā, kas noteica pirmo pārejas periodu par uzturlīdzekļu izmaksu samazinātā apmērā. Grozījumi tika izstrādāti, ievērojot ekonomisko situāciju valstī un ierobežoto valsts budžeta līdzekļu apmēru, un paredzēja, ka laika posmā no 2010. gada 1. janvāra uzturlīdzekļi tiek izmaksāti samazinātā apmērā (skat. 54. tabulu). Faktiski uzturlīdzekļus izmaksāt pilnā apmērā atsākts no 2015. gada 1. janvāra.

A1. Izvērtējuma periodā no uzturlīdzekļu garantijas fonda maksātais uzturlīdzekļu apmērs ir zemāks par MK noteikumos Nr.37 noteikto minimumu – katram bērnam no viņa piedzimšanas līdz 7 gadu vecuma sasniegšanai – 25 % apmērā no MK noteiktās minimālās mēneša darba algas; katram bērnam no 7 gadu vecuma sasniegšanas līdz 18 gadu vecuma sasniegšanai – 30% apmērā no MK noteiktās minimālās mēneša darba algas.

54. tabula. „Uzturlīdzekļu summas, kas tiek izmaksātas no uzturlīdzekļu garantiju fonda un attiecīgās minimālās uzturlīdzekļu summas, avots: Uzturlīdzekļu garantiju fonda statistika un minimālo uzturlīdzekļu aprēķini"

Rādītājs	2011	2012	2013	2014	2015
Uzturlīdzekļu summa [152] bērniem līdz 7 gadu vecumam (EUR)	42,69	42,69	49,80	71,14	90
MK noteikumos noteiktais apmērs (25% no minimālās mēnešalgas)	71,14	71,14	71,14	80	90
Uzturlīdzekļu summa bērniem no 7 līdz 18 gadiem (EUR)	49,80	49.80	64,03	78,26	108
MK noteikumos noteiktais apmērs (30% no minimālās mēnešalgas)	85,37	85,37	85,37	96	108
Bērnu skaits, kam izmaksāti uzturlīdzekļi (tūkst.)	27	28	29	30	32
Iesniedzēju skaits, kam izmaksāti uzturlīdzekļi (tūkst.)	17	18	18	19	21

Saskaņā ar informāciju Uzturlīdzekļu garantijas fonda tīmekļvietnē kopš 2011. gada Uzturlīdzekļu garantiju fonds ir Latvijas centrālā iestāde, kas atvieglo uzturlīdzekļu pārrobežu piedziņu, un kopš 2014. gada 1. augusta ES stājās spēkā Hāgas 2007. gada 23. novembra Konvencija par uzturlīdzekļu bērniem un cita veida ģimenes uzturēšanas līdzekļu pārrobežu piedziņu, kas atvieglos procesus saistībā ar uzturlīdzekļu piedziņu, ja prasītājs un atbildētājs dzīvo dažādās valstīs. Ja otrs vecāks, kas nepilda savas saistības, dzīvo citā ES valstī, ir iespējams pieteikt prasību, balstoties uz Uzturlīdzekļu regulas[153] noteikumiem, tomēr izmaksas šajā gadījumā ir augstākas, jo nepieciešami notariāli apstiprināti dokumentu tulkojumi, kā arī process var aizņemt vairākus gadus[154].

55. tabula. „Aktivitātes uzturlīdzekļu bērniem pārrobežu piedziņas jomā, avots: Uzturlīdzekļu garantiju fonda statistika"

Rādītājs	2011	2012	2013	2014	2015
Nosūtītie pieteikumi par tiesas nolēmumu atzīšanu un izpildāmības pasludināšanu	29	95	239	145	242
Nosūtītie pieteikumi ar lūgumu noskaidrot parādnieka atrašanās vietu	29	18	403	45	118

Ekspertu intervijās uzturlīdzekļu piedziņa no parādniekiem tiek minēta kā viens no iemesliem, kāpēc darba ņēmēji izvēlas nereģistrētas darba attiecības un pieprasa darba devējiem algas izmaksu aploksnēs.

Uzturlīdzekļu garantijas fonda izmaksu palielināšanas lietderības un produktivitātes izvērtējums

A2. Uzturlīdzekļu garantiju fonda piemērotais uzturlīdzekļu apmērs izvērtējuma periodā ir bijis pārāk zems un nesasniedza MK noteikumos Nr.37 noteikto minimālo apjomu noteikto ierobežojumu dēļ – krīzes laikā (no 2010.gadā), iesaldējot izmaksājamo uzturlīdzekļu summu, problēma tika risināta uz toreiz neaizsargātākās un nabadzības riskam visvairāk pakļautās sociālās grupas – viena pieaugušā ģimenes ar bērniem, rēķina.

.

[153] http://www.ugf.gov.lv/lat/starptautiska_sadarbiba/padomes_regula__ek__nr__4_2009/

[154] Intervijā ar Uzturlīdzekļu garantiju fonda Starptautiskās sadarbības nodaļas vadītāju L.Strazdiņu saņemtā informācija: http://www.lvportals.lv/visi/skaidrojumi/263601-viens-no-vecakiem-dzivo-cita-es-valsti-uzturlidzeklus-nemaksa-ko-darit/

Saskaņā ar CSP statistiku (skat. 27. attēlu) 2014.gadā 14% mājsaimniecību ar bērniem ir tādas, kurās viens pieaugušais apgādā vismaz vienu bērnu. Skaitliski tas ir aptuveni 31 tūkst. mājsaimniecību, savukārt iesniedzēju skaits, kam izmaksāti uzturlīdzekļi 2014. gadā, ir 19 tūkst., t.i., gandrīz 2/3 no attiecīgā mājsaimniecību skaita. Būtu svarīgi apzināt situāciju, vai neveidojas mērķa grupa, kas nesaņem ne brīvprātīgos, ne valsts uzturlīdzekļus bērna nodrošināšanai, un izpētīt tās ienākumu situāciju. EU-SILC apsekojuma izlase ir pārāk neliela, lai varētu veikt statistiski nozīmīgus secinājumus. Būtu ieteicams veidot plašāku tēmas izpēti, veltot uzmanību grupai „Cita mājsaimniecība ar bērniem", jo šajā samērā lielajā grupā var izdalīt apakšsegmentus, kas var būt pakļauti nabadzības riskiem. Pasākuma ietekme uz mājsaimniecībām, kurās kā ienākumu avots ir valsts maksātie uzturlīdzekļi bērnam, ir apkopota 56. tabulā.

56. tabula. „Dati par mājsaimniecībām, kas saņem valsts uzturlīdzekļus bērnam, avots: EU-SILC apsekojums par 2012. un 2014. gadu, CSP aprēķins"

Rādītājs	2012	2014	Izmaiņas
Mājsaimniecības rīcībā esošie ienākumi, vidēji uz vienu mājsaimniecības locekli mēnesī (EUR)	203	273	34%
Valsts uzturlīdzekļi bērnam, vidēji uz vienu mājsaimniecības locekli mēnesī (EUR)	21	27	29%
Valsts uzturlīdzekļi bērnam, % no mājsaimniecības rīcībā esošajiem ienākumiem	10	10	0
Ekonomiskā spriedze mājsaimniecībās (%)	72	72	0
Materiālās nenodrošinātības indekss (%)	57	50	-7
Dziļas materiālās nenodrošinātības indekss (%)	46	35	-11

Ieteikumi: samērot uzturlīdzekļu apmēru ar summu, kas ļautu mazināt nabadzības risku ģimenēm, piemēram, vismaz 30% apmērā no nabadzības riska sliekšņa 1 personas mājsaimniecībā. 2014. gada skaitļos tas būtu 30% no 291 EUR, t.i., ~87 EUR.

Uzturlīdzekļu garantijas fonds ir Tieslietu ministrijas pārziņā. Situācijas pilnveidei būtu nepieciešama starpnozaru sadarbība.

4.2.3. Brīvpusdienas 1.-3. klašu skolēniem

Brīvpusdienu piešķiršanas efektivitātes vērtējums

Pasākums atbilst rīcībpolitikas noteiktajiem mērķiem un mērķa grupām, jo uzlabo bērnu situāciju, nodrošinot iespējas saņemt pilnvērtīgu maltīti, kā arī ļauj attiecīgā vecuma bērnu vecākiem sabalansēt ģimenes budžetu, novirzot ietaupītos līdzekļus citiem mājsaimniecības izdevumiem. Izvērtējuma perioda sākumā, saskaņā ar EU-SILC datiem par 2012. gadu 17% ģimeņu ar bērniem, kuru ienākumi ir nepietiekami, bija apgrūtināta pārtikas produktu pieejamība.

Ņemot vērā faktisko situāciju bērnu nabadzības risku jomā, ir nepieciešami risinājumi arī bērniem virs 11 gadu vecuma, jo šīs vecuma grupas bērnu nabadzības riski ir augstāki (skat. 95. lpp.) nekā bērniem vecumā līdz 10 gadiem.

Brīvpusdienu piešķiršanas lietderības un produktivitātes izvērtējums

Pirmajai klasei brīvpusdienas no valsts līdzekļiem jau tiek piešķirtas kopš 2008. gada, no 2013. gada 1. janvāra brīvpusdienas sāka saņemt arī 2. klases skolēni, no 2014. gada 1. septembra –

arī 3. klases skolēni. No 2015. gada 1. septembra valsts finansējumu brīvpusdienām piešķir arī 4. klases skolēniem.

Izglītības un zinātnes ministrija administrē brīvpusdienām piešķirto valsts finansējumu: no 2008. gada 1. septembra līdz 2014. gada 31. augustam valsts budžeta līdzekļi vienam bērnam dienā bija 1,14 EUR, bet no 2014. gada 1. septembra finansējums tika palielināts līdz 1,42 EUR (skat. 57. tabulu).

57. tabula. „Skolēnu skaita, kas saņem brīvpusdienas, dinamika un finansējums brīvpusdienām 2011.-2015. gadā, avots: IZM statistika un SIA „Jaunrades laboratorija" aprēķini"

Rādītājs	2011	2012	2013	2014	2015
Skolēnu skaits, kas saņem brīvpusdienas (tūkst.)	19	20	39	60	81
Summa dienā (EUR)	1,14	1,14	1,14	1,14 / 1,42	1,42
Summa* mēnesī skolēnam (EUR)	23	23	23	23 / 28	28
Summa* gadā skolēnam (EUR)	194	194	194	218	241
Valsts finansējums (milj. EUR)	4	4	8	13	19

Piezīmes: * aprēķini, pieņemot, ka mācību gadā ir 9 mēneši un mēnesī – vidēji 20 darbdienas.

A3. Pasākums atbilst rīcībpolitikas mērķiem, tā ietvaros tiek sniegts labums tieši bērniem, un vecākiem tiek sniegta iespēja pārstrukturēt ģimenes budžetu.

Skolēnu brīvpusdienas ir mērķtiecīgs veids, kā sniegt atbalstu tieši bērniem – bērnam ir iespēja saņemt pilnvērtīgu[155] maltīti katru dienu, kad viņš apmeklē skolu, savukārt vecākiem ir ietaupījums ģimenes budžetā.

Piemēram, ja 2014. gadā mājsaimniecībā, kas sastāv no viena pieaugušā un vismaz viena apgādībā esoša bērna, vidējie ienākumi bija 665,70 EUR mēnesī, tātad ietaupījums veido 4% no mēneša ienākumiem. Savukārt mājsaimniecībā, kas sastāv no diviem pieaugušajiem un diviem apgādībā esošiem bērniem (pieņemot, ka abi mācās 1.-3. klasē), vidējie ienākumi bija 1399,91 EUR mēnesī, tātad ietaupījums var veidot 4 % no mēneša ienākumiem. Mājsaimniecībā, kas sastāv no diviem pieaugušajiem un trīs apgādībā esošiem bērniem (pieņemot, ka visi bērni saņem brīvpusdienas), vidējie ienākumi bija 1527,11 EUR mēnesī, tātad ietaupījums veido 5% no mēneša ienākumiem.

Brīvpusdienu pieejamība īpaši būtiska ir ģimenēm, kurās viens pieaugušais audzina vismaz vienu bērnu un divi pieaugušie audzina 3 un vairāk bērnus, jo šajās ģimeņu grupās saskaņā ar EU-SILC datiem[156] par 2014.gadu **katrai desmitajai ģimenei** ir grūtības saviem bērniem nodrošināt pilnvērtīgu[157] maltīti katru dienu. Citās ģimenēs ar bērniem šādas grūtības ir **tikai vienai ģimenei no 30**.

Lai arī pasākums nodrošināt brīvpusdienas kopumā vērtējams pozitīvi, tā praktiskā lietderība visām ģimenēm, kurām pakalpojums ir pieejams, būtu pētāma empīriski, nevis balstoties uz

[155] Pēc EU-SILC aptaujas datiem 2014. gadā 7% mājsaimniecību bija grūtības saviem bērniem nodrošināt pilnvērtīgu maltīti katru dienu; šādas grūtības bija 11% ģimeņu, kurās viens pieaugušais audzina vienu vai vairākus bērnus, un 10% ģimeņu, kurās divi pieaugušie audzina 3 un vairāk bērnus. Tātad katrai četrpadsmitajai ģimenei šāds valsts atbalsts ir būtiska palīdzība bērnu vajadzību nodrošināšanā.

[156] Papildu informācijai, lūdzu, skatīt CSP e-publikāciju: Bērni Latvijā 2015, 60.-61.lpp.

[157] Apsekojumos jautāts par iespēju nodrošināt: (1) vismaz reizi dienā ēst gaļas, zivs vai līdzvērtīgu veģetāro ēdienu;(2) vismaz reizi dienā ēst svaigus augļus un dārzeņus.

dokumentos pieejamo informāciju. Ieteicams veikt empīrisku pētījumu, lai noteiktu faktisko ietekmi uz ģimeņu budžetiem.

Iespējams, ka, paredzot pasākumu tikai tām ģimenēm, kam šis pasākums patiešām nepieciešams, un sniedzot atspaidu ģimenes budžetam, varētu ietaupīt valsts budžeta līdzekļus uz citām jomām. Lai arī saistībā ar šādu priekšlikumu rodas diskusijas par to, ka mērķtiecīga brīvpusdienu piešķiršana daļai bērnu var veidot stigmatizācijas riskus, jāņem vērā, ka pēdējos gados ir mainījušās prakses, kā skolēnu vecāki maksā par pusdienām – vecākiem tiek piedāvātas iespējas veikt pārskaitījumu[158] uz ēdināšanas uzņēmumu kontu – tas ir, skolas pusdienu apmaksa ir darījums starp vecākiem un ēdināšanas uzņēmumu vai pašvaldību[159] un ēdināšanas uzņēmumu, bez skolas personāla starpniecības Rīgā ir iespēja norēķiniem izmantot e-talonu[160].

Saskaņā ar 2014.gada Finanšu pratības aptauju internetbankas pakalpojumus izmanto vairāk kā 80% ģimeņu ar bērniem (konts bankā ir 95% no šīs mērķa grupas), kas nozīmē, ka bezskaidras naudas un attālinātie norēķini ir pieejami vairumam vecāku.

Efektīvai pasākuma pilnveidošanai nepieciešama starpnozaru sadarbība starp pašvaldībām, Izglītības un zinātnes ministriju, ēdināšanas uzņēmumiem, pilnveidojot pusdienu apmaksas procesus.

4.2.4. Mācību līdzekļu centralizēta iegāde

Mācību līdzekļu centralizētas iegādes efektivitātes vērtējums

Latvijā Izglītības likumā noteikts, ka vidējā izglītība ir pieejama bez maksas, līdz ar to tika secināts, ka arī mācību līdzekļus skolēniem būtu jānodrošina bez maksas, tomēr tas ir īstenots tikai pirms 2013./2014.mācību gada sākuma, kad minētais jautājums steidzamības kārtībā tika risināts ar Izglītības un zinātnes ministrijas iesniegtajiem priekšlikumiem un Saeimas 2013. gada 7. jūlijā pieņemtajiem grozījumiem Izglītības likumā, kā arī Ministru kabineta 2013. gada 7. jūlijā pieņemtajiem noteikumiem Nr.893 „Kārtība, kādā valsts un pašvaldības organizē un finansē mācību līdzekļu izdošanu un iegādi izglītības iestādēm." Mācību līdzekļu iegādei nepieciešamā finansējuma apjoms tiek noteikts ikgadējā likuma ietvaros par valsts budžetu.

A4. Pasākums atbilst rīcībpolitikas mērķiem (skat. 128. lpp.) un skar visu vecumu skolēnu ģimenes, un pasākuma ietvaros tiek sniegts labums tieši bērniem un tiek mazināta bērnu sociālā atstumtība, jo vairs neveidojas situācijas, kad kādam no skolēniem mācību līdzekļi nav pieejami vecāku ienākumu apmēra dēļ.

Izvērtējuma ietvaros intervētie eksperti uzskata, ka šis arī ir bijis būtisks solis, kas palīdz samazināt gan nabadzības, gan sociālās atstumtības riskus skolēniem, kā arī mazina skolas neapmeklēšanas riskus bērniem, kuru vecāki nespēj nodrošināt nepieciešamos mācību līdzekļus.

[158] Piemēri no informācijas skolu mājaslapās: Rīgas Teikas vidusskola: http://www.rtv.lv/lv/skola/edienkarte/; Siguldas pilsētas vidusskola: http://www.siguldaspv.edu.lv/f/uploads/Samaksas_kartiba_par_edinasanu_Siguldas_vsk5_12kl.pdf ; Zvejniekciema vidusskolā: http://docs.wixstatic.com/ugd/01668f_612d1ea372034e98ad618097c910dcd2.pdf ; kokneses I.Gaiša vidusskolā: http://www.viss.lv/dati/koknese/doc/ligums_14072015.pdf .
[159] Pašvaldību uzdevums ir veikt padotībā esošo skolu ēdināšanas pakalpojumu iepirkumus,
[160] https://www.riga.lv/lv/news/skolenu-pusdienas-10-12-klasem-jaunas-iespejas?9247

Mācību līdzekļu centralizētas iegādes lietderības un produktivitātes izvērtējums

2012. gada vasarā (kad vēl visi mācību līdzekļi bija jāiegādājas skolēnu vecākiem pašiem) veiktā TNS Latvia tiešsaistes aptauja rāda, ka vairākums Latvijas ekonomiski aktīvo iedzīvotāju vecumā no 18 līdz 55 gadiem uzskata, ka galvenās problēmas, ar kādām saskaras bērnu vecāki, sagatavojot bērnu skolas gaitām, ir drēbju, somu un apavu augstās izmaksas (73%) un dārgi mācību līdzekļi (71%).

Pieņemot, ka, iegādājoties grāmatas centralizēti, tās izmaksā vismaz 20% lētāk (vidēji mazumtirdzniecības uzcenojums ir 40%, skatīt 52. tabulu) nekā tad, ja vecāki tās pērk pa vienai, ģimenēs uz vienu skolēnu tiek ietaupīti aptuveni 15-17 EUR.

Nabadzības risku analīzē tika konstatēts, ka nabadzības riski ir augstāki skolas vecuma bērniem, tāpēc nepieciešami risinājumi tieši šo bērnu atbalstam. Viena no izmaksu pozīcijām ģimenes budžetos, kas rada būtiskus izdevumus[161], ir izmaksas, kas saistītas ar skolēna sagatavošanu skolai – 2012. gadā vidēji 142 EUR, kas atšķirībā no pusdienu izdevumiem, jānodrošina īsā periodā. Balstoties uz šī pētījuma datiem, izmaksas ir augstākas sākumskolā un sarūk vidusskolā.

Atbilstoši Izglītības likuma 1.pantam vecākiem savu materiālo iespēju robežās (58.pants) jāiegādājas - kancelejas piederumi; atbilstošs apģērbs[162] un apavi; atsevišķu mācību priekšmetu (sports, mājturība, tehnoloģijas u.c.) obligāta satura apguvei nepieciešamais specifiskais apģērbs; higiēnas piederumi; materiāli, kurus, izmantojot mācību procesā, skolēns rada priekšmetu vai produktu savām vajadzībām.

Ieteikumi: Apsvērt iespēju ieviest vienreizēju mācību gada sākuma pabalstu 1.-9. klases skolēnu vecākiem bērnu sagatavošanai skolai. Līdzekļus pabalstam varētu gūt, piešķirot brīvpusdienas tikai to ģimeņu bērniem, kam brīvpusdienas patiešām ir nozīmīgas (piemēram, 1.-9. klasē mācās aptuveni 170 tūkst. skolēnu, katram piešķirot vienreizēju pabalstu 50 EUR[163], kopā nepieciešami 9 milj. EUR, kas ir ~50% no summas, kas 2015. gadā tiek tērēta brīvpusdienām 1.-4. klases skolēniem).

4.2.5. Noteiktu medikamentu 100% kompensācija bērniem

Noteiktu medikamentu 100% kompensācijas bērniem efektivitātes izvērtējums

A5. Pasākums atbilst rīcībpolitikas mērķiem (skat. 128. lpp) un skar visu vecumu bērnu ģimenes. Lielākais pasākuma ieguvums šī izvērtējuma kontekstā būtu bērnu veselības uzlabošanās, kas ļauj vecākiem ilgtermiņā efektīvāk apvienot darba un ģimenes dzīvi. Šī pasākuma ietekme nav izvērtējama, izmantojot apsekojumu datus, kā arī tā ietekme konstatējama ilgākā termiņā.

Attiecīgo noteikumu projekta anotācijā minēts, ka plānotais pacientu skaits kompensējamo zāļu un medicīnisko ierīču apmaksai 100% apmērā ir 29 585 bērni. Zāļu kompensācijas sistēma

[161] 2012.gadā veiktā Re-Baltica pētījuma "Skolas nauda", kurā piedalījās 1422 dalībnieki, ietvaros tika aprēķināts, ka viena skolēna sagatavošana skolai 2012. gada rudenī vecākiem vidēji izmaksāja 142 EUR (toreiz 100 LVL). Salīdzinājumam – 142 EUR ir 26% no rīcībā esošā ienākuma mājsaimniecībai ar vienu pieaugušo un vismaz vienu bērnu 2012.gadā vai 52% situācijā, ja viens pieaugušais apgādā divus bērnus.

[162] Daudzās skolās tiek pieprasīts, ka bērniem nepieciešams skolas formas. Ar aktuālajām skolas formu cenām var iepazīties šeit: http://www.skolasforma.lv/. Piemēram, komplekts Līvānu 1.vidusskolai izmaksā ap 100 EUR.

[163] Gandrīz trešdaļa no izmaksu summas, kas tika iegūta, aptaujājot skolēnu vecākus 2012.gada rudenī.

veidota kā atbalsts ar nopietnām hroniskām slimībām slimojošiem pacientiem zāļu un medicīnisko ierīču iegādes izdevumu apmaksai. Kompensējamo zāļu klāsts atšķiras pacientu grupām, piemēram, tikai bērniem līdz 3 gadu vecumam ir iekļautas arī zāles akūtu saslimšanu ārstēšanai.

Anotācijā Nacionālais veselības dienests iekļāvis aprēķinus, kas liecina, ka pasākuma mērķauditoriju veido 13 930 pacienti, kuriem zāļu un medicīnas ierīču kompensācija tika veikta 75% apmērā, un 11 158 pacienti, kuriem kompensācija tika nodrošināta 50% apmērā, kā arī tiek prognozēts pacientu skaita pieaugums 4 497. Tiek paredzēts finansējums 1,4 milj. EUR ik gadu laika periodam no 2014. gada līdz 2016. gadam, tātad gadā vienam pacientam prognozēti vidēji 47 EUR.

Pasākums atbilst rīcībpolitikas mērķiem, jo netieši ietekmē ienākumu situāciju ģimenēm ar bērniem, kā arī ļauj vecākiem atrisināt bērnu veselības problēmas, iegādājoties nepieciešamos medikamentus, un pārskatīt ģimenes izdevumu budžetu, atvēlot līdzekļus citām ģimenes budžeta prioritātēm.

Noteiktu medikamentu 100% kompensācijas bērniem lietderības un produktivitātes izvērtējums

Pasākuma ietekme skatāma divos virzienos – ietaupījums ģimenes budžetā un iespēja iegādāties bērna ambulatorai ārstēšanai nepieciešamās zāles (pastāv iespējamība, ka iepriekš vecāki tās nevarēja atļauties), kas uzlabo bērna veselību un, iespējams, ļauj vecākiem efektīvāk apvienot darba un ģimenes dzīvi. 29 585 bērni ir 7% no kopējā bērnu skaita Latvijā.

EU-SILC apsekojumā nav iekļauta informācija par bērnu veselību, līdz ar to nav iespējams veikt analīzi mājsaimniecību kontekstā. Savukārt administratīvie dati nesatur informāciju par mājsaimniecībām un to ienākumu situāciju.

Ieteikums: turpinot īstenot pasākumus veselības aprūpes jomā, nepieciešams EU-SILC apsekojumā iekļaut jautājumus par bērnu veselību un veselības aprūpes pieejamību tieši bērniem (Šobrīd šie jautājumi tiek noskaidroti par mājsaimniecības locekļiem vecumā no 16 gadiem).

4.2.6. Veselības aprūpes pakalpojumu pieejamības uzlabošana

Veselības aprūpes pakalpojumu pieejamības uzlabošanas efektivitātes izvērtējums

A6. Pasākums atbilst rīcībpolitikas mērķiem un skar visu vecumu bērnu ģimenes. Lielākais pasākuma ieguvums šī izvērtējuma kontekstā būtu bērnu veselības uzlabošanās, kas ļauj vecākiem ilgtermiņā efektīvāk apvienot darba un ģimenes dzīvi. Šī pasākuma ietekme nav izvērtējama, izmantojot apsekojumu mikrodatus, kā arī tā ietekme konstatējama ilgākā termiņā

Veselības aprūpei bērniem dienas stacionārā tika piešķirti 289 865 EUR, ņemot vērā vidējo maksu par gultas dienu, izmaksas ir 40,92 EUR. Speciālistu pakalpojumiem veselības aprūpei bērniem tika piešķirti 601 360 EUR, ņemot vērā vidējo maksu par viena speciālista pakalpojumu, izmaksas ir 13,46 EUR. Veselības aprūpes bērniem izmeklējumiem un terapijai

tika piešķirti 837 532 EUR, ņemot vērā vidējo maksu par vienu pakalpojumu, izmaksas ir 9,54 EUR.

Veselības aprūpes pakalpojumu pieejamības uzlabošanas lietderības un produktivitātes izvērtējums

Precīzāka informācija par mērķa grupām anotācijā nav sniegta. Jānorāda, ka statistika par neapmierinātajām veselības aprūpes vajadzībām iedzīvotājiem, kuri ir jaunāki par sešpadsmit gadiem, nav pieejama. Dati par periodu no 2011. līdz 2015. gadam (skatīt 45. attēlu) norāda uz iedzīvotāju īpatsvara, kuri nespēja apmierināt savas veselības aprūpes vajadzības augsto izmaksu, mērojamā ceļa vai rindu dēļ, absolūtu kritumu visās kvintiļu grupās – visizteiktāk samazinoties 2. kvintilē no 21,4% 2012. gadā līdz 15,9% 2015. gadā. 1. kvintilē vēra ņemams samazinājums novērojams tikai 2015. gadā (no 25,8% 2014. gadā līdz 17,1% 2015. gadā). Perioda ietvaros novērojams arī šī īpatsvara pieaugums – no 2012. līdz 2013. gadam izteikti paaugstinoties īpatsvaram 2. un 3. kvintilēs, kamēr no 2012. līdz 2014. gadam paaugstinoties 1 kvintilē.

45. attēls. „Iedzīvotāju virs 16 gadiem īpatsvars kvintiļu grupās, kuri nespēja apmierināt savas veselības aprūpes vajadzības augsto izmaksu, mērojamā ceļa vai rindu dēļ (%), avots: Eurostat [hlth_silc_08]"

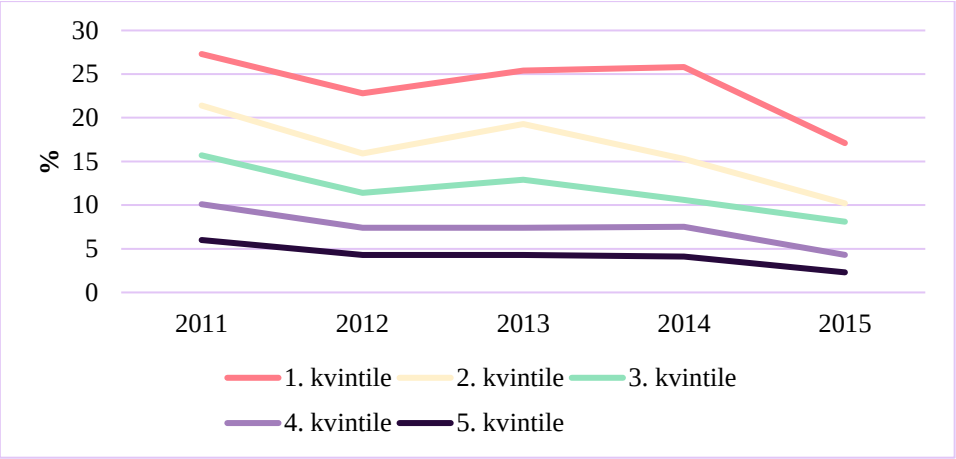

Pasākuma ietekme skatāma kontekstā ar bērnu veselības uzlabošanos un vecāku iespējām efektīvāk apvienot ģimenes un darba dzīvi, diemžēl pieejamie apsekojumu dati neļauj izdarīt datos pamatotus secinājumus.

Tomēr Mājsaimniecību budžeta apsekojuma dati par mājsaimniecībām ar bērniem rāda, ka 2014.gadā ir pieauguši mājsaimniecību izdevumi par veselību[164] mājsaimniecībām, kurās ir viens pieaugušais ar bērniem un pāris ar bērniem, izdevumi ir samazinājušies tikai pārējām mājsaimniecībām ar bērniem (skat. 46. attēlu).

Tātad, neskatoties uz veselības aprūpes pakalpojumu pieejamības uzlabošanas pasākumiem, mājsaimniecību ar bērniem izdevumi veselībai gadā ir auguši vidēji par 46 EUR viena pieaugušā ar bērniem mājsaimniecībās un vidēji par 12 EUR divu pieaugušo mājsaimniecībā ar bērniem.

[164] CSP klasifikācija atbilstoši Preču statistiskā klasifikācijai pēc saimniecības nozarēm, 2.1.redakcija – Statistical Classification of Products by Activity, Version 2.1.

Šie Mājsaimniecību budžeta apsekojuma rezultāti nav interpretējami viennozīmīgi, jo vajadzība pēc veselības aprūpes pakalpojumiem ir atkarīga no bērnu veselības stāvokļa, kuru ietekmē gan apgādnieku iespējas nodrošināt bērniem pilnvērtīgu uzturu (saskaņā ar EU-SILC 2014.gada datiem katra desmitā daudzbērnu ģimene un katra desmitā ģimene, kurā viens pieaugušais audzina bērnus, nevar nodrošināt bērniem pilnvērtīgu maltīti katru dienu), gan arī iespējas savlaicīgi saņemt veselības aprūpes pakalpojumus (saskaņā ar EU-SILC 2012. gada datiem katrai ceturtajai ģimenei ar bērniem primārās veselības aprūpes pakalpojumi ir pieejami ar grūtībām, sevišķi kritiska situācija ir daudzbērnu ģimenēs – katrai trešajai ģimenei šie pakalpojumi pieejami ar grūtībām).

Veselības aprūpes pieejamības uzlabošanas pasākumu ietekme ir vērtējama ilgākā laika termiņā, nekā iekļauts šī izvērtējuma periodā.

46. attēls. „Mājsaimniecību budžeta apsekojuma dati par mājsaimniecību ar bērniem izdevumiem EUR uz vienu mājsaimniecības locekli veselībai", avots: CSP [mbg08]"

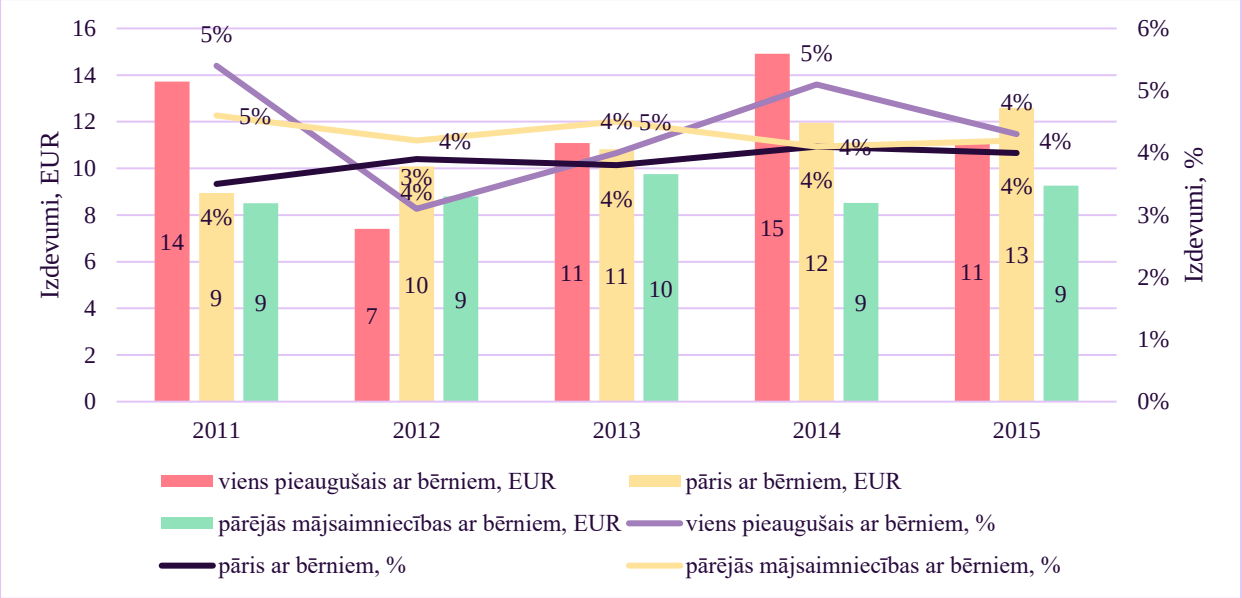

4.2.7. Atbalsts ģimenēm, ja bērnam netiek nodrošināta vieta pašvaldības pirmsskolas iestādē

Atbalsta pasākumu ģimenēm, ja bērnam netiek nodrošināta vieta pašvaldības pirmsskolas iestādē, efektivitātes izvērtējums

A7. Atbalsts vecākiem, ja bērnam netiek nodrošināta vieta pašvaldības pirmsskolas iestādē, daļēji atbilst rīcībpolitikas mērķiem (skat. 128. lpp), jo tas nav vērsts tieši uz iedzīvotāju grupām ar lielākiem nabadzības riskiem, bet skar turīgākus iedzīvotājus, kas var atļauties samaksāt par privāto PII pakalpojumiem.

Vecākiem pēc bērna kopšanas atvaļinājuma beigām, lai varētu atgriezties darba tirgū, ir nepieciešami pakalpojumi bērna uzraudzības nodrošināšanai. Lai arī jau vairākus gadus veidotā politika bija vērsta uz to, lai nodrošinātu pēc iespējas vairāk vietu pašvaldību finansētajās PII, tomēr vēl 2012. gada septembrī, kā rāda uz VARAM apkopotā informācija[165],

[165] Anotācija: http://tap.mk.gov.lv/doc/2005/LManot_230713.1680.doc un Informatīvais ziņojums „Priekšlikumi bērnudārzu pieejamības problēmas risināšanai".

rindās uz pašvaldību PII bija gandrīz 8 tūkstoši bērnu, un 2014.gada septembrī rindā jau bija gandrīz 11,3 tūkstoši bērnu. Kā liecina empīriskie novērojumi, vietu trūkums biežāk vērojams tieši mazāka vecuma bērnu (1,5-3 gadi) nodrošināšanā ar vietu PII.

Ar mērķi attīstīt principu "nauda seko bērnam" pirmsskolas izglītības jomā Izglītības likuma 17.pants papildināts ar 2.1daļu, kurā noteikts pašvaldības pienākums segt privātas izglītības iestādes izmaksas gadījumā, ja bērnam, kurš sasniedzis pusotra gada vecumu un kura dzīvesvieta deklarēta pašvaldības administratīvajā teritorijā, netiek nodrošināta vieta pašvaldības bērnudārzā. Izmaksas jākompensē tādā apmērā, kas atbilst vienam bērnam nepieciešamajām izmaksām attiecīgās pašvaldības uzturētā bērnudārzā. 2014.gada 1.janvārī spēkā stājās jau minētie MK noteikumi Nr.1523 "Kārtība, kādā pašvaldība atbilstoši tās noteiktajām vidējām izmaksām sedz pirmsskolas izglītības programmas izmaksas privātajai izglītības iestādei". Noteikumos tika iekļauts 16.punkts, ar kuru papildus pašvaldības atbalstam tika paredzēts arī valsts atbalsts 142 EUR apmērā 2014. un 2015.gadā, ievērojot nosacījumu, ka valsts atbalsta un pašvaldības atbalsta kopējais apjoms vienam bērnam nepārsniedz 185 EUR ārpus Rīgas plānošanas reģiona un 228 EUR Rīgas plānošanas reģionā esošā privātā izglītības iestādē.

Ieviešot līdzmaksājumu (kompensāciju)[166], ja bērnam netiek nodrošināta vieta pašvaldības PII, tika atbalstīti tie vecāki, kas varēja atļauties samaksāt izdevumus par privātā PII pakalpojumiem (aptuvenās mēneša izmaksas bez ēdināšanas pakalpojuma 200-350 EUR[167] bez pašvaldības līdzmaksājuma un ēdināšanas izmaksas 2-3,50 EUR dienā, kas ir augstākas kā pašvaldības PII), un tas nav vērsts uz bērnu vecākiem, kas ir ar zemiem ienākumiem un pakļauti augstākiem nabadzības riskiem.

Atbalsta pasākumu ģimenēm, ja bērnam netiek nodrošināta vieta pašvaldības pirmsskolas iestādē, lietderības un produktivitātes izvērtējums

CSP statistikas dati liecina, ka uzlabojusies vietu pieejamība PII vecuma grupās 2-4 gadi, pārsvarā privāto PII piedāvājuma paplašināšanās un līdzmaksājuma dēļ. Lai varētu izmantot privāto PII pakalpojumus, vecākiem jāpiemaksā aptuveni 100-150 EUR mēnesī (ieskaitot arī izmaksu starpību par ēdināšanas pakalpojumiem pašvaldības un privātajā PII), un, ja ģimenē ir vairāki pirmsskolas bērni, tad summa veido ievērojamu daļu no ģimenes ienākumiem, piemēram, ja runa ir par viena pieaugušā ģimeni ar vienu pirmsskolas vecuma bērnu, kuram netiek nodrošināta vieta pašvaldības PII un vecākam jāizmanto privāto PII pakalpojumi ar līdzmaksājumu, pakalpojuma summa sasniedz gandrīz vienu piekto daļu no šāda ģimenes tipa vidējiem rīcībā esošiem ienākumiem.

VARAM 2015. gadā gatavotajā Informatīvajā ziņojumā „Priekšlikumi bērnudārzu pieejamības problēmas risināšanai" veikts pašvaldību viedokļa apkopojums par situāciju ar vietu nodrošinājumu pašvaldības PII, kurā konstatēts, ka vecāki, lai saņemtu atbalstu privātā PII pakalpojumu izmantošanai,reģistrējušies rindā uz pašvaldības PII, palielinot rindu atsevišķās pašvaldībās pat par 20-25%, kā arī nozīme ir bijusi MK 2013.gada 17.septembrī pieņemtajiem

[166] Pēc IZM informācijas uz 31.12.2014 kopā 2014.gadā bērnudārzu rindu mazināšanai no valsts budžeta tika izlietoti 8,8 miljoni EUR.
[167] Pētnieku aplēses, izmantojot informāciju privāto PII mājaslapās.

noteikumiem Nr.890 "Higiēnas prasības bērnu uzraudzības pakalpojuma sniedzējiem un izglītības iestādēm, kas īsteno pirmskolas izglītības programmu", kuros ir noteikta lielāka vienam bērnam paredzamā minimālā telpu platība[168] kā iepriekš.

A8. Izvērtējuma periodā kopumā Latvijā ir pieaugusi 2-4 gadus vecu bērnu proporcija, kas apmeklē PII (no 73% uz 81%). Lielā mērā tas ir noticis, pateicoties uzņemto izglītojamo skaita pieaugumam privātās PII (izvērtējuma perioda beigās 8% bērnu apmeklē privātu PII), tomēr kopējais izglītojamo skaits PII izvērtējuma periodā ir sarucis par 1%.

Vispārējā statistikā redzama tendence, ka pieaug tādu 2-4 gadus vecu bērnu proporcija, kas apmeklē PII. Tas varētu būt gan valsts atbalsta programmas bērnudārzu rindu mazināšanai rezultāts, gan līdzmaksājuma nodrošināšana, ko vecāki izmantoja privāto PII pakalpojumu apmaksai. Kopumā 2014. gada 1. septembrī, kā liecina uz Centrālās statistikas pārvaldes un Izglītības un zinātnes ministrijas informācija, PII neapmeklēja aptuveni 22% bērnu vecumā no 2-6 gadiem, 2012. gada 1. septembrī tie bija 25% (2010. gada 1. septembrī – 29%).

58. tabula. „Bērnu, kas apmeklē pirmsskolas izglītības iestādi, īpatsvars pa vecuma grupām (%), avots: SIA „Jaunrades laboratorija" aprēķini, izmantota CSP [izg041] & IZM informācija par izglītojamo skaitu PII"

Bērnu īpatsvars, kas apmeklē pirmsskolas izglītības iestādi[169]	2011	2012	2013	2014
2 gadi	50%	59%	64%	67%
3 gadi	80%	83%	86%	87%
4 gadi	87%	89%	90%	92%
5 gadi	96%	96%	96%	96%
6 gadi	92%	93%	93%	93%
3-6 gadi[170]	**89%**	**90%**	**91%**	**93%**

2014. gada maijā SIA „Lursoft" veicis pētījumu[171], lai noskaidrotu tendences privāto PII jomā. Sākot ar 2006. gadu, piedzīvota augšupeja nozarē, kā rezultātā 2010.-2013. gadā nozarē reģistrēti 46 jauni uzņēmumi. Lursoft pētnieki uzskata, ka privāto PII skaita pieaugumu galvenokārt veicina divi faktori: pieaugošais bērnu skaits, kuru nespēj akumulēt attiecīgo pašvaldību pirmsskolas izglītības iestādes, kā arī valsts un pašvaldību piešķirtais līdzfinansējums, kurš paver iespējas pakalpojumu sniedzējiem.

Šo uzņēmumu vidējais apgrozījums četru gadu laikā palielinājies vairāk nekā divas reizes, pieaugot no 24 tūkst. EUR 2010. gadā līdz 49 tūkst. EUR 2013. gadā. Arī Izglītības un zinātnes ministrijas mājas lapā publicētā statistika apliecina tendences, ka 2014. gada 1. septembrī jau 8% izglītojamo apmeklē privāto PII. Tātad vecāki samērā aktīvi izmantojuši atbalstu, lai bērns apmeklētu privāto PII.

[168] Ziņojumā sniegti dati, ka līdz ar šo MK noteikumu normu maiņu, Rīgas pašvaldības PII saruka pieejamo vietu skaits par 600 vietām.
[169] Īpatsvars iegūts, dalot CSP datus par bērniem pēc vecuma pirmsskolas izglītības iestādēs 1. septembrī (IZG041) ar kopējo bērnu skaitu attiecīgajā vecumā gada beigās.
[170] CSP aprēķins izdevumā Bērni Latvijā 2016, 27.lpp.
[171] http://blog.lursoft.lv/2014/05/26/privato-pirmsskolas-izglitibas-iestazu-nozare-latvija-vel-nav-piesatinata/

Savukārt Bērnu uzraudzības pakalpojumu sniedzēju reģistra[172] dati liecina, ka 2013. gadā kā pakalpojumu sniedzēji reģistrēta 301 fiziska persona un 32 juridiskas personas, bet 2014. gadā[173] – 770 fiziskas personas un 26 juridiskās personas, kas vērtējams kā salīdzinoši neliels pakalpojumu sniedzēju skaits, ņemot vērā, ka aptuveni 25 000 bērnu neapmeklē PII.

Saskaņā ar šī reģistra datiem visbiežāk bērnu uzraudzības pakalpojums 2014.gadā tika sniegts Rīgā un Rīgas plānošanas reģionā: Jūrmalā, Ikšķiles novadā, Ķekavas novadā, Mārupes novadā, Ogres novadā, Ropažu novadā, Salaspils novadā, Tukuma novadā, kā arī republikas pilsētās – Jelgavā un Liepājā. 2014.gadā katru mēnesi tika reģistrēti vidēji 70 jauni pakalpojuma sniedzēji.

47. attēls. „Izglītojamo skaita tendences PII (izglītojamo skaits), avots: IZM dati no Valsts izglītības informācijas sistēmas"

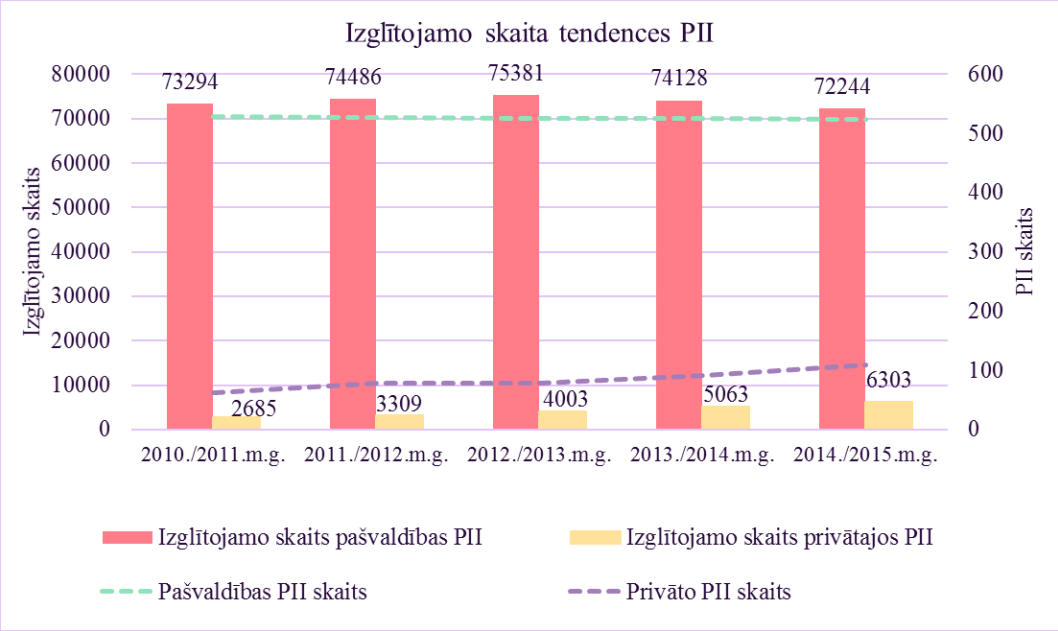

Izvērtējuma periodā ir sarucis izglītojamo skaits pašvaldības PII un pieaudzis privātajās PII, kas liecina par „tirgus pārdali", bet kopējais „tirgus pieaugums" ir neliels, izvērtējuma periodā ir pat sarucis par 1%. Kopumā pasākums pozitīvi ietekmē vecāku iespējas apvienot darba un ģimenes dzīvi, tomēr tā ietekme uz nabadzības un sociālās atstumtības mazināšanu nav sagaidāma, jo privāto PII pakalpojumus var atļauties izmantot vecāki ar lielākiem ienākumiem, un statistikas datos redzams, ka 2014.gada beigās[174] Rīgā privāto PII pakalpojumus izmantoja 4,7 tūkstoši bērnu, Jelgavā 0,8 tūkstoši, Mārupē 0,6 tūkstoši, Ķekavā 0,3 tūkstoši un Ādažos 0,3 tūkstoši, līdzīgas tendences vērojamas bērnu uzraudzības pakalpojuma izmantošanas jomā.

Pēc datu bāzes RAIM datiem 2014.gadā šajās pašvaldībās ir viena no augstākajam ieturētā iedzīvotāju ienākuma nodokļa summām (pēc darba ņēmēja deklarētās adreses) uz 1 iedzīvotāju (piemēram, Mārupē 1005 EUR, Ķekavā 843 EUR, Ādažos 809 EUR, Rīgā 643 EUR, Jelgavā 551 EUR), kas liecina par iedzīvotāju turīgumu.

[172] Reģistrs iekļauj informāciju par valsts, pašvaldību iestāžu, juridisku vai fizisku personu pakalpojumu sniedzējiem, kuri organizē drošu, saturīgu un lietderīgu laika pavadīšanu bērnam, sekmējot viņa vispusīgu attīstību (Likumi.lv 2013).
[173] 2017. gada rudenī reģistrā ir informācija par 2611 aktīvām fiziskām personām un 142 juridiskām personām.
[174] Dati no VARAM sagatavotā Informatīvā ziņojuma „Priekšlikumi bērnudārzu pieejamības problēmas risināšanai", 9.lpp.

4.2.8. Uz ģimenēm ar bērniem vērsto sociālās aizsardzības pasākumu kopējā ietekme

Kopējo 4.2. sadaļā izvērtēto pasākumu (skat. 128. lpp.) ietekmi ir iespējams skatīt arī kā situācijas izmaiņas materiālās nenodrošinātības jomā, ņemot vērā, ka situāciju ietekmē arī ekonomiskā aktivitāte un ienākumu pieaugums no algota darba.

A9. Iedzīvotāju materiālās nenodrošinātības indekss izvērtējuma periodā visbūtiskāk ir uzlabojies viena pieaugušā ar bērniem ģimenēs (-27 proc.p.) un daudzbērnu ģimenēs (-34 proc.p.), līdzīgas tendences vērojamas arī dziļas materiālās nodrošinātības indeksam – situācija visvairāk uzlabojas tieši iepriekš minēto tipu ģimenēs (attiecīgi – 25 proc.p. un -27 proc.p.).

48. attēls. „Iedzīvotāju materiālās nenodrošinātības indekss dažāda veida mājsaimniecībām (%), avots: CSP [mng04] "

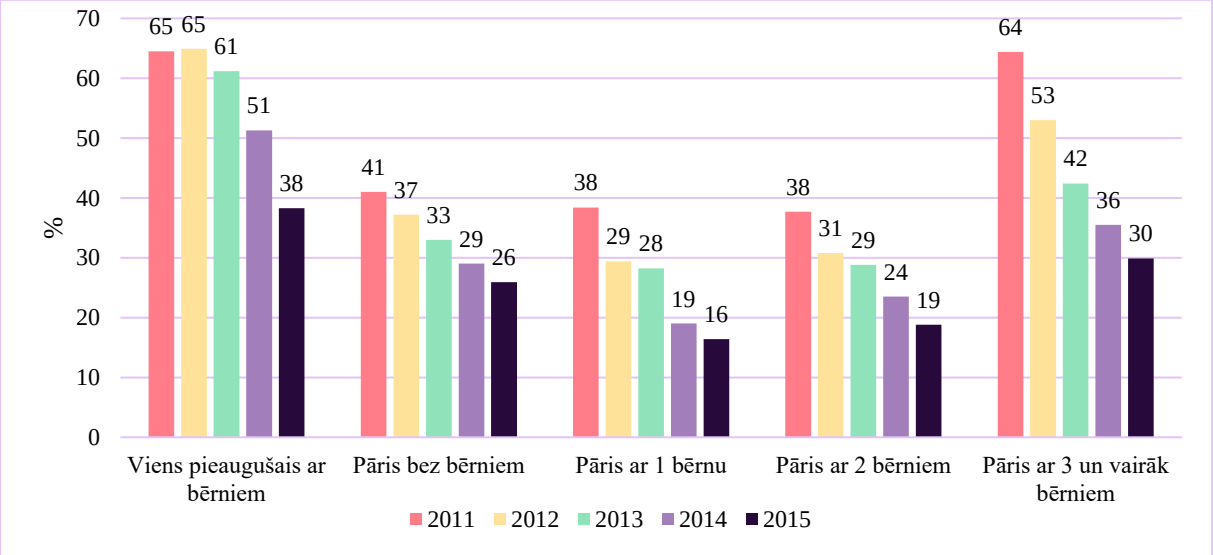

Detalizētāk aplūkosim situāciju mērķa grupās, kas pakļautas lielākam nabadzības riskam.

Viena pieaugušā ar bērniem ģimenes

Viena pieaugušā ar bērniem ģimenēs izvērtējuma periodā būtiskākie uzlabojumi (skat. 49. attēls) ir iespējai atļauties doties brīvdienās ārpus mājas (21 proc.p. uzlabojums) un iespējai atļauties pilnvērtīgas maltītes (11 proc.p. uzlabojums). Mērens uzlabojums ir iespējām samaksāt komunālo pakalpojumu rēķinus, īri vai atmaksāt kredītu (8 proc.p.), uzturēt mājokli siltu (5 proc.p.), iegādāties datoru (5 proc.p.) un iegādāties automobili (5 proc.p.). Tomēr iespējā samaksāt neparedzētus izdevumus uzlabojums ir tikai 1 proc.p.

Lai arī izvērtējuma periodā vērojami situācijas uzlabojumi, tomēr vairāk nekā trešdaļa šo ģimeņu nevar samaksāt komunālo pakalpojumu rēķinus, īri vai atmaksāt kredītu, vairāk nekā ceturtā daļa uzturēt mājokli siltu, un vairāk nekā piektā daļa nevar atļauties pilnvērtīgas maltītes.

Lai uzlabotu situāciju, nepieciešams pilnveidot atbalstu, risinot jautājumus saistībā ar mājokļa izmaksām un pilnvērtīgām maltītēm.

49. attēls. „Viena pieaugušā ģimeņu īpatsvars (%), kas nespēj segt attiecīgos izdevumus vai iegādātāties ilglietošanas preces, avots: CSP dati no EU-SILC par 2011.-2015.gadu, datnes MNG01 un MNG09"

Viens pieaugušais ar bērniem	2011	2012	2013	2014	2015
Segt neparedzētus izdevumus	91	84	80	83	75
Katru gadu vienu nedēļu doties brīvdienās ārpus mājām	67	69	55	49	35
Iegādāties vieglo automobili	52	54	49	49	36
Segt komunālo pakalpojumu rēķinus, īri vai atmaksāt kredītu	47	46	38	38	34
Uzturēt mājokli siltu	35	33	35	28	19
Ēst gaļu, putnu gaļu vai zivis (vai līdzvērt. veģetāro ēdienu) katru 2.dienu	39	33	31	22	16
Iegādāties datoru	21	14	12	10	7
Iegādāties veļas mazgājamo mašīnu	9	4	5	3	4
Iegādāties krāsu televizoru	0	0	1	1	2
Iegādāties telefonu (t.sk. mobilo telefonu)	3	1	0	0	0

Daudzbērnu ģimenes

Izvērtējuma periodā būtiskākais uzlabojums (skat. 50. attēlu) ir iespējai atļauties brīvdienas ārpus mājai (36 proc.p.). Būtisks uzlabojums ir spējai iegādāties vieglo automobili (13 proc.p.), segt neparedzētus izdevumus (11 proc.p.) un mēreni uzlabojumi ir spējai atļauties pilnvērtīgas maltītes (9 proc.p.), spējai iegādāties datoru (8 proc.p.). Lai arī uzlabojumi ir sasniegti, vairāk nekā trešdaļa daudzbērnu ģimeņu nevar segt mājokļa izmaksas, vairāk nekā piektā daļa nevar uzturēt mājokli siltu, un katra septītā ģimene nevar atļauties pilnvērtīgas maltītes, divas trešdaļas ģimeņu nespēj apmaksāt neparedzētus izdevumus.

Lai uzlabotu situāciju, nepieciešams pilnveidot atbalstu, risinot jautājumus saistībā ar mājokļa izmaksām un pilnvērtīgām maltītēm.

50. attēls. Daudzbērnu ģimeņu īpatsvars (%), kas nespēj segt attiecīgos izdevumus vai iegādātāties ilglietošanas preces, avots: CSP dati no EU-SILC par 2011.-2015.gadu, datnes MNG01 un MNG09

Pāris ar 3 un vairāk bērniem	2011	2012	2013	2014	2015
Segt neparedzētus izdevumus	84	75	68	65	63
Segt komunālo pakalpojumu rēķinus, īri vai atmaksāt kredītu	48	34	33	37	29
Katru gadu vienu nedēļu doties brīvdienās ārpus mājām	66	73	52	36	33
Uzturēt mājokli siltu	36	25	25	23	22
Iegādāties vieglo automobili	42	35	25	22	17
Ēst gaļu, putnu gaļu vai zivis (vai līdzvēr. veģetāro ēdienu) katru 2.dienu	48	25	23	16	13
Iegādāties datoru	24	19	12	11	4
Iegādāties veļas mazgājamo mašīnu	7	5	5	2	1
Iegādāties krāsu televizoru	0	0	1	2	0
Iegādāties telefonu (t.sk. mobilo telefonu)	2	0	3	0	0

Situācijas uzlabošanai nepieciešama starpnozaru sadarbība starp Izglītības un zinātnes ministriju un pašvaldībām, pilnveidojot atbalsta risinājumus mājokļa izdevumu izmaksām un bērnu ēdināšanai mācību iestādēs.

Vērtējot situāciju kopumā ģimenēs ar bērniem, EU-SILC apsekojumu rezultāti par 2012. un 2014. gadiem parāda tendences:

- Nedaudz uzlabojas ģimeņu ar bērniem spēja samaksāt neparedzētus izdevumus. Mājsaimniecību ar nepietiekamiem ienākumiem grupā uzlabojums ir no 14% 2012.gadā uz 17% 2014.gadā, pārējām mājsaimniecībām – attiecīgi 48% un 49%;
- Spēja „savilkt galus" nedaudz uzlabojas grupā – mājsaimniecības ar nepietiekamiem ienākumiem, sarūkot mājsaimniecību īpatsvaram, kam ir lielas grūtības „savilkt galus" – no 32% 2012.gadā uz 28% 2014.gadā.
- Būtiskāki uzlabojumi ir ģimeņu ar bērniem spējā tikt galā ar mājokļa izmaksu finansiālo slogu – lielas grūtības tas sagādāja 56% mājsaimniecību ar nepietiekamiem ienākumiem 2012.gadā un 45% 2014.gadā. Lai arī šajā rādītājā ir vērojami uzlabojumi, tas tomēr vēl arvien ir ļoti augsts.

Izvērtējuma periodā valstī kopumā netiek īstenota sociāli atbildīga[175] politika, kas vērsta uz tādu ģimeņu ar bērniem labklājības uzlabošanu, kas pakļauti lielākiem nabadzības riskiem. Priekšplānā ir dzimstības uzlabošanas pasākumi, kuru „blakusefekts" ir uzlabojumi ģimeņu ar bērniem situācijā. Izvērtējuma periodā nabadzības riska indekss ģimenēm ar bērniem ir saglabājies 20% līmenī, lai arī bērnu nabadzības un sociālās atstumtības riska indekss kopumā ir samazinājies par pieciem procentpunktiem (no 40% 2012. gadā uz 35% 2014. gadā).

4.3. Nabadzības un sociālās atstumtības riskam pakļauto personu līdzdalības darba tirgū veicināšanas pasākumu ietekmes izvērtējums

Pasākumu grupas mērķis ir sociālās atstumtības riskam pakļautu personu (t.sk. personu ar invaliditāti, pirmspensijas vecuma iedzīvotāju, ilgstošo bezdarbnieku, vecāku pēc bērna kopšanas atvaļinājuma, jauniešu u.c.) aktivizēšana un iesaistīšana darba tirgū, sniedzot iespēju piedalīties aktīvās darba tirgus politikas pasākumos (t.sk. sabiedrisko darbu programmā, subsidētajā nodarbinātībā un apmācībās, kas piemērotas konkrēto mērķa grupu vajadzībām).

Pasākumu darbības mehānisms ir saistīts ar pasākumiem, kas veicina personu konkurētspējas darba tirgū uzlabošanu un atgriešanos darba tirgū, tādējādi stiprinot šo personu spēju pašiem sevi nodrošināt un izkļūt no nabadzības riska ar algota darba palīdzību.

Aktīvie darba tirgus politikas pasākumi (turpmāk tekstā – ADTP pasākumi) politikas dokumentos ir sadalīti septiņās grupās:

- atbalsts darba meklēšanā un motivācijas veicināšanā;
- apmācību pasākumi, tai skaitā praktiskā apmācība pie darba devēja;
- mūžizglītības pasākumi;
- atbalsta pasākumi jauniešiem;
- subsidētās nodarbinātības pasākumi nelabvēlīgākajā situācijā esošajiem bezdarbniekiem un personām ar invaliditāti;
- atbalsts uzņēmējdarbības uzsākšanai;

[175] Ar sociāli atbildīgu politiku tiek saprastas aktivitātes, kas virzītas uz sociālekonomisko tiesību nodrošināšanu valsts iedzīvotājiem, atbilstoši: http://www.tiesibsargs.lv/lv/pages/cilvektiesibas/socialas-un-ekonomiskas-tiesibas .

- pagaidu sabiedriskie darbi.

Nabadzības un sociālās atstumtības riskam pakļauto personu līdzdalības darba tirgū veicināšanas pasākumi uz laika ass parādīti 51. attēlā.

Izmantojot rīcībpolitikas dokumentos pieejamo informāciju par šīs grupas pasākumiem, rekonstruēts (atjaunots) pasākuma ietekmes loģiskais modelis (skat. 52. attēlu). Šī izvērtējuma ietvaros atsevišķu ADTP pasākumu [176] ietekme netiks vērtēta, bet īstenoto pasākumu komplekss skatīts kā ietekmējošs faktors nodarbinātības intensitātes vai nodarbinātības līmeņa izmaiņās zemas darba intensitātes mājsaimniecībās.

Detalizēta ADTP pasākumu izvērtēšana tika veikta 2013.gada Pasaules Bankas pētījumā „Latvija: kurš ir bezdarbnieks, ekonomiski neaktīvais vai trūcīgais?", kurā tika vērtēti darba tirgus rezultāti – nodarbinātība un darba samaksa pusotra gada laikā pēc ADTP pasākumu pabeigšanas. Pētījumā tika secināts, ka visu veidu profesionālā apmācība un neformālās izglītības programmas bezdarbniekiem būtiski uzlabo iekļaušanos darba tirgū gan īsi pēc dalības pasākumā, gan arī pusotra gada laikā.

51. attēls. „Būtiskākie aktīvie darba tirgus politikas pasākumi 2012.-2014. gadā, avots: SIA „Jaunrades laboratorija", 2017"

Detalizēti vērtējot ietekmi, jāņem vērā, ka politikas rezultātus un rādītājus ietekmē arī citi aspekti, un konkrēti ADTP būtu vērtējami ne tikai balstoties uz konkrētu pasākumu informāciju par pasākumu dalībniekiem un viņu turpmākajām nodarbinātības tendencēm, bet jāskata arī citi faktori, kas ietekmē nodarbinātību – ekonomiskā aktivitāte, jaunu atbilstošu vakanču parādīšanās, bezdarbnieku motivācija u.tml. Datu pieejamības ierobežojumu dēļ (EU-SILC apsekojuma datos nav iekļautas pazīmes par respondentu iesaisti dažādos ADTP pasākumos, savukārt administratīvajos datos (NVA, VIAA[177]) trūkst informācijas par pasākumu dalībnieku

[176] NVA īstenoto pasākumu atdeve ir pieejama iestādes mājaslapā publicētajos NVA ikgadējos informatīvajos ziņojumos.
[177] VISC (Valsts Izglītības attīstības aģentūra) īsteno Jauniešu garantijas pasākumus.

mājsaimniecībām un ienākumu situācijas izmaiņām, savukārt neanonimizēti dati par ADTP dalībniekiem pētniekiem nav pieejami.

Izvērtējot ADTP pasākumu mērķus un īstenošanas mehānismus, tika izveidots šīs pasākumu grupas loģiskais modelis (skat. 52. attēlu), kurā vizualizētas sakarības starp risināmajām problēmām un īstenotajiem politikas pasākumiem un sakarības starp īstenotajiem politikas pasākumiem un rezultātiem.

Kā intervijās pauduši eksperti, ADTP pasākumos pārsvarā izdodas sasniegt tās personas, kas jau ir salīdzinoši labvēlīgi noskaņotas un motivētas atgriezties darbā, bet ir grūtības sasniegt un iesaistīt personas, kas atrodas nelabvēlīgākajā situācijā un pieder lielākā riska grupām, un nav motivētas ieviest pārmaiņas savā dzīvē. Eksperti arī atzīst, ka ir problēmas sasniegt lielāko riska grupu pārstāvjus, jo trūkst informācijas par viņu ieradumiem un viņi visdrīzāk nav sastopami ierastajos komunikācijas kanālos, kas tiek izmantoti ADTP pasākumu komunikācijā. Līdzīgi secinājumi ir izdarīti kvalitatīvajos pētījumos,[178] kuros konstatēts, ka mērķa grupu (piemēram, ilgstošajiem bezdarbniekiem, bezpajumtniekiem, personām ar atkarībām no psihoaktīvām vielām, ģimenēm ar bērniem un ar zemiem ienākumiem u.tml.) pārstāvjiem trūkst informācijas gan par atbalsta, gan ADTP pasākumiem, kā arī ārpus pilsētām dzīvojošajiem ir problemātiski apmeklēt pasākumus, jo trūkst resursu nokļūšanai pasākumu norises vietā.

Kvalitatīvie pētījumi parāda vēl vienu aspektu, proti, nepieciešams samērā ilgs laiks, lai mērķtiecīgi atrisinātu šo personu nodarbinātības problēmas, dažkārt pat gads un ilgāk, tomēr vairākkārtējas sadarbības rezultātā izdodas personu motivēt ieviest izmaiņas savā dzīvesveidā, iegūt izglītību, apgūt darba tirgū nepieciešamās prasmes utt. (K.Zalāns, I.Vilumsone).

[178] Skatīt kvalitatīvo pētījumu sarakstu 9.Pielikumā.

52. attēls. „Aktīvo darba tirgus pasākumu ietekmes loģiskais modelis, avots: SIA „Jaunrades laboratorija", 2017"

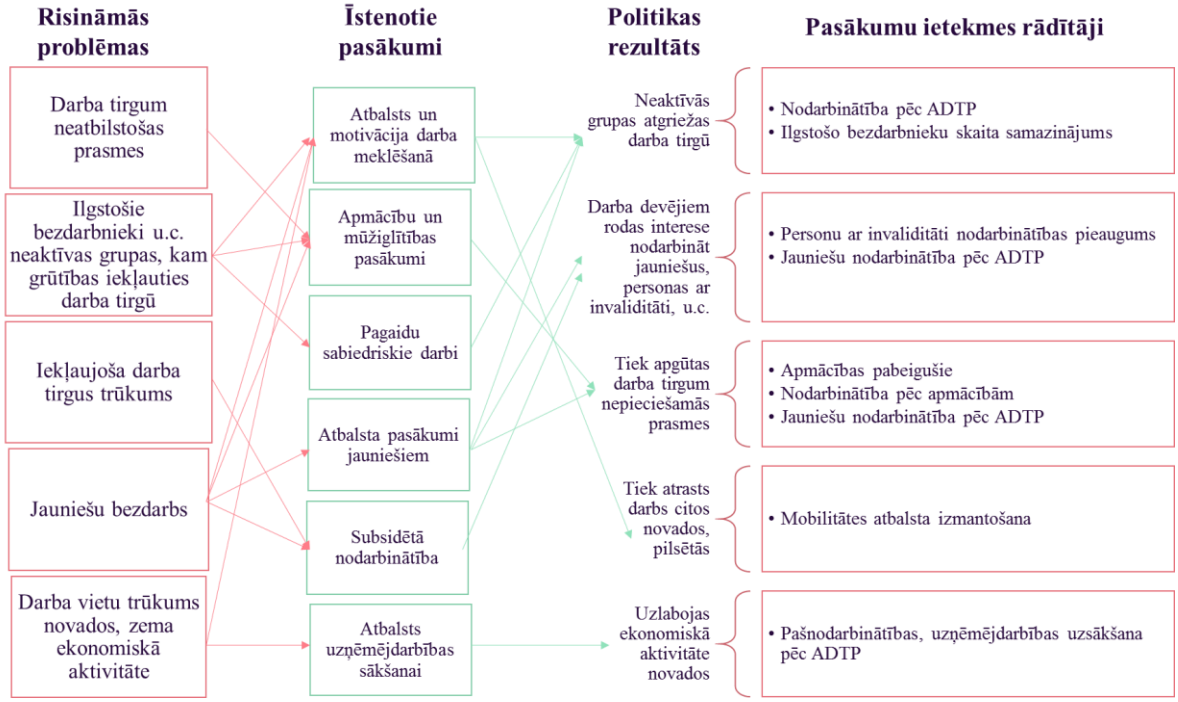

ADTP pasākumu kopas efektivitātes izvērtējums

Izvērtējuma 11. pielikumā iekļauts detalizēts īstenoto ADTP pasākumu saraksts, kuru mērķagrupas ir ilgstošie bezdarbnieki (profilēšana, reģionālā mobilitāte, iesaiste algotos pagaidu darbos) un jaunieši (Jauniešu garantija, praktiskā apmācība pie darba devēja, reģionālā mobilitāte). Saskaņā ar NVA datiem 2012.gadā ADTP pasākumiem izlietoti 44 miljoni EUR, 2013.gadā 45,5 miljoni EUR un aptuvens šo summu izlietojums ir šāds - 54% bezdarbnieku kvalifikācijas paaugstināšanai un pilnveidei, 31% algoto pagaidu sabiedrisko darbu organizēšanai, 13% visnelabvēlīgākajā situācijā esošo bezdarbnieku atbalstam un subsidēto darbvietu izveidei, tajā skaitā jauniešu iniciatīvām, 2% - nodarbināto personu kvalifikācijas paaugstināšanai un uzņēmējdarbības iniciatīvām. Finansējuma sadalījums uzskatāmi parāda ADTP pasākumu prioritātes. ADTP pasākumu būtiska iezīme ir tā, ka nepieciešams dažādām mērķa grupām piedāvāt dažādus pasākumus ar dažādiem mērķiem un īstenošanas mehānismiem un nosacījumiem.

Īstenotie pasākumu atbilst rīcībpolitikas mērķiem, kas noteikti Latvijas NRP:

- Nabadzības un sociālās atstumtības riskam pakļauto personu līdzdalības darba tirgū veicināšana.

Tomēr, kā liecina secinājumi, informatīvajos ziņojumos par Latvijas NRP ieviešanas progresu, nav paspēts ieviest pasākumus, kas attiecas uz tādām mērķa grupām kā personas pēc bērna kopšanas atvaļinājuma, bezdarbnieki ar apgādājamajiem.

ADTP pasākumu kopas lietderības un produktivitātes izvērtējums

Kā tiek izklāstīts NVA Informatīvajā ziņojumā [179], par ADTP pasākumu pozitīvajiem rezultātiem ilgstošo bezdarbnieku mērķa grupā liecina fakts, ka 83% no visiem ilgstošajiem bezdarbniekiem (t.i., 17 tūkst. personas), kas 2013.gadā sāka strādāt algotu darbu, to uzsāka pēc kāda ADTP pasākuma pabeigšanas (izņemot informatīvās dienas).

2013.gadā NVA organizētajos ADTP piedalījās gandrīz 26 tūkstoši jauniešu bezdarbnieku, un 12 tūkstoši (43%) sāka strādāt algotu darbu pēc kāda no pasākumiem (izņemot informatīvās dienas) pabeigšanas.

2013.gadā sāka strādāt 3,4 tūkstoši personas ar invaliditāti, no kurām 54% sāka strādāt pēc kāda pasākuma (izņemot informatīvās dienas) pabeigšanas. Paralēli tika piešķirtas vienreizējas dotācijas apmācību, prakses vai darba vietas pielāgošanai personām ar invaliditāti, samaksātas asistentu pakalpojumu izmaksas, kas saistītas ar nokļūšanu līdz mācību, prakses vai darba vietai, kā arī segtas surdotulku, ergoterapeitu un citu speciālistu pakalpojumu izmaksas. 2013.gadā NVA organizētajos ADTP piedalījušies gandrīz 18 tūkst. personu ar invaliditāti.

59. tabula. „NVA klientu skaits, kas piedalījies ADTP pasākumos, avots: NVA ikgadējie informatīvie ziņojumi, 2013, 2014, 2015"

Klientu skaits (tūkstošos), kas piedalījies pasākumos	2012	2013	2014
Prasmju pilnveide	31	84,2	70,6
Pagaidu sabiedriskie darbi	31,1	32	19,2
Nodarbinātības atbalsts	2,1	2,2	3,1
Atbalsts saimnieciskās darbības uzsākšanai	0,48	0,35	0,26
Mobilitātes atbalsts	0	0,18	-
Mūžizglītības pasākumi	7,1	7,7	8,4

A10. Izvērtējuma periodā sarucis darbspējīgo personu skaits, kas dzīvo mājsaimniecībās ar ļoti zemu darba intensitāti no 117 tūkst. personu 2012. gadā līdz 88 tūkst. personu 2014. gadā, t.i., par 29 tūkst. jeb 25%.

Kopējo pasākumu ietekmi var vērtēt kā darbspējīgo personu, kas dzīvo zemas darba intensitātes mājsaimniecībās, skaita pārmaiņas izvērtējuma periodā, tomēr jāatzīmē, ka gandrīz neiespējami ir atdalīt pasākumu grupas ietekmi no ekonomiskās aktivitātes pieauguma (darba vietu skaita pieaugums, pilnas slodzes nodarbinātības pieaugums u.tml.) vai migrācijas ietekmes (izbraukšana no valsts, lai strādātu ārzemēs). Tomēr statistika rāda, ka izvērtējuma periodā būtiski samazinājies reģistrēto ilgstošo bezdarbnieku skaits, palielinājies nodarbināto personu ar invaliditāti skaits (skat. 60. tabula).

60. tabula. „Darbspējīgu personu, kas dzīvo m/s ar ļoti zemu darba intensitāti un nodarbināto personu ar invaliditāti skaits (tūkst. cilv.), avots: Eurostat [ilc_lvlhl11], VSAA dati par nodarbinātām personām ar invaliditāti, NVA dati par reģistrēto ilgstošo bezdarbnieku skaitu"

Iedzīvotāju skaits attiecīgajā grupā (tūkst.)	2011	2012	2013	2014	2015
Darbspējīgas personas, kas dzīvo m/s ar ļoti zemu darba intensitāti	142	117	109	88	82

[179] http://www.lm.gov.lv/upload/darba_tirgus/lmzino_17042014.pdf, 43.lpp

Iedzīvotāju skaits attiecīgajā grupā (tūkst.)	2011	2012	2013	2014	2015
Darbspējīgo personu, kas dzīvo m/s ar ļoti zemu darba intensitāti, samazinājums		25	8	21	6
Nodarbinātās personas ar invaliditāti (VSAA)	31	33,5	36,5	40	40,5
Nodarbināto personu ar invaliditāti pieaugums		2,5	3	3,5	0,5
Reģistrēto ilgstošo bezdarbnieku skaits (NVA)	57	46	45	31	27
Reģistrēto ilgstošo bezdarbnieku skaita samazinājums		11	1	14	4

Attiecībā uz nodarbinātības problēmām, EU-SILC rezultātos iezīmējas vairākas jomas, kurās nepieciešams pilnveidot atbalsta pasākumus:

- datora pieejamība mājsaimniecībās ar nepietiekamiem ienākumiem, jo ar datora un interneta palīdzību ir iespējams efektīvāk meklēt darbu, noskaidrot informāciju par pakalpojumiem un attālināti strādāt;
- mobilitātes iespējas, jo apgrūtināta pieejamība sabiedriskajam transportam un automobiļa neesamība mājsaimniecībā kavē nodarbinātības uzsākšanu citā apdzīvotā vietā (katrai piektajai zemas darba intensitātes mājsaimniecībai ar nepietiekamiem ienākumiem ir apgrūtināta pieejamība sabiedriskajam transportam, kā arī automobilis ir tikai vienai no piecām šādām mājsaimniecībām, (skat.69.-68. lpp., 99.-100.lpp. un 105.lpp) mājsaimniecību ar nepietiekamiem ienākumiem portretus un 4. pielikumu 4.7. un 4.8. tabulas).

Ieteikumi: vēlams turpmākajos periodos pilnveidot prasmes darbā ar datoru, attīstīt internetu izmantošanas spējas, kā arī attīstīt datora un interneta pieejamību, ņemot vērā šo prasmju nozīmi personas konkurētspējas darba tirgū paaugstināšanā, iespējām meklēt un atrast darbu, attālinātā darba iespējām un iespējām veikt pašiem savu saimniecisko darbību, izmantojot interneta iespējas.
Pilnveidot risinājumus mobilitātes veicināšanai (skat. 3.2.3.sadaļu), kas var pavērt jaunas iespējas uzsākt strādāt attālākā darba vietā – tuvākajās pilsētās un/vai kaimiņu novados.

Iedzīvotāju mobilitātes veicināšanai nodarbinātības kontekstā būtu nepieciešams sniegt praktisku atbalstu, veicinot iedzīvotāju nokļūšanu uz attālākām darba vietām tuvākajās pilsētās un/vai kaimiņu novados, kā arī veidojot risinājumus pagaidu izmitināšanai pilsētās, jo, kā liecina dati, lielai daļai zemas darba intensitātes mājsaimniecību ar nepietiekamiem ienākumiem jau ir lielas grūtības segt esošā mājokļa izmaksas, līdz ar to trūkst resursu, lai uzņemtos papildu saistības, īrējot mājokli citā pilsētā. Kā šķērslis ir arī īres tirgū pieņemtie nosacījumi priekšapmaksai divu līdz trīs mēnešu īres apmērā un garantijas summas iemaksai (Nodarbinātības valsts aģentūra 2016), ja dzīvoklis ir mēbelēts un aprīkots ar sadzīves tehniku, šķērslis ir arī Latvijā pieņemtā prakse nereģistrētai īres tirgus darbībai.

2013. gadā ieviesto mobilitātes pabalstu ir izmantojis neliels cilvēku skaits – 2013. gadā – 182 personas, 2014. gadā – 205 personas (Nodarbinātības valsts aģentūra 2016). Lai saņemtu atbalstu, gan darba devējam, gan nodarbinātajam jāatbilst noteiktiem kritērijiem - līdz darba sākšanai cilvēkam vismaz divus mēnešus jābūt reģistrētam bezdarbnieka statusā, darba vietai jāatrodas vismaz 20 kilometru attālumā no deklarētās dzīvesvietas, darba algai jābūt no

minimālās līdz divu minimālo mēneša algu apmērā, kā arī darba vakancei jābūt reģistrētai NVA. Atbalsts nav pieejams Rīgā[180].

4.4. Sociālās aizsardzības un sociālās palīdzības pasākumu izvērtējums

4.4.1. Pensiju indeksācija un izmaiņas pensiju piešķiršanā

Kopumā pensijas vecuma personu ienākumu situācijas atbalstam izvērtējuma periodā īstenotie atbalsta pasākumi saistīti ar pensiju indeksācijas atsākšanu 2013. un 2014. gadā, piemaksas par stāžu atcelšana ar 2012. gada 1. janvāri.

Pensiju indeksācijas mērķis 2013. un 2014. gadā bija segt inflācijas ietekmi uz pensijas apmēru, un kā indeksa sastāvdaļa bija arī daļa no apdrošināšanas iemaksu algas pieauguma.

Latvijas rīcībpolitikas dokumentos[181] nav pietiekami aktualizēta pensijas vecuma personu ienākumu situācija, kas tos pakļauj arvien lielākiem nabadzības riskiem, palielinoties plaisai starp atalgojuma pieaugumu un vecuma pensiju pieaugumu, sevišķi gados vecākiem vecuma pensijas saņēmējiem (70+), kuru darba stāža lielākā daļa bija līdz 1995. gadam.

Izvērtējuma periodā pensiju indeksācijas rezultātā nodrošinātais pensijas pieaugums nav pietiekams, lai samazinātu nabadzības riskus personām, kas saņem tikai pensiju. Šāda situācija veidojas tāpēc, ka straujāk pieaug ienākumi no algota darba.

Lai ilgākā termiņā nodrošinātu nabadzības riska kontroli, vajadzētu pensijas indeksāciju lielākā mērā sasaistīt ar vidējo sociālo iemaksu algas pieaugumu. 2017. gadā plānotajā pensiju indeksa aprēķinā tiek ņemts vērā faktiskais patēriņa cenu indekss valstī, kā arī 50% (iepriekšējos gados 25%) no apdrošināšanas iemaksu summas reālā pieauguma procentiem (Labklājības ministrija 2016).

Izvērtējuma periodā pakāpeniski pieaug ienākumu nevienlīdzība pensionāru grupā (skat. 3.3.1. nodaļu). Jau sākotnēji lielāka ienākumu nevienlīdzība, kas turpina pieaugt, vērojama vīriešiem, kas var būt saistīts gan ar jaunpiešķirto pensiju lielumu, gan situāciju, ka daļa no vecuma pensijas saņēmējiem turpina strādāt algotu darbu vai nodarboties ar saimniecisko darbību.

61. tabula. „Pensijas vecuma personu atbalstam īstenotie pasākumi 2012.-2014. gadā, avots: SIA „Jaunrades laboratorija", 2017"

Īstenotais pasākums	Tiešie rezultāti	Finansiālais ieguvums
Pensiju indeksācija	2013. gada septembrī pensijas tika indeksētas ar skaitli 1.04	Katram individuāls, atkarībā no kopējā pensijas apmēra.
Atbildīgais: Labklājības ministrija Mērķa grupa: pensiju saņēmēji	2014. gada oktobrī pensiju pārskatīšanai piemērojamais kopējais indekss bija 1,0274 Tika indeksētas visu pensiju summas līdz 285 EUR (politiski represētajiem, personām ar 1.grupas invaliditāti, Černobiļas atomelektrostacijas avārijas	Katram individuāls, atkarībā no kopējā pensijas apmēra.

[180] Saskaņā ar CSP datiem, Rīgā ir koncentrēti 52% visu nodarbināto Latvijā, skatīts: DSG15. Darba ņēmēju skaita sadalījums pēc darba ienākumiem republikas pilsētās un novados.
[181] 3.1. sadaļā minētajos dokumentos – NAP2020, Latvijas NRP.

Īstenotais pasākums	Tiešie rezultāti	Finansiālais ieguvums
	seku likvidēšanas dalībniekiem – indeksēja visu pensiju); tika indeksēta arī atlīdzību – par apgādnieka zaudējumu, par darbspēju zaudējum	
Izmaiņas pensiju piešķiršanā Atbildīgais: Labklājības ministrija Mērķa grupa: pensijas saņēmēji	No 2012. gada 1. janvāra jaunpiešķirto vecuma un invaliditātes pensiju saņēmējiem pārtrauca piešķirt piemaksu par apdrošināšanas stāžu, kas uzkrāts līdz 1995. gada 31. decembrim	Jaunpiešķirtās pensijas kļūst aptuveni par 28 EUR mazākas. Piemaksas apmērs par katru stāža gadu līdz 1995. gada 31. decembrim ir 1 EUR. Rēķinot, ka 2012.gadā pensijas vecums ir 62 gadi (dzimšanas gads 1950.gads), darbspējas vecums no 18 gadiem, stāžs līdz 1996.gada 1.janvārim – 28 gadi.

2013. gada septembrī pensijas tika indeksētas ar skaitli 1,04. Pirms tam 4 gadus pensiju indeksācija bija iesaldēta. 2014. gada oktobrī pensiju pārskatīšanai piemērojamais kopējais indekss bija 1,0274, kas veidojas no patēriņa cenu indeksa laikposmā no 2013. gada 1. augusta līdz 2014. gada 31. jūlijam (1,0063) un 25% no apdrošināšanas iemaksu algas reālā pieauguma 2013. gadā, salīdzinot ar 2012.gadu (25% x 0,0845 = 0,0211).

2014. gadā tika indeksētas visu pensiju summas līdz 285 EUR (politiski represētajiem, personām ar 1. grupas invaliditāti, Černobiļas atomelektrostacijas avārijas seku likvidēšanas dalībniekiem – indeksēja visu pensiju); tika indeksētas arī atlīdzības – par apgādnieka zaudējumu, par darbspēju zaudējumu; piemaksas netika indeksētas.

Izmaiņas pensiju piešķiršanā no 2012. gada 1. janvāra. Nelabvēlīga situācija ar piemaksas par apdrošināšanas stāžu, kas uzkrāts līdz 1995. gada beigām – jaunajām pensijām tā netiek piešķirta, bet iepriekš piešķirtā piemaksa ir saglabāta, un ar 2014. gada 1. janvāri tiek finansēta no valsts pamatbudžeta līdzekļiem. Piemaksas apmērs par katru stāža gadu līdz 1995. gada 31. decembrim ir 1 EUR.

53. attēls. „Pensijas vecuma personu atbalstam īstenotie pasākumi, avots: SIA „Jaunrades laboratorija", 2017."

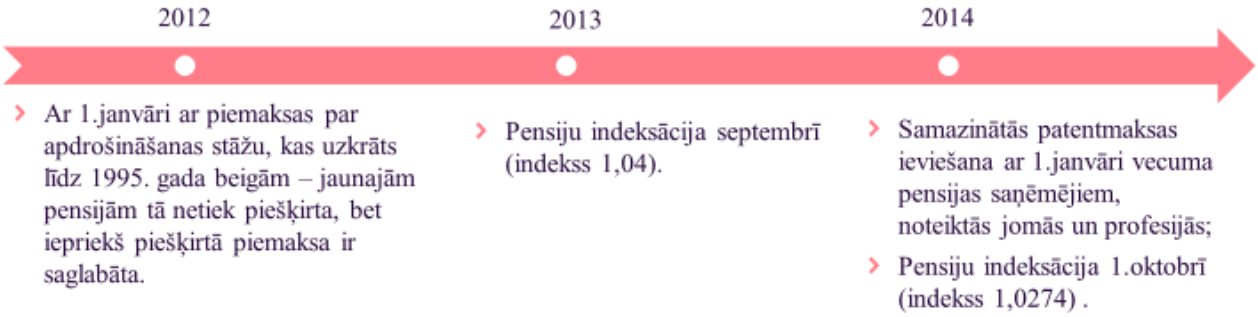

Izmantojot rīcībpolitikas dokumentos pieejamo informāciju par šīs grupas pasākumiem, rekonstruēts (atjaunots) pasākuma ietekmes loģiskais modelis (skat. 54. attēlu), kurā norādītas sakarības starp risināmajām problēmām un īstenotajiem pasākumiem, kā arī īstenotajiem pasākumiem un politikas rezultātiem.

Attiecībā uz pensiju jomu jāņem vērā, ka 1. pensiju līmenis veidots, balstoties uz solidaritātes principu – sociālās apdrošināšanas iemaksas tiek novirzītas pensiju izmaksai, līdz ar to iespējas pārskatīt pensiju apmēru un paaugstināt minimālās pensijas apmēru ir atkarīgas no aktuālajām

sociālās apdrošināšanas iemaksām. Tādējādi pasākumiem jābūt vērstiem uz sociālās apdrošināšanas iemaksu palielināšanu tām strādājošo grupām, kas šobrīd tās veic nelielā (nepietiekamā) apjomā vai neveic vispār, un strādājošo izpratnes izkopšanu par pensiju sistēmas darbības principiem.

Piemēram, FKTK Finanšu pratības aptaujā atklājas problēma, ka iedzīvotāji neizprot pensijas veidošanās mehānismu, kā arī 82% iedzīvotāju paļaujas uz valsts pensiju kā galveno ienākumu avotu vecumdienās, vienlaicīgi paužot šaubas, vai šie ienākumi būs pietiekami iecerētā dzīves līmeņa nodrošināšanai (40.lpp.), savukārt vairums (trīs ceturtdaļas) 2. pensiju līmeņa plāna dalībnieku neseko līdzi ieguldījumu plāna darbībai. Jāatzīmē, ka uz valsts pensiju lielākā mērā paļaujas algotu darbu strādājošie, bet individuālā darba veicēji cer turpināt strādāt vai saņemt ienākumus no sava biznesa arī pēc pensijas vecuma sasniegšanas, tādējādi nodrošinot vēlamo ienākumu līmeni.

Ieteikums: turpināt skaidrojošo darbu par pensijas 1. līmeņa darbības principiem un nepieciešamību veikt sociālās apdrošināšanas iemaksas pilnā apmērā. Mērķa grupas – gan strādājošie, gan darba devēji.

54. attēls. „Pensijas vecuma personu atbalsta īstenoto pasākumu loģiskais modelis, avots: SIA „Jaunrades laboratorija", 2017."

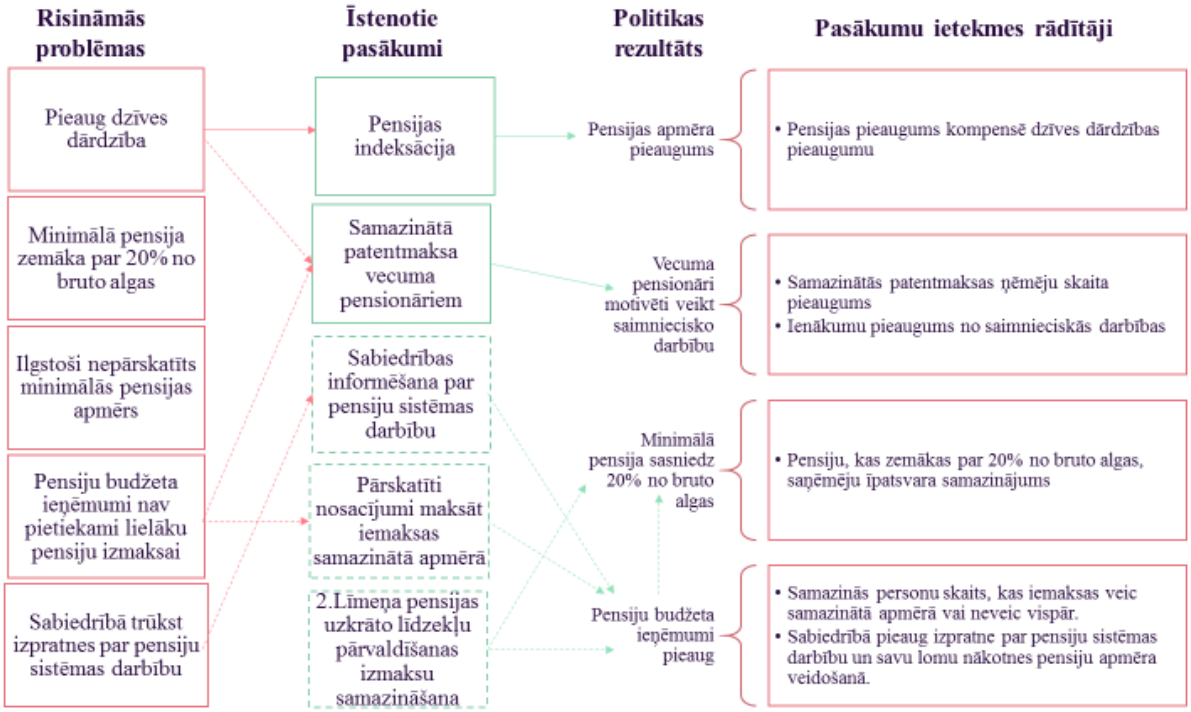

Pensijas indeksācijas lietderības un produktivitātes izvērtējums

2014. gadā vecuma grupa 65+ kopumā veido aptuveni vienu ceturto daļu no visiem nabadzības riskam pakļautajiem iedzīvotājiem (salīdzinājumam 2012. gadā – tikai 9%). Trīs gadu laikā šajā vecuma grupā nabadzības riskam pakļauto skaits dubultojies, t.i., audzis no 52 tūkstošiem 2012. gadā līdz 104 tūkstošiem 2014. gadā.

Kā valsts līmeņa indikatīvs rādītājs situācijas raksturošanai šajā vecuma grupā ir izmantojams arī Pensiju reformas koncepcijā[182] plānotais iztikas minimumam atbilstošs minimālās pensijas lielums, kas tiek aprēķināts 20% apmērā no vidējās bruto algas valstī.

A11. Izvērtējuma periodā par 18 tūkstošiem jeb 1,8 reizes palielinājies arī personu skaits, kas saņem pensiju, kas ir mazāka par 20% no vidējās bruto algas valstī. Pensijas veido aptuveni divas trešdaļas no šīs vecuma grupas ienākumiem, līdz ar to būtiskākā loma nabadzības riska kontekstā ir izmaksātās pensijas lielumam. Jāatzīmē, ka nabadzības riska slieksnis 2014. gadā gandrīz divas reizes pārsniedza pensiju reformas koncepcijā noteikto minimālās pensijas apmēru.

Kopš 2012. gada izmaksātās vidējās vecuma pensijas apmērs (skat. 62. tabulu) EUR pieaudzis par 9,73 EUR jeb 4%, kas ievērojami atpaliek no citu mērķa grupu vidējo ienākumu pieauguma tempa, bet nosedz patēriņa cenu indeksa[183] (PCI) izmaiņas (+3%). Diemžēl pārskata periodā par vienu ceturto daļu (sasniedzot gandrīz 25 tūkst. saņēmēju) pieaudzis to pensiju saņēmēju skaits, kuriem pensija zemāka par 128,07 EUR mēnesī. 2014. gadā pensijas, kas ir zemākas par nabadzības riska slieksni 291,42 EUR, saņem vismaz 75% jeb 354 tūkstoši no kopējā vecuma pensijas saņēmēju skaita. Tātad, ja šo iedzīvotāju vienīgais ienākumu avots būtu pensija, trīs no četriem pensijas saņēmējiem 2014. gadā būtu pakļauti nabadzības riskam.

Izvērtējuma periodā straujāk nekā pensijas auga pārējie šo iedzīvotāju ienākumi, līdz ar to arī vidējie ekvivalentie ienākumi pārskata periodā ir pieauguši straujāk nekā vidējā izmaksātā pensija, kopā par 38 EUR jeb 10%.

62. tabula. „Iedzīvotāju sešdesmit piecu gadu vecumā un vecāku vidējo ienākumu un vidējās izmaksātās pensijas apmēra tendences salīdzinājumā ar minimālo ienākuma līmeni un minimālo pensiju, avots: CSP un EU-SILC apsekojumu dati"

Rādītājs	2011	2012	2013	2014	2015
Vecuma pensijas (vidējā izmaksātā pensija, EUR)	254	257	259	266	273
Vidējie ekvivalentie ienākumi vīriešiem 65+ (EUR)	413	420	429	475	479
Vidējie ekvivalentie ienākumi sievietēm 65+ (EUR)	360	359	375	389	411
Vidējie ekvivalentie ienākumi 65+ (EUR)	377	379	393	417	433
Nabadzības riska slieksnis (1 pers. mājsaimn.) (EUR)	223	233	260	291	318
Minimālā ienākuma līmenis (EUR)	120	126	139	155	167
Minimālās pensijas mērķis (20% no bruto vidējās algas) (EUR)	132	137	143	153	164

Izvērtējuma periodā minimālā ienākuma līmeņa un nabadzības riska sliekšņa pieauguma tempi (23-25%) ir apsteiguši gan minimālās pensijas mērķa (20% no bruto vidējās algas) pieaugumu (12%), gan izmaksātās vidējās pensijas apmēra pieaugumu (4%).

A12. 2012.-2014. gadā īstenotie pasākumi pensijas indeksācijai šīs mērķa grupas ienākumus palielināja minimālā apjomā, kas nekompensēja nabadzības riska

[182] Pensiju reformas koncepcija 1995. gada 30. janvāra redakcijā pieejama vēstnesis.lv: https://www.vestnesis.lv/ta/id/26779.
[183] PCI atspoguļo patēriņa preču un pakalpojumu cenu pārmaiņas noteiktā laika periodā. PCI mēra vidējā cenu līmeņa izmaiņas iedzīvotāju patēriņā nozīmīgākajām precēm un pakalpojumiem (fiksētam patēriņa grozam). Latvijā šis indekss tiek lietots kā galvenais inflācijas rādītājs.

pieaugumu. Jo straujāk aug ienākumi no algotā darba, jo lielāka varbūtība, ka lielāks skaits pensijas saņēmēju tiks pakļauts nabadzības riskam.

Pakāpeniski pieaug ienākumu nevienlīdzība vecuma grupā 65+, izteiktas izmaiņas vērojamas tieši vīriešu mērķa grupā, kas ir saistīts ar jaunpiešķirto pensiju apmēru un tendenci, ka vidējais vīriešu atalgojums Latvijā ir augstāks nekā sieviešu atalgojums, kā arī atalgojuma apmēra izkliede plašāka nekā sievietēm. Nevienlīdzības ilustrēšanai tiek izmantots kvintiļu attiecību indekss, kas raksturo attiecību starp nabadzīgākajiem un turīgākajiem, pamatojoties uz ienākumu situāciju pirmajā un piektajā kvintilē, bet neņem vērā ienākumu sadalījumu vidējās kvintilēs (skat. 63. tabulu).

63. tabula. „Sešdesmit piecus gadus un vecāku iedzīvotāju ienākumu nevienlīdzības dinamika, izmantojot S80/S20 kvintiļu attiecību indeksu, avots: Eurostat [ilc_di11]"

Demogrāfiskā grupa	2011	2012	2013	2014	2015
Personas 65+	3,6	3,7	3,9	4,3	4,2
Vīrieši 65+	3,7	3,8	3,9	4,7	4,3
Sievietes 65+	3,5	3,6	3,9	4,0	4,1

Salīdzinot nabadzības riskam pakļauto šīs vecuma grupas iedzīvotāju skaitu ar GMI pabalsta saņēmēju skaitu un trūcīgas personas statusu, jāsecina, ka zemais GMI līmenis un trūcīgas personas statusam atbilstošā ienākuma zemais līmenis nosaka, ka šie atbalsta instrumenti vērsti uz nelielu personu loku – GMI pabalsta pārklājums 2014. gadā tikai 3% no nabadzības riskam pakļautajiem šajā mērķa grupā, savukārt trūcīgas personas statuss attiecas uz 11% nabadzības riskam pakļauto (skat. 64. tabulu). Savukārt personu skaits, kas saņem mazāku pensiju par valstī noteikto minimālo pensiju, veido 38% nabadzības riskam pakļauto personu (skat. 44. attēlu).

64. tabula. „Pensijas vecuma personu, kas saņem GMI pabalstu, dzīvokļa pabalstu un kas atbilst trūcīgas personas statusam, dinamika 201.-2015. gadā, avots: LM, Pārskati par sociālajiem pakalpojumiem un sociālo palīdzību"

Pensijas vecuma personas, tūkst.	2011	2012	2013	2014	2015
GMI pabalsta saņēmēji	3,5	3,5	3,6	3,3	2,9
Dzīvokļa pabalsta saņēmēji	44	43	46	43	39
Trūcīgās personas	13	13	13	11	10

CSP dati par pensiju saņēmēju skaita sadalījumu pēc pensijas vidējā piešķirtā apmēra liecina, ka izvērtējuma periodā pensiju, kas ir mazāka par trūcīgas personas statusam atbilstošu ienākumu līmeni, saņem par 5 tūkstošiem cilvēku vairāk. 2014. gadā kopskaitā tie ir gandrīz 25 tūkstoši cilvēku, t.i. 2,3 reizes vairāk nekā attiecīgajā gadā trūcīgu pensijas vecuma personu. Izvērtējuma periodā no 2012.gada 1. janvāra jaunpiešķirto vecuma un invaliditātes pensiju saņēmējiem pārtrauca piešķirt piemaksu par apdrošināšanas stāžu, kas uzkrāts līdz 1995. gada 31. decembrim, līdz ar to mazo pensiju saņēmēju skaits pieauga šo izmaiņu ietekmē. Eksperti intervijās uzsvēra, ka Latvijā pensiju sistēmas iezīme ir tā, ka pensija ir lielā mērā atkarīga no tās piešķiršanas gada, nevis cilvēka kopējā darba mūža - līdz ar to veidojas situācija, ka cilvēks, kas nostrādājis vairāk kā 40 darba gadus, var saņemt mazu pensiju. Izvērtējuma periodā bija

izveidojusies situācija, ka tās personas, kas pensionējās 2012. gadā, saņēma gan zemu kapitāla indeksu, gan arī tika noņemta piemaksa par stāžu līdz 1996. gadam.

55. attēls. „Vecuma pensiju saņēmēju skaita sadalījums pēc pensijas vidējā piešķirtā apmēra (EUR, mēnesī), avots: CSP [sdg041]."

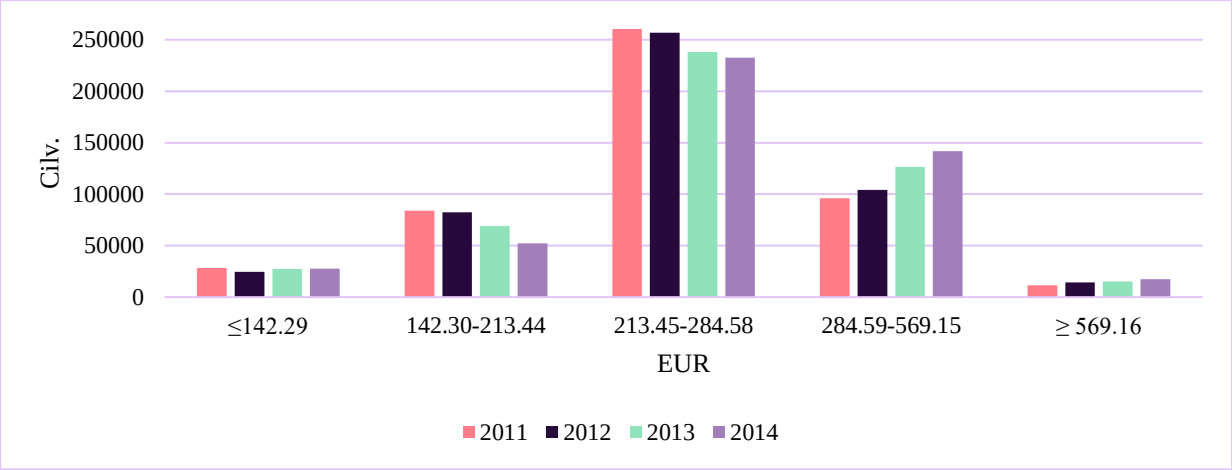

Jātzīmē, ka izvērtējuma periodā senioru mērķa grupā samazinājās materiālās nenodrošinātības un dziļas materiālās nenodrošinātības rādītāji, kas liecina par uzlabojumiem sociālās atstumtības mazināšanā un dzīves kvalitātes uzlabošanos. Tomēr samazinājums ir mazāks nekā sabiedrībā kopumā.

Iedzīvotāju vecumā virs 65 gadiem ekonomiskā spriedze samazinājās par 13 proc.p., materiālās nenodrošinātības indekss samazinājās par 8 proc.p., dziļa materiālā nenodrošinātība samazinājās par 4 proc.p.

Izvērtējuma periodā saskaņā ar EU-SILC apsekojuma datiem ir uzlabojusies mājsaimniecību, kurās dzīvo seniori, spēja samaksāt neparedzētus izdevumus - tā uzlabojusies abās mājsaimniecību grupās – gan ar nepietiekamiem ienākumiem, gan pārējām. Mājsaimniecībām ar nepietiekamiem ienākumiem uzlabojums vērojams no 12% 2012.gadā uz 19% 2014.gadā, pārējās mājsaimniecības attiecīgi – 36% un 48%.

Līdzīgas tendences vērojamas mājsaimniecību spējā „savilkt galus". Mājsaimniecībās ar nepietiekamiem ienākumiem sarūk mājsaimniecību īpatsvars, kas ar lielām grūtībām „savelk galus" – no 29% 2012.gadā uz 23%, pārējo mājsaimniecību grupā attiecīgi 12% un 10%.

Nelieli uzlabojumi ir vērojami arī spējā samaksāt par mākokli. Mājsaimniecību ar nepietiekamiem ienākumiem grupā no 50% 2012.gadā uz 48% 2014.gadā un attiecīgi pārējām mājsaimniecībām – 34% un 26%. Kā redzams, mājokļu izmakses vēl arvien ir jautājums, kas sagādā grūtības mājsaimniecībām ar nepietiekamiem ienākumiem. Jāatzīmē, ka lielāks īpatsvars šo mājsaimniecību 2014.gadā saņēma pašvaldības atbalstu mājokļa jomā - 17% (2012.gadā 11%), tomēr tas ir nepietiekams ienākumu situācijas uzlabošanai.

Priekšlikumi politikas scenārijiem:

Prioritāte ir pensijas sistēmas ilgtspēja un cilvēku uzticēšanās nostiprināšana pensiju sistēmai, kas nozīmē stabilu darbību, laika gaitā nemainīgus noteikumus, taisnīgumu visiem sistēmas dalībniekiem, un cilvēku iesaistīšanos godīgos nodokļu maksājumos. Atšķirību novēršana katras pašvaldības pieejā un iespējās piedāvāt risinājumus pensijas vecuma personu dzīves

kvalitātes uzlabošanai. Dzīves kvalitātes uzlabošana ietver ne tikai materiāla rakstura pabalstus, bet arī jaunu prasmju apgūšanu (piemēram, datorprasmes), kas savukārt paver jaunas iespējas – gan ietaupot līdzekļus ikdienas vajadzībām, gan socializējoties, gan atrodot jaunus ienākumu avotus, piedāvājot pakalpojumus citiem (piemēram, ģimenēm ar bērniem ir aktuāli elastīgi bērnu uzraudzības un aprūpes pakalpojumi).

Risinājuma meklējumos būtu jāiesaistās vairākām pusēm – Labklājības ministrijai, Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijai, pašvaldībām, Ekonomikas ministrijai, iespējams, Izglītības un zinātnes ministrijai, NVO u.c. Ministrijām būtu jāpilnveido sadarbība horizontālā līmenī, kopīgi izstrādājot un realizējot sabiedrības aktīvas novecošanas programmas.

Samazinoties kontaktiem starp paaudzēm, kļūstot populārākai dzīvošanai atsevišķi (vienā mājsaimniecībā retāk kopā dzīvo vairākas paaudzes) un pieaugot dzīves ilgumam, gados vecākiem cilvēkiem arvien biežāk var pietrūkt regulāras aprūpes, ko iepriekš sniedza tuvinieki. Tāpat kvalitatīvajos pētījumos noskaidrots, ka daļa no tiem iedzīvotājiem pirmspensijas vecumā, kas strādā ārvalstīs, nopelnot pensiju, plāno atgriezties uz dzīvi Latvijā. Tas nozīmē, ka pēc dažiem gadiem var būtiski pieaugt dažādu vecāka gadagājuma cilvēkiem nepieciešamu pakalpojumu un preču pieprasījums, ko varētu risināt ar sociālo uzņēmēju palīdzību, kā arī pieaugt pieprasījums pēc noteiktas specializācijas darbiniekiem.

Šajā jomā nepieciešami starpnozaru risinājumi, kurus īstenotu Labklājības ministrija, Veselības ministrija, Ekonomikas ministrija, Izglītības un zinātnes ministrija, Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija, pašvaldības.

Iepriekšējos gados jau tika izvirzītas idejas, kā sniegt papildu atbalstu sievietēm – ieviešot piemaksas pie pensijas par izaudzinātajiem bērniem, jo tieši sievietes agrākos gados ierobežoja savu karjeru par labu bērnu aprūpei.

Ieteikums: mazo pensiju saņēmēju papildu atbalsts (pensijas zem 300 EUR – 2014. gadā vismaz 66% no visiem vecuma pensijas saņēmējiem), iespējams, kā mērķtiecīgs atbalsts – mājokļa izmaksu segšanai[184], veselības problēmu risināšanai vai sabiedriskā transporta pakalpojumu apmaksai; būtu nepieciešams īpašs atbalsts vientuļiem iedzīvotājiem 75+, pārsvarā sievietēm (piemēram, mājokļa izmaksu segšanai). Pensiju indeksācijas metodoloģijas pārskatīšana atbilstoši kopējai ekonomiskajai situācijai valstī, piemēram, paredzot lielāku ietekmi apdrošināšanas iemaksu algas reālajam pieaugumam (izvērtējuma tapšanas laikā metodoloģija jau tiek pārskatīta).

4.4.2. Materiālais atbalsts personām ar invaliditāti

Izvērtējuma periodā, sākot ar 2014. gadu, palielināts valsts atbalsts personām ar invaliditāti, paaugstinot materiālo atbalstu **atsevišķām personu ar invaliditāti grupām** – pabalsts

[184] Lai arī izvērtējuma periodā pašvaldības sniedz atbalstu vecuma pensijas saņēmējiem, tomēr saskaņā ar EU-SILC datiem šis atbalsts nav pietiekams, lai mājsaimniecības, kurās dzīvo personas 65+, uzlabotu savu ienākumu situāciju un nebūtu pakļautas nabadzības riskam. Piemēram, no mājsaimniecības ar nepietiekamiem ienākumiem, kurās dzīvo personas 65+, 12% saņem ar mājokli saistītos pabalstus un 7% citus pašvaldības sociālos pabalstus (2012.gads). Neskatoties uz atbalsta saņemšanu mājsaimniecības turpina būt ar nepietiekamiem ienākumiem un 2014.gadā mājsaimniecības ar nepietiekamiem ienākumiem – 17% saņem ar mājokli saistītos pabalstus un 15% citus pašvaldības sociālos pabalstus, taču tas nenovērš nabadzības riskus.

personai ar invaliditāti, kurai nepieciešama kopšana; palielināts valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts, palielināts asistenta pakalpojumu apjoms un dubultots finansējums tehnisko palīglīdzekļu nodrošināšanai.

Izmantojot EU-SILC apsekojuma datus, nav iespējams identificēt atsevišķas personu ar invaliditāti grupas, bet ir iespējams analīzi veikt mājsaimniecību aspektā, atlasot tās mājsaimniecības, kurām ir bijuši ienākumi no invaliditātes pabalsta. Kā konstatēts 2012. gada – 2014.gada datos, starp mājsaimniecībām, kurās kāds no locekļiem saņem invaliditātes pabalstu, ir gan mājsaimniecības ar nepietiekamiem ienākumiem, gan pārējās mājsaimniecības.No EU-SILC apsekojuma datiem ir iespējams izvērtēt kopējo situācijas uzlabojumu, neizdalot atsevišķi katra īstenotā pasākuma ietekmi.

Pēc EU-SILC datiem izvērtējuma periodā ir būtiski pieauguši nabadzības riski personām, kas saņem invaliditātes un apgādnieka zaudējuma pensiju, sasniedzot 33% 2014.gadā (salīdzinājumam 2012.gadā tie bija 20%).

Materiālā atbalsta pasākumi personām ar invaliditāti un to tiešie rezultāti apkopoti 65. tabulā. Sakārtojot īstenotos pasākumus uz laika ass, redzams, ka plašs atbalsta pasākumu klāsts ir ieviests sākot ar 2014.gadu. Vairāku pasākumu veidu – asistenta pasākumi, tehnisko palīglīdzekļu piešķiršana - daļa no pašvaldību sniegtā atbalsta ir ar ilgtermiņa ietekmi, un šī izvērtējuma periodā ietekmi var noteikt daļēji.

Materiālā atbalsta pasākumi personām ar invaliditāti tiek analizēti kontekstā ar rīcībpolitikas plānošanas dokumentu "ANO konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām īstenošanas pamatnostādnes 2014.-2015. gadam" (apstiprināts ar MK 22.11.2013. rīk.nr.564), kurā tiek izvirzīti šādi rīcības virzieni un attiecīgi mērķi:

- Rīcības virziens: 2.Darbs un nodarbinātība. Mērķis: veicināt personu ar invaliditāti iekļaušanu darba tirgū, sniedzot attiecīgu atbalstu, ņemot vērā personas ar invaliditāti funkcionālo traucējumu veidu.
- Rīcības virziens: 3. Sociālā aizsardzība. Mērķis: nodrošināt, ka ikviena persona ar invaliditāti saņem mērķtiecīgu un efektīvu valsts atbalstu, atbilstoši personas funkcionālā traucējuma veidam.

65. tabula. „Personu ar invaliditāti atbalstam īstenotie pasākumi 2012.-2014. gadā, avots: SIA „Jaunrades laboratorija", izmantojot publiski pieejamu informāciju, 2017"

Īstenotais pasākums	Tiešie rezultāti	Finansiālais ieguvums
Pabalstu un pensijas pārskatīšana Atbildīgais: Labklājības ministrija Mērķa grupa: personas ar I, II un III grupas invaliditāti personas ar I un II grupas invaliditāti kopš bērnības personas ar invaliditāti, kurām nepieciešama kopšana	Pensiju indeksācija 2013. gada septembrī un 2014. gada oktobrī. 2014. gadā tika grozīti MK noteikumi Nr. 1608, palielinot pabalstu cilvēkam ar invaliditāti, kuram nepieciešama kopšana, līdz 213,43 EUR. Tādējādi personām ar invaliditāti, kurām VDEĀVK ir sniedzis atzinumu par medicīnisko indikāciju noteikšanu invalīda īpašas kopšanas nepieciešamībai, pēc 18 gadu vecuma valsts sniegtais atbalsts naudas izmaksu būtu tādā pašā apmērā kā līdz 18 gadu vecumam. 2014. gadā tika veikti grozījumi MK noteikumos Nr. 1605 „Noteikumi par valsts	Katram individuāls, atkarībā no kopējā pensijas apmēra 71,14 EUR mēnesī. I grupai 19,21 EUR; II grupai 12,81 EUR mēnesī.

Īstenotais pasākums	Tiešie rezultāti	Finansiālais ieguvums
	sociālā nodrošinājuma pabalsta un apbedīšanas pabalsta apmēru, tā pārskatīšanas kārtību un pabalstu piešķiršanas un izmaksas kārtību", palielinot valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu I invaliditātes grupai līdz 83,24 EUR, un II invaliditātes grupai līdz 76,84. Cilvēkiem ar invaliditāti kopš bērnības pabalsts palielināts līdz 138,73 EUR un 128,06 EUR, attiecīgi I un II grupai.	I grupai 32,01 un II grupai 21,34 EUR mēnesī.
Asistenta pakalpojums Atbildīgais: pašvaldības, Labklājības ministrija Mērķa grupa: personas ar I un II grupas invaliditāti bērni ar invaliditāti	2013. gadā tika grozīts Invaliditātes likums, paredzot, ka bērniem no 5 līdz 18 gadiem ar invaliditāti un pieaugušajiem ar I, II grupas invaliditāti pieejami asistenta pakalpojumi pašvaldībās līdz 40 stundām nedēļā, tādējādi veicinot dažādu pakalpojumu pieejamību personām ar invaliditāti.	Pakalpojums veidots, paredzot atbalstu 5100 personām, ar plānoto finansējumu 2,65 milj. EUR (2013. gadā). Vidēji 519 EUR gadā uz vienu personu jeb vidēji 43 EUR mēnesī.
Tehnisko palīglīdzekļu piešķiršana Atbildīgais: Labklājības ministrija Mērķa grupa: personas ar I, II un III grupas invaliditāti bērni ar invaliditāti	MK noteikumi Nr.1474 Tehnisko palīglīdzekļu noteikumi, spēkā no 2010. gada 1. janvāra. 2014. gadā dubultots finansējums tehnisko palīglīdzekļu iegādei. 2014. gada budžets 6,7 milj. EUR.	Dati no izvērtējumā lietotājiem apsekojumu datiem [185] ir nepietiekami aprēķiniem.
Pašvaldību sniegtais atbalsts personām ar invaliditāti[186] Atbildīgais: pašvaldības Mērķa grupa: personas ar I, II un III grupas invaliditāti bērni ar invaliditāti	Pašvaldību saistošie noteikumi	Ieguvums atkarīgs no katras pašvaldības iespējām un piedāvātā atbalsta pakalpojumu klāsta

[185] EU-SILC apsekojuma dati nesatur informāciju par tehniskajiem palīglīdzekļiem, kas personām ir nepieciešami. Kā arī tehnisko palīglīdzekļu spektrs ir ļoti plašs – ratiņkrēsli, spieķi, kruķi, surdo - un tiflotehnika, ortozes un protēzes, pašaprūpes palīglīdzekļi un daudzas citas lietas un personām pastāv iespēja tās iegādāties par saviem līdzekļiem vai nomāt.
[186] Pasākumu grupa iekļauta, jo analizējot mērķa grupu statistiskos portretus tika konstatēts, ka pieaug pašvaldības sniegtais atbalsts mājsaimniecībām, kurās dzīvo personas ar invaliditāti.

56. attēls. „Personu ar invaliditāti atbalstam īstenotie pasākumi, avots: SIA „Jaunrades laboratorija", 2017"

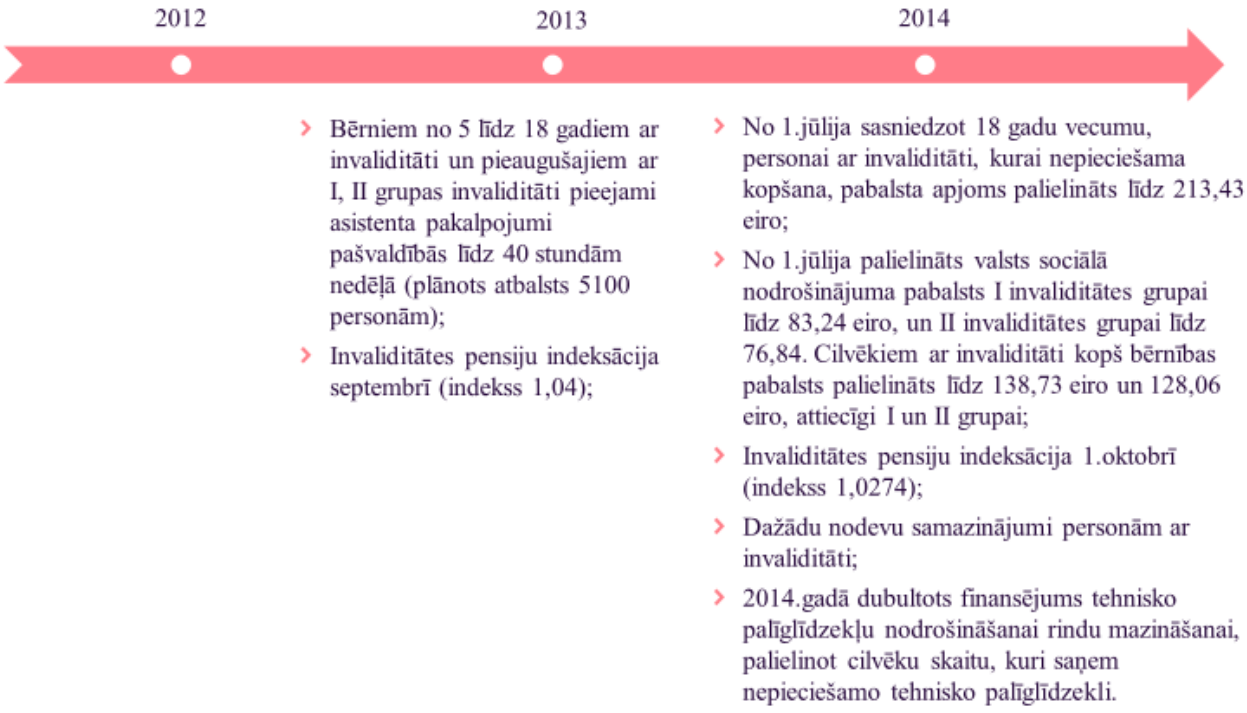

Izvietojot īstenotos pasākumus uz laika ass redzams, ka plašāks pasākumu klāsts ir ieviests sākot ar 2014.gadu (skat. 56. attēls).

Izmantojot rīcībpolitikas dokumentu aprakstu un normatīvo aktu anotācijas, ir rekonstruēts materiālā atbalsta personām ar invaliditāti loģiskais modelis, kurā norādīta saistība starp risināmajām problēmām un īstenotajiem pasākumiem, kā arī starp īstenotajiem pasākumiem un politikas rezultātiem, un pasākumu ietekmes rādītājiem (skat. 57. attēls).

57. attēls. „Personu ar invaliditātes atbalsta īstenoto pasākumu loģiskais modelis, avots: SIA „Jaunrades laboratorija", 2017"

Pabalstu un pensiju pārskatīšanas efektivitātes izvērtējums

Pabalstu un pensiju pārskatīšana personām ar invaliditāti atbilst augstākminētajam rīcībpolitikas Rīcības virziena trešajam mērķim un ietekmē mērķa grupas, kuras pakļautas lielākiem nabadzības riskiem[187] - personas ar I un II grupas invaliditāti, kā arī personas, kurām nepieciešama kopšana, un personas ar I un II grupas invaliditāti kopš bērnības, kā arī mājsaimniecības, kurās dzīvo šīs personas.

Izvērtējuma periodā invaliditātes pensiju indeksācijas rezultātā nodrošinātais invaliditātes pensijas pieaugums nav pietiekams, lai samazinātu nabadzības riskus personām, kas saņem tikai invaliditātes pensiju (papildu informācija par pensiju indeksāciju sniegta 4.4.1.sadaļā). Šāda situācija veidojas tāpēc, ka straujāk pieaug ienākumi no algota darba.

Lai ilgākā termiņā nodrošinātu nabadzības riska kontroli, būtu nepieciešams invaliditātes pensijas indeksāciju lielākā mērā sasaistīt ar vidējo sociālo iemaksu algas pieaugumu. Jāatzīmē, ka 2017. gadā plānotajā pensiju indeksa aprēķinā jau tiek ņemts vērā faktiskais patēriņa cenu indekss valstī, kā arī 50% (iepriekšējos gados 25%) no apdrošināšanas iemaksu summas reālā pieauguma procentiem (Labklājības ministrija 2016).

Izvērtējuma periodā rīcībpolitikas mērķi ir saistīti ar personu ar invaliditāti atbalstu, taču, ņemot vērā nabadzības un sociālās atstumtības jautājumu tiešo saikni ar mājsaimniecību situāciju, šobrīd pietiekami neaktualizēts jautājums ir par personu ar invaliditāti ģimenes locekļu atbalstu.

[187] Lielākus nabadzības riskus izraisa attiecīgo invaliditātes grupu personu darbaspējas un konkurētspējas zudums, nepieciešamība mājsaimniecības locekļiem kopt personu ar invaliditāti, kas ierobežo iesaisti darba tirgū, kā arī lielāki mājsaimniecību izdevumi personas ar inveliditāti vajadzību un veselības stāvokļa saglabāšanai / nodrošināšanai.

Īpaša situācija veidojas ģimenēs, kurās ir persona ar invaliditāti, kurai nepieciešama īpaša kopšana, jo nereti kādam no ģimenes locekļiem ir jāuzņemas rūpes par šīs personas kopšanu un tiek ierobežotas šī ģimenes locekļa iespējas strādāt algotu darbu. Tādējādi mājsaimniecības nabadzības riski pieaug – gan zemākas darba intensitātes dēļ īstermiņā, gan ierobežotas iespējas dēļ strādāt algotu darbu un iesaistīties sociālās apdrošināšanas sistēmā, radot nabadzības riskus ilgākā laika termiņā. Lai minimizētu šāda tipa mājsaimniecības nabadzības riskus gan īstermiņā, gan ilgākā laika termiņā, nepieciešami risinājumi, kas ļauj ģimenes locekļiem atgriezties darba tirgū vai, ja tas nav iespējams, parūpēties par šo ģimeņu sociālo apdrošināšanu no valsts.

Saskaņā ar EU-SILC datiem par izvērtējuma periodu katrā trešajā mājsaimniecībā ar zemu darba intensitāti dzīvo persona ar invaliditāti (mājsaimniecība saņem kādu ar invaliditāti saistītu pabalstu), un tieši zemas darba intensitātes mājsaimniecībās dzīvojošie ir pakļauti visaugstākajiem nabadzības riskiem Latvijā (trīs no četrām personām, kas dzīvo zemas darba intensitātes mājsaimniecībās 2014.gadā (skat. 3.3.3. sadaļu). Vēl viens aspekts, kas skar mājsaimniecības, kurās dzīvo personas ar invaliditāti, ir jautājums, kas saistīts ar personas ar invaliditāti apgādībā esošiem bērniem. Katrā ceturtajā mājsaimniecībā, kurā dzīvo personas ar invaliditāti, dzīvo arī bērni, un daļa no viņiem ir pakļauti augstākiem nabadzības riskiem apgādnieka ierobežoto iespēju dēļ, darbaspēju zuduma dēļ nodrošināt bērnu vismaz ar minimāliem uzturlīdzekļiem. Katra desmitajā ģimenē ar bērniem un nepietiekamiem ienākumiem dzīvo arī persona ar invaliditāti.

Ieteikums: padziļināti izvērtēt mājsaimniecību, kurās dzīvo personas ar invaliditāti, nabadzības un sociālās atstumtības situāciju un ieviest rīcības virzienus kompleksai situācijas risināšanai mājsaimniecību līmenī.

Pabalstu un pensiju pārskatīšanas lietderības un produktivitātes izvērtējums

Analizējot kopējo situāciju, redzams, ka izvērtējuma periodā GMI saņēmēju skaitā ir samazinājies personu ar invaliditāti skaits par gandrīz vienu tūkstoti personu, un attiecīgo trūcīgo personu skaits samazinājies par aptuveni 800 personām, kas liecina gan par nelielu situācijas uzlabošanos mērķa grupā, gan GMI līmeņa samazināšanas efektu.

Saskaņā ar CSP apkopoto statistiku izvērtējuma periodā par 1% samazinājies izmaksāto invaliditātes pensiju vidējais apmērs[188] un nedaudz pieaudzis invaliditātes pensiju saņēmēju skaits (skat. 66. tabula).

66. tabula. „GMI saņēmēju un trūcīgo personu skaits starp personām ar invaliditāti, avots: LM GMI saņēmēju un trūcīgo personu skaitam, CSP izmaksāto invaliditātes pensiju vidējais apmērs [sdg03] un saņēmēju skaits [sdg02]"

Rādītājs	2011	2012	2013	2014
Personas ar invaliditāti GMI saņēmēji (tūkst.)	5,5	5,4	5,1	4,5
Personas ar invaliditāti trūcīgas personas (tūkst.)	11,3	11,6	12,0	10,8
Izmaksāto invaliditātes pensiju vidējais apmērs mēnesī (EUR)	171	166	163	164
Invaliditātes pensiju saņēmēju skaits (tūkst.)	69	71	72	72

[188] CSP komentārs par 2011.gada rādītāju: 2011.gadā statistikas rādītāji par pensiju vidējiem izmaksājamajiem apmēriem un izdevumiem palielinājušies sakarā ar AS 'Latvijas Krājbanka' darbības apturēšanu un pensiju izmaksas iestāžu maiņu.

Analizējot situāciju mājsaimniecības, kuras ienākumus veido arī ar invaliditāti saistītie pabalsti, redzams, ka būtiskākā atšķirība no mājsaimniecībām ar nepietiekamiem ienākumiem un pārējām mājsaimniecībām ir saistīta ar ienākumiem no algota darba (skat. 4. pielikuma 4.13. un 4.14. tabulas). 2014.gadā tikai pusei no mājsaimniecībām ar nepietiekamiem ienākumiem ir ienākumi no algota darba (pārējām mājsaimniecībām – 95%), kas norāda uz tendenci, ka ar invaliditāti saistīto pabalstu un invaliditātes pensiju apmērs mājsaimniecībās ir nepietiekams, lai uzlabotu mājsaimniecību ienākumu situāciju. Paralēli ar invaliditāti saistītiem pabalstiem un pensijām 2014.gadā katra trešā mājsaimniecība ar nepietiekamiem ienākumiem saņem pašvaldības atbalstu mājokļa jomā un katra piektā mājsaimniecība saņem citu pašvaldības sociālo palīdzību, taču arī tas ir nepietiekams, lai uzlabotu mājsaimniecības ienākumu līmeni (saņemot minētos atbalstus, mājsaimniecības turpina būt ar nepietiekamiem ienākumiem).

Asistenta pakalpojumu efektivitātes izvērtējums

Saskaņā ar Invaliditātes likumu personām ar invaliditāti, izņemot personas, kuras atrodas ilgstošas sociālās aprūpes institūcijā, stacionārā ārstniecības iestādē vai ieslodzījuma vietā, no 2013. gada 1. janvāra tiek nodrošinātas tiesības pašvaldībā pēc to deklarētās dzīvesvietas saņemt no valsts budžeta apmaksātu asistenta pakalpojumu līdz 40 stundām nedēļā.

Asistenta pakalpojumu mērķis ir sniegt atbalstu personai ar ļoti smagas vai smagas pakāpes funkcionēšanas ierobežojumu tādu darbību veikšanai ārpus mājokļa, kuras tā nevar veikt patstāvīgi, - nokļūt vietā, kur tā saņem pakalpojumus, mācās, strādā. Asistenta pakalpojums paredzēts, lai veicinātu personu ar invaliditāti mobilitāti un iesaistīšanos sabiedrības dzīvē, kā arī lai atslogotu personu ar invaliditāti ģimenes locekļus (Labklājības ministrija 2012).

Asistenta pakalpojums daļēji atbilst rīcībpolitikas mērķiem un tajā noteiktajām mērķa grupām, jo tā pārklājums ir nepilnīgs, piemēram, 2013.gadā atbalsts paredzēts 5100 personām[189], kas ir tikai neliela daļa no personām ar I un II grupas invaliditāti un bērniem ar invaliditāti (aptuveni novērtējot runa ir par 5% pārklājumu[190]), kas ir pretrunā ar rīcībpolitikas mērķi, kas deklarē, ka jānodrošina, lai ikviena persona ar invaliditāti saņem mērķtiecīgu un efektīvu valsts atbalstu atbilstoši personas funkcionālā traucējuma veidam. Kā norādīts sākotnējā novērtējumā, pakalpojums ir vērsts tikai uz konkrētu personu grupu, proti, tas specifiski attiecas uz tiem, kuriem nepieciešams atbalsts nokļūšanai vietā, kur persona mācās, strādā un saņem pakalpojumus vai saskarsmes nodrošināšanai.

EU-SILC apsekojumā nav iekļauti dati par mājsaimniecības locekļiem piešķirto invaliditātes grupu vai nepieciešamību pēc asistenta pakalpojumiem, tā vietā apsekojuma anketā ir izmantoti jautājumu formulējumi par aktivitāšu ierobežojumiem. Saskaņā ar apsekojuma datiem par 2014.gadu gandrīz katrā piektajā mājsaimniecībā ar nepietiekamiem ienākumiem, kurā dzīvo persona ar invaliditāti, ir personas ar stipri emaktivitāšu ierobežojumiem veselības problēmu dēļ, kas var norādīt uz nepieciešamību pēc plašāka asistentu pakalpojumu pārklājuma tieši ģimeņu ar nepietiekamiem ienākumiem grupa.

Asistenta pakalpojumu lietderības un produktivitātes izvērtējums

[189] Sākotnēji tika novērtēts, ka pakalpojums pārsvarā ir nepieciešams šādām mērķgrupām: 540 bērniem ar invaliditāti; 1100 personām ar I grupas invaliditāti ar pārvietošanās traucējumiem vai garīga rakstura traucējumiem; 854 personām ar II grupas invaliditāti ar garīgās attīstības traucējumiem (Ministru kabinets 2013).

[190] Pētnieku aprēķini izmantojot statistikas datus par personu ar invaliditāti skaitu.

Nepieciešamās pakalpojumu ieviešanas izmaksas sākotnēji rēķinātas uz šādu vidējo pakalpojuma stundu skaitu nedēļā: bērni (5-18 gadus veci) ar smagu vai ļoti smagu invaliditāti vidēji 10 h nedēļā mācību gada laikā. Personas ar I grupas invaliditāti ar pārvietošanās traucējumiem vai garīgās attīstības traucējumiem – atkarībā no veselības stāvokļa un sociālām aktivitātēm 2–40 h nedēļā. Personām ar II grupas invaliditāti ar garīgās attīstības traucējumiem 7,5 vai 10 h nedēļā.

2015. gada 1. janvārī 17 198 pilngadīgām personām ar I un II invaliditātes grupu bija izsniegts atzinums par asistenta pakalpojuma nepieciešamību, un šīs personas 2014. gadā 419 gadījumos izmantoja asistenta pakalpojumu, lai nokļūtu uz darbu, 253 gadījumos – uz izglītības iestādi. No 6794 personām, kas 2014. gadā saņēma asistenta pakalpojumu pašvaldībā, 3% gadījumos tas tika izmantots, lai persona nokļūtu uz darbu un atpakaļ, 5% - lai tā nokļūtu izglītības iestādē, 5% - lai tā nokļūtu dienas aprūpes centrā, dienas centrā vai saņemtu citu sociālo pakalpojumu (Ministru kabinets 2014).

Šī izvērtējuma kontekstā pasākums varētu ietekmēt personu ar invaliditāti ģimenes locekļus, kas uz laiku tiek atslogoti no aprūpes pienākumiem un var atsākt strādāt algotu darbu vai apgūt darba tirgū nepieciešamās prasmes.

Analizējot pasākuma ietekmi, pamatojoties uz EU-SILC apsekojuma datiem, var izdarīt pieņēmumu, ka asistenta pakalpojumu ieviešana ir aspekts, kas var uzlabot mājsaimniecības darba intensitātes rādītājus, tādējādi veicinot pārmaiņas, proti - mazinās īpatsvars grupās: mājsaimniecības ar zemu darba intensitāti un mājsaimniecības, kurās dzīvo persona ar invaliditāti. 2012.gadā mājsaimniecību ar nepietiekamiem ienākumiem un zemu darba intensitāti grupā[191] bija 32% mājsaimniecības, kurās dzīvo persona ar invaliditāti, savukārt 2014.gadā īpatsvars ir nedaudz pieaudzis – līdz 33% (pieaugums ir statistiskās kļūdas robežās), tādējādi varam secināt, ka situācija nav būtiski mainījusies, iespējams, nepieciešams ilgāks laika periods, lai pasākuma ietekme būtu novērojama apsekojuma datos.

Tehnisko palīglīdzekļu piešķiršanas efektivitātes izvērtējums

Kā pasākuma mērķa grupa noteiktas personas ar prognozējamu invaliditāti, personas ar funkcionāliem traucējumiem, kam nepieciešami tehniskie palīglīdzekļi. Pasākuma mērķa grupas un mērķi atbilst rīcībpolitikā noteiktajam, taču izvērtējuma periodā nav izdevies novērst problēmu, kas saistīta ar rindu, lai saņemtu tehniskos pamatlīdzekļus, kaut arī piešķirtais finansējums 2014. gadā ir dubultots. Sadaļas sākumā jau minēts, ka rīcībpolitikas mērķis ir nodrošināt, ka ikviena persona ar invaliditāti saņem mērķtiecīgu un efektīvu valsts atbalstu, atbilstoši personas funkcionālā traucējuma veidam. 2014.gada laikā izdevies rindu mazināt par 2,2 tūkstošiem personu, tomēr gada beigās tehnisko palīglīdzekļu saņemšanai rindā turpināja gaidīt 7 tūkstoši personu (2013.gada vidū rindā bija 9,4 tūkstoši personu) (Ministru kabinets 2014).

Pasākuma atbilstību rīcībpolitikas mērķiem un mērķa grupas iespējām uzlabot savu ienākumu situāciju nosaka pieņēmums (skat. 163. lpp), ka, saņemot tehniskos palīglīdzekļus, mērķa

[191] Datu interpretācijas nolūkos jāatzīmē, ka mājsaimniecībās, kuru darba intensitāte ir augstāka par "zemo" intensitāti, t.i., koeficients ir virs 0,2 – tikai katrā desmitajā mājsaimniecībā dzīvo persona ar invaliditāti (Skat. 4.Pielikumu).

grupas pārstāvji iegūst vairāk patstāvības, rūpējoties gan par sevi, gan arī palielina iespējas atgriezties darba tirgū vai nodarboties ar saimniecisko darbību pašam.

Tehnisko palīglīdzekļu piešķiršanas lietderības un produktivitātes izvērtējums

Izmantojot EU-SILC apsekojumā pieejamos datus, ir iespējams izvirzīt pieņēmumu, ka, pateicoties tehnisko līdzekļu pieejamības uzlabojumiem, ir jāsamazinās personu skaitam, kam ir stipri aktivitāšu ierobežojumi veselības problēmu dēļ. 2012.gadā stipri aktivitāšu ierobežojumi bija 15% no mājsaimniecībām ar nepietiekamiem ienākumiem, kuru ienākumos ir arī ieņēmumi no invaliditātes pabalsta, savukārt 2014.gadā jau 18% no mājsaimniecībām ar nepietiekamiem ienākumiem bija personas ar stipriem aktivitāšu ierobežojumiem, savukārt, runājot par aktivitāšu ierobežojumiem, 2014.gadā personu skaits ar aktivitāšu ierobežojumiem sarucis no 44% 2012.gadā līdz 41%, kas iezīmē nelielu pozitīvu tendenci. Skatot kopā gan aktivitāšu ierobežojumus, gan stiprus aktivitāšu ierobežojumus, situācija ir saglabājusies gandrīz nemainīga – 2012.gadā tie ir 60% un 2014.gadā 59% mājsaimniecību (skat. 4. pielikumu, 4.13. un 4.14. tabulas). Iespējams, pasākuma ietekmes rezultāti apsekojuma datos būs identificējami turpmākajos periodos, kad lielāks skaits personu būs saņēmuši tehniskos palīglīdzekļus.

Pirms izvērtējuma perioda, t.i., 2011. gada 1. septembrī rindā tehnisko palīglīdzekļu saņemšanai gaidīja gandrīz 12 tūkstoši personu, katru mēnesi tehniskos palīglīdzekļus vidēji pieprasīja 500 personas. Kad tika gatavoti grozījumi izmaiņām 2014. gadā, 2013. gada 1. jūlijā rindā tehnisko palīglīdzekļu saņemšanai gaidīja 9,4 tūkstoši personas (steidzamā kārtā 1,2 tūkst. personu). 2014. gadā izdevies nedaudz samazināt pakalpojuma pieprasītāju rindas, un 2014. gada 1. augustā tehniskos palīglīdzekļus gaidīja 7,2 tūkstoši personu (Ministru kabinets 2014). Izmantojot EU-SILC apsekojuma datus, nav iespējams noteikt šī pasākuma ietekmi uz nabadzības un sociālās atstumtības mazināšanu.

Ņemot vērā, ka uz tehniskajiem palīglīdzekļiem gaidošo iedzīvotāju rindas samazinājušās, kaut pieprasījums palicis nemainīgs (Ministru kabinets 2014), jāsecina, ka finansējuma palielināšana ir sniegusi pozitīvu iespaidu uz tehnisko palīglīdzekļu pieejamību.

Pašvaldību sniegtais atbalsts personām ar invaliditāti

Situācija pašvaldībās[192] 2014. gadā**:**

81% pašvaldību izdotajos un spēkā esošajos normatīvajos aktos ir noteiktas īpašas priekšrocības, atbalsta pasākumi vai atvieglojumi personām ar invaliditāti, ģimenēm, kurās ir bērns ar invaliditāti, tostarp aizbildņiem un audžuģimenēm.

Pašvaldību pārstāvji Tiesībsarga aptaujā sniedza informāciju, ka spēkā esošie normatīvie akti personām ar invaliditāti paredz dažāda veida pabalstus, piemēram, "apģērba iegādei, aprūpes vai kopšanas nodrošināšanai, ārkārtas situāciju (stihisku nelaimju) novēršanai, ārstēšanās un medicīnas pakalpojumu apmaksai, dzīvesvietas komunālo maksājumu segšanai vai malkas iegādei, ēdināšanas nodrošināšanai skolās, pirmsskolas izglītības iestādēs vai pārtikas iegādei, sociālās rehabilitācijas nodrošināšanai, transporta pakalpojumu nodrošināšanai un citiem

[192] Balstoties uz Tiesībsarga mājaslapā publicēto monitoringu: http://www.tiesibsargs.lv/uploads/content/legacy/ANO_invaliditates_konvencija_Latvijas_pasvaldibu_aptauja_2015.pdf

mērķiem. Pašvaldību normatīvais regulējums paredz iespēju personām ar invaliditāti saņemt atvieglojumus nekustamā īpašuma nodoklim un braukšanas maksas atvieglojumus sabiedriskajā transportā, kā arī pašvaldību galvojumu studiju vai studējošā kredīta saņemšanai".

Samērā reti (mazāk nekā trešdaļa) pašvaldības piedāvā šādus pakalpojumus personām ar invaliditāti un viņu ģimenes locekļiem – konsultācija par aprūpi, īslaicīgu aprūpi institūcijā un dienas centros, personu ar invaliditāti vajadzībām piemērotu mājokli, ģimenes asistenta pakalpojumus. Problemātisks ir arī subsidēto darba vietu piedāvājums.

Iepriekš minētās pašvaldību aptaujas rezultāti rāda, ka visbiežāk personām ar invaliditāti un ģimenēm, kurās ir bērns ar invaliditāti, tostarp aizbildņiem un audžuģimenēm, pašvaldībās ir pieejams asistenta pakalpojums (98%), sociālā darbinieka atbalsts (98%), psihologa atbalsts (89%), aprūpes mājās (78%) un ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojums (78%).

Apmēram puse aptaujāto pašvaldību mērķa grupai piedāvā transporta pakalpojumus (56%) un juridisko atbalstu (49%). Mazāk par pusi aptaujāto pašvaldību nodrošina atbalsta grupu (43%), dienas centru (40%), krīzes centru (40%) pakalpojumus, kā arī konsultācijas (apmācības) personas ar invaliditāti ģimenes locekļiem personu ar invaliditāti aprūpē (30%), īslaicīgu sociālo aprūpi institūcijā (29%), aprūpi dienas aprūpes centros (29%), personu ar invaliditāti vajadzībām piemērotu mājokli (28%).

Retāk pašvaldībās iespējams saņemt šādus pakalpojumus: pašpalīdzības grupas (19%), atlīdzība aizgādņiem (14%), praktisko dzīves iemaņu un atbalsta sistēma neatkarīgas dzīves veicināšanai (13%), drošības pogas pakalpojumi (13%), ģimenes asistenta pakalpojumi (12%), zīmju valodas tulka pakalpojumi (11%), grupu mājas (dzīvokļa) (8%) un pusceļa mājas (3%) pakalpojumi.

Pašvaldību aptaujā[193] tika iekļauti jautājumi arī par pašvaldības veiktajiem pasākumiem, kas mazinātu bērnu ar invaliditāti sociālo atstumtību. 76% pašvaldību sniedza pozitīvu atbildi, ka šādi pasākumi tiek piedāvāti.

Šīs pašvaldības visbiežāk nodrošināja šādus pasākumus: kultūras un sporta pasākumus, nometnes, ekskursijas, interešu izglītību bērniem ar invaliditāti; iespēju apmeklēt vispārējās izglītības iestādes, transporta pakalpojumu nodrošināšana nokļūšanai uz mācību iestādi un vides pielāgošana mācību un citās iestādēs; iespēju saņemt dažādus sociālās rehabilitācijas pakalpojumus; dienas centrus bērniem un jauniešiem ar īpašām vajadzībām; asistenta pakalpojumus; atbalsta grupas bērnu vecākiem; labdarības pasākumus un akcijas.

Pozitīvu atbildi biežāk sniegušas republikas nozīmes pilsētas (89%) un novadi ar pilsētas teritoriju (82%), bet retāk lauku teritoriju pašvaldības (67%).

Analizējot pašvaldību atbildes par atbalstu personu ar invaliditāti nodarbinātībai, redzams, ka lielākā daļa pašvaldību (70%) nesniedz atbalstu subsidēto darbavietu/speciālo darbnīcu izveidei personām ar invaliditāti, attiecīgi šādu atbalstu nodrošina tikai 30% pašvaldību.

[193] http://www.tiesibsargs.lv/uploads/content/legacy/ANO_invaliditates_konvencija_Latvijas_pasvaldibu_aptauja_2015.pdf

Šādu atbalstu biežāk sniedz novadi ar pilsētas teritoriju (43%), bet retāk gan republikas nozīmes pilsētu (22%), gan lauku teritoriju pašvaldības (15%).

Pašvaldības, kuras atbalsta subsidēto darbavietu/speciālo darbnīcu izveidi personām ar invaliditāti, to galvenokārt dara sadarbībā ar NVA (subsidētās darbavietas vai algotie pagaidu sabiedriskie darbi), NVO (piemēram, nodrošina telpas, sedz ikmēneša izmaksas valsts sociālās apdrošināšanas obligātajām iemaksām) vai izveido subsidētās darbavietas savās iestādēs (piemēram, muzejā, speciālās darbnīcas dienas centrā, teritorijas labiekārtošanā).

Balstoties uz EU-SILC apsekojuma datiem, 2014.gadā mājsaimniecībām ar nepietiekamiem ienākumiem, kurās dzīvo persona ar invaliditāti, atbalsts mājokļa izmaksu segšanai tika sniegts 36% mājsaimniecību, savukārt 2012.gadā – 23%. Savukārt pabalstu grupā, kas ietver tādus pabalstus kā GMI, pašvaldības vienreizējo pabalstu ārkārtas situācijā, pabalstus politiski represētajiem, citus pašvaldību piešķirtos mērķa pabalstus (pabalstus bērnu jaunāku par 16 gadiem, izglītībai un audzināšanai, daļēji apmaksātai ēdināšanai, bērnudārzam u.c.) arī vērojams attiecīgo mājsaimniecību īpatsvara pieaugums no 15% 2012.gadā līdz 19 % 2014.gadā. Jāatzīmē, ka atbalsts no minētās pabalstu grupas 2014.gadā vairāk sasniedzis arī pārējās mājsaimniecības, kurās dzīvo persona ar invaliditāti, - 2014.gadā 13% no šīm mājsaimniecībām saņēmušas pašvaldības pabalstus, 2012.gadā tikai 1%. EU-SILC apsekojuma rezultāti apliecina pašvaldību atbalsta lielāku pārklājumu 2014.gadā nekā 2012.gadā.

Analizējot EU-SILC datus par izvērtējuma periodu par mājsaimniecību ienākumu avotiem, secināts, ka vērojamas pozitīvas tendences mājsaimniecībās, kurās dzīvo personas ar invaliditāti. Analizējot šo mājsaimniecību īpatsvaru, kam ir ienākumi no algota darba – mājsaimniecību grupā ar nepietiekamiem ienākumiem īpatsvars 2014. gadā bija 55% (salīdzinājumam - 2012.gadā 57%, izmaiņa ir statistiskās kļūdas robežās), bet pārējās mājsaimniecībās 2014.gada rādītājs sasniedz 95% (salīdzinājumam - 2012.gadā 90%).

Pasākumu kopas ietekmes izvērtējums

Lai izvērtētu visa īstenotā pasākuma ietekmi uz personām ar invaliditāti un viņu mājsaimniecībām, tika veikta gan pašu personu ar invaliditāti pašvērtējuma analīze, izmantojot Tiesībsarga īstenotā pētījuma datus 2014. gadā, gan uz EU-SILC datiem par mājsaimniecību situācijas pašvērtējumu. Tiesībsarga īstenotā pētījuma rezultāti ir pretrunīgi, kas norāda uz neviendabīgu situāciju personām ar invaliditāti – gan pēc personas vecuma, gan pēc funkcionālā traucējuma veida. Visaugstāko vērtējumu saņēmuši vērtējumi asistenta un tehnisko līdzekļu pieejamības uzlabojumiem.

EU-SILC apsekojuma dati par izvērtējuma periodu rāda, ka uzlabojies mājsaimniecību, kurās dzīvo personas ar invaliditāti, situācijas pašvērtējums – pakāpeniski uzlabojas mājsaimniecību spēja segt neparedzētas izmaksas, „savilkt galus" un mājokļa izmaksu finansiālais slogs sagādā mazākas grūtības.

Personu ar invaliditāti pašvērtējums par dzīves kvalitāti, atbalsta pieejamību

2014. gada Tiesībsarga pētījuma par ANO konvenciju par personu ar invaliditāti tiesībām ieviešanu aptaujā[194] tika uzdots jautājums par dzīves kvalitātes uzlabošanos, salīdzinot ar situāciju pirms četriem gadiem (2010. gadu). Viena trešā daļa respondentu uzskata, ka situācija ir uzlabojusies, un viena trešdaļa pauž gluži pretēju viedokli - situācija ir pasliktinājusies.

Situācijas pasliktināšanos biežāk pauda respondenti virs 56 gadu vecuma, nestrādājošie vai nepilnu darba laiku un/vai gadījuma darbus strādājošie. Situācijas uzlabošanos izjutuši gados jaunāki respondenti un pilnu darba laiku strādājošie.

Respondentiem tika lūgts arī novērtēt situācijas izmaiņas dažādās jomās.[195] Atlasot jomas, kas attiecas uz šo izvērtējumu, tiek secināts, ka 32% uzskata, ka uzlabojusies asistentu pieejamība, 25% uzskata, ka uzlabojusies tehnisko palīglīdzekļu pieejamība.

Viena no vispretrunīgāk vērtētajām jomām ir pieeja nodarbinātībai (tā ir starp 3 viszemāk novērtētajām jomām no 24 pētītajām) – 12% uzskata, ka tā ir uzlabojusies, bet 35% uzskata, ka pasliktinājusies. Iezīmējusies arī situācija, ka personām ar invaliditāti trūkst informācijas par subsidētajām darba vietām un nodarbinātības atbalsta pakalpojumiem.

Tomēr pētījuma rezultāti rāda, ka problemātiska ir informācijas pieejamība par tehniskajiem līdzekļiem un asistentu pakalpojumiem: tikai 8% personu ar kustību traucējumiem informācijas pieejamību atzīst kā labu, 38% uzskata, ka tā ir slikta, savukārt 48% personu ar redzes traucējumiem uzskata, ka informācijas pieejamība ir laba, un tikai 3%, ka slikta; vēl atšķirīgāku viedokli pauž personas ar dzirdes traucējumiem – 26% uzskata, ka informācijas pieejamība ir laba, un 15%, atzīst, ka slikta.

Ieteikums: paralēli tehnisko līdzekļu finansējuma un pieejamības sakārtošanai uzlabot informācijas apriti personām ar invaliditāti un viņu tuviniekiem. Ieteikums attiecas arī uz informāciju par asistenta pakalpojumiem.

Mājsaimniecību situācijas pašvērtējums no EU-SILC pētījuma

2014.gadā, salīdzinot ar situāciju 2012.gadā, ir augusi mājsaimniecību spēja segt neparedzētus izdevumus – tā pieaugusi gan mājsaimniecībām ar nepietiekamiem ienākumiem, gan pārējām mājsaimniecībām, kurā dzīvo personas ar invaliditāti,pieaugumi attiecīgi ir no 6% 2012. gadā līdz 20% 2014.gadā mājsaimniecību grupā ar nepietiekamiem ienākumiem un attiecīgi 30% un 46% pārējo mājsaimniecību grupā. Jāatzīmē, lai arī spējasamaksāt neparedzētus izdevumus ir uzlabojusies, vēl arvien tā ir kritiski zema mājsaimniecībām ar nepietiekamiem ienākumiem – tikai katra piektā mājsaimniecība spēj segt neparedzētus izdevumus.

Būtiski uzlabojumi vērojami arī mājsaimniecību spējā „savilkt galus". Mājsaimniecību īpatsvars, kam ir grūtības „savilkt galus" ir sarucis – mājsaimniecību grupā ar nepietiekamiem ienākumiem no 74% 2012.gadā līdz 56% 2014.gadā un pārējām mājsaimniecībām attiecīgi – 43% un 31%.

194 http://www.tiesibsargs.lv/uploads/content/legacy/ANO_invaliditates_konvencija_Personu_ar_invaliditati_aptauja_2014.pdf

195 Pētījuma ietvaros tika veikts 24 dažādu jomu novērtējums, lai iegūtu detalizētāku informāciju par situācijas izmaiņām pēdējo piecu gadu laikā - kopš 2010. gada, kad Latvijā tika pieņemta ANO konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām. Cilvēku ar invaliditāti aptaujas gaitā veikts izmaiņu novērtējums katrā no iekļautajām jomām, respondentiem sniedzot vērtējumu – situācija ir uzlabojusies, pasliktinājusies vai palikusi bez izmaiņām.

Līdzīgi uzlabojumi vērojami, vērtējot mājokļa izmaksu finansiālā sloga sagādātās grūtības: 2012.gadā šo izmaksu slogs sagādāja lielas grūtības 62% no mājsaimniecībām ar nepietiekamiem ienākumiem, bet 2014.gadā – 48% attiecīgo mājsaimniecību. Arī pārējo mājsaimniecību grupā vērojamas līdzīgas tendences, un attiecīgie rezultāti ir 39% un 25%.

4.4.3. Trūcīgo un maznodrošināto personu atbalsts

Šajā sadaļā pasākumi analizēti galvenajā mērķa grupā – trūcīgas un maznodrošinātas personas, ietverot izmaiņas atbalsta nosacījumos vai pārtraucot, vai ieviešot jaunus pasākumus.

Latvija2030 stratēģijā ir iekļauta sadaļa par īslaicīgas nabadzības amortizāciju, kas rosina izveidot Īstermiņa nabadzības palīdzības programmas, kas orientētas uz operatīvu palīdzību cilvēkiem, kas nonākuši īstermiņa grūtībās, un paredz sadarbību starp dažādām institūcijām. Dokumentā tiek uzsvērts, ka grūtībās nonākušam cilvēkam palīdzība nepieciešama nekavējoties, bet birokrātisko procedūru dēļ sociālais darbinieks nespēj to sniegt, tāpēc īpaši svarīgi ir veidot starpnozaru sociālo politiku.

Latvijas NRP precīzāk par šo jomu netiek izvirzīti konkrēti mērķi un tuvākais attiecināmais mērķis ir: veicināt nabadzības un sociālās atstumtības riskam pakļauto personu līdzdalību darba tirgū. Šis mērķis attiecas tikai uz ekonomiski aktīvām personām un neskar tādas grupas, kā invaliditātes un vecuma pensijas saņēmēji, bērni, kas izvērtējuma periodā veido vismaz pusi no trūcīgām personām un gandrīz pusi no GMI pabalsta saņēmējiem (skat. 3.2.2.4. sadaļu).

Trūcīgo un maznodrošināto personu atbalsta pasākumi, kas ieviesti izvērtējuma periodā, daļēji atbilst rīcībpolitikas mērķiem, jo, lai arī vērsti uz nabadzīgākajiem valsts iedzīvotājiem, kopumā tie nenodrošina īslaicīgas nabadzības amortizācijas funkciju, kā arī virkne ieviesto pasākumu (GMI līmenis, dzīvokļa pabalsts) samazina nabadzīgākajiem iedzīvotājiem pieejamo atbalstu.

2012. gada 1. jūnijā MK noteikumos Nr.299 „Noteikumi par ģimenes vai atsevišķi dzīvojošas personas atzīšanu par trūcīgu" spēkā stājās vairākas izmaiņas, kas skāra iztikas līdzekļu deklarēšanu un atbalsta saņemšanu:

- tika precizēts, kādi ienākumi ir jānorāda šajā deklarācijā;
- tika precizēts, kas šo noteikumu izpratnē netiek uzskatīts par īpašumu;
- tika noteikts par pienākumu nestrādājošām darbspējīgām personām reģistrēties NVA kā bezdarbniekam;
- tika noteikts arī elastīgāks laika periods, uz kuru tiek piešķirts trūcīgā statuss, nosakot minimālo laiku 3 mēneši un maksimālo laiku 6 mēneši;
- izvērtējot personas atbilstību sociālās palīdzības saņemšanai, no 2012. gada 1. janvāra klienta ienākumos sāka ietvert[196] arī vecāku pabalstu, bērna kopšanas pabalstu un bezdarbnieka stipendiju.

[196] Ienākumu aprēķināšanas kārtība tika mainīta, jo vecāku pabalsts, bērna kopšanas pabalsts un bezdarbnieka stipendija jau paredz personas nodrošināšanu pret ienākumu samazinājumu vai izdevumu pieaugumu konkrētās dzīves situācijās.

No 2013.gada 1.janvāra GMI līmenis samazināts un noteikts 49,80 EUR apmērā[197], kā MK noteikumu grozījumu projekta mērķis ir minēta nepieciešamība līdzsvarot pašvaldību finanšu iespējas, nodrošinot GMI pabalsta izmaksu situācijā, kad tiek pārtraukts valsts līdzfinansējums, kā arī palielinot pašvaldību atbildību iedzīvotāju sociālo vajadzību nodrošināšanā. Vienlaikus pašvaldības domei ir tiesības noteikt augstāku GMI līmeni dažādām iedzīvotāju grupām, piemēram, bērniem, vecuma un invaliditātes pensiju saņēmējiem, kā arī pirmspensijas vecuma cilvēkiem u.c., ievērojot tā maksimālo līmeni 128 EUR.

Izvērtējuma periodā tika izvērsts dzīves situāciju skaits, kurās personas ar trūcīgas personas statusu varēja saņemt valsts pakalpojumus, maksājot zemāku nodevu (skat. 67. tabulu).

67. tabula. „Pārskats par izvērtējuma periodā īstenotajiem pasākumiem trūcīgo un maznodrošināto personu atbalstam, avots: SIA „Jaunrades laboratorija", 2017"

Īstenotais pasākums	Tiešie rezultāti	Finansiālais ieguvums
2012. gada 1. jūnijā MK noteikumos Nr.299 „Noteikumi par ģimenes vai atsevišķi dzīvojošas personas atzīšanu par trūcīgu" spēkā stājās izmaiņas. No 2013. gada 1. janvāra ir noteikts GMI līmenis vienam cilvēkam – 49,80 EUR mēnesī. Pašvaldības domei ir tiesības dažādām iedzīvotāju grupām (piemēram, bērniem, vecuma un invaliditātes pensiju saņēmējiem) noteikt augstāku GMI līmeni. Tā maksimālais līmenis noteikts 128,06 EUR apmērā. Valsts līdzfinansējumu pašvaldībām 2012.gadā paredzēts nodrošināt pabalsta GMI līmeņa nodrošināšanai visu 2012.gadu (50% apmērā no pašvaldību sociālo dienestu izmaksātās summas), ar 2013.gadu GMI pabalsta izmaksa tikai no pašvaldību budžeta.	Samazinās personu skaits, kas var kvalificēties trūcīgas personas statusam un GMI pabalstam. Samazinās pabalsta apmērs.	Faktiski izmaksātais GMI pabalsts samazinās no 35 EUR mēnesī vidēji vienai personai (2012.gadā) uz 32 EUR mēnesī vidēji vienai personai (2014.gadā). Visbūtiskāk saruka GMI pabalsta apmērs ģimenēm ar bērniem. Faktiski sniegtais atbalsts trūcīgām personām samazinās no 268 EUR gadā vidēji vienai personai (2012.gadā) uz 252 EUR gadā vidēji vienai personai (2014.gadā).
Valsts līdzfinansējumu pašvaldībām 2012.gadā paredzēts nodrošināt dzīvokļa pabalsta izmaksām līdz 2012.gada 30.aprīlim (20% apmērā no pašvaldību sociālo dienestu izmaksātās summas).	Pieaug pašvaldībām nepieciešamie līdzekļi pabalstu izmaksai.	Vidēji valstī dzīvokļa pabalsta apmērs vienai ģimenei sarucis par 5%.
Valsts nodevu apmēru samazinājumi: 2013. gada MK noteikumi Nr. 906 „Noteikumi par civilstāvokļa aktu reģistrācijas valsts nodevu" atbrīvo personas, kuras atzītas par trūcīgām, no civilstāvokļa akta reģistrēšanas valsts nodevas likmes 7 EUR apmērā. 2013. gada MK noteikumi Nr. 849 „Noteikumi par valsts nodevu naturalizācijas iesnieguma iesniegšanai" nosaka, ka atsevišķi dzīvojošām trūcīgām personām vai trūcīgu ģimeņu locekļiem valsts nodeva naturalizācijas iesnieguma iesniegšanai ir samazināta no 28,46 EUR līdz 4,27 EUR.		Ņemot vērā nodevu apmēru un attiecīgo dzīves situāciju iestāšanās biežumu, pasākumiem nav būtiskas ietekmes uz trūcīgo personu ienākumu situāciju kopumā.

[197] Vienlaikus tiek noteikts, ka šis sociālā nodrošinājuma līmenis nevar būt zemāks par Pasaules Bankas noteikto absolūtās nabadzības līmeni – 2,15 USD dienā, ko Pasaules Banka piedāvā piemērot Centrāleiropas un Austrumeiropas valstīs.

2013. gada MK noteikumi Nr. 1004 „Noteikumi par valsts nodevu par atteikšanos no Latvijas pilsonības un Latvijas pilsonības atjaunošanu" nosaka, ka trūcīgām personām valsts nodeva par atteikšanos no Latvijas pilsonības vai Latvijas pilsonības atjaunošanu tiek samazināta no 21,34 EUR līdz 7,11 EUR. 2014. gada MK noteikumi Nr. 563 „Noteikumi par ziņu sniegšanu un saņemšanu no Sodu reģistra, valsts nodevas apmēru un izziņas noformēšanas prasībām" nosaka, ka trūcīgas personas tiek atbrīvotas no valsts nodevas 4,27 EUR apmērā par izziņas sagatavošanu no Sodu reģistra. 2013. gada MK noteikumi Nr. 656 „Iekšlietu ministrijas Informācijas centra sniegto maksas pakalpojumu cenrādis" nosaka, ka pakalpojumu maksas apmērs trūcīgām personām tiek samazināts par 50% no 5,01 EUR par sodu reģistra izziņas tulkošanai angļu vai krievu valodā piecu darbadienu laikā pēc iesnieguma saņemšanas un no 10,02 EUR par sodu reģistra izziņas tulkošanai angļu vai krievu valodā vienas darbadienas laikā pēc iesnieguma saņemšanas.		
2013. gada MK noteikumi Nr. 1529 „Veselības aprūpes organizēšanas un finansēšanas kārtība" nosaka, ka trūcīgām personām nav jāveic pacienta iemaksa un līdzmaksājums (ne vairāk kā 31 EUR apmērā) par vienā stacionēšanas reizē operāciju zālē veiktajām ķirurģiskajām operācijām.	MK 17.12.2013. noteikumi Nr.1529. attiecas uz ārstniecības iestādi: līdzmaksājumu ārstniecības iestāde nevar iekasēt no trūcīgām personām un citām atbrīvotajām kategorijām, bet, ja ķirurģiskā operācija veikta trūcīgai personai, NVD ārstniecības iestādei kompensē līdzmaksājumu.	
Mājsaimniecību (personu) aizsardzība vai atbalsts parādsaistību gadījumā. Zvērinātu tiesu izpildītāju amata atlīdzības takse, piemērojot koeficientu 0,5. Tiesu izpildītāju likuma 80. pants deleģē MK izdot noteikumus: MK 2012. gada 26. jūnija noteikumi Nr.451 „Noteikumi par zvērinātu tiesu izpildītāju amata atlīdzības taksēm" (11.punkts). Samazinātā takse attiecināma uz trūcīgām ģimenēm (personām). Atbildīgās institūcijas: Tieslietu ministrija		Ja persona ir trūcīga, zvērinātam tiesu izpildītājam ir tiesība samazināt atlīdzības taksi, piemērojot koeficientu 0,5.

GMI līmeņa samazinājuma ietekmes izvērtējums

Izlīdzinot GMI līmeni gan pieaugušajiem, gan bērniem, pašvaldībās izveidojusies situācija, ka ģimenēm ar bērniem atbalsta apjoms ir sarucis straujāk nekā atbalsta apjoms ģimenēm bez bērniem. Izvērtējuma perioda beigās vidēji atbalsts ģimenei ar bērniem ir par vienu trešo daļu mazāks. Ņemot vērā augstos nabadzības riskus bērniem, ir jāpārvērtē lēmums samazināt GMI līmeni bērniem. Šāds pasākums ir pretrunā ar rīcībpolitiku ģimeņu ar bērniem atbalstam.

Valsts līmenī jauni pasākumi trūcīgo un maznodrošināto personu atbalstam netika īstenoti, savukārt, izpētot situāciju izlases pašvaldībās (detalizētai informācijai skatīt 10. pielikumu),

tika secināts, ka vairākās pašvaldībās (piemēram, Rēzeknē[198], Balvos[199], Vecumniekos[200]) straujāk samazinājās atbalsta apjoms ģimenēm ar bērniem nekā ģimenēm bez bērniem – gan samazinoties atbalstāmo ģimeņu ar bērniem skaitam, gan samazinoties atbalsta apmēram vidēji uz vienu ģimeni, kas lielā mērā saistīts ar GMI pārskatīšanu visām iedzīvotāju grupām vienādā apmērā, kas nozīmē, ka bērniem GMI līmenis samazināts par 22%. Līdz ar to izveidojusies situācija, ka izvērtējuma periodā pasākumi tika vērsti uz bērnu situācijas uzlabošanu ekonomiski aktīvās ģimenēs, kas saņem salīdzinoši lielāku atalgojumu (iespējams gūt atvieglojumus par apgādājamajiem pilnā apmērā), bet samazina atbalstu bērniem, kas dzīvo vistrūcīgākajās ģimenēs.

Kā jau analizēts 3.5.3. sadaļā, bērnu skaits, kas dzīvo zemas darba intensitātes mājsaimniecībās, izvērtējuma perioda beigās ir samērā liels, un šie bērni ir pakļauti ļoti dziļam nabadzības riskam – 82%, kas faktiski ir mērķa grupa ar visaugstāko nabadzības risku, kam izvērtējuma periodā situācija ir pasliktinājusies (2011.gadā[201] nabadzības risks bija 73%).

2013. un 2014. gadā lielāks pašvaldību skaits ieviesa maznodrošinātas personas statusam atbilstošu ienākumu līmeni, kā arī pakāpeniski šis ienākuma līmenis tika paaugstināts. Izvērtējuma perioda beigās visaugstākais maznodrošinātas personas ienākumu līmenis bija Rīgā – 400 EUR, vēl 3 pašvaldībās tas pārsniedza 300 EUR, un 20 pašvaldībās tas bija robežās no 250-300 EUR. Tādējādi pakāpeniski tika paplašināts atbalsta saņēmēju loks.

Sākot ar 2013. gadu, GMI līmenis samazināts līdz 49,80 EUR (t.i., 1,66[202] EUR dienā). Pasākums attiecas tikai uz vienu procentu (1. percentili) nabadzīgāko mājsaimniecību valstī.

GMI apmēram, 49,80 EUR, nav būtiskas ietekmes uz nabadzības un sociālās atstumtības situācijas uzlabošanu, jo tā apmērs ir nepietiekams: 2014. gadā GMI apmērs bija 17% no nabadzības riska sliekšņa (1 personas mājsaimniecībai), 32% no minimālā ienākuma līmeņa, 24% no 1. deciles augstākās ienākumu robežas, 98% no 1. percentiles augstākās ienākumu robežas. Tātad GMI attiecas uz 1. percentili (t.i. uz vienu procentu mājsaimniecību).

68. tabula. „GMI līmeņa salīdzinājums ar nabadzības riska slieksni, minimālā ienākuma līmeņa apmēru, kā arī ienākumu zemāko kvintiļu, deciļu un percentiļu augstāko ienākuma robežu, kas aprēķināta uz vienu ekvivalento patērētāju, avots: LM, EU-SILC [ilc_di01], EUROSTAT [ilc_di01]"

Rādītājs (EUR, mēnesī)	2011	2012	2013	2014	2015
GMI (pieaugušajam/bērnam)	56,61/64,03	56,61/ 64,03	49,80	49,80	49,80
Nabadzības riska slieksnis (1 personas mājsaimniecība)	223	233	260	291	318
Minimālā ienākuma līmenis	120	126	139	155	167
1. kvintiles augstākā ienākumu robeža	214	227	236	255	275
1. deciles augstākā ienākumu robeža	163	171	194	207	233
1. percentiles augstākā ienākumu robeža	36	32	35	51	48

[198] Absolūtos skaitļos ģimeņu ar bērniem skaits, kas saņem pašvaldības sociālās palīdzības pabalstus, saruka par 25% no 711 līdz 536 ģimenēm. Kā arī līdzekļu apjoms ģimenēm ar bērniem saruka par 50% no 713 002 EUR līdz 353 332 EUR.
[199] Absolūtos skaitļos ģimeņu ar bērniem skaits, kas saņem pašvaldības sociālās palīdzības pabalstus, saruka par 28% no 467 līdz 336 ģimenēm. Kā arī līdzekļu apjoms ģimenēm ar bērniem saruka par 51.4% no 216 842 EUR līdz 105 477 EUR.
[200] Absolūtos skaitļos ģimeņu ar bērniem skaits, kas saņem pašvaldības sociālās palīdzības pabalstus, saruka no 151 līdz 96 ģimenēm. Kā arī līdzekļu apjoms ģimenēm ar bērniem saruka par 63.9% no 46 617 EUR līdz 16 829 EUR
[201] Kā atskaites punkts izvēlēts 2011.gads, jo jau ar 2012.gadu tika ieviesta virkne pasākumu, kas ietekmē trūcīgo personu atbalstu.
[202] Salīdzinājumam – brīvpusdienas skolēniem tiek nodrošinātas par 1,42 EUR dienā, kas ir 86% no summas, par kādu jāiztiek trūcīgākajam iedzīvotājam dienā, vadoties pēc GMI lieluma.

2. percentiles augstākā ienākumu robeža	64	73	71	89	90
5. percentiles augstākā robeža	115	120	130	141	162

Pašvaldību statistika rāda (skatīt 3.3.2. nodaļu), ka izvērtējuma periodā nedaudz vairāk nekā puse GMI saņēmēju ir darbspējas vecuma personas, un katrs piektais no darbspējas vecuma GMI saņēmējiem strādā.

Tātad 38% GMI saņēmēju ir darbspējīgas personas, kas nestrādā, bet pārējie 62% ir personas, kas nevar uzlabot savu ienākumu situāciju ar algota darba palīdzību (bērni, personas ar invaliditāti, vecuma pensionāri u.tml.), un viņu dzīves līmenis atkarīgs no pašvaldības atbalsta vai/un ģimenes locekļu iespējām.

Ieteikums: iespēju robežās pārskatīt GMI apmēru, lai pakāpeniski palielinātu tā nozīmi nabadzības mazināšanā, sasniedzot vismaz 2. percentiles augstāko ienākumu robežu, paralēli apstiprinot līdzdalības pasākumus darbspējīgām personām un palielinot atbalstu bērniem.

Ekspertu intervijās tika sniegta informācija, ka darbspējas vecuma GMI pabalsta saņēmēji nereti ir zaudējuši darba tirgū nepieciešamās prasmes, tāpēc līdzdalības pasākumi varētu veicināt prasmju atjaunošanu. Lai veicinātu šo personu atgriešanos darba tirgū, jāapsver arī praktiska palīdzība – piemēram, vajadzības gadījumā transports uz darbu, ja darba vieta atrodas kādā kaimiņu novadā vai pilsētā, iespēja izmantot sabiedrisko transportu bez maksas.

Situācijas kopsavilkums balstoties uz EU-SILC apsekojuma datiem

Izvērtējuma perioda sākumā 2012.gadā vērojama augsta pašvaldību atbalsta mērķētība uz nabadzīgākajiem iedzīvotājiem. Tā 2012.gadā pašvaldības atbalstu mājokļa jomā saņēma 14% no mājsaimniecībām ar nepietiekamiem ienākumiem un tikai 1% no pārējām mājsaimniecībām. Līdzīga situācija bija arī visos reģionos.

Savukārt pabalstu grupā, kas ietver tādus pabalstus kā GMI, pašvaldības vienreizējo pabalstu ārkārtas situācijā, pabalstus politiski represētajiem, citus pašvaldību piešķirtos mērķa pabalstus (pabalstus bērnu jaunāku par 16 gadiem izglītībai un audzināšanai, daļēji apmaksātai ēdināšanai, bērnudārzam u.c.) vērojama situācija, ka šo pašvaldības atbalstu saņēma 10% no mājsaimniecībām ar nepietiekamiem ienākumiem un 2,5% no pārējām mājsaimniecībām.

4.5. Mājsaimniecību (personu) aizsardzība vai atbalsts parādsaistību gadījumā

4.5.1. Rīcībpolitikas pasākumi iedzīvotāju aizsardzībai vai atbalstam parādsaistību gadījumā

Rīcībpolitikas dokumentos (Latvijas NRP 2014.gada progresa ziņojums[203], kas datēts ar 2014.gada 30.aprīli) ir uzsvērts risks - augstais mājsaimniecību parādu līmenis (patēriņa kredīti, kredīts par mājokli, parāds par komunālajiem maksājumiem), kā rezultātā arī iedzīvotāji ar relatīvi vidējiem vai augstiem ienākumiem var nonākt sociālās palīdzības saņēmēju lokā. Ziņojumā nav iekļauti konkrēti soļi identificētā riska mazināšanai vai

[203] https://www.em.gov.lv/files/tautsaimniecibas_attistiba/Latvia_NRP_2014_LV.pdf, 70.lpp.

novēršanai. Iepriekš izdotajos dokumentos nav iekļauti mērķēti pasākumi iedzīvotāju aizsardzībai vai atbalstam parādsaistību gadījumā.

Izmaiņas SPSP likumā 2012., 2013. un 2014. gadā par parādsaistībām nav veiktas. Savukārt pašvaldības visbiežāk izmaiņas savos saistošajos noteikumos par labu ģimenēm (personām) ar parādsaistībām un kredītmaksājumiem ieviesa 2015. gadā, reaģējot uz Valsts kontroles likumības revīzijas "Pašvaldību sniegtās sociālās palīdzības tiesiskums un efektivitāte", kas nāca klajā 2014.gadā.

Ņemot vērā, ka izvērtējuma periodā rīcībpolitikas līmenī iedzīvotāju aizsardzība un atbalsts parādsaistību gadījumā nav aktualizēti, arī identificēto īstenoto pasākumu klāsts ir neliels – tas skar izmaiņas zvērinātu tiesu izpildītāju takses koeficienta 0,5 ieviešanu trūcīgām ģimenēm; izmaiņas Civilprocesa likumā, kas ļauj parādniekam saglabāt daļu no darba samaksas, kā arī par katru apgādībā esošu nepilngadīgu bērnu saglabāt summu valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērā. Viens no būtiskiem pasākumiem ir Parādu ārpustiesas atgūšanas likuma stāšanās spēkā un PTAC funkcija licencēt ārpustiesas parāda atgūšanas pakalpojumu sniedzējus, un MK noteikumi par parāda atgūšanas izdevumu pieļaujamo apmēru.

69. tabula. „Rīcībpolitikas pasākumi iedzīvotāju aizsardzībai vai atbalstam parādsaistību gadījumā, avots: SIA „Jaunrades laboratorija", 2017"

Īstenotais pasākums	Tiešie rezultāti	Ieguvums, ietekme uz mērķagrupu
Zvērinātu tiesu izpildītāju amata atlīdzības takse, piemērojot koeficientu 0,5 trūcīgām ģimenēm. MK noteikumi Nr.451, izdoti 2012.gada 26.jūnijā Noteikumi par zvērinātu tiesu izpildītāju amata atlīdzības taksēm Atbildīgā institūcija: Tieslietu ministrija	Grozījumi stājas spēkā 2012.gada Zvērinātam tiesu izpildītājam ir tiesības[204] samazināt amata atlīdzības taksi[205], piemērojot koeficientu 0,5, ja persona normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā ir atzīta par trūcīgu.	Takses lielums ir atkarīgs no piedzenamās summas. Tiesu izpildītājam nav pienākums piemērot koeficientu 0,5. Piemēram, piedzenot summu līdz 71 EUR, takse ir 35,57 EUR; piedzenot summu no 72 līdz 142 EUR - 56,91 EUR. Kopumā ir spēkā sakarība, jo lielāka piedzenamā summa, jo relatīvi mazāka takse.
Izmaiņas Civilprocesa likumā, kas paredz saglabāt parādniekam ik mēnesi minimālus iztikas līdzekļus, pret kuriem nevar vērst piedziņu. Institūcija: Tieslietu ministrija	Grozījumi stājās spēkā 2014. gada 1. janvārī. Civilprocesa likuma 594.panta 1.daļas 1., 2. un 3.punktā, kas paredz, ka zvērinātam tiesu izpildītājam ir pienākums saglabāt parādniekam darba samaksu un tai pielīdzinātos maksājumus minimālās mēneša darba algas apmērā, kā arī saglabāt uz katru apgādībā esošo nepilngadīgo bērnu līdzekļus valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērā (64,03 EUR).	Parādniekam tiek saglabāti iztikas līdzekļi minimālās algas apmērā., kā arī par katru apgādājamo papildu 64,03 EUR. Ieguvēji ir zemo algu saņēmēji, jo iepriekš neatkarīgi no darba samaksas lieluma tika piedzīti 30% no summas.
Izmaiņas Civilprocesa likumā, kas paredz saglabāt parādniekam ik mēnesi	No 2014.gada 4.janvāra, vēršot piedziņu uz valsts pensijām, valsts sociālās apdrošināšanas pabalstiem un	Parādniekam tiek saglabāti minimāli iztikas līdzekļi. Iepriekš

[204] Norma nozīmē to, ka zvērinātam tiesu izpildītājam ir tiesības noteikt zemāku taksi, kas nozīmē, ka tas nav pienākums, kas jānodrošina.

[205] Civilprocesa likums nosaka, ka sprieduma izpildes izdevumi (t.sk. zvērināto tiesu izpildītāju amatu atlīdzību) jāsedz parādniekam. Līdz ar to no parādnieka tiek piedzīti arī visi sprieduma izpildes izdevumi, daļu no kuriem veido amata takse.

Īstenotais pasākums	Tiešie rezultāti	Ieguvums, ietekme uz mērķagrupu
minimālus iztikas līdzekļus pret kuriem nevar vērst piedziņu. Institūcija: Tieslietu ministrija	atlīdzībām[206], piemērojami noteikumi par piedziņas vēršanu uz darba samaksu, ja citos likumos nav noteikti citi ieturējumu ierobežojumi. Tas nozīmē, ka arī šajos gadījumos parādniekam saglabājama attiecīgā pensija, pabalsts vai atlīdzība Civilprocesa likuma 594.panta pirmajā vai otrajā daļā noteiktajā apmērā.	parādniekam tika atstāta summa ne mazāka par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēru 64,03 EUR.
2012.gada 11.decembrī stājās spēkā Parādu ārpustiesas atgūšanas likums, kurš nosaka konkrētas prasības ārpustiesas parādu atgūšanas pakalpojumu sniedzējiem[207], tai skaitā to, ka no 2013.gada 1.maija ārpustiesas parādu atgūšanu no patērētājiem drīkst veikt tikai pakalpojuma sniedzēji, kuri saņēmuši PTAC izsniegtu speciālo atļauju (licenci) ārpustiesas parāda atgūšanas pakalpojuma sniegšanai. Institūcija: PTAC, Ekonomikas ministrija	Jaunais Parādu ārpustiesas atgūšanas likums reglamentē kārtību, kādā tiek veikta ārpustiesas parāda[208] atgūšana no fiziskām personām, kā arī nosaka kreditora un parāda atgūšanas pakalpojumu sniedzēja tiesības un pienākumus parāda atgūšanas jomā, lai nodrošinātu taisnīgu, samērīgu un saprātīgu parāda atgūšanu, lai veicinātu parādu labprātīgu atmaksu, kā arī, lai sekmētu iespēju trešajām personām novērtēt fiziskās personas uzņemto maksājumu saistību izpildi. Ministru kabineta noteikumi Nr.64 „Parāda atgūšanas pakalpojuma sniedzēju licencēšanas kārtība". PTAC pārraudzībā nonāk parādu ārpustiesas atgūšanas sektors.	Saskarsmē ar trešajām personām kreditors un parāda atgūšanas pakalpojuma sniedzējs nav tiesīgs bez parādnieka piekrišanas izpaust informāciju par parādnieku. Saskarsmē ar parādnieku ir aizliegts - izmantot agresīvas saskarsmes formas, sazināties ar parādnieku viņa cieņu un godu aizskarošā formā, apmeklēt parādnieku viņa darbavietā, darbu veikšanas vietā vai dzīvesvietā bez parādnieka iepriekšējas piekrišanas, sniegt nepatiesu vai maldinošu informāciju par parāda nemaksāšanas sekām. Saskaņā ar PTAC informāciju 2014.gadā ierosinātas 375 tūkstoši ārpustiesas parādu piedziņas lietu.
Noteikumi par parāda atgūšanas izdevumu pieļaujamo apmēru. Institūcija: Ekonomikas ministrija	2013.gada 29.janvāri pieņemti un 2013.gada 1.februārī stājas spēkā jauni MK noteikumi Nr.61„Noteikumi par parāda atgūšanas izdevumu pieļaujamo apmēru un izdevumiem, kuri nav atlīdzināmi".	Ārpustiesas parāda piedziņas pakalpojuma sniedzējs drīkst prasīt kompensēt izdevumus, kas saistīti ar parāda atgūšanu, taču tie kopumā nevar pārsniegt 17,00 EUR.
Vadlīnijas godīgas komercprakses īstenošanai patērētāju kreditēšanas jomā. Institūcija: PTAC, Ekonomikas ministrija	Izdotas 2013.gada 3.septembrī. Vadlīnijas kreditoriem, t.sk. patērētāju maksātspējas izvērtēšanai, prasības kreditēšanas pakalpojumu reklāmai, aizliegts reklāmas saturā veicināt bezatbildīgu aizņemšanos, nesniegt pakalpojumus klientiem ar negatīvu kredītvēsturi.	Var pieņemt, ka vadlīniju ievērošana veicina atbildīgu pakalpojumu sniegšanu un atbildīgu aizņemšanos.

[206] Ar valsts sociālās apdrošināšanas pabalstiem un atlīdzībām saskaņā ar šo normu saprot bezdarbnieka pabalstu, slimības pabalstu, maternitātes pabalstu, paternitātes pabalstu, vecāku pabalstu, atlīdzību par darbspēju zaudējumu, kaitējuma atlīdzību sakarā ar nelaimes gadījumu darbā vai arodslimību, atlīdzību par papildu izdevumiem un pakalpojumiem ārstēšanās periodā.

[207] Likuma izpratnē tie ir parāda atgūšanas pakalpojuma sniedzēji — personas, kuras savas komercdarbības vai profesionālās darbības ietvaros atgūst parādu kreditora vārdā vai uzdevumā.

[208] Likuma izpratne parāds — maksājuma saistības, kas nav izpildītas tiesiskā darījumā vai tiesību aktā noteiktajā termiņā.

Īstenotais pasākums	Tiešie rezultāti	Ieguvums, ietekme uz mērķagrupu
Lietas par maza apmēra prasībām tiesā. Attiecas uz prasībām, kur galvenais parāds vai prasībā par uzturlīdzekļu piedziņu maksājumu kopsumma prasības iesniegšanas dienā nepārsniedz EUR 2100. Institūcija: Tieslietu ministrija	Papildināta Civilprocesa likuma norma par maza apmēra prasībām tiesā. Lietas par maza apmēra prasību ierosināšanu un izskatīšanu pieļaujama tikai prasībās par naudas piedziņu un uzturlīdzekļu piedziņu pēc Civilprocesa likuma 250.19 panta.	Parāda gadījumā ir iespēja ātrāk izskatīt lietu un pieņemt lēmumu, kā arī kreditoriem ir iespēja uzsākt tiesvedību, kamēr parāda summa ir neliela, tādējādi rīkojoties atbildīgāk un nenogaidot lielāku summu parādu uzkrāšanos. 2012. gadā tika izskatīti 14 tūkstoši šādu lietu un 2013. gadā skaits samazinājās līdz 12 tūkstošiem (Tieslietu ministrijas informācija).

Saskaņā ar Civilprocesa likuma 596.pantu, jau izvērtējuma periodā parāda piedziņu nedrīkstēja vērst uz atlaišanas pabalstu; pabalstu, ko izmaksā sakarā ar bērna piedzimšanu; apbedīšanas pabalstu, kompensācijas izmaksu par darbiniekam piederošo instrumentu nolietošanos; citas kompensācijas saskaņā ar normatīvajiem aktiem, kas regulē darba tiesiskās attiecības; darbiniekam izmaksājamas summas sakarā ar komandējumu, pārcelšanu un nosūtīšanu darbā uz citu apdzīvotu vietu; sociālās palīdzības pabalstus.

No citiem Tiesību aktiem, kas aizsargā parādniekus, minams Civilprocesa likuma 594. pants, kas paredz, ka parādniekam uzturlīdzekļu piedziņas lietās nepilngadīgu bērnu uzturam, Uzturlīdzekļu garantiju fonda administrācijas labā, uzturlīdzekļu, zaudējumu vai kompensāciju sakarā ar personisku aizskārumu, kura rezultātā radies sakropļojums vai cits veselības bojājums, vai iestājusies personas nāve, kompensācijās par kaitējumu, kas radīts noziedzīgu nodarījumu, kā arī administratīvo pārkāpumu lietās, tiek saglabāta darba samaksa un tai pielīdzināmie maksājumi 50% apmērā no minimālās mēneša darba algas, un tiek saglabāti līdzekļi valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērā par katru apgādībā esošu nepilngadīgu bērnu.

70. tabula. „Statistikas pārskats par civillietu izskatīšanu pirmās instances tiesās, avots: Tiesu administrācija, 2017"

Civillietu kategorijas	Gads	Saņemto lietu skaits	Pabeigto lietu skaits	Lieta izskatīta ar spriedumu	Tai skaitā prasība apmierināta
Prasības par zaudējumu un parāda piedziņu	**2011**	20298	18456	16181	13837
	2012	19114	22862	20359	16945
	2013	18719	22541	20241	15285
	2014	21361	21966	16305	12174
Prasības par līdzekļu piedziņu bērnu uzturēšanai	**2011**	4215	4403	3473	2785
	2012	3917	4053	3491	2862
	2013	3762	3920	3447	2909
	2014	4260	3971	3557	3066
Prasības par izlikšanu par īres maksas nemaksāšanu	**2011**	412	380	299	248
	2012	495	434	359	304
	2013	484	551	456	380
	2014	570	499	361	295
Fizisku perosnu maksātnespējas procesa lietas	**2011**	905	115	69	0
	2012	1453	185	81	0
	2013	1690	327	128	0
	2014	1440	711	99	0

Lietas par zaudējumu un parādu piedziņu 2014.gadā vērojams apmierināto prasību sarukums par 20%, salīdzinot ar iepriekšējo gadu, kas varētu būt saistīts ar mainītajām Civilprocesa likuma normām, kuru rezultātā nav iespējams vērst piedziņu pret parādnieku, ja viņa darba samaksas apmērs pēc visu nodokļu nomaksas nepārsniedz 320 EUR.

Šis noteikums stājās spēkā kā grozījums 2013. gada 1. novembrī, līdz ar to var secināt, ka izvērtējuma periodā veiktas pozitīvas izmaiņas, kas vērstas uz iedzīvotāju aizsardzību un atbalstu.

4.5.2. Parādsaistību ietekmes izvērtējums uz mājsaimniecības (personas) nonākšanu vai izkļūšanu no nabadzības riska un motivāciju gūt ienākumus ēnu ekonomikā

4.5.2.1. Mājsaimniecības (personas) nonākšana nabadzības riskā

Izvērtējuma periodā līdz 2014.gada 1.janvārim Civilprocesa likuma 594.pantā tika noteikts, ka piedziņas veidos, kas nav uzturlīdzekļu piedziņa nepilngadīgam bērnu uzturam vai Uzturlīdzekļu garantiju fonda administrācijas labā[209], un/vai atlīdzinot zaudējumus sakarā ar personisku aizskārumu, kura rezultātā radies sakropļojums vai cits veselības bojājums vai iestājusies personas nāve, vai atlīdzinot zaudējumu, kas nodarīts, izdarot noziegumu[210], ieturējuma apmērs no parādnieka darba samaksas vai tai pielīdzināmiem maksājumiem ir 30% [211] līdz piedzenamā parāda dzēšanai. Ja piedziņa vērsta pēc vairākiem izpildu dokumentiem, parādniekam jāsaglabā darba samaksa 50% apmērā.

[209] Šajā gadījumā piedzen summu 50% apmērā no minimālās mēneša darba algas.
[210] Šajā gadījumā piedzen 50% no darba samaksas vai tiem pielīdzinātajiem maksājumiem.
[211] Ieturējumu apmēru no darba samaksas un tai pielīdzinātajiem maksājumiem aprēķina no summas, kas parādniekam jāsaņem pēc nodokļu samaksas.

Tādējādi izdevīgākā situācijā bija parādnieki ar augstāku darba samaksu, bet nelielu algu saņēmēji netika aizsargāti no nabadzības riska vispār. Piemēram, ja parādnieks 2013.gadā pēc nodokļu nomaksas saņēma summu 300 EUR, tad no šīs summas 90 EUR tika novirzīti parāda dzēšanai un parādnieka rīcībā palika 210 EUR. Savukārt, ja parādnieks pēc nodokļu nomaksas saņēma 600 EUR, tad no šīs summas 180 EUR tika novirzīti parāda dzēšanai un parādnieka rīcībā palika 420 EUR.

Līdz 2014.gada 4.janvārim bija spēkā norma, ka ienākumiem no valsts pensijām, valsts sociālās apdrošināšanas pabalstiem un atlīdzībām var vērst piedziņu, saglabājot parādniekam summu, kas nav mazāka par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēru, t.i., 64,03 EUR. Tādējādi dziļam nabadzības riskam tika pakļautas personas, kam nebija citu ienākumu avotu ārpus minētajām pensijām un pabalstiem.

2014.gada 1.janvārī ieviestās izmaiņas Civilprocesa likuma 594.panta 1.daļas 1., 2. un 3.punktā paredz, ka zvērinātam tiesu izpildītājam ir pienākums saglabāt parādniekam darba samaksu un tai pielīdzinātos maksājumus minimālās mēneša darba algas apmērā, kā arī saglabāt uz katru apgādībā esošo nepilngadīgo bērnu līdzekļus valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērā[212] (64,03 EUR). Šo grozījumu mērķis bija noteikt minimālo naudas līdzekļu apmēru, kas saglabājams parādniekam, ja izpildu lietas ietvaros tiek vērsta piedziņa uz viņa darba samaksu, tai pielīdzinātiem maksājumiem un citiem parādnieka ienākumiem ārpus darba samaksas. Ja parādnieka apgādībā ir reģistrēts viens vai vairāki nepilngadīgi bērni, šis minimālais apmērs tiek aprēķināts, ņemot vērā apgādājamo skaitu. Tomēr jāatzīmē, ka nosakot ienākumu apmēru, uz kuru nevar vērst piedziņu, ja parādniekam ir apgādājamie, būtu jāņem vērā MK noteikumos Nr.37 noteikto minimumu – katram bērnam no viņa piedzimšanas līdz 7 gadu vecuma sasniegšanai – 25 % apmērā no MK noteiktās minimālās mēneša darba algas; katram bērnam no 7 gadu vecuma sasniegšanas līdz 18 gadu vecuma sasniegšanai – 30% apmērā no MK noteiktās minimālās mēneša darba algas.

Tātad, ja parādnieks 2014.gadā pēc nodokļu nomaksas saņēma darba samaksu 300 EUR apmērā, uz viņa ienākumiem no darba samaksas vairs nav iespējams vērst piedziņu. Savukārt, ja parādnieks pēc nodokļu nomaksas saņēma 600 EUR, tad piedzenamais apmērs 200 EUR nemainās, ja vien parādnieka apgādībā nav nepilngadīgi bērni. Tādējādi ieviestās izmaiņas Civilprocesa likums labvēlīgi ietekmē parādnieku, kas saņem zemākas algas un kuru apgādībā ir nepilngadīgi bērni, ienākumus un nabadzības riski tiek mazināti.

Sākot ar 2014.gada 4.janvāri līdzīga Civilprocesa likuma norma piemērojama arī ienākumiem no valsts pensijām, valsts sociālās apdrošināšanas pabalstiem un atlīdzībām. Tādējādi, piemēram, personas, kas 2014.gadā saņēma tikai vecuma pensiju apmērā līdz 320 EUR tika pilnībā pasargātas no parādu piedziņas. Tādējādi ieviestās izmaiņas labvēlīgi ietekmē personas, kas saņem valsts sociālās apdrošināšanas maksājumus, uz kuriem var vērst daļēju piedziņu.

Līdz ar parādu ārpustiesas atgūšanas likuma un to pavadošo MK noteikumu stāšanos spēkā tiek uzlabota situācija – tiek ierobežotas administratīvās izmaksas (līdz 17 EUR), kas jāsedz parādniekam, un reglamentēta parādu piedzinēju saskarsme ar parādnieku un veiktās darbības. Tādējādi parādnieks tiek pasargāts no nesamērīgi lielu administratīvo izmaksu segšanas.

[212] No 2014.gada 1.janvāra minimālā mēnešalga bija 320 EUR, bet valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts – 64,03 EUR (personām ar invaliditāti kopš bērnības - 106,72 EUR).

Maksātnespējas procesa sākotnējās izmaksas ir no 71,14 EUR valsts nodevas tiesai un depozīta administratora atlīdzībai, kas noteikts divu minimālo mēnešalgu apmērā. 2014.gadā personai, lai uzsāktu maksātnespējas procesu, bija jārēķinās ar izmaksām vismaz 711,14 EUR. Summas lielums ir būtiska barjera personām ar zemiem ienākumiem, kam būtu nepieciešams neizpildāmu parādsaistību dēļ uzsākt maksātnespējas procesu.

Līdz 2015.gada 1.janvārim parādsaistību, kurām iestājies izpildes termiņš, bija jāpārsniedz 7140 EUR, līdz ar to parādnieki ar mazāku parādsaistību summu arī nevarēja uzsākt maksātnespējas procesu. Šajā summā tiek ieskaitīti arī līgumsodi, nokavējuma procenti un citas summas, kas fiziskajai personai aprēķināti uz maksātnespējas procesa pasludināšanas brīdi.

Augstākminētās izmaiņas Civilprocesa likumā aizsargā iedzīvotājus un viņu apgādībā esošus bērnus no nokļūšanas nabadzībā, jo pēc parādu piedziņas tiek saglabāti minimāli ienākumi.

Savukārt Maksātnespējas procesa iniciēšana prasa lielus sākotnējos līdzekļus, kas visdrīzāk nav parādnieku, kas ir vai ir bijuši ar zemiem ienākumiem, rīcībā, kā arī parādsaistību minimālā summa ir nesamērīga ar šo personu iespējamajām saistībām.

4.5.2.2. Mājsaimniecības (personas) izkļūšana no nabadzības riska

Izvērtējuma īstenošanas gaitā pētnieki nekonstatēja rīcībpolitiku ietvaros īstenotos pasākumus, kas sekmētu parādnieku iespēju izkļūt no nabadzības riska.

Potenciālie pasākumi, kas varētu būt īstenojami, ir saistīti ar:

- Finanšu lietpratības un mājsaimniecības budžeta pārvaldīšanas prasmju izveidi un pilnveidi;
- Neatkarīgām no tirgus dalībniekiem konsultācijām par parādsaistību nepieļaušanu vai iespējamajiem risinājumiem parādsaistību iestāšanās gadījumā;
- Līdzīgi kā uzņēmumiem ir ieviests Tiesiskās aizsardzības process (TAP)[213], kura laikā tiek izstrādāts un īstenots plāns parādsaistību segšanai, kā arī uz laiku apturēts līgumsodu, procentu, nokavējuma naudas maksājumu pieaugums;

Maksātnespējas procesa pielāgošana arī personām ar ienākumiem, kas zemāki par vidējiem un kuru parādsaistības ir mazākas par 5000 EUR.

4.5.2.3. Mājsaimniecību (personu) motivācija gūt ienākumus ēnu ekonomikā parādsaistību gadījumā

Sadaļas sākumā precizējam ēnu ekonomikas jēdzienu, jeb, kā to definē Finanšu ministrija – neuzskaitītās, neoficiālās un pretlikumīgās ekonomikas aktivitātes – ir legālu vai nelegālu preču un pakalpojumu ražošana, kas netiek ietverta oficiālajā IKP novērtējumā, un tā veicina nevienlīdzīgu konkurenci, izkropļo tirgu un negatīvi ietekmē nodokļu iekasēšanu (Finanšu ministrija 2017).

[213] Tiesiskās aizsardzības process ļauj parādniekam atjaunot savu spēju nokārtot savas saistības, ja parādnieks nonācis finansiālās grūtībās vai uzskata, ka tajās nonāks.TAP uzrauga tiesas iecelts administrators, kurš uzrauga TAP īstenošanu un nodrošina likumīgu TAP gaitu. Pēc sekmīgas TAP īstenošanas parādnieks ir nokārtojis savus parādus un sekmīgi turpina uzņēmējdarbību, avots: Maksātnespējas administrācija, skatīts: http://www.mna.gov.lv/lv/faq/#k61.

Ēnu ekonomika iedalās oficiāli reģistrētajos un nereģistrētajos darbības veidos, kurus iespējams iedalīt:

- Pastāvīgā, oficiāli reģistrētā, bet statistiski neaptvertā ekonomiskā darbība, t.sk. dažādu reģistru nepilnību dēļ vai nepietiekošas iesniegtās informācijas kvalitātes dēļ;
- Nereģistrētā, likumīga atļautā ekonomiskā aktivitāte;
- Pretlikumīgie darbības veidi, t.sk. preču un pakalpojumu izlaide bez attiecīgas atļaujas, un nelegālo preču un pakalpojumu izlaide (Centrālā statistikas pārvalde 2008).

Ir arī iespējams alternatīvs skatījums uz ēnu ekonomikas problemātiku, pievēršoties terminam, kas attiecas uz t.s. neformālo ekonomiku. Piemēram, K.Sedlenieks apraksta, ka neformālā ekonomika attiecas uz jebkādu vērtību radīšanu, kas netiek deklarēta valsts iestādēm un tādējādi neietilpst "formālās ekonomikas" redzeslokā. Iedzīvotāju prakses – izvairīšanās no iesaistes valsts institūciju darbā (policija, tiesībsargājošās iestādes, skola u.c.), uzskati, ka valstij nevar uzticēties un tā nedarbojas cilvēku labā, "neformālās" darbības šo cilvēku skatījumā ir leģitīmas[214] un pieņemamas (zāģēt malku valsts mežā, lasīt sēnes un ogas un pārdot tās, ievest no kaimiņvalsts preces tālākpārdošanai, sniegt pakalpojumus kaimiņiem, u.tt.). (Sedlenieks, 2012., 103.lpp). Jāatzīmē, ka iedzīvotāju izvēle – nodokļu nemaksāšana, tirdzniecība un pakalpojumu sniegšana pelēkajā zonā nav skaidrojama tik daudz ar nezināšanu, kā ar iedzīvotāju apzinātu vēlmi izvairīties no iesaistīšanās valsts norisēs kā optimālu izdzīvošanas stratēģiju konkrētos sociālekonomiskos apstākļos (Sedlenieks, 2012.,92.lpp).

Tādējādi arī no valsts viedokļa pretlikumīgi gūti ienākumi dažādos iedzīvotāju apsekojumos un aptaujās var tikt interpretēti kā leģitīmi ienākumi. CSP veiktajos apsekojumos pastāv iespēja salīdzināt iedzīvotāju sniegto informāciju par ienākumiem ar attiecīgajiem VID datiem, tomēr ir ierobežotas iespējas šādu informāciju gūt mājsaimniecības līmenī. Tāpēc šī izvērtējuma ietvaros nav iespējams gūt statistikā balstītus secinājumus par ienākumu apmēru ēnu ekonomikas sektorā, un nodaļas saturs ir balstīts uz secinājumiem no kvalitatīvajiem pētījumiem un ekspertu paustajiem viedokļiem.

Parādsaistību tiesvedības procesu ietekme uz personu motivāciju gūt ienākumus ēnu ekonomikā

Attiecībā uz parādsaistību ietekmi uz iedzīvotāju motivāciju gūt ienākumus ēnu ekonomikā aktuāls ir arī tiesvedības procesa ietekmes jautājums. Piemēram, ekspertu intervijās izklāstīta iedzīvotāju pieredze - ja kreditoriem neizdodas ar nemaksātāju vienoties par parāda atmaksu, notiek parādu atgūšana tiesas vai ārpustiesas ceļā, kas ir saistīts ar papildu izdevumiem parādniekam un iespēju, ka parādnieks var iesaistīties ēnu ekonomikā, lai neuzrādītu savus patiesos ienākumus un no tiem nebūtu jāmaksā tiesas izdevumi un jāsedz parādsaistības pilnā apjomā.

Šajā sakarā pozitīvi ir vērtējamas 2014.gada 1.janvārī ieviestās izmaiņas Civilprocesa likuma 594.panta 1.daļas 1., 2. un 3.punktā, kas paredz, ka zvērinātam tiesu izpildītājam ir pienākums saglabāt parādniekam darba samaksu un tai pielīdzinātos maksājumus minimālās mēneša darba

[214] Par likumīgu atzīts, likumīgs.

algas apmērā, kā arī saglabāt uz katru apgādībā esošo nepilngadīgo bērnu līdzekļus valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērā[215] (64,03 EUR). Praksē tas nozīmē, ja parādnieks pēc nodokļu samaksas saņem minimālo darba algu vai mazāku, tad ieturējumus no šīs darba algas veikt nav iespējams. Ja šādā situācijā esošam parādniekam nav citas mantas vai naudas līdzekļu, uz kuriem saskaņā ar Civilprocesa likumu būtu iespējams vērst piedziņu, parāda piedziņa nav iespējama. No otras puses, loģiski spriežot, šāda lietu kārtība var veicināt aplokšņu algu saņemšanu – piemēram, darbinieks oficiāli saņem minimālo algu, bet pārējo algas daļu aploksnē, lai padarītu parāda piedziņu neiespējamu vai arī izvēlas pilnībā darboties ēnu ekonomikas sektorā.

Intervētie eksperti pauda viedokli, ka nereti iedzīvotāji, kas ir parādnieki vai nemaksā uzturlīdzekļus saviem bērniem, izvairās no reģistrētas nodarbinātības un dod priekšroku aplokšņu algām vai izbrauc no valsts, tādējādi uz laiku "atrisinot" parādsaistību problēmu.

Maksātnespējas procesa ietekme uz personu motivāciju gūt ienākumus ēnu ekonomikā

Iesaisti ēnu ekonomikā, konkrētāk ekonomiskā darbībā, kura netiek reģistrēta vai tiek nepietiekoši reģistrēta, var iespaidot arī maksātnespējas process. Fiziskās personas maksātnespējas process sastāv no diviem secīgiem pasākumiem - bankrota procedūras un saistību dzēšanas procedūras [216]. Līdz ar fiziskās personas maksātnespējas procesa pasludināšanu tiek uzsākta bankrota procedūra. Pēc tam seko saistību dzēšanas procedūra, kas ir atkarīga no parādnieka paredzamo ienākumu apmēra un parādnieka kopējo saistību pēc bankrota procedūras pabeigšanas apmēra.

Saistību dzēšanas periodā parādnieks maksā trešdaļu no saviem ienākumiem, bet ne mazāk kā vienu trešdaļu no vienas minimālās algas mēnesī. Saistību dzēšanas periods iespējams no 6 mēnešiem līdz trīs gadiem atkarībā no kopējo parādsaistību apmēra. Loģiski secinot, tādējādi var rasties situācija, kurā parādnieks ir ieinteresēts oficiāli saņemt ienākumus minimālās algas apmērā un pārējo summu saņemt aploksnē, lai pēc iespējas mazāku daļu no ienākumiem novirzītu saistību dzēšanai.

4.5.3. Parādsaistību ietekmes izvērtējums uz trūcīgas vai maznodrošinātas ģimenes (personas) statusa iegūšanu

Saskaņā ar SPSPL 22. pantu vienīgie avoti, kas nosaka kārtību kādā persona vai mājsaimniecība var saņemt sociālo palīdzību, ir:

1) MK noteikumi par kārtību, kādā ģimene (persona) tiek atzīta par trūcīgu,

2) pašvaldības, kas var savos saistošajos noteikumos noteikt labvēlīgākus nosacījumus ģimenes (personas) atzīšanai par trūcīgu.

Parādsaistību esamības ietekme uz trūcīgas vai maznodrošinātas ģimenes (personas) statusa iegūšanu

2009. gada 3. marta likuma redakcijā MK noteikumos par personas atzīšanu par trūcīgu bija iestrādāts punkts, ka parādsaistību gadījumā persona nevar pretendēt uz trūcīgā statusu, taču

[215] No 2014.gada 1.janvāra minimālā mēnešalga bija 320 EUR, bet valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts – 64,03 EUR (personām ar invaliditāti kopš bērnības - 106,72 EUR).
[216] Maksātnespējas likums, Fiziskās personas maksātnespējas process.

šis punkts zaudēja spēku 2010. gada 1. aprīlī. Arī SPSPL ir ieviesti grozījumi, kas papildināti ar teikumu „Pašvaldība saistošajos noteikumos var noteikt labvēlīgākus nosacījumus ģimenes (personas) atzīšanai par trūcīgu, tai skaitā var atzīt par trūcīgu ģimeni (personu), kurai ir parādsaistības". Grozījumi izdarīti ar 2009. gada 29. oktobri. Izlases[217] pašvaldības izmaiņas savos saistošajos noteikumos par labu ģimenēm (personām) ar parādsaistībām izvērtējuma periodā un pēc tā beigām nav ieviesušas.

Vienīgi Rēzeknes pašvaldības saistošajos noteikumos ir ietverts skaidrojums, kas netiek uzskatīts par parādsaistībām:

- Par parādsaistībām šo noteikumu izpratnē nav uzskatāmi studiju un studējošo kredīti un kredīti mājokļa pielāgošanai personai ar invaliditāti, parāds par dzīvokļa īri, apsaimniekošanas izdevumiem un komunālajiem pakalpojumiem, kā arī parāds par pacienta iemaksu vai pacienta līdzmaksājumu, saņemot no valsts budžeta apmaksātos veselības aprūpes pakalpojumus (Rēzeknes dome);
- Par parādsaistībām nav uzskatāms arī viens hipotekārais kredīts, kas ņemts vienīgā mājokļa iegādei, kurā ģimene dzīvo (Rēzeknes dome).

MK noteikumos par personas atzīšanu par trūcīgu dokumentā pievienotajā deklarācijas formā ir norādīta aile par parādsaistībām, taču nekur citur tekstā atsauce vai skaidrojums par to netiek sniegti. Līdzīgi arī citos šajā nodaļā apskatītajos likumos vai pašvaldību saistošajos noteikumos vārds ,,parādsaistības'' tiek minēts, taču nekāds skaidrojums tam netiek dots.

Ja pašvaldības dome nav izmantojusi iepriekšminēto MK noteikumu deleģējumu pašvaldībām, tad personām (ģimenēm) ar trūcīgā statusu konkrētajā pašvaldībā nevar būt parādsaistības, kas nav atrunātas konkrētās pašvaldības saistošajos noteikumos.

Savukārt, ja pašvaldība ir izmantojusi šo MK doto iespēju noteikt katrai pašvaldībai atbilstošāko risinājumu, tad trūcīga persona konkrētajā pašvaldībā varētu iegūt trūcīgā statusu situācijā, kad tā ņēmusi tāda veida kredītu, kādu noteikusi pašvaldības dome, vai tai ir parādsaistības. Saistošajos noteikumos netiek definēts, kas ir parādsaistības un/vai pašvaldības tās traktējušas gan kā kredītu, gan parādsaistības. Latvijas likumdošanā jēdziens "parādsaistības" nav definēts, bet ir noteikts, kas tiek saprasts ar jēdzienu "parāds", t.i., maksājuma saistības, kas nav izpildītas tiesiskā darījumā vai tiesību aktā noteiktajā termiņā[218].

Atsevišķu pašvaldību izstrādāto saistošo noteikumu analīze liecina, ka nereti parādsaistības tiek traktētas kā kredīts un netiek ņemta vērā starpība starp kredītu, ar kuru uzņemtās saistības tiek pildītas un kredītu, kura saistības netiek pildītas un izveidojušās parādsaistības.

Piemēram:

- Par trūcīgu tiek atzīta ģimene ar nepilngadīgiem bērniem, kurai ir parādsaistības – viens hipotekārais kredīts vienīgā mājokļa iegādei, kurā ģimene dzīvo (Skrīveru dome);

[217] Vienojoties ar Pasūtītāju par kritērijiem, padziļinātai analīzei tika atlasītas šadas pašvaldības – Rēzekne, Ikšķile, Alsunga, Balvi, Ērgļi, Vecumnieki.
[218] Parādu ārpustiesas atgūšanas likums, likumā lietotie termini.

- Par trūcīgu tiek atzīta ģimene (persona), kurai ir parādsaistības sadzīves priekšmetu iegādei, ja to apmērs ģimenei kopā nepārsniedz 3 minimālo mēneša darba algu apmēru (Skrīveru dome);
- Par trūcīgu tiek atzīta ģimene (persona), kurai ir parādsaistības remontdarbu veikšanai, ja to apmērs ģimenei kopā nepārsniedz 3 minimālo mēneša darba algu apmēru. Šis punkts nav piemērojams, ja ģimene mājokli īrē vai saņēmusi patapinājumā (Skrīveru dome);
- Viens hipotekārais kredīts vienīgā, dzīvošanai paredzētā mājokļa iegādei, ja tā summa nepārsniedz EUR 45 000,00 un persona (ģimene) dzīvo minētajā mājoklī (Engures dome);
- Studiju kredīts un/vai studējošā kredīts (Engures dome);

Secinot, ka pašvaldību saistošie noteikumi ir viens no galvenajiem rīkiem, kas definē atbalsta noteikumus ģimenēm (personām) parādsaistību gadījumā un tieši tādēļ, ka tas ir atstāts pašvaldību līmenī, tas rada nevienlīdzību dažādu pašvaldību iedzīvotājiem.

Ieteikums: Pašvaldībām nav vienprātības, kas ir parādsaistības un kas kredīts. Līdz ar to nepieciešams ieviest vienotu izpratni par parādsaistību jēdzienu un nejaukt parādsaistības ar kreditēšanas pakalpojumu izmantošanu.

Ekspertu intervijās tika minēts, ka pašvaldībām ir grūtības pārbaudīt deklarācijās sniegtās ziņas par personu parādsaistībām. Arī iepazīstoties ar LPS vēstuli Tiesībsargam (2014. gada 16. aprīlī), kurā sniegti priekšlikumi „Kredītbiroja likuma" lasījumam, var secināt, ka pašvaldības regulāri saskaras ar problēmām pārbaudīt personu norādīto ziņu patiesumu, tostarp par parādsaistībām un kredītiem, jo pašvaldībām nav bijusi pieeja šāda veida informācijai.

Kredītmaksājumu apmēra ietekme [219] uz trūcīgas vai maznodrošinātas ģimenes (personas) statusa iegūšanu

MK 2010. gada 30. martā apstiprināto noteikumu Nr.299 „Noteikumi par ģimenes vai atsevišķi dzīvojošas personas atzīšanu par trūcīgu" 17.punkts paredz tiesības pašvaldībām noteikt ikmēneša kredītmaksājuma apmēru, par kuru var samazināt ģimenes vidējos ienākumus, nosakot atbilstību trūcīgu personu statusam, respektīvi, pašvaldība saistošajos noteikumos var noteikt ikmēneša kredītmaksājuma apmēru, par kuru pašvaldības sociālais dienests samazina ienākumu summu, aprēķinot klientu vidējos ienākumus.

2014.gada Valsts kontroles likumības revīzijā[220] konstatēts, ka no 119 pašvaldību saistošajiem noteikumiem, šīs tiesības izmantojušas 11 pašvaldības:

- 10 pašvaldībās [221] noteikts, ka ienākumus var samazināt par kredītmaksājumu apmēru no 64 līdz 320 EUR;

[219] Saskaņā ar Valsts kontroles likumības revīzijas "Pašvaldību sniegtās sociālās palīdzības tiesiskums un efektivitāte" secinājumiem par pašvaldību saistošajiem noteikumiem attiecībā uz kredītmaksājumiem.
[220] Likumības revīzija „Pašvaldību sniegtās sociālās palīdzības tiesiskums un efektivitāte", pieejams šeit: http://www.lrvk.gov.lv/revizija/likumibas-revizija-pasvaldibu-sniegtas-socialas-palidzibas-tiesiskums-un-efektivitate/ .
[221] Saskaņā ar revīzijas ziņojumu, galējās robežas ir šadās pašvaldībās Nīcas novada pašvaldībā 64 EUR un Garkalnes novada pašvaldībā 320 EUR.

- 1 pašvaldība noteikusi, ka kredītmaksājumiem ģimenes vienīgā mājokļa iegādei nav summas sierobežojums (Ogres dome).

Valsts kontroles likumības revīzijas rezultātā, lai nodrošinātu iespēju ģimenēm (personām) ar līdzvērtīgu ienākumu un materiālā stāvokļa līmeni iegūt trūcīgas ģimenes (personas) statusu un saņemt normatīvajos aktos paredzētos tiesiskos labumus, 2014.gada novembrī Labklājības ministrijai tika ieteikts:

- izvērtēt iespēju MK noteikumos precizēt kritērijus ģimenes (personas) kredītmaksājumiem, nosakot to maksimālo apmēru;
- veicināt, lai pašvaldībām ir vienota izpratne, izmantojot MK noteikumos paredzētās tiesības noteikt ikmēneša kredītmaksājuma apmēru, par kuru samazina ģimenes (personas) vidējos ienākumus.

Izpētot saistošos noteikumus izlases pašvaldībās, tika konstatēts, ka šo pašvaldību saistošajos noteikumos nav iekļauti noteikumi ne par parādsaistībām, ne arī noteikts kredītmaksājuma apmērs vai kredīta veids, par kura kredītmaksājuma summu tiktu samazināti ģimenes (personas) vidējie ienākumi, nosakot atbilstību trūcīgā statusam.

Eiropas dzīves kvalitātes apsekojumā par 2012.gadu ir noskaidrots, ka 19% respondentu no mājsaimniecībām ar nepietiekamiem ienākumiem, ja steidzami ir nepieciešama nauda, lai tiktu galā ar ārkārtas situāciju, nav pie kā vērsties pēc palīdzības, īpaši tas raksturīgs pilsētu iedzīvotājiem. Iespējams, ka to var uzskatīt par norādi, ka iedzīvotājiem trūkst kompetentas un neitrālas palīdzības finanšu jautājumos – kā nokārtot esošās parādsaistības un neuzņemties jaunas saistības, kā plānot savas finanses u.tml. Apskatot esošo piedāvājumu, jāsecina, ka konsultācijas un palīdzību finanšu jautājumos sniedz paši pakalpojumu sniedzēji, kas visdrīzāk ir ieinteresēti savu pakalpojumu virzīšanā, līdz ar to konsultanti izdara pieņēmumu, ka šāds pakalpojums Latvijas iedzīvotājiem nav pieejams. Izvērtējuma perioda beigās aktīva bija NVO ar nosaukumu "Latvijas Apvienotā kredītņēmēju asociācija"[222], kas biedrību un nodibinājumu reģistrā iekļauta 2014.gada 13.februārī. Savā mājaslapā asociācija ir paudusi savu misiju "(..) mūsu spēkos ir palīdzēt kredītņēmējiem un padarīt efektīvāku parādnieku aizsardzību, piedaloties likumu grozījumu izskatīšanā un ierosinot būtiskus kredītņēmēju situāciju uzlabojošus likumu grozījumus."

Latvijā šobrīd nav vienota reģistra, kurā būtu vienuviet apkopota informācija gan par personu kredītiem, gan parādsaistībām pakalpojumu jomā (komunālie pakalpojumi, telekomunikācijas, u.c.), nodokļu parādiem vienuviet. Vērojams, ka komunālo pakalpojumu sniedzēji mēdz vilcināties ar parāda atgūšanu un maksājumu grafiku sastādīšanu, kamēr summas ir salīdzinoši nelielas, lai arī no parādnieka viedokļa būtu labvēlīgāk vienoties par parāda atmaksas grafiku, kamēr parāds nav kļuvis pārāk liels (piemēram, tas pārsniedz mājsaimniecības ikmēneša ienākumus).

Ieteikumi: Nepieciešams uzlabot finanšu pratību iedzīvotājiem, lai veicinātu gan atbildīgu aizņemšanos, gan atbildīgu attieksmi pret savām saistībām apmaksāt pakalpojumu rēķinus, kā

[222] Vairāk informācijas par šo NVO šeit: http://kreditnemejuasociacija.lv/?page_id=119 .

arī būtu nepieciešams ieviest neitrālas konsultācijas kredītsaistību un parādsaistību jomā, kas ļautu iedzīvotājiem efektīvāk sabalansēt savu ienākumu un izdevumu budžetus.

Nepieciešams veicināt atbildīgu praksi arī pakalpojumu sniedzējiem (aizdevēji, telekomunikāciju pakalpojumu sniedzēji, komunālo pakalpojumu sniedzēji u.c.) gan reklamējot savus pakalpojumus, gan mazinot situācijas, kad pakalpojumu pircēji uzkrāj parādus – t.i., sākot sadarboties ar klientiem, tiklīdz parādās pirmie nesamaksātie rēķini, negaidot parāda summas uzkrāšanos.

Parādu piedziņas procesā nepieciešams pilnveidot parādnieka aizsardzību, piemēram, nodrošinot, ja parādnieka apgādībā ir nepilngadīgi bērni, tad netiek vērsta piedziņa uz summu, kas līdzvērtīga minimālajiem uzturlīdzekļiem saskaņā ar MK noteikumos Nr.37 noteikto minimumu – katram bērnam no viņa piedzimšanas līdz 7 gadu vecuma sasniegšanai – 25 % apmērā no MK noteiktās minimālās mēneša darba algas; katram bērnam no 7 gadu vecuma sasniegšanas līdz 18 gadu vecuma sasniegšanai – 30% apmērā no MK noteiktās minimālās mēneša darba algas nevis sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērā.

5. SECINĀJUMI UN REKOMENDĀCIJAS

5.1.Galvenie secinājumi

Rīcībpolitikas izmaiņas un pasākumi

- Izvērtējuma periodā rīcībpolitikās tika ieviesta virkne izmaiņu, kas skar iedzīvotāju rīcībā esošo ienākumu palielināšanu tiešā vai netiešā veidā, izmantojot nodokļu politikas instrumentus, sociālās aizsardzības un sociālās palīdzības instrumentus, aktīvās darba tirgus politikas instrumentus, pakalpojumu pieejamības risinājumus. Ieviestās izmaiņas skar plašu politikas jomu klāstu – sociālā aizsardzība, nodarbinātība, budžets un finanses, izglītība un zinātne, veselība, tieslietas un reģionālā politika.
- Viena no galvenajām rīcībpolitikas izmaiņu mērķa grupām ir ģimenes ar bērniem. Attiecīgie pasākumi, lai arī vērsti uz ienākumu palielināšanu tiešā vai netiešā veidā, skar plašu iedzīvotāju loku, nefokusējoties uz iedzīvotāju grupām ar nepietiekamiem ienākumiem un augstiem nabadzības riskiem. Virkne pasākumu skar ģimenes neatkarīgi no to ekonomiskās aktivitātes – bērna kopšanas pabalsts, brīvpusdienas 1.-3. klašu skolēniem, atbalsts, ja bērnam netiek nodrošināta vieta pašvaldības pirmsskolas izglītības iestādē, 100% kompensējami medikamenti bērniem un veselības aprūpes pakalpojumu pieejamības uzlabošana, kā arī valsts izmaksāto uzturlīdzekļu pakāpeniska atjaunošana pirmskrīzes līmenī.
- Ņemot vērā plašo atbalsta pārklājumu, izvērtējumā secināts, ka uz ģimenēm ar bērniem vērsto pasākumu ietekme uz ienākumu nevienlīdzības mazināšanu ir neliela, jo ne visi augstiem nabadzības riskiem pakļauto ģimeņu tipi varēja izjust ienākuma nodokļa atvieglojumu ietekmi (piemēram, viena vecāka ģimenes ar bērniem, daudzbērnu ģimenes, zemas darba intensitātes ģimenes ar bērniem u.tml.). Nozīmīga pasākumu ietekme vērojama sociālās atstumtības mazināšanas jomā, kurā būtiskākie uzlabojumi sasniegti tieši riskam visvairāk pakļauto ģimeņu grupās.
- Izvērtējuma periodā divas reizes notika pensiju indeksācija, tomēr tās ietekmē pensijas pieauga lēnāk nekā ienākumi no algota darba, un izvērtējuma perioda beigās pensijas saņēmēji kļuva par vienu no daudzskaitlīgākajām grupām, kas pakļauta nabadzības riskiem. Izvērtējuma periodā uzlabojās materiālās nenodrošinātības rādītāji iedzīvotāju vecumā grupā 65+, tomēr tie uzlabojās lēnāk nekā sabiedrībā kopumā. Saskaņā ar apsekojuma datiem izvērtējuma periodā ir uzlabojusies mājsaimniecību, kurās dzīvo seniori (personas 65+), spēja segt neparedzētus izdevumus un mājsaimniecību spējā „savilkt galus".
- Izmaiņas skar arī mērķētu atbalstu personām ar invaliditāti, kurām nepieciešama kopšana vai kuras saņem valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu, kā arī uzlabojumi situācijai ar tehnisko līdzekļu un asistentu pakalpojumu pieejamību, tomēr šai mērķa grupai ir ierobežotas iespējas analizēt apsekojuma datus mājsaimniecību kontekstā. Izvērtējuma periodā ir augusi mājsaimniecību spēja segt neparedzētus izdevumus. Jāatzīmē, lai arī spēja ir uzlabojusies vēl arvien tā ir kritiski zema

mājsaimniecībām ar nepietiekamiem ienākumiem – tikai katra piektā mājsaimniecība spēj segt neparedzētus izdevumus. Būtiski uzlabojumi vērojami arī mājsaimniecību spējā „savilkt galus".

- Izvērtējuma periodā pārskatīta kārtība trūcīgas personas statusa piešķiršanai un pazemināts GMI līmenis, kas faktiski līdzvērtīgs nabadzīgākās percentiles augšējai ienākumu robežai, tātad var palīdzēt uzlabot ienākumu situāciju vienam procentam nabadzīgāko mājsaimniecību, kas nav pietiekams nabadzības risku mazināšanai sabiedrībā kopumā.
- Izvērtējuma periodā ir ieviesti vairāki pasākumi iedzīvotāju atbalstam un aizsardzībai parādsaistību gadījumā, ieviešot būtisku parādnieka aizsardzību parāda piedziņas gadījumā – paredzot saglabāt ienākumu minimālās darba algas apmērā un papildinot to ar 64,03 EUR lielu summu par katru parādnieka apgādībā esošu bērnu.

Augstam nabadzības riskam pakļautās iedzīvotāju grupas un mājsaimniecības

- Izvērtējuma perioda beigās nabadzības riskam pakļauto iedzīvotāju vidū lielākais īpatsvars ir bērniem (29% jeb 121 tūkst.), iedzīvotājiem 65+ (24% jeb 104 tūkst.), darbspējīgiem iedzīvotājiem zemas darba intensitātes mājsaimniecībās (19% jeb 85 tūkst.), citiem iedzīvotājiem (vecāki, kas vieni apgādā bērnus, daudzbērnu ģimenes vecāki, nestrādājošās personas u.c.).
- Sevišķi dziļam nabadzības riskam ir pakļauti bērni, kas dzīvo zemas darba intensitātes mājsaimniecībās (82%), viena vecāka ģimenēs (37%), abu vecāku daudzbērnu ģimenēs (35%). Izvērtējuma periodā neviens no pasākumiem netika fokusēts tieši uz bērniem, kas dzīvo zemas darba intensitātes mājsaimniecībās.
- Iedzīvotāju grupā 65+ sevišķi dziļam nabadzības riskam ir pakļautas personas, kas dzīvo vienas (67%), sievietes (42%) un personas, kas vecākas par 75 gadiem (41%, sievietes 47%).
- Darbspējīgi iedzīvotāji zemas darba intensitātes mājsaimniecībās pakļauti ļoti dziļam nabadzības riskam (75%).
- Augstam nabadzības riskam pakļauti arī apgādnieka zaudējuma pensijas un invaliditātes pensijas saņēmēji vecumā no 18-64 gadiem (33%).

Par pamatu ņemot nabadzības riska dziļumu par prioritārām grupām ienākumu situācijas uzlabošanas pasākumiem turpmākajā periodā jāizvirza - bērni, kas dzīvo zemas darba intensitātes mājsaimniecībās (t.sk. bērni, kuru apgādnieki pilnīgi vai daļēji zaudējuši darbaspējas); zemo vecuma pensiju saņēmēji, kas nestrādā algotu darbu un dzīvo vieni (biežāk tās ir sievietes); atsevišķas iedzīvotāju grupas, kas dzīvo zemas darba intensitātes mājsaimniecībās (piemēram, personas, kas kopj personas ar invaliditāti; ģimenes ar bērniem). Jāturpina pilnveidot atbalsts viena vecāka un daudzbērnu ģimenēm, personām ar invaliditāti, u.c. jau aktualizētajām mērķa grupām.

Mājsaimniecību ar nepietiekamiem ienākumiem statistiskie portreti

Nabadzības un sociālās atstumtības situācija ir cieši saistīta ar mājsaimniecības ienākumu situāciju, tāpēc izvērtējumā tika veidoti statistiskie portreti mājsaimniecībām ar nepietiekamiem ienākumiem un pārējām mājsaimniecībām, meklējot būtiskākās atšķirības starp abu tipu mājsaimniecībām:

- Būtiskākās atšķirības starp **ģimenēm ar bērniem** ar nepietiekamiem ienākumiem un pārējām ģimenēm ir saistītas ar apgādnieku un apgādājamo proporciju; izglītības līmeni (jo zemāka izglītība vecākiem, jo lielāka varbūtība ģimenei ar bērniem būt ar nepietiekamiem ienākumiem; tomēr starp ģimenēm ar bērniem ar nepietiekamiem ienākumiem 20% respondējošo personu ir ar augstāko izglītību); vecākiem ir nedaudz sliktāks veselības stāvokļa pašvērtējums un stipri aktivitāšu ierobežojumi, kā arī biežāk ģimenei ir ienākumi no invaliditātes pabalsta; nedaudz retāk ģimenēm ir ienākumi no algota darba (89%), kā arī ģimenes jau saņem mājokļa pabalstu vai citu pašvaldības pabalstu (GMI, pabalstu ārkārtas situācijā, u.c.). Statistiskie portreti rāda, ka pašvaldības atbalsts ir precīzi mērķēts uz trūcīgākajām ģimenēm, tomēr tas ir nepietiekams, lai pietiekami uzlabotu ģimeņu situāciju.
- Būtiskākās atšķirības starp **zemas darba intensitātes mājsaimniecībām** ar nepietiekamiem ienākumiem un pārējām mājsaimniecībām ir saistītas ar to, ka respondējošā persona nedaudz biežāk nav Latvijas pilsonis (19%); ar zemāku izglītības līmeni (tomēr starp mājsaimniecībām ar nepietiekamiem ienākumiem 11% personu ir ar augstāko izglītību); respondējošai personai ir nedaudz sliktāks veselības stāvokļa pašvērtējums, biežāk cieš no kādas hroniskas slimības un ir stipri aktivitāšu ierobežojumi veselības problēmu dēļ (zemas darba intensitātes mājsaimniecībās - gan ar nepietiekamiem ienākumiem, gan pārējās - 32% ir ienākumi no invaliditātes pabalsta); pēc ienākumu avotu struktūras – divām trešdaļām mājsaimniecību nav ienākumu no algota darba, retāk ir ienākumi no honorāriem un pašnodarbinātības (5%), vecuma pabalstiem (38%) un saņemtajiem regulārajiem naudas pārskaitījumiem no citām mājsaimniecībām (17%), bet biežāk kā mājsaimniecībām ar pietiekamiem ienākumiem ir ienākumi no bezdarbnieka pabalsta (21%), ar ģimeni un bērniem saistīti pabalsti (27%), kā arī mājokļa pabalsti (26%) un citi pašvaldības pabalsti (GMI, ārkārtas situācija u.c.) (20%). Arī šajā statistiskajā portretā tiek konstatēts, ka pašvaldības atbalsts ir precīzi vērsts uz trūcīgākajām ģimenēm.
- Būtiskākās atšķirības starp **mājsaimniecībām, kas saņem invaliditātes pabalstu** un ir ar nepietiekamiem ienākumiem, no attiecīgajām pārējām mājsaimniecībām, ir saistītas ar to, ka respondējošai personai ir nedaudz zemāks izglītības līmenis (tomēr 11% personu ir ar augstāko izglītību); respondējošai personai ir sliktāks veselības pašvērtējums, biežāk kāda hroniska slimība un stipri aktivitāšu ierobežojumi; tikai 57% šo mājsaimniecību ir ienākumi no algota darba (pārējām mājsaimniecībām – 90%); biežāk ir ienākumi no vecuma pabalstiem (30%), ar ģimeni un bērniem saistītiem pabalstiem (31%), no mājokļa pabalstiem (23%) un citiem pašvaldības

pabalstiem (15%) (GMI, ārkārtas u.c.). Arī šajā statistiskajā portretā tiek konstatēts, ka pašvaldības atbalsts ir precīzi mērķēts uz trūcīgākajām ģimenēm, tomēr nav pietiekams, lai uzlabotu ienākumu situāciju.

Būtiskākie secinājumi par mājsaimniecību statistiskajiem portretiem:

- Mājsaimniecības ar bērniem biežāk ir grupā ar nepietiekamiem ienākumiem;
- Mājsaimniecības, kuru respondējošai personai ir sliktāks veselības stāvokļa pašvērtējums, biežāk ir hroniska slimība un stipri aktivitāšu ierobežojumi, biežāk ir grupā ar nepietiekamiem ienākumiem;
- Mājsaimniecības, kuru respondējošai personai ir zemāks izglītības līmenis, biežāk ir grupā ar nepietiekamiem ienākumiem;
- Ienākumu avotu struktūra atšķiras – mājsaimniecībām ar nepietiekamiem ienākumiem retāk ir ienākumi no algota darba (arī slimības pabalstiem), biežāk ienākumu avoti ir dažādi pabalsti, t.sk. pašvaldību sociālie pabalsti.

Jāatzīmē, ka **mājsaimniecībām ar nepietiekamiem ienākumiem biežāk ir apgrūtināta pieeja pamatpakalpojumiem**, biežāk grūtības apmaksāt neparedzētus izdevumus, segt mājokļa izmaksas, nokārtot finansiālās saistības u.tml., kas raksturo arī lielāku šo mājsaimniecību ievainojamību un riskus nonākt vēl dziļākā nabadzībā, kā arī ierobežoto spēju rast resursus ienākumu situācijas uzlabošanai.

Vērtējot **mājsaimniecības ar nepietiekamiem ienākumiem kā grupu kopumā**, jāuzsver, ka šie cilvēki[223] strādā algotu darbu (42%), ir pensionāri (31%), ir bezdarbnieki (16%, īpaši augsts bezdarbnieku īpatsvars ir laukos 24%), nestrādā slimības dēļ (3%), studē (3%). Katrs piektais ir ar augstāko izglītību (Rīgā katrs ceturtais), un katrs ceturtais ar pamatizglītību vai zemāku. Divām trešdaļām mājsaimniecību ir ienākumi no algota darba, gandrīz pusei ir ienākumi no pensijas, gandrīz trešā daļa saņem pabalstus, kas saistīti ar ģimeni un bērniem.

Portretu analīze liecina, ka pašvaldības sociālais atbalsts ir labi mērķēts uz nabadzīgākajām mājsaimniecībām, tomēr izvērtējuma periodā tas ir nepietiekams, gan pārklājuma, gan apjoma ziņā, lai samazinātu nabadzības riskus.

Ekonometriskās analīzes rezultāti rīcībpolitikas izvērtēšanai

- Saskaņā ar veiktās ekonometriskās analīzes rezultātiem ar ģimeni vai bērniem saistītie pabalsti (piemēram, valsts ģimenes pabalsts, bērna piedzimšanas pabalsts, bērna kopšanas pabalsts u.c.) izvērtējuma periodā nedarbojas kā instrumenti nabadzības riska mazināšanai. Šiem pabalstiem nav statiski nozīmīgas ietekmes uz mājsaimniecību labklājību. Var secināt, ka minētie pabalsti orientēti uz pārāk plašu mērķauditoriju un nav pietiekami koncentrēti uz tām sabiedrības grupām, kurām finansiālā palīdzība ir īpaši nepieciešama. Ja ar ģimeni un bērniem saistītos pabalstus plānots pārorientēt par atbalstu, kas mazina nabadzības riskus, tad ir jāievieš atbalsta diferenciācija un tas mērķtiecīgi jāsniedz tikai nabadzības riskam pakļautajām ģimenēm ar bērniem, bet lielākā apjomā nekā līdz šim.

[223] Atsevišķi rādītāji attiecas uz respondējošām personām no mājsaimniecības.

- Līdzīgs efekts ir arī tādiem pabalstiem kā invaliditātes pabalsti, apgādnieka zaudējuma pabalsti, vecuma pensijām – tās nedarbojas kā nabadzības riska mazināšanas instrumenti, jo nav pietiekami vērsti uz tām iedzīvotāju grupām, kurām nepieciešama finansiālā palīdzība.
- Izmantojot ekonometrisko analīzi, var secināt, ka mājokļa pabalsti ir labi mērķēti uz trūcīgāko iedzīvotāju mērķa grupu.

Ekonometriskās analīzes rezultāti sociālo grupu portretiem

- Ekonometriskās analīzes rezultāti rāda, ka vislielākā varbūtība būt ar nepietiekamiem ienākumiem ir tām mājsaimniecībām, kuru respondentam ir zemāka izglītība – visaugstākā varbūtība ir tām mājsaimniecībām, kuru respondentam ir pamatizglītība, nedaudz zemāka – mājsaimniecībām, kuru respondents ir ar vidējo izglītību. Savukārt vismazākā varbūtība būt pakļautām nabadzības riskam ir tām mājsaimniecībām, kuru respondentiem ir augstākā izglītība.
- Pieaugušo skaitam mājsaimniecībā nav nozīmīgas ietekmes uz varbūtību mājsaimniecībai būt ar nepietiekamiem ienākumiem, izņēmums ir mājsaimniecības, kurās ir viens pieaugušais. Savukārt bērnu skaitam ir būtiska ietekme – jo lielāks bērnu skaits mājsaimniecībā, jo lielāka varbūtība, ka mājsaimniecība būs pakļauta nabadzības riskam un otrādi – mājsaimniecībām ar vienu bērnu lielākas izredzes nebūt par nabadzības riskam pakļauto mājsaimniecību.
- Reģionālajā griezumā mājsaimniecībām Latgalē ir vislielākā varbūtība būt ar nepietiekamiem ienākumiem. Tālāk seko Vidzeme, Zemgale un Kurzeme. Pierīgas un Rīgas mājsaimniecībām ir vismazākās izredzes būt pakļautām nabadzības riskam salīdzinājumā ar mājsaimniecībām citos Latvijas reģionos.

Secinājumi par datu pieejamību

- Nozarē trūkst atvērto datu[224] padziļinātai analīzei, kā arī dati ne vienmēr ir pieejami mašīnlasāmā[225] formātā pietiekamā detalizācijas līmenī (izņēmums, CSP, Lursoft, Eurostat), kā arī virkne datu tiek uzkrāti agregētā veidā un nav izmantojami padziļinātai analīzei (piemēram, SPKC informācija par bērnu veselību (pieejamais griezums bērnu vecumam 0-14 gadi); IZM dati par izglītojamo skaitu pirmsskolas izglītības iestādēs; LM dati par pašvaldību sniegtajiem sociālajiem pakalpojumiem un sociālo palīdzību u.c.).
- Pašvaldību vēsturiskie saistošie noteikumi lielākoties nav pieejami vienotā vidē, kurā būtu nodrošināta iespēja iepazīties ar laika gaitā veiktajiem grozījumiem tajos, lielākoties pieejami aktuālie noteikumi katras pašvaldības tīmekļvietnē.

[224] Saskaņā ar Informācijas atklātības likuma 1. pantu - brīvi pieejama bezmaksas informācija bez atkalizmantošanas ierobežojumiem, kuru var rediģēt un automatizēti apstrādāt ar brīvi pieejamām lietojumprogrammām. Valsts iestādes var publiskot savs atvērto datu kopas šeit: Latvijas Atvērto datu portālā (https://data.gov.lv).
[225] Datnes formāts, kas ir strukturēts tā, lai lietojumprogrammas var automatizēti nolasīt datni, kā arī viegli identificēt, atpazīt un iegūt no tās specifiskus datus, tostarp atsevišķas vienības un to iekšējo struktūru.

- Politikas plānošanas dokumentu datubāzē POLSIS ir iespējams dokumentus meklēt pēc nosaukuma, akceptēšanas datuma, statusa, dokumenta jomas, iesniedzējinstitūcijas, bet ir nepilnīgas iespējas meklēt dokumentus pēc atslēgvārdiem – tādējādi nedaudz apgrūtināta starpnozaru ietekmē esošas jomas dokumentu atrašana.
- Izvērtējos nabadzības un sociālās atstumtības jomā pieejamos apsekojumu un aptauju datus, jārēķinās, ka nabadzīgākās un sociālās atstumtības riskiem visvairāk pakļautās grupas statistikā un apsekojumos tiek uzskaitītas nepilnīgi:
  - apsekojumu izlases tiek veidotas, izmantojot mājokļu adreses[226] (ja nav mājokļa, tad cilvēks nav iekļauts izlasē);
  - veiktas telefoniski (EU-SILC aptaujā 6% no nabadzības riskam pakļautajiem telefona nebija);
  - ar, lai saņemtu sociālo palīdzību cilvēkam ir nepieciešama pase u.tml.
- Pasākumu ietekmes izvērtēšanas jomā ir vairāki ierobežojumi:
  - visbiežāk nav iespējams izvērtēt viena neliela atsevišķa pasākuma ietekmi, bet jāvērtē pasākumu kopuma ietekme, jo apsekojuma datos nav pievienotas visas pazīmes, kas ļautu identificēt atsevišķu pasākumu dalībniekus, risinājums – plānojot pasākumus, iekļaut apsekojumu anketās jautājumus, kas turpmāk ļautu atlasīt datus šo pasākumu izvērtēšanai;
  - EU-SILC anonimizētu mikrodatu analīzes rezultātā nav iespējams gūt detalizētas atbildes par īstenotajiem politikas pasākumiem, jo apsekojumos un aptaujās respondentiem tiek uzdoti samērā detalizēti jautājumi par sociālo atbalstu, bet anonimizētajos datos ir pieejamas jau agregētas vērtības (piemēram, anonimizētās datubāzes mainīgie HY060N (atbilde A Garantētā minimālā ienākuma pabalstu (GMI); HY050N (atbilde A Uzturlīdzekļus bērniem (valsts alimentus)); atsevišķi mainīgie anonimizētajā datu bāzē vispār netiek iekļauti, piemēram, HQ46, HY110Na u.c.);
  - Jārēķinās ar papildu laiku, kas nepieciešams, lai no CSP pieprasītu detalizētāku informāciju un tiktu saņemts lēmums par informācijas sniegšanu, nodrošinot respondentu datu anonimitāti un informācijas sagatavošanau (nepieciešamais laiks vismaz 1 mēnesis).
- Arī tādu metodi kā pabalstu izmaiņu simulācija var veikt ierobežotā apjomā, jo EU-SILC apsekojuma anonimizētie mikrodati nesatur tik detalizētu[227] informāciju. Turklāt vairāku pabalstu apmērs (mājokļa pabalsti, pensijas lielums, invaliditātes

[226] EU-SILC apsekojuma izlases veidošanā otrajā izlases veidošanas pakāpē tika izmantoti mājokļi. Tās ir sekundārās izlases vienības (SIV). SIV tika atlasītas ar nejaušo izlases metodi no primārās izlases vienībām.
[227] Šajā kontekstā ar detalizētu informāciju tiek saprasti dati par katra respondenta visām sniegtajām atbildēm, bez sniegto atbilžu agregācijas – elementārie dati.

pabalsta lielums) ir individualizēti un to modelēšanai ir daudzi ierobežojumi[228] un apsekojumos trūkst informācijas, kas ļautu precīzi uzmodelēt situāciju.

- Publisko personu pasūtītie pētījumi ne vienmēr ir pieejami pilnā apjomā Pārresoru koordinācijas centra Pētījumu un publikāciju datu bāzē http://petijumi.mk.gov.lv/, kā arī nav pieejami kvantitatīvo pētījumu datu faili vai griezumu tabulas pa dažādām jomām mašīnlasāmā formātā (biežāk datu faili nav pieejami vispār).

Ieteikumi datu pieejamības uzlabošanai

- Valsts iestādēm iesaistīties un publicēt savas nozares atvērtos datus mašīnlasāmā formātā, piemēram, šajā tīmekļvietnē: https://data.gov.lv, kā arī pasūtītos pētījumus ar visiem pielikumiem un datu failiem nodot publicēšanai Pārresoru koordinācijas centra datu bāzē http://petijumi.mk.gov.lv/ .
- Plānojot politikas pasākumus, jau laikus ieviest nepieciešamos jautājumus CSP veiktajos apsekojumos, piemēram, EU-SILC apsekojumā. Apsekojumā ir iekļauts jautājums par pamatpakalpojumu pieejamību, kurā ir iekļauts jautājums par obligātās izglītības iestādes pieejamību, kas attiecas uz 1.-9. klasi, taču ņemot aktualitāti jautājumiem, kas saistīti ar vietu pieejamību pirmsskolas izglītības iestādēs, ir apsverama iespēja iekļaut jautājumu arī par šī pakalpojuma pieejamību un iegūt iespēju padziļināti analizēt attiecīgo pasākumu ietekmi. Līdzīgi, piemēram, jautājumi par veselības novērtējumu tiek uzdoti pieaugušajiem mājsaimniecības locekļiem, bet situācija ar bērnu veselību netiek noskaidrota, savukārt tā ir svarīga, plānojot politikas pasākumus, lai uzlabotu situāciju ģimenēs, kurās bērns slimo ar hroniskām slimībām vai tam ir aktivitāšu ierobežojumi. Līdz ar to būtu nepieciešams ieviest jautājumu par bērnu veselības stāvokli.
- Lai EU-SILC dati būtu pieejamāki rīcībpolitiku plānotājiem un pētniekiem, ir iespējams katru gadu sagatavot datu griezumu tabulas (krustotās tabulas) no neanonimizētiem datiem, izveidojot specifiskus griezumus, piemēram, par mājsaimniecībām, kas saņem valsts uzturlīdzekļus bērniem, par mājsaimniecībām, kas saņem GMI pabalstu un/vai mājokļa pabalstu, 1.kvintiles mājsaimniecībām, u.tml.
- Papildināt EU-SILC anonimizēto mikrodatu mainīgos ar mājsaimniecības piederību konkrētai kvintilei vai decilei, atrašanos nabadzības riskā.

Ieteikumi par jomām un aspektiem, kurās nepieciešams veikt padziļinātu izvērtējumu

- Izvērtējot aspektus, kas saistīti ar ēnu ekonomiku[229], drīzāk nepieciešams veikt sociālantropoloģisko lauka darbu ar iespēju apsekot reālo situāciju, kā cilvēki dzīvo. Politikas izvērtēšanā pastāv kvantitatīvām analīzes metodēm alternatīvas metodes, piemēram, kvalitatīvie pētījumi, kuros izmanto salīdzinošo analīzi vai gadījumu

[228] Piemēram, lai modelētu situāciju attiecībā uz personām ar invaliditāti pabalstiem, nepieciešamas pazīmes par konkrētiem pabalstiem, invaliditātes grupu, u.tml.
[229] Saistībā ar šī izvērtējuma ietvaros TS iekļauto uzdevumuveikt personu motivācijas gūt ienākumus ēnu ekonomikā, lai saglabātu trūcīgas vai maznodrošinātas personas statusu vai izvairītos no parādu piedziņas.

analīzi. Piemēram, gadījumu analīzē pētnieks ilgstoši sadarbojas ar noteikta tipa mājsaimniecību (izvēlētu atbilstoši rīcībpolitikas prioritātēm, definētajām mērķa grupām vai lielākajam nabadzības riskam pakļautajām grupām) un fiksē, kā mainās viņu ienākumu situācija un kā to ietekmē politikas pasākumi.

- Nepieciešams veikt padziļinātu situācijas analīzi par situāciju zemas darba instensitātes mājsaimniecībās, sevišķi par tajās dzīvojošajiem bērniem, lai pārliecinātos par esošās sociālās palīdzības saņemšanas nepilnībām un tās pilnveidošanas iespējām, lai mazinātu augstos nabadzības riskus bērniem. Vajadzības gadījumā izskatīt atbalsta mehānismus, kas vērsti nevis uz palīdzību bērna vecākiem, bet tieši vērsti uz bērnu.
- Ekspertu intervijās un analizējot kvalitatīvos pētījumus, konstatētas daudzveidīgas iedzīvotāju prakses ienākumu gūšanai, kas aktualizējas arī ienākumu nodrošināšanai un pasargāšanai neizpildītu parādsaistību gadījumos, kā arī iedzīvotājiem ir dažādas izpratnes par reģistrētu un nereģistrētu nodarbinātību, pakalpojumu sniegšanu, daudzveidīgo attieksmi pret iespējām saņemt pašvaldības vai valsts atbalstu, līdz ar to arī iespējami varianti apsekojumos un aptaujās pildītajās anketās, kas var radīt nobīdes iegūtajos rezultātos.
- Ņemot vērā, ka pēdējos gados padziļinātai analīzei ir pieejami anonimizēti VID dati par ekonomiski aktīvo iedzīvotāju ienākumiem, kas analizējami daudzos aspektos (profesiju grupas, NACE nozare, statistiskais reģions u.c.), ir iespējams, padziļināti analizēt noteiktas pēc oficiālo ienākumu lieluma atlasītas iedzīvotāju grupas un viņu ienākumu tendences. Vienīgie ierobežojumi, ka nav iespējams veikt analīzi mājsaimniecību griezumā.
- 2017. gada rudenī būs pieejami analīzes rezultāti Eiropas dzīves kvalitātes pētījumam par 2016. gadu; 2017. gada oktobrī PTAC plāno pabeigt apjomīgu pētījumu par iedzīvotāju ieradumiem kreditēšanas jomā, 2018. gadā plānota nākamā FKTK Latvijas iedzīvotāju finanšu pratības aptauja – šos pētījumus būtu nepieciešams iekļaut arī turpmākajos izvērtējumos.
- Ieteicams veikt padziļinātu analīzi par situāciju mājsaimniecībās, kas saņem valsts uzturlīdzekļus bērnam, jo šajā izvērtējumā nebija iespējams piekļūt analīzei nepieciešamajiem datiem.
- Nepieciešams veikt padziļinātu izpēti mājsaimniecību ienākumu situācijai mājsaimniecībām, kurās dzīvo personas ar I un II grupas invaliditāti un kas ir ar zemāku darba intensitāti, lai izzinātu efektīvākos instrumentus, kā atbalstīt šīs mājsaimniecības.
- Samērā lielu segmentu ģimeņu ar bērniem grupā veido mājsaimniecību tips "citas mājsaimniecības ar bērniem" (aptuveni viena trešā daļa no visām mājsaimniecībām ar bērniem). Būtu nepieciešams veikt padziļinātu izpēti, jo, iespējams, šajā grupā ir mājsaimniecības, kas pakļautas lielākiem nabadzības riskiem.
- Lai iegūtu pilnīgāku priekšstatu par tādām grupām kā daudzbērnu ģimenes, būtu nepieciešams EU-SILC apsekojumā kādā no gadiem palielināt skaitu šī tipa

ģimenēm, jo esošais skaits nav pietiekams, lai veiktu detalizētu analīzi. Līdzīgi ir, piemēram, ar personām, kam ir stipri aktivitāšu ierobežojumi veselības stāvokļa dēļ.

- Lai ieviestu efektīvus īslaicīgās nabadzības amortizācijas pasākumus, nepieciešams veikt padziļinātu kvalitatīvo izpēti par negatīvo dzīves notikumu ietekmi uz mājsaimniecību ienākumu situācijas izmaiņām.

5.2. Rekomendācijas par nepieciešamajiem rīcībpolitikas uzlabojumiem

Būtiskai situācijas maiņai nepieciešami starpnozaru risinājumi, veicinot iedzīvotāju spēju palielināt savus ienākumus strādājot, un, lai tas būtu iespējams, jāveic priekšdarbi - gan pašiem iedzīvotājiem, pabeidzot iegūt izglītību, apgūstot profesiju vai apgūstot darba tirgum nepieciešamās prasmes, apgūstot digitālās prasmes konkurētspējas uzlabošanai, apzinot iespējas pelnīt papildus esošajam darbam (pašnodarbinātība, uzņēmējdarbība, t.sk. "mazā" e-komercija, atviegloti uzsākšanas nosacījumi), gan no darba devēju puses, radot apstākļus elastīgam darba grafikam, attālinātam darbam, mobilitātes risinājumiem un radot jaunas darbavietas. Darba vietu radīšanai sociālajiem uzņēmējiem nepieciešami gan granti, gan iesākumā stabils pasūtījums (valsts, pašvaldība).

Paralēli nodarbinātības iespēju un iedzīvotāju konkurētspējas darba tirgū veicināšanai nepieciešams sniegt valsts vai pašvaldības atbalstu personām, kas nevar atrisināt savu situāciju ar nodarbinātību,- seniori, bērni, personas ar invaliditāti un darbspēju zudumu, kā arī izveidot risinājumus iedzīvotāju atbalstam īslaicīgās grūtībās, kas saistītas ar izmaiņām nodarbinātības iespējās.

Ekspertu interviju laikā vairākkārtēji tika pausts viedoklis, ka politikas dokumentu sagatavošanas līmenī jautājumi ir sakārtoti, bet nepieciešams vairāk koncentrēties uz aktivitāšu īstenošanu un situācijas maiņas panākšanu. Apkopotas idejas būtiskāko problēmu risināšanai (skat. 71. tabulu).

71. tabula. „Rekomendācijas par nepieciešamajiem rīcībpolitikas uzlabojumiem, avots: SIA „Jaunrades laboratorija", 2017"

Identificētā problēma:	**2014. gadā trešā daļa bērnu ir pakļauta nabadzības un sociālās atstumtības riskam, sevišķi dziļam nabadzības riskam ir pakļauti bērni, kas dzīvo zemas darba intensitātes mājsaimniecībās**		
Mērķis:	Mazināt nabadzības un sociālās atstumtības risku bērniem, **kas dzīvo zemas darba intensitātes mājsaimniecībās.**		
Rīcības virziens mērķa sasniegšanai:	Atbalsts vecāku pienākumu īstenošanai		
Rezultāts:	Samazinājies bērnu skaits, kas pakļauti nabadzības un sociālās atstumtības riskam. Mazināta nabadzības un sociālās atstumtības pārmantotība.		
Uzdevumi un pasākumi izvirzītā mērķa sasniegšanai: **Izveidot materiālu vai pakalpojumu atbalstu, kas vērsts tieši uz bērnu, un**	Atbildīgā institūcija	Iesaistītās institūcijas	Finansējums, ja attiecināms:

vecākiem nav iespējas to izmantot pēc saviem ieskatiem.			
Pirmais solis – veikt padziļinātu izpēti kombinējot kvalitatīvās un kvantitatīvās metodes, lai izvērtētu esošos situāciju zemas darba intensitātes mājsaimniecībās ar bērniem un konstatētu īstenoto pasākumu pilnveidei nepieciešamās aktivitātes.	Labklājības ministrija		12 000 EUR
Problēma	**Atbalsts ģimenēm pēc bērna 1-1,5 gada sasniegšanas strauji sarūk, skolas vecuma bērnu vidū ir augstāki nabadzības riski.** **Ģimenes valsts pabalsts nemazina nabadzības riskus**		
Mērķis:	Palielināt atbalstu skolas vecuma bērniem		
Rīcības virziens mērķa sasniegšanai:	Atbalsts vecāku pienākumu īstenošanai		
Rezultāts:	Mazināti nabadzības un sociālās atstumtības riski skolas vecuma bērniem un ģimenēm ar skolas vecuma bērniem		
Uzdevumi un pasākumi izvirzītā mērķa sasniegšanai: **Izveidot atbalsta sistēmu, kas vērsta tieši uz skolas vecuma bērna vajadzību nodrošināšanu (atbalstu var izmantot tikai bērns). Paredzēt iespējas individualizēt pakalpojumu grozu (vidēji 35 EUR mēnesī skolas vecuma bērnam).**	Atbildīgā institūcija	Iesaistītās institūcijas	Finansējums, ja attiecināms:
Brīvpusdienas skolēniem un mācību gada uzsākšanas komplekts atkarībā no bērna vecuma (pēc vecāku pieprasījuma).	Pašvaldības	VARAM, IZM, LM	147 milj. EUR gadā
Bērniem tiek nodrošināts sabiedriskais transports bez maksas un telekomunikāciju pakalpojumu daļēja apmaksa (daudzbērnu ģimenēm, viena vecāka ģimenēm)	Satiksmes ministrija	VARAM, pašvaldības	
Problēma:	**Zems atbalsta līmenis gadījumos, ja bērns zaudē apgādnieku vai apgādnieks zaudē darba spējas.** **Apgādnieka zaudējuma pensijas minimālais apmērs ir zemāks par MK noteikto minimālo uzturlīdzekļu apmēru, kādu ir pienākums nodrošināt katram vecākam. Noteikts, ka kopējais apgādnieka zaudējuma pensijas apmērs nedrīkst būt mazāks par valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu, (64 EUR) bet šis pabalsts ir zemāks par MK noteikumos noteikto minimālo uzturlīdzekļu apmēru.**		
Mērķis:	Samazināt bērnu nabadzības un sociālās atstumtības riskus.		
Rīcības virziens mērķa sasniegšanai:	Atbalsts vecāku pienākumu īstenošanai		
Rezultāts:	Bērna nabadzības riski tiek minimizēti gadījumos, ja zaudē apgādnieku vai apgādnieks zaudē darbaspējas, arī gadījumos, ja apgādnieks nav bijis sociāli apdrošināts. Tiek nodrošināts valstī noteiktais minimālais uzturlīdzekļu apjoms.		
Uzdevumi un pasākumi izvirzītā mērķa sasniegšanai:	Atbildīgā institūcija	Iesaistītās institūcijas	Finansējums, ja attiecināms

Paaugstināt apgādnieka zaudējuma[230] minimālās pensijas apmēru atbilstoši minimālo uzturlīdzekļu apmēram; 25% no minimālās algas bērnam līdz 7 gadu vecumam un 30% no minimālās algas. 2017. gadā attiecīgi 95 un 114 EUR.	Labklājības ministrija	VSAA	Apgādnieka zaudējuma pensijām gada budžets ~29,6 milj. EUR[231], nepieciešams palielinājums par ~500 tūkst. EUR.
Problēma:	**Augsti nabadzības riski vecākiem, kas vieni audzina (apgādā) bērnus, un vecākiem, kas audzina 3 un vairāk bērnus.** **Ģimenēm grūtības sagādā mājokļa izmaksu segšana, kā arī pietrūkst līdzekļu visu bērna pamatvajadzību nosegšanai.**		
Mērķis:	Samazināt bērnu nabadzības un sociālās atstumtības riskus.		
Rīcības virziens mērķa sasniegšanai:	Atbalsts vecāku pienākumu īstenošanā		
Rezultāts:	Samazināti bērnu nabadzības riski situācijās, kad bērni aug ģimenēs, kuru demogrāfiskais tips nosaka piederību sociāli mazāk aizsargātām grupām.		
Uzdevumi un pasākumi izvirzītā mērķa sasniegšanai:	Atbildīgā institūcija	Iesaistītās institūcijas	Finansējums, ja attiecināms
Pilnveidot atbalsta sistēmu atbalsta pakalpojumu groza veidā, kuru iespējams individualizēt atbilstoši konkrētas ģimenes vajadzībām, iekļaujot grozā ikdienā izmantojumus pakalpojumus. Pakalpojumu groza vērtība (daļa no summas, kāda "pietrūkst" šo ģimeņu budžetā, lai patēriņa izdevumu sasniegtu ģimenes tipa – pāris ar diviem bērniem vidējo līmeni, starpība ~ 50 EUR uz vienu ģimenes locekli). Atbalstu saņem nabadzības riskam pakļautās ģimenes (nepieciešama ienākumu testēšana).	Satiksmes ministrija, Labklājības ministrija	Pašvaldības, Sociālie uzņēmumi, apdrošināšanas pakalpojumu sniedzēji, Veselības ministrija	150 milj. EUR
Atbalsta pasākumi bērnu pieskatīšanai (paralēli bērnudārzam, sākumskolai) - uzņēmumu piedāvātie pakalpojumi bērnu pieskatīšanai, aprūpei – lai vecāki varētu izglītoties, uzlabot kvalifikāciju u.tml.	Atkarībā no pasākuma	Pašvaldības, sociālie uzņēmumi	10-15 milj. EUR
Problēma:	**Mājsaimniecības ar zemu darba intensitāti pakļautas augstiem nabadzības un sociālās atstumtības riskiem.**		
Mērķis:	Attīstīt nodarbinātību un veidot atbalsta sistēmas ģimenēm ar zemiem vai bez ienākumiem, lai radītu vecākiem iespējas iegūt pietiekamus līdzekļus bērnu vajadzību nodrošināšanai.		
Rīcības virziens mērķa sasniegšanai:	Nodarbinātības sekmēšana		

[230] Apgādnieka zaudējuma pensiju vidēji gadā saņem ~ 20 tūkst. bērni, ~400 bērni saņem valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu.
[231] http://www.lm.gov.lv/upload/sociala_apdrosinasana/2_pielikums..pdf

Rezultāts:	Pieaug iedzīvotāju prasmes, kas pieprasītas darba tirgū, pieaug nodarbinātība un uzlabojas ģimeņu labklājība, tiek mazināti nabadzības un sociālās atstumtības riski.		
Uzdevumi un pasākumi izvirzītā mērķa sasniegšanai:	Atbildīgā institūcija	Iesaistītās institūcijas	Finansējums, ja attiecināms
Aktivizācijas pasākumu pilnveide – lai motivētu izglītoties, uzlabot kvalifikāciju, apgūt darba tirgum nepieciešamās prasmes; mobilitātes veicināšana, aptverot mazāk motivētus klientus, vairāk vērības pievēršot zemas darba intensitātes mājsaimniecībās dzīvojošo darbspējīgo iedzīvotāju motivācijai. Kā risinājums varētu būt sociālo pakalpojumu piedāvājums, piemēram, mentori, kas individuāli strādā ar personām. Kā pakalpojumu sniedzēji sociālie uzņēmumi un NVO – pakalpojuma efektivitātei – pakalpojuma apmaksas modeļi, balstoties uz sniegto pakalpojumu rezultātiem.	Labklājības ministrija	NVA, Sociālie uzņēmumi, NVO, Pašvaldības.	Jāprecizē
Problēma:	**Pabalsts personām ar invaliditāti nemazina iespējas izkļūt no nabadzības riska.**		
Mērķis:	Samazināt nabadzības un sociālās atstumtības riskus šajā mērķgrupā, diferencējot valsts atbalstu un uzlabojot darba tirgus pieejamību.		
Rīcības virziens mērķa sasniegšanai:	Iekļaujošs darba tirgus		
Rezultāts:	Samazināti nabadzības un sociālās atstumtības riski, pieaug personu ar invaliditāti nodarbinātība un līdz ar to arī ienākumi.		
Uzdevumi un pasākumi izvirzītā mērķa sasniegšanai:	Atbildīgā institūcija	Iesaistītās institūcijas	Finansējums, ja attiecināms
Pabalsts bērna uzturlīdzekļiem atbilstoši minimālo uzturlīdzekļu apmēram, ja apgādniekam zaudētas darbaspējas. Persona var parūpēties par saviem bērniem.	Labklājības ministrija	VSAA	Jāprecizē
Problēma:	**Augsts īpatsvars ar zemām pensijām, augsts nabadzības riska indekss personām, kas dzīvo vienas, īpaši sievietēm un personām vecākām par 75 gadiem.**		
Mērķis:	Samazināt nabadzības riskus pensijas vecuma iedzīvotājiem		
Rīcības virziens mērķa sasniegšanai:	Atbalsts lielākajiem nabadzības riskiem pakļautajām personām		
Rezultāts:	Samazināts nabadzības risks iedzīvotāju grupā 65+.		
Uzdevumi un pasākumi izvirzītā mērķa sasniegšanai:	Atbildīgā institūcija	Iesaistītās institūcijas	Finansējums, ja attiecināms
Pilnveidot atbalsta pakalpojumu klāstu vecuma pensijas saņēmējiem vecumā virs 70 gadiem, kas dzīvo vieni.	Labklājības ministrija, pašvaldības	VARAM	Jāprecizē
Problēma	**Iedzīvotāju parādi par mājokļa pakalpojumiem.**		

Mērķis:	Sniegt atbalstu iedzīvotājiem parādsaistību gadījumā, palīdzot sakārtot savas finanses un neuzkrājot parādus.		
Rīcības virziens mērķa sasniegšanai:	Iedzīvotāju atbalsts / aizsardzība parādsaistību gadījumā		
Rezultāts:	Mazāks parādsaistību slogs, apsaimniekošanas un komunālo pakalpojumu uzņēmumiem mazāks debitoru parādu apjoms		
Uzdevumi un pasākumi izvirzītā mērķa sasniegšanai:	Atbildīgā institūcija	Iesaistītās institūcijas	Finansējums, ja attiecināms
Profesionālu konsultāciju nodrošināšana iedzīvotājiem finanšu plānošanā, lai samaksātu parādus; maksājumu grafiku sagatavošana u.tml. Preventīvas darbības- tikko parādījies parāds par pakalpojumiem, nekrājot lielas summas.	Pašvaldības Apsaimniekotāji un komunālo pakalpojumu uzņēmumi	Tieslietu ministrija	
Problēma:	**Pašvaldībās netiek pielietota vienota pieeja kritēriju izvirzīšanai maznodrošinātas ģimenes (personas) statusa piešķiršanai radot nevienlīdzīgu situāciju dažādu pašvaldību iedzīvotājiem**		
Mērķis:	Nodrošināt vienotu pieeju kritēriju izstrādei		
Rīcības virziens mērķa sasniegšanai:	Atbalsts lielākajiem nabadzības riskiem pakļautajām personām		
Rezultāts:	Ieviesta vienota pieeja maznodrošinātas ģimenes (personas) statusa piešķiršanai		
Uzdevumi un pasākumi izvirzītā mērķa sasniegšanai:	Atbildīgā institūcija	Iesaistītās institūcijas	Finansējums, ja attiecināms
Pilnveidot kritērijus maznodrošinātas ģimenes (personas) statusa piešķiršanai, lai nodrošinātu līdzvērtīgas iespējas dažādu pašvaldību iedzīvotājiem, Rosināt pašvaldības savos saistošajos noteikumos iekļaut precizējumus saistībā ar pieļaujamajām iedzīvotāju parādsaistībām, kredītmaksājumu apmēriem vai attiecīgā kredīta mērķiem (piemēram, hipotekārais kredīts vienīgā mājokļa iegādei, kredīts mājokļa remontam, kredīts veselības aprūpes pakalpojumiem (operācija, zobārstniecības pakalpojumi, protezēšana u.tml.), kas tiek ņemti vērā, nosakot attiecīgo statusu.	Labklājības ministrija		
Problēma	**Ne MK noteikumos[232], ne pašvaldību saistošajos noteikumos nav vienotas izpratnes par terminiem "parādsaistības" un "kredītsaistības" un to pielietojumu**		
Mērķis:	Novērst pretrunīgu interpretāciju dažādu pašvaldību saistošajos noteikumos.		
Rīcības virziens mērķa sasniegšanai:	Atbalsts lielākajiem nabadzības riskiem pakļautajām personām		
Rezultāts:	Sniegts vienots skaidrojums par terminiem "parādsaistības" un "kredītsaistības" un to pielietojumu		

[232] Ministru kabineta noteikumi Nr.299, Noteikumi par ģimenes vai atsevišķi dzīvojošas personas atzīšanu par trūcīgu.

Uzdevumi un pasākumi izvirzītā mērķa sasniegšanai:	Atbildīgā institūcija	Iesaistītās institūcijas	Finansējums, ja attiecināms
MK noteikumos vai vadlīnijās kredītsaistību un parādsaistību jēdzienu interpretācijai personas atzīšanai par trūcīgu vai maznodrošinātu pašvaldību saistošajos noteikumos skaidri atrunāt, kas tiek saprasts ar kredītsaistībām un kas ar parādsaistībām.	Labklājības ministrija	Pašvaldības	

5.3.Rīcībpolitikas scenāriju piedāvājums

Izmantojot izvērtējumā iegūtos secinājumus par nabadzības un sociālās atstumtības situāciju Latvijā, tika izveidoti 3 rīcībpolitikas scenāriju piedāvājumi:

- I Minimālais scenārijs – turpinot iesāktās aktivitātes un novēršot būtiskākos trūkumus esošajā rīcībpolitikā:
  - Apgādnieka darbspēju zaudējuma vai daļēja zaudējuma dēļ valsts apmaksā uzturlīdzekļus bērniem;
  - Apgādnieka zaudējuma pensija bērniem nav mazāka par minimālajiem uzturlīdzekļiem katram bērnam;
  - GMI līmeņa un trūcīgai personai atbilstoša ienākumu līmeņa pārskatīšana, lai ienākumu testētais atbalsts vismaz daļēji samazinātu nabadzības risku iedzīvotāju grupām, kas pašas nevar uzlabot savu ienākumu situāciju ar algotu darbu – bērni, t.sk. bērni ar invaliditāti, pensionāri, personas ar invaliditāti atkarībā no darbspējām.
  - Atbalsta pasākumi ģimenēm, kurās viens vecāks apgādā bērnus un daudzbērnu ģimenēm, izlīdzinot šo ģimeņu ienākumu situāciju uz vienu ģimenes locekli.
- II scenārijs - fokuss uz starpnozaru risinājumiem:
  - **Bērnu situācijas uzlabojums**, ieviešot atbalsta shēmas, kas darbojas virzienos: valsts →bērns vai pašvaldība→bērns;
  - **Īpašs atbalsts vecuma pensijas saņēmējiem**, kas dzīvo vieni vai ir vecāki par 75 gadiem un saņem pensiju zemāku par minimālo algu;
  - **GMI līmeņa un trūcīgai personai atbilstoša ienākumu līmeņa pārskatīšana**, lai ienākumu testētais atbalsts vismaz daļēji samazinātu nabadzības risku iedzīvotāju grupām, kas pašas nevar uzlabot savu ienākumu situāciju ar algotu darbu – bērni, t.sk. bērni ar invaliditāti, pensionāri, personas ar invaliditāti atkarībā no darbspējām;
  - **Risku prevencija** – gan veselības aprūpes jomā, darba drošības jomā, lai samazinātu gadījumu skaitu, kad personas zaudē darba spējas; apdrošināšanas pakalpojumu risinājumu ieviešana;
  - **Finanšu pratības veicināšana, finansiālā iekļaušana** – iedzīvotāju izpratnes veicināšana par mājsaimniecības budžeta pārvaldību, par apdrošināšanas pakalpojumiem, sociālo apdrošināšanu u.c.
  -

72. tabula. „Minimālais scenārijs – turpinot iesāktās aktivitātes un novēršot būtiskākos trūkumus esošajā rīcībpolitikā, avots: SIA „Jaunrades laboratorija", 2017"

Mērķgrupa un problēma, kas jārisina	Mērķi ienākumu palielināšanai un/vai nabadzības risku samazināšanai	Politikas pasākumi
Bērni **Problēmas:** 2014. gadā trešā daļa bērnu ir pakļauta nabadzības riskam. Atbalsts ģimenēm pēc bērna 1-1,5 gada sasniegšanas strauji sarūk un pēc 11.gadu vecuma ir minimāls. Zems atbalsta līmenis gadījumos, ja bērns zaudē apgādnieku vai apgādnieks zaudē darba spējas; kā arī zems atbalsta līmenis audžuvecākiem.	Palielināt GMI līmeni bērniem.	Palielināt GMI līmeni bērniem un/vai GMI pabalstu papildināt ar specifiskiem materiālā atbalsta pasākumiem tieši bērniem.
	Palielināt atbalstu skolas vecuma bērniem (īpaši sākot ar 11. gadu vecumu, jo šī grupa saņem minimālu valsts un pašvaldību atbalstu).	Mācību gada uzsākšanas "komplekts" gan pirmsskolas audzēkņiem, gan skolēniem.
	Nodrošināt adekvātu atbalstu gadījumos, ja bērns zaudē apgādnieku vai bērna apgādnieks zaudē darbaspējas.	Apgādnieka zaudējuma minimālā pensija vienam vai vairākiem bērniem; Ja apgādnieks zaudē darbaspējas, tad tiek piešķirts pabalsts bērna uzturlīdzekļiem.
	Nodrošināt adekvātu atbalstu audžuģimenēm un aizbildņiem.	Uzturlīdzekļi un visi pārējie atbalsta pasākumi, kas sasaistīti ar minimālā ienākuma līmeni.
	Nodrošināt atbalstu no Uzturlīdzekļu garantijas fonda.	Sasaistīt ar minimālā ienākuma līmeni.
Ģimenes ar bērniem **Problēma:** Augsti nabadzības riski vecākiem, kas vieni audzina (apgādā) bērnus, un vecākiem, kas audzina 3 un vairāk bērnus. Ģimenēm, kas audzina bērnu ar invaliditāti apgrūtinātas iespējas apvienot darba un ģimenes dzīvi.	Palielināt materiālo atbalstu ģimenēm, kas sava demogrāfiskā tipa dēļ pakļautas augstākiem nabadzības riskiem. Dažādot darba un ģimenes dzīves saskaņošanas iespējas. Īstenot citus atbalsta pasākumus preču, pakalpojumu un vides pieejamībai ģimenēm.	Pārskatīts valsts ģimenes pabalsts par 3., 4. un nākamo bērnu atbilstoši patēriņa struktūras tendencēm vai saistībā ar minimālā ienākuma līmeni. Attiecīgo ģimeņu individualizēti atbalsta pakalpojumi (pēc vajadzības). Noteikta pakalpojumu vērtība mēnesī vai gadā, kas ļauj izlīdzināt rīcībā esošo ienākumu summu uz vienu ģimenes locekli, salīdzinot ar tādiem ģimeņu tipiem kā pāris ar vienu vai diviem bērniem. Atbalsta pasākumi bērnu pieskatīšanai (paralēli bērnudārzam, sākumskolai) - sociālo uzņēmumu piedāvātie pakalpojumi bērnu pieskatīšanai, aprūpei, lai vecāki varētu izglītoties, uzlabot kvalifikāciju, u.tml. Atbalsts bērnu profesionālās vai augstākās izglītības iegūšanai. Nodokļu sloga samazināšanas pasākumi maz ietekmē ģimenes ar bērniem ar zemiem ienākumiem, jo viņiem ir ierobežotas iespējas izmantot pienākušos atvieglojumus pilnā apmērā.
Mājsaimniecības ar zemu un ļoti zemu darba intensitāti **Problēma:** Šādas mājsaimniecības pakļautas augstiem nabadzības un sociālās atstumtības riskiem.	Attīstīt nodarbinātību un veidot atbalsta sistēmas ģimenēm ar zemiem vai bez ienākumiem, lai radītu vecākiem iespējas iegūt pietiekamus līdzekļus bērnu vajadzību nodrošināšanai un sociālās atstumtības mazināšanai valstī.	Lai konkretizētu pasākumus, nepieciešama papildu izpēte situācijas izvērtēšanai, īpaši zemas darba intensitātes mājsaimniecībām ar bērniem. Apsvērt labvēlīgākus bezdarba pabalsta nosacījumus, ja personas apgādībā ir 3 un vairāk bērni, vai ja persona viena pati apgādā vismaz vienu bērnu.
Personas ar invaliditāti **Problēma:**	Nodrošināt adekvātu atbalstu situācijās, kurās tas patiešām	Diferencēti pabalsti – lielāks atbalsts tiem, kas zaudējuši darbaspējas lielākā mērā šobrīd personas ar invaliditāti ir vienlīdz pārstāvētas gan

Mērķgrupa un problēma, kas jārisina	Mērķi ienākumu palielināšanai un/vai nabadzības risku samazināšanai	Politikas pasākumi
Pabalsts personām ar invaliditāti nemazina iespējas izkļūt no nabadzības riska.	nepieciešams, piešķirot diferencētus pabalstus. Iekļaujoša darba tirgus attīstība (elastīgs darba laiks, attālināti veicams darbs, uzņēmēju un iestāžu motivācija pieņemt darbā personas ar invaliditāti), lai pieaugtu nodarbinātības iespēja personām ar invaliditāti.	mājsaimniecību grupā ar nepietiekamiem ienākumiem, gan pārējās mājsaimniecībās. Pabalsts bērna uzturlīdzekļiem, ja zaudētas darbaspējas.
Vecuma pensiju saņēmēji **Problēma:** Augsts īpatsvars ar zemām pensijām, augsts nabadzības riska indekss personām, kas dzīvo vienas, īpaši sievietēm un personām vecākām par 75 gadiem.	Minimālā pensija 20% no vidējās bruto algas valstī. Īpašs atbalsts personām, kas dzīvo vieni vai ir vecāki par 75 gadiem.	Pensija + sociālie pakalpojumi + mājokļa izmaksu segšanas atbalsts, kas nosedz minimālo ienākumu līmeni. Atbalsta pakalpojumi personām vecumā virs 75 gadiem.
Vistrūcīgākie iedzīvotāji **Problēma:** GMI līmenis ir tik zems, ka attiecas tikai uz 1% trūcīgāko mājsaimniecību, un šāds atbalsts neveicina nabadzības un sociālās atstumtības mazināšanu valstī.	Paaugstināts GMI līmenis vai paaugstināts GMI līmenis personām, kas nevar uzlabot savu ienākumu situāciju ar algota darba palīdzību.	Paaugstinot GMI līmeni arī darbspējīgām personām, padarīt stingrākus līdzdalības nosacījumus un sabiedriskā darba apjomu, kas jānostrādā. Diferencēt GMI – lielāks apmērs (piemēram, ar noteiktu koeficientu) tiem, kas nav darbspējīgi un nevar paši uzlabot savu situāciju.

73 tabula. „Scenārijs ar fokusu uz starpnozaru risinājumiem, avots: SIA „Jaunrades laboratorija", 2017"

Mērķgrupa un problēma, kas jārisina	Mērķi ienākumu palielināšanai un/vai nabadzības risku samazināšanai	Politikas pasākumi
Bērni, īpaši tie, kas dzīvo nabadzības riskam visvairāk pakļautajās mājsaimniecībās (viena pieaugušā apgādībā, daudzbērnu ģimenē, zemas darba intensitātes mājsaimniecībā). **Problēma:** 2014. gadā trešā daļa bērnu ir pakļauta nabadzības riskam	Bērnu situācijas uzlabojums, ieviešot atbalsta shēmas, kas darbojas virzienos: valsts →bērns vai pašvaldība→bērns.	Sākotnēji padziļināta situācijas izpēte, lai identificētu pasākumu grupas, kas var sniegt vislielāko produktivitāti šo bērnu nabadzības problēmas risināšanā. Pasākumu koncepcijas izstrāde un testēšana. Pasākumu plāna izstrāde un ieviešana.
Vecuma pensijas saņēmēji, kas saņem pensiju zemāku par minimālo algu[233] **Problēma:** Augsts īpatsvars ar zemām pensijām, augsts nabadzības	Īpašs atbalsts personām, kas dzīvo vieni vai ir vecāki par 75 gadiem.	Pensija + sociālie pakalpojumi + mājokļa izmaksu segšanas atbalsts, kas nosedz minimālās algas apmēru. Atbalsta pakalpojumi personām vecumā virs 75 gadiem.

[233] Indikatīvs lielums (attiecas uz konstatējumiem izvērtējuma perioda laikā), kas var tikt pārskatīts atbilstoši aktuālajai situācijai nabadzības riska jomā un minimālās darba algas apmēram.

Mērķgrupa un problēma, kas jārisina	Mērķi ienākumu palielināšanai un/vai nabadzības risku samazināšanai	Politikas pasākumi
riska indekss personām, kas dzīvo vienas, īpaši sievietēm un personām vecākām par 75 gadiem.		
Vistrūcīgākie iedzīvotāji **Problēma:** GMI līmenis ir tik zems, ka attiecas tikai uz 1% trūcīgāko mājsaimniecību, un šāds atbalsts neveicina nabadzības un sociālās atstumtības mazināšanu valstī	Paaugstināts GMI līmenis personām, kas nevar paši uzlabot savu ienākumu situāciju ar algota darba palīdzību: Bērni; Personas ar invaliditāti (I un II grupa); Vecuma pensijas saņēmēji; Apgādnieka zaudējuma pensijas saņēmēji u.tml.	Diferencēt GMI – lielāks apmērs (piemēram, ar noteiktu koeficientu) tiem, kas nav darbspējīgi un nevar paši uzlabot savu situāciju atbilstoši minimālo ienākumu līmenim vai proporcijai no minimālās darba algas valstī.
Risku iestāšanās izraisīto seku prevencija **Problēma:** Latvijā iedzīvotāji reti izvēlas brīvprātīgās apdrošināšanas pasākumus, līdz ar to ir neaizsargāti negatīvās dzīves situācijās – kad iestājas veselības problēmas, notiek kāds nelaimes gadījums u.c.	Samazināt iedzīvotāju īslaicīgas nabadzības riskus, izmantojot prevencijas pasākumus.	Izveidot apdrošināšanas piedāvājumu, kā arī daļēji vai pilnībā apmaksājot apdrošināšanas prēmijas riska grupu iedzīvotājiem.
Finanšu pratības veicināšana, finansiālā iekļaušana. **Problēma:** Riska grupu iedzīvotājiem zemāka finanšu pratība, kā arī retāk pieejami finanšu pakalpojumi, trūkst izpratnes par apdrošināšanu, sociālo apdrošināšanu, pensiju sistēmu, u.tml. Riska grupās ir kritiska situācija ar pieejamību finanšu pakalpojumiem – iedzīvotājiem tie ir nepieejami arī situācijās, ja pakalpojumu sniedzēji nodrošina attālinātos pakalpojumus.	Informēt un izglītot iedzīvotājus par pamatlietām mājsaimniecības finanšu ilgtspējām. Digitālo prasmju pilnveida mājsaimniecības finanšu jomā, finanšu pakalpojumu pieejamības veicināšana.	Var būt kā daļa no mūžizglītības pasākumiem, kuros iedzīvotāji apgūst jaunas prasmes, t.sk. finanšu prasmes digitālā vidē un attālināto pakalpojumu izmantošanā. Finanšu konsultāciju ieviešana kā pakalpojumu sociālā darba klientiem, kam ir parādsaistības.

BIBLIOGRĀFIJA

Arnis Sauka, Tālis Putniņš. bez datuma. «Ēnu ekonomikas indekss.»

Besharov J., Couch A., Besharov J., Couch A.,. 2012. «Counting the Poor: New Thinking About Euroopean Poverty Measures and Lessons for the United States.»

2007. *Centrālā Statistikas pārvalde*. 27. 02. Piekļūts 2017. gada 12. 06. http://www.csb.gov.lv/notikumi/par-materialo-atstumtibu-raksturojosiem-raditajiem-26246.html.

Centrālā statistikas pārvalde. 2016. *Centrālās statistikas pārvaldes datubāzes, Iedzīvotāju īpatsvars, kas naudas trūkuma dēļ nevarēja atļauties segt atsevišķas izmaksas (%).* 08. 12. http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/Sociala/Sociala__ikgad__matnenodr/MNG0020.px/?rxid=562c2205-ba57-4130-b63a-6991f49ab6fe.

—. 2016. *Centrālās statistikas pārvaldes datubāzes, Iedzīvotāju materiālās nenodrošinātības indekss (%).* 08. 12. Piekļūts 2017. gada 17. 04. http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/Sociala/Sociala__ikgad__matnenodr/MNG0130.px/?rxid=562c2205-ba57-4130-b63a-6991f49ab6fe.

—. 2017. *Centrālās statistikas pārvaldes datubāzes, Nabadzības riska indekss pēc vecuma un dzimuma (%).* 02. 02. http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/Sociala/Sociala__ikgad__monetara_nab/NI0030.px/table/tableViewLayout2/?rxid=70af40b3-dc3d-4f96-9d42-b9fda82ebad0.

—. 2008. *Ēnu ekonomikas aprēķini.*

—. 2016. *Materiālā nenodrošinātīva (EU-SILC apsekojums).* 15. 02. Piekļūts 2017. gada 17. 04. http://www.csb.gov.lv/statistikas-temas/metodologija/materiala-nenodrosinatiba-37053.html.

—. 2017. *Monetārās nabadzības, ienākumu nevienlīdzības indikatori (EU-SILC apsekojums).* 19. 01. http://www.csb.gov.lv/statistikas-temas/metodologija/nabadzibas-ienakumu-nevienlidziba-36833.html.

—. 2014. *Nabadzības riskam pakļauts katrs piektais Latvijas iedzīvotājs.* 04. 02. http://www.csb.gov.lv/notikumi/nabadzibas-riskam-paklauts-katrs-piektais-latvijas-iedzivotajs-39575.html.

—. 2016. *Nabadzības riskam vai sociālai atstumtības Latvijā pakļauti 3 no 10 cilvēkiem.* 03. 02. Piekļūts 2017. gada 05. 04. http://www.csb.gov.lv/notikumi/nabadzibas-riskam-vai-socialai-atstumtibai-latvija-paklauti-3-no-10-cilvekiem-43858.html.

bez datuma. *csb.gov.lv.* http://www.csb.gov.lv/sites/default/files/nr_14_ienakumi_un_dzives_apstakli_latvija_2014_15_00_lv_en.pdf.

2015. *CSP*. 06. 02. Piekļūts 2017. gada 30. 05. http://www.csb.gov.lv/statistikas-temas/metodologija/iztikas-minimuma-paterina-precu-un-pakalpojumu-grozs-36835.html.

2016. *CSP*. 20. 01. Piekļūts 2017. gada 31. 05. http://www.csb.gov.lv/notikumi/2014-gada-majsaimniecibu-riciba-esosie-ienakumi-pieaugusi-par-93-43856.html.

CSP. 2016. *Centrālās statistikas pārvaldes datubāzes, Iedzīvotāju īpatsvars, kas naudas trūkuma dēļ nevarēja atļauties segt atsevišķas izmaksas (%).* 08. 12. http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/Sociala/Sociala__ikgad__matnenodr/MNG0020.px/?rxid=562c2205-ba57-4130-b63a-6991f49ab6fe.

—. 2016. *Centrālās statistikas pārvaldes datubāzes, Iedzīvotāju materiālās nenodrošinātības indekss (%).* 08. 12. Piekļūts 2017. gada 17. 04. http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/Sociala/Sociala__ikgad__matnenodr/MNG0130.px/?rxid=562c2205-ba57-4130-b63a-6991f49ab6fe.

—. 2017. *Centrālās statistikas pārvaldes datubāzes, Nabadzības riska indekss pēc vecuma un dzimuma (%).* 02. 02. http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/Sociala/Sociala__ikgad__monetara_nab/NI0030.px/table/tableViewLayout2/?rxid=70af40b3-dc3d-4f96-9d42-b9fda82ebad0.

2017. *CSP datne NIG11*. . 28. 04. http://www.csb.gov.lv/statistikas-temas/monetara-nabadziba-un-ienakumu-nevienlidziba-galvenie-raditaji-30280.html .

2017. *CSP datne NIG12. Džini koeficients (%).* 28. 04. http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/Sociala/Sociala__ikgad__monetara_nab/NI0120.px/.

2017. *CSP datne NIG12. Džini koeficients (%).* 28. 04. http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/Sociala/Sociala__ikgad__monetara_nab/NI0120.px.

CSP. 2015. *Džini koeficents.* http://www.csb.gov.lv/statistikas-temas/termini/dzini-koeficients-36087.html.

—. 2015. *Ekonomiskā Spriedze.* http://www.csb.gov.lv/statistikas-temas/termini/ekonomiska-spriedze-36070.html.

—. 2017. *EU-SILC apsekojuma moduļi.* 09. 06. http://www.csb.gov.lv/statistikas-temas/metodologija/eu-silc-apsekojuma-moduli-45195.html.

—. 2015. *Kvintile (mājsaimniecību budžeta apsekojums).* http://www.csb.gov.lv/statistikas-temas/termini/kvintile-majsaimniecibu-budzeta-apsekojums-36000.html.

—. 2016. *Mājsaimniecības darba intensitāte.* http://www.csb.gov.lv/statistikas-temas/termini/majsaimniecibas-darba-intensitate-43912.html.

—. 2017. *Mājsaimniecību rīcībā esošie ienākumi (EU-SILC apsekojums).* http://www.csb.gov.lv/statistikas-temas/metodologija/majsaimniecibu-riciba-esosie-ienakumi-36826.html.

—. 2016. *Materiālā nenodrošinātība (EU-SILC apsekojums).* http://www.csb.gov.lv/statistikas-temas/metodologija/materiala-nenodrosinatiba-37053.html.

—. 2016. *Materiālā nenodrošinātīva (EU-SILC apsekojums).* 15. 02. Piekļūts 2017. gada 17. 04. http://www.csb.gov.lv/statistikas-temas/metodologija/materiala-nenodrosinatiba-37053.html.

CSP. 2016. «Mediāna.» http://www.csb.gov.lv/statistikas-temas/termini/mediana-39000.html.

—. 2017. *Monetārās nabadzības, ienākumu nevienlīdzības indikatori (EU-SILC apsekojums).* http://www.csb.gov.lv/statistikas-temas/metodologija/nabadzibas-ienakumu-nevienlidziba-36833.html.
—. 2016. *Nabadzības riska slieksnis.* 30. 05. http://www.csb.gov.lv/statistikas-temas/termini/nabadzibas-riska-slieksnis-36066.html.
—. 2014. *Nabadzības riskam pakļauts katrs piektais Latvijas iedzīvotājs.* 04. 02. http://www.csb.gov.lv/notikumi/nabadzibas-riskam-paklauts-katrs-piektais-latvijas-iedzivotajs-39575.html.
—. 2016. *Nabadzības riskam vai sociālai atstumtības Latvijā pakļauti 3 no 10 cilvēkiem.* 03. 02. Piekļūts 2017. gada 05. 04. http://www.csb.gov.lv/notikumi/nabadzibas-riskam-vai-socialai-atstumtibai-latvija-paklauti-3-no-10-cilvekiem-43858.html.
—. 2012. *Pilns iztikas minimuma patēriņu preču un pakalpojumu grozs.* http://www.csb.gov.lv/statistikas-temas/termini/pilns-iztikas-minimuma-paterina-precu-un-pakalpojumu-grozs-35319.html.
—. 2016. *Sociālie transferti.* http://www.csb.gov.lv/statistikas-temas/termini/socialie-transferti-36002.html.
Dean, Hartley. 2002. *Welfare and social policy.* Pearson Education.
dome, Skriveru. 2009. «Par ģimenes vai atsevišķi dzīvojošas personas atzīšanu par trūcīgu vai maznodrošinātu Skrīveru novadā.»
Eiropas Dzimumu līdztiesības institūts. 2016. «Nabadzība, dzimumu un pārklātā nevienlīdzība ES.» http://eige.europa.eu/sites/default/files/documents/ti_pubpdf_mh0416244enn_pdfweb_20161208181320.pdf.
Eiropas Komisija. 2017. *Eiropa 2020 mērķi: statistika un rādītāji par Latviju.* Piekļūts 2017. gada 25. 09. https://ec.europa.eu/info/strategy/european-semester/european-semester-your-country/latvia/europe-2020-targets-statistics-and-indicators-latvia_lv.
EK. 2010. «Eiropa 2020: Stratēģija gudrai, ilgtspējīgai un integrējošai izaugsmei.» Komisijas paziņojums, Brisele. http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:LV:PDF.
—. 2016. *European Commission - Your guide to policies, information and services.* https://ec.europa.eu/info/strategy/european-semester/framework/europe-2020-strategy_en.
EK. 2016. «Nodarbinātība un sociālā attīstība Eiropā 2016. gadā.» http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=738&langId=en&pubId=7952&type=2&furtherPubs=yes.
Ekonomikas ministrija. 2016. «Latvijas Nacionālā reofrmu programmas "Eiropa 2020" stratēģijas īstenošanai.» Progresa ziņojums, Rīga. https://www.em.gov.lv/files/eiropas_savieniba/Annex_LV_NRP_2016_Latvian.pdf.
2010. «ESmāja.» 27. 05. Piekļūts 2017. gada 23. 05. http://www.esmaja.lv/zinas/risinajumi-nabadzibai-un-socialai-atstumtibai-baltija.
Eurostat. 2017. «Eiropa 2020 nabadzības indikatora rādītāja šķērsgriezums pa dzimumu un vecumu.» http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do.
—. 2015. *Glossary: Consensual union.* 18. 11. http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Glossary:Consensual_union.
Finanšu ministrija. 2017. *Ēnu ekonomika.* 01. 06. http://www.fm.gov.lv/lv/sadalas/tautsaimniecibas_analize/tautsaimniecibas_analize/enu_ekonomika/23666-enu-ekonomika.
FKTK. 2014. «Pētījums par iedzīvotāju finanšu pratību.»
Hogwood, Brian W. 1984. *Policy Analysis for the real world.* Oxforda: Oxford University Press.
KOMISIJAS PAZIŅOJUMS EIROPAS PARLAMENTAM, PADOMEI, EIROPAS EKONOMIKAS UN SOCIĀLO LIETU KOMITEJAI UN REĢIONU KOMITEJAI. 2010. «Access to European Union law.» *EUR-Lex.* 16. 12. Piekļūts 2017. gada 16. 06. http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=CELEX%3A52010DC0758.
2014. «Koncepcija Par minimālā ienākuma līmeņa noteikšanu.» http://www.lm.gov.lv/upload/sociala_ieklausana/koncepcija_fin.pdf.
Konkurences padome. 2012. «Ziņojums par konkurences situāciju mācību literatūras izdošanas un realizācijas (vairumtirdzniecības un mazumtirdzniecības) tirgū.»
kontrole, Valsts. 2014. «„Pašvaldību sniegtās sociālās palīdzības tiesiskums un efektivitāte".» Likumības revīzija.
koordinācijas_centrs, Pārresoru. bez datuma. «Politikas veidošanas rokasgrāmata.»
bez datuma. *Kredītu informācijas birojs.* Piekļūts 2017. gada 18. 06. http://www.kib.lv/privatpersonam/.
Labklājības ministrija . 2008. *Sociālā iekļaušana, Situācijas raksturojums.* Piekļūts 2017. gada 05. 04. http://www.lm.gov.lv/text/548.
Labklājības ministrija. 2012. *Biežāk uzdotie jautājumi par sociālajiem pakalpojumiem un sociālo palīdzību.* http://www.lm.gov.lv/text/1034.
—. 2012. *Kas ir asistenta pakalpojums pašvaldībā?* http://www.lm.gov.lv/text/3473.
Labklājības ministrija. 2010. «Ko nozīmē "nabadzība" un "sociālā atsumtība".» Tematiskais raksts. http://www.lm.gov.lv/upload/sociala_aizsardziba/sociala_ieklausana/eg/tematiskais1_1.pdf.
Labklājības ministrija. 2010. «Ko nozīmē "nabadzība" un "sociālā atsumtība".» Tematiskais raksts.
Labklājības ministrija. 2014. «Koncepcija "Par minimālā ienākuma līmeņa noteikšanu" (informatīvā daļa).» Rīga. http://www.lm.gov.lv/upload/sociala_ieklausana/koncepcija_fin.pdf.
Labklājības ministrija. 2016. «Labklājības ministrijas aktuālie politikas plānošanas dokumenti hierarhiskā sistēmā pa politikas jomām.» http://www.lm.gov.lv/upload/normativie_akti/lm_ppd_shema_v28.pdf.
—. 2016. *Pensiju indeksācija.* http://www.lm.gov.lv/text/114.
Labklājības ministrija. 2013. «Priekšlikumi sociālās drošības sistēmas pilnveidošanai.» http://www.lm.gov.lv/upload/aktualitates2/lmzino_211113.pdf.
Lāce, Taņa. 2014. «Ieguldījums bērnos - nabadzības apburtā loka pārraušana.»
Latvijas Brīvo arodbiedrību savienība. 2011. «Sociālās drošības politika Latvijā metodiskais materiāls.»

bez datuma. *Latvijas Pilsoniskā aliānse.* Piekļūts 2017. gada 30. 05. http://www.nvo.lv/lv/news/page/nevalstisko-organizaciju-vardnica-25/.

Latvijas Republikas Valsts Kontrole. 2014. «Likumības revīzija "Pašvaldību sniegtās sociālās palīdzības tiesiskums un efektivitāte".» Revīzijas ziņojums, Rīgā. http://www.lrvk.gov.lv/uploads/reviziju-zinojumi/2014/2.4.1-4_2014/20.p_revizijas-zinojums_lm.pdf.

2000. *Latvijas Vēstnesis.* 10. 05. Piekļūts 2017. gada 31. 05. https://www.vestnesis.lv/ta/id/5936.

Latvijas Vēstnesis. 1995. *Pensiju reformas koncepcija.* 09. 02. https://www.vestnesis.lv/ta/id/26779.

LIAA. 2009. *Īsi par patentmaksas piemērošanu.* http://www.liaa.gov.lv/files/liaa/attachments/patentmaksa_0.pdf.

2009. «Likumi.lv.» *Ministru kabineta noteikumi Nr.300* . 7. 04. Piekļūts 2017. gada 31. 05. https://likumi.lv/doc.php?id=190612.

2014. «Likumi.lv.» *Attīstības plānošanas dokumentu izstrādes un ietekmes izvērtēšanas noteikumi.* 02. 12. Piekļūts 2017. gada 31. 05. https://likumi.lv/doc.php?id=270934.

Likumi.lv. 2009. *Attīstības plānošanas sistēmas likums.* 01. 01. https://likumi.lv/doc.php?id=175748.

—. 2010. *Noteikumi par ģimenes vai atsevišķi dzīvojošas personas atzīšanu par trūcīgu.* 30. 04. https://likumi.lv/doc.php?id=207462.

—. 1995. *Par sociālo drošību.* https://likumi.lv/doc.php?id=36850.

—. 2013. *Prasības bērnu uzraudzības pakalpojuma sniedzējiem un bērnu uzraudzības pakalpojuma sniedzēju reģistrēšanas kārtība.* 16. 07. https://likumi.lv/doc.php?id=258873.

—. 2010. *Tiesību akta projekta sākotnējās ietekmes izvērtēšanas kārtība.* https://likumi.lv/doc.php?id=203061.

LM. bez datuma. *Labklājības ministrija.* Piekļūts 2017. gada 02. 07. www.lm.gov.lv/text/548.

LZA Terminoloģijas komisija. 2017. *Akadēmiskā terminu datubāze.* http://termini.lza.lv/term.php?term=dz%C4%ABves%20l%C4%ABmenis&list=dz%C4%ABves%20l%C4%ABmenis&lang=LV.

—. 2017. *Akadēmiskā terminu datubāze AkadTerm.* http://termini.lza.lv/term.php?term=intervence&list=intervence&lang=LV.

MAQUET, Anne-Catherine GUIO and Isabelle ENGSTED. 2007. «"Material deprivation and poor housing".» *Comparative EU statistics on Income and Living Conditions: Issues and Challenges* 210.

Marger, M. 2007. *Social Inequality: Patterns and Processes.* New York: McGraw-Hill Companies, Inc.

ministrija, Labklājības. 2013. «Priekšlikumi sociālās drošības sistēmas pilnveidošanai.»

Ministru kabinets. 2013. «Ministru kabineta noteikumu projekta „Grozījumi Ministru kabineta 2009. gada 15.decembra noteikumos Nr. 1474 „Tehnisko palīglīdzekļu noteikumi"" sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija).»

Ministru kabinets. 2014. «Ministru kabineta noteikumu projekta „Grozījumi Ministru kabineta 2009. gada 15.decembra noteikumos Nr. 1474 „Tehnisko palīglīdzekļu noteikumi"" sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija).»

Ministru kabinets. 2013. «Ministru kabineta noteikumu projekta „Grozījumi Ministru kabineta 2012.gada 18.decembra noteikumos Nr.942 „Kārtība, kādā piešķir un finansē asistenta pakalpojumu pašvaldībā"" sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija).»

Ministru kabinets. 2013. «Ministru kabineta noteikumu projekta „Kārtība, kādā piešķir un finansē asistenta pakalpojumu pašvaldībā" sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija).»

Nodarbinātības valsts aģentūra. 2016. «Darba tirgus reģionālās atšķirības un darbaspēka iekšējā mobilitāte.»

Nodarbinātības valsts aģentūra. 2016. «Pirmie soļi ceļā uz darbu: Noderīga informācija patvēruma meklētājiem, bēgļiem un personām ar alternatīvo statusu.» http://www.integration.lv/uploads/files/lv_brosura_web.pdf.

bez datuma. «OECD „What are equivalence scales?". .» OECD note „What are equivalence scales?". .

2015. «Par Valsts kontroles revīzijas par pašvaldību sociālo palīdzību ieteikuma izpildi.»

2012. «Parādu ārpustiesas atgūšanas likums.» *Likumi.lv.* 08. 11. Piekļūts 02. gada 2017. 07. https://likumi.lv/doc.php?id=252964.

Pārresoru koordinācijas centrs. 2012. «Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2014. - 2020. gadam.» Vidēja termiņa plānošanas dokuments. http://www.pkc.gov.lv/images/NAP2020%20dokumenti/20121220_NAP2020_Saeim%C4%81_apstiprin%C4%81ts.pdf.

—. bez datuma. *Politikas veidošanas rokasgrāmata.*

PB. 2013. «Latvija: "Kurš ir bezdarbnieks, ekonomiski neaktīvais vai trūcīgais? Pēckrīzes politikas izvēļu izvērtējums".» http://www.lm.gov.lv/upload/aktualitates/latvia_compwbs.pdf.

PB pētījums „Latvija: kurš ir bezdarbnieks, ekonomiski neaktīvais vai trūcīgais?",. 2007. http://www.lm.gov.lv/upload/aktualitates/latvia_compwbs.pdf.

Phillips, David. 2006. *Quality of life: concept, policy and practice.* Routledge.

2015. *Portāls par likumu un valsti.* 29. 07. Piekļūts 2017. gada 16. 06. http://m.lvportals.lv/visi/skaidrojumi/272881-truciga-statuss-un-maznodrosinata-statuss-ii/.

R.Grēviņa. 2000. *Ekonomikas skaidrojošā vārdnīca.* Zinātne.

Römpczyk, Elmar. 2007. *Gribam ilgtspējīgu attīstību.* Tulkoja Lolita Kļaviņa. Rīga: Aģentūra DUE. http://www.vidm.gov.lv/lat/darbibas_veidi/files/text/Darb_jomas//Book_gribamia.pdf.

Ruta Grēviņa, et al. 2000. *Ekonomikas skaidrojošā vārdnīca.* Zinātne.

Skrīveru_dome. 2009. «Par ģimenes vai atsevišķi dzīvojošas personas atzīšanu par trūcīgu vai maznodrošinātu Skrīveru novadā.»

Sociālās aizsardzības komiteja. 2015. «Pārskats par nesenajām sociālās politikas reformām.» http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=738&langId=en&pubId=7856&type=2&furtherPubs=yes.

Sociālās aizsardzības komiteja. 2016. «Sociālās aizsardzības komitejas ikgadējā atskaite, 2016.» http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=738&langId=en&pubId=7936&visible=0&preview=cHJldkVtcGxQb3J0YWwhMjAxMjAyMTVwcmV2aWV3.

Viesītes_novads. 2013. «Viesītes novada pašvaldības 2013.gada 20.novembra saistošie noteikumi Nr.16.»

VRAA. bez datuma. «TERITORIJU ATTĪSTĪBAS LĪMEŅA NOVĒRTĒJUMS .»

2017. *www.csb.gov.lv.* 28. 04. http://www.csb.gov.lv/sites/default/files/nr_14_ienakumi_un_dzives_apstakli_latvija_2014_15_00_lv_en.pdf.

2017. *www.csb.gov.lv.* 29. 04. http://www.csb.gov.lv/statistikas-temas/termini/mediana-39000.html.

2017. *www.csb.gov.lv.* 28. 04. Piekļūts 2017. gada 30. 06. http://www.csb.gov.lv/sites/default/files/nr_14_ienakumi_un_dzives_apstakli_latvija_2014_15_00_lv_en.pdf.